

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL II.

I IANUARIE 1935

NR. I.

N. IORGA	Memorii de militar.	3
I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI	Vise	22
N. DAVIDESCU	Versuri	31
GALA GALACTION	Cum încep un veac și o căs- nicie (III)	41
VIRGIL GHEORGHIU.	Poeme	59
V. VÂLCOVICI	Tehnică și gospodărie	64
MIHAIL MANOILESCU	Eminescu economist	84
IOAN D. GHEREA	Celălalt	94
AL. BUSUIOCEANU.	Ion Andreescu (I)	100
MIRCEA ELIADE	Activitatea institutului de cul- tură comparată dela Oslo	116
H. H. STAHL	Experiența echipelor regale studentești	140
ȘERBAN CIOCULESCU	Aspecte epice contemporane	153

C R O N I C I

PAUL ZARIFOPOL ȘI LUCIDITATEA CA DESTIN de *Mircea Florian* (169); NOTĂ LA UN ROMAN ENGLEZ de *Mihail Sebastian* (171); BALZAC de *Melania Heyeck* (177); LIMBA HITITĂ de *Al. Graur* (188); CONSIDERAȚIUNI ASUPRA ARHITECTURII FUNCȚIONALE de *G. M. Cantacuzino* (192); DIVERSIUNI PLASTICE: COLOAREA IN PICTURA CONTEMPORANĂ de *K. H. Zambaccian* (192); CONCERTE de *Radu Georgescu* (197); DRUMURILE UNEI COREGRAFII AUTENTIC ROMĂNEȘTI de *Petru Comarnescu* (202); HUGH JOHNSON de *Victor Godeanu* (208); LIRA, FRAN-CUL ȘI PĂRĂLUȚA de *George Stroe* (212); PROBLEMA SARRE de *Richard Hillard* (217); DUPĂ ÎNTĂIUL AN de *Camil Petrescu* (231).

REVISTA REVISTELOR

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 25 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, O. GOGA, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:

PAUL ZARIFOPOL

(1.1 — 1.V.1934)

Redactori:

CAMIL PETRESCU

RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
ȘI ADMINISTRAȚIA:

B U C U R E Ș T I I I I

39, B-DUL LASCĂR CATARGI, 39

TELEFON 2-40-70

ABONAMENTUL ANUAL LEI 300
EXEMPLARUL 25 LEI

CONT CEC POSTAL NR. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI IACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPoiAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA
FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL II, No. 1, IANUARIE 1935

BUCUREȘTI
MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ

MEMORII DE MILITAR

Între autorii de memorii în secolul al XIX-lea începător trebuie să se așeze și cineva asupra căruia nu s'a oprit în deosebi nici un cercetător, deși tablourile sale istorice, nobil concepute, în general bine executate și atât de larg răspândite, și, pe alături, colecțiile sale arheologice, merită atenție și stimă: locotenentul-colonel D. Papazoglu sau, cum se scrie el: Pappasoglu,

I.

Originar, poate, din județul Buzău, din valea Slănicului, unde am găsit un șir întreg de Papazoglu pe la 1840 ¹⁾, el s'a așezat la București ²⁾, al cărui trecut a ajuns să-l pasioneze și, unind cu elemente luate din deosebite cărți și din « scoarțele cărților bisericesti vechi, din care posedă în biblioteca sa o colecție enormă » ³⁾, propriile sale amintiri, a scris o *Istoria fondării orașului București, capitala regatului român, dela anul 1330 până la 1850*, pe care Cazzavillan dela « Universul » i-o publică la 1891.

Din aceste peste două sute de pagini format mare, voi alege aici — cu toată importanța explicațiilor, bogate, de topografie bucureșteană — numai ceea ce vine, evident, din memoria octo-

---

¹⁾ El identifică însă pe « Papazolești » cu Slătinenii, tatăl său, Andrei N. Papazoglu fiind dintr'o familie mutată dela Slatina în 1648 (1).

²⁾ « Sunt proprietar și șezător de cincizeci de ani în această suburbie a Dobrotesei »; p. 7. Născut la Zlătari la 28 Mai 1811; p. 32. Tatăl era bancher; p. 35. Era administratorul mănăstirii din partea Patriarhiei din Alexandria; pp. 64, 66.

³⁾ *Către domni cetitori.*

genarului, născut deci la începutul veacului, sau și dela bătrânul lui părinte, care a trăit nouăzeci de ani ¹⁾.

Despre tată, zaraf bogat, îi place a vorbi: la Metocul Râmnicului « Andrei Pappasoglu-Slătineanu », « director de Vistierie la Mavrogheni », ar fi fost chemat pe prințul de Coburg la 1789 pentru a afla situația financiară a țării: « prințul sărutându-l pe frunte (!), tatăl meu a sărutat steaua ce purta la piept » ²⁾. Din acest izvor va fi aflat că trupul lui Vodă Hangerli, ucis de Turci în București, a fost cumpărat, în acea zi de Inviere, de episcopul de Pogoniana ca să fie îngropat « la Sf. Spiridon, pe Podul Beilicului ». Din același arsenal sunt veștile, mai vechi, despre Bucureștii de la 1769, după prinderea de Ruși a lui Grigore-Vodă Ghica, guvernul « crailor de Curtea Veche », al « apelpiștilor », subț « un Grec anume Melanos bocceagiul », care pradă și beau, « năvălind și la palatul domnesc, cu un măgar după ei », purtând Melanos « cuca domnească și cabanița, topuzul domnesc în mână și steaguri domnești », la strigătul « Să trăiești, Măria Ta, ani mulți și fericiți », unit cu injurături. « Aceasta a ținut două zile și două nopți, și, de mai ținea și a treia zi, bețivii ar fi dat foc orașului. » Dar negustorii se adresează la beșleaga turc ce se afla încă la Cotroceni, și acesta spânzură pe bandiți: « pe nenorocitul Melanos l-au spânzurat în mijlocul târgului, într'un colț de răspântie, iar găteliile domnești le-au adus pe toate la palat și le-au dat în sama boierilor ce țineau loc de Domn » ³⁾. Dar ce știa mai bine bătrânul erau lucrurile despre Vodă Mavrogheni, la care, cum am văzut, servise. Astfel, praznicul acestui Domn, la care se plânge preotul trimis cu cărături la Dunăre pentru oastea turcească ⁴⁾, « gabrioleta cu două tunuri mici, unul în dreapta și altul în stânga caprei vizitiului, acolo unde se pun felinarele », îmbrăcămintea cu « un ileac roșu cusut cu fir și pe cap cealmă turcească verde, cusută cu mendele în felii, încălțăminte cu iminei roșii în cari își băga picioarele goale, fără ciorapi, șalvarii cari îi ajungeau numai până la genunchi, de i se vedeau pulpele cu picioarele goale, și pe

¹⁾ *Precuântare.*

²⁾ P. 71. Cf., pentru Coburg, pp. 109—110.

³⁾ P. 123. Tot așa și statuia Cererei plină de monete și de pietre scumpe, găsită la 1816 în Oltenia; pp. 121—123.

⁴⁾ Pp. 120, 122.

picioare avea păr negru, fiind și el oacheș, cu barbă neagră», cei doi cerbi mari înhămați la cabrioletă, cu coarnele mari, din munții noștri » ¹⁾).

II.

De sigur, din copilăria lui bătrânul militar ia priveliștea vechilor petreceri din București: nu numai orientala « gumală », desființată în epoca Regulamentului Organic ²⁾, dar și plimblările din Dumbrava Bănesei (lui Dumitrachi Ghica), la « întâiu Mai »: « Acolo se desfăta deodată cu sosirea primăverii junii și junele Bucureștilor, cu două codițe lăsate pe spate, iar căciulițile pe sprânceană, cu basmaua și tistimelul, cu conteșul și maloteaua; mai târziu cu ișlic și fes (*ceftè-caic*), cu antiriu de sevaiu, ciacșir roșu de lahuri (*Lahora*) sau enghiurșal (șal de Angora), meșii cu papuci galbeni și roșii cusuți de ciacșir, și în urmă cu fracul, capela și pardesiul. Acolo se întreceau Bucureștenii cu caii lor, cu cociile, butcile și mai târziu cu droștele și cabrioletele; își încurau țaranul bidiviul și coconașul armăsarul de Viena, iar mai târziu domnișorul iapa englezească. În fine, pe acea dumbravă se făceau poeziile cele mai amoroase: « frunză verde și-o lălea », « cuculeț peniță sură », « faretra veli », « psihî athlia », « luna e lumina lumii », « nu mă pedepsi, stăpână », « Ńu-mi ziceai odată », « bâr, oiță, bâr », și, mai târziu, « de-aș fi, iubito, gingașa floare », valsurile de Lanner și Straus, polca și, în fine, cancanul ³⁾! Dar Vodă Caragea coboară din caleștile de Viena pe nevestele de cojocari cu turbane și fes roșu cu ciucuri albaștri ⁴⁾. De acolo și amintirea învățământului cu « Chrisolora sau Esop », — adeverate pentru școala domnească încă din vremea lui Constantin Brâncoveanu —, « la Comita sau Omer » — manualul lui Ștefan Kommitas, « Enciclopedia » lui fiind o lucrare recentă pe vremea copilăriei autorului —, « gramatica Lascareos sau Terpsithea », — vestita gramatică a lui Laskaris, păstrându-și

¹⁾ P. 122.

²⁾ P. 19.

³⁾ P. 20. Cf. și pp. 51—52. V. și descrierea Târgului Moșilor, p. 30. Și alte petreceri, p. 48. Alaiurile, pp. 54—60.

⁴⁾ Foarte bine povestit la pp. 91—92.

trei secole popălaritatea ¹⁾). Iși amintește de dascălii Vardallah, Velisarie, Psomachi, arhimandritul Neofit Duca, Mitilineu, Ioanide și « domnul Pavlidi, zis Pitagora » — acesta trecut apoi la Lazăr —, de « marele profesor I. Giuvara » dela Sf. Sava ²⁾. Tot așa cu înșirarea pedepselor din acea vreme, pentru « mofluzi », « calpuzani » și alți vinovați, cu descrierea târgurilor ³⁾.

Dacă n'a suferit groaza ciumei din 1815, cu comitetul compus din Topliceanu, Mitescu și Chirculescu, și spitalul lui Alexandru Moruzi « între satul Cățelu și Dudești », cu știrile despre carantine ⁴⁾, dacă n'a urmărit cu ochi mirați ridicarea de niște « străini » a balonului care a căzut la Cioplea, lăsând amintirea « bășicii lui Caragea », care ar fi prevestit arderea Palatului (Curtea Arsă), cutremurul cel mare și fuga Domnului, cu « douăzeci de milioane », copilul a privit alaiul de îngropare, în 1821, al lui Alexandru-Vodă Suțu ⁵⁾.

Din izvoare necunoscute el arată ce găteau boierii patrioți pe la 1821. « Cei mai dârji și cu curaj erau Spătarul Grigore Băleanu și Hatmanul Mihăiță Filipescu, căci ambii erau înscriși în ceata ienicerilor turci, numită otuz-bir, adică ceata cu numărul 31 de Ieniceri; ba încă ei aveau și păzitori la perdea (așa se numea ușa camerei boierești) câte un ienicer turc, înarmat cu iatagane și pistoale. » Li se arată și casele: la tipografia Göbl pentru primul, la Gherman pentru al doilea. Băleanu, « care era foarte stimat în România Mică », ar fi chemat pe Tudor. Înțeleși și cu episcopul de Argeș, Ilarion, ar fi pus la cale omorul lui Vodă, Alexandru Suțu, însărcinând cu aceasta pe tufecchi-bașa Farmachi, care întovărășea pe Domn la trecerea spre Divan și spre gineceu. Acesta nu are însă curajul s'o facă. Pe urmă s'ar fi ajuns la otrăvirea « prin fântâneaua ce o avea la mâna dreaptă ». Copilul a văzut alaiul de îngropare ⁶⁾.

¹⁾ P. 24.

²⁾ Pp. 51—52. Numele sunt tipărite stălcit la tipografia de ziar.

³⁾ Pp. 27, 35—36.

⁴⁾ P. 133.

⁵⁾ P. 71.

⁶⁾ Pp. 85—87.

III.

Indată apoi revoluția grecească: steagul ei se ridică « în casele lui Dumitrachi Belu ». Dimitrie Ipsilanti vine cu eteriștii din Moldova la Colintina, înconjurat de Caravia, doctorul Christari și Dimitrie Duca, luând locuință « în saloanele dela Cișmeaua lui Mavrogheni »¹⁾. Băiatul a văzut pe Tudor, cu cei doi căpitani străini, cu Ciupagea și cu « bravul comandant al artileriei de patru tunuri, Carcalețeanu ». Garda stă în casele brâncovenești de pe malul Dâmboviței, « Domnul » însuși se așează « în casele lui Orășanu, tot supt Mitropolie (astăzi Strada Poetului), la un vechiu prieten. În prima noapte chiar, Arnăuții din Mitropolie trag asupra Oltenilor dela Brâncoveanu, care răspund. A doua zi, negustorii iau dela eclesiarh moaștele Sfântului Dimitrie și le depun la Sf. Dumitru al ișlicarilor. La întrevedere cu « Domnul Tudorin » a lui Alexandru Ipsilanti, cel dintâi, gândindu-se la costumul negru « cu eșarpa tricoloră de mătasă » al eteriștilor lui Suțu-Chebap, ar fi pomenit proverbul că « înălbitorul nu poate șede la un loc cu cărbunarul »²⁾. Papazoglu știe că între aghiotații beizadelei era un « Grig. Maiorescu (?) ». ce avea un deget la mâna dreaptă, de aur », că lui Ipsilanti i se zicea, fiind ciung, « monohir »: « avea mâna stângă de argint »³⁾. De soarta lui Tudor nu mai poate ști decât că, fiind ucis, « i-au aruncat trupul într'una din marile privăți ale Mitropoliei. Așa au mărturisit Târgoviștenii de atunci, cari se aflau în curtea Mitropoliei, unde lucrau, amestecați cu Evreii tinichigii, la fabricarea ghiulelelor de tinichea umplute cu sticlă, pietricele și cuie pentru cele patru guri de tunuri românești care fuseseră ridicate dela Cotroceni după plecarea lui Tudor ». Află de măcelărirea la Drăgășani a « sârmanilor tineri, tot fii de negustori, profesori și grămăticii de pe la contuare; cavaleria lui Caravia era beată de vinul din pivniți »⁴⁾.

Și sosirea lui Chehaia-bei, « Gingir-Efendi », cu Gavanosoglu cel bogat, Tahir-Aga și Rusul Macovei, comandând Zaporojenii, e po-

¹⁾ Se pomeneste, la Arnăuți, pe lângă numele cunoscute, și un « căpitan Franguli, pronumit Bizanti »; p. 72.

²⁾ P. 74.

³⁾ P. 75.

⁴⁾ *Ibid.*

vestită cu bogate amănunte: întâmpinarea la Leurdeni de Vornicul Mihail Manu, proprietar acolo, de Logofătul Samurcaș, de Negri și prietenul Turcului, marele negustor Băltărețu. Comandantul trupelor de represiune oprește ca ostateci pe fiii lui Manu: Costachi și Iancu. Turcul e găzduit în casele Belu (azi Prager), Strada Carol fiind atunci a ișlicarilor; ostașii se așează pe această stradă, « în casa Drăgăneaschi » sau la Antim. Se primește vizita consulilor și notabilităților. Cum, în față cu Gavanosoglu, găzduit la Alecu Ghica Barbă-Roșie, pe Podul Beilicului, se serba, cu obloanele închise, nunta fetei unui bărbier, Gavanosoglu cere « să se deschidă obloanele și să-și petreacă nunta în tihnă toată noaptea, cum îi va plăcea », poftind și pe șeful său și alți comandanți « ca să privească din ferestre nunta bărbierului și pe mireasa cu be-teala pe cap, jucând hora în cântecul lăutarilor; după ce se adunară Pașii și priviră nunta românească, trimiseră miresei zece mii de lei, mulțămind din parte-li și urând vieață bună noilor soți ». De oare ce o parte din trupe erau lângă mănăstirea Cernica și se svonise că sunt acolo eteriști, fiind de fapt negustori cu familiile, patru tunuri se îndreaptă spre mănăstire: patru duhovnici, între care Pimen, fost la Athos și știind turcește, spun adevărul. Starețul Calinic primește cu pompă pe teribilul oaspe, în sunetul clopotelor; și aici purtarea Turcilor a fost mărinimoasă: Pașa a trimis douăzeci de cară de pește pentru hrana refugiaților. Vrând să meargă la maicile dela Pasărea, un servitor al lui, Bulgar, temându-se de necinstiri, trage în el cu pistolul; glonte se oprește în chimirul cu « vreo cinci sute de mahmudele » de aur, și Turcul le împarte între cele două mănăstiri.

Bimbașa Sava e iertat și sosește la Ciorogârla cu vreo sută din ai săi, călări, cu arme scumpe, furate, trăgând în curtea caselor acestuia (Spitalul Xenocrat), « într'o zi de Sâmbătă după prânz ». Voind să se prezinte lui Chehaia-beiu atunci, i se dă un ceas a doua zi. La sosire, calul lui Sava se poticnește de două ori. Ce s'a petrecut acolo, e spus de vătaful de curte al lui Belu, « răposatul Vistierul Mihai din Pitești », pe care Chehaia-beiu l-ar fi sfătuit să se ascundă. Bimbașa e ucis chiar pe prag, și povestirea amintită e de o adevărată valoare literară. Se arată fuga celor rămași în lagăr, Căpitanul Iordachi, « Olimbie », ajungând până în Moldova.

La zece ani viitorul ofițer român a văzut însuși distrugerea ostășilor celorlalți, cu Atanasie Chimariotul. Se împărtășiseră, înainte, de viteaza lor rezistență la biserica Olteni ¹⁾. I-a trecut pe dinaintea manaful care alerga cu un cap de Arnăut în mână să-și ia tariful, de un beșlic ²⁾. Se începuse un măcel general și a trebuit intervenția amenințătoare a agentului austriac ca să înceteze.

IV.

A văzut în alaiuri pe cele « șase beizadele » ale lui Grigore-Vodă Ghica ³⁾. Știe ceva și despre pribegii din Brașov, cărora li se dăduse un supraveghetor dintre ai lor, Iordachi Florescu.

El vede pe Grigore-Vodă, obișnuit a se « biserici » în ziua cetirii sfântului acatist, în postul cel mare, împreună cu toți boierii, la Sărindarul, așezând acolo oasele tatălui, Banul Dumitrachi. « Era toată boierimea dimpreună cu Vodă la serviciul funebru, și, când a fost la sărutarea oaselor, s'a coborît Vodă din tronul său domnesc de a îmbrățișat coșciugurile cu oasele părinților săi, și le-a sărutat cu lacrămile în ochi. În acea zi s'au făcut milostenii la săraci, s'a trimis și vinovaților din pușcării de mâncare și lumânări; s'au iertat cei cu vini ușoare ».

Și arheologul va deplânge soarta bisericii, așa de mare, « lucrată pe dinăuntru după modelul bisericii Sf. Sofii din Constantinopol, cu două rânduri de loji pe sus și două rânduri de jețuri pe jos », cu icoana Maicii Domnului având smaragde și rubine în coroană, prețuită 5.000 de galbeni, și pe care egumenul a trimes-o pe furiș la Patriarhia din Constantinopol, și învinuște pe ministrul Al. Golescu-Arăpilă, care fără nici o ordine a executat secularizarea ⁴⁾.

« Timpul acestei Domnii se numește până azi de toți Români: Domnia de aur, Domnia de fericire pentru toată România. Atunci s'a păzit dreptatea, liniștea și pacea, căci a știut bătrânul Domn a fi bun părinte către toată lumea. Nu dojenia cu asprime, nu osândia

¹⁾ P. 32.

²⁾ P. 84.

³⁾ P. 55.

⁴⁾ Până la 1802 erau în curte nebunii în lanțuri, mutați apoi la biserica Icoanei, unde-i țineau în « butuci »; p. 68. Ghica locuise până la 1821 la Metohul Râmniceului (unde e Ateneul), p. 69.

pe nimeni până ce însuși nu se încredința de chestia fiecăruia ». Cerceta prăvăliile, pedepsea pe cei ce petreceau noaptea. « Era urât dușman pe tinerii fii de boieri cari se țineau de berbantlăcuri și orgii, încât într'o zi a bătut pe unul la scara palatului. » Bunul Domn e prezentat mergând « totdeauna după prânz singur în caleașa care era cu tăbliile suflate în argint, iar cu arcurile de curea de lac »¹⁾, cu armașul Pușcării și cu cafeği-bașa, la amicul său « bătrânul Romanit », Constantinopolitan.

Se mai înseamnă din această Domnie procesiunea pentru ploaie, cu moaștele Sfântului Dimitrie Basarabov, la 1827, 15 Mai, tânărul fiind de față: « Vodă și boierii și toți ceilalți furăm udați până la piele; erau ca muiați în găleți de apă, însă nimeni nu se grăbia... Măria Sa, fiind în frunte, călare, cu boierii, ne ținea tot la pas. Astfel, sosind la biserica Sfintei Mitropolii din deal, a descălecat Vodă și boierii și au intrat în biserică learcă de apa ploii. Mitropolitul a făcut atunci molitfele de mulțămire, cu coșciugul deschis: toți au început a face mătăanii și a săruta pe sfânt, dela Domn până la cel de pe urmă asistent »²⁾.

Din aceeași epocă sunt amintirile despre haiduci: Crișan, Radu din Argeș, Albuleț, Grozea, Ioniță Tunsu, « om cu carte, paraclicer la Sf. Gheorghe », care cetește « gazeta lui Eliad și a lui Carcalechi »³⁾. Paginile despre acesta sunt de pus alături cu cele, pe dreptate prețuite, ale lui Ion Ghica. Pe Iancu Jianu l-a cunoscut personal și a stat cu dânsul la masă, în 1844, doi ani înainte de moartea acestuia⁴⁾.

Din acest timp Papazoglu culege și alte amănunte: « tinerii de negustori » care la nunți și oștețe, supraveghiați de « șeful cuptoarelor domnești » și de « fustașii lui », păzeau argintăria⁵⁾.

Dintre tipurile de atunci se schițează cunoscutul Armean Manuc-beiu, la al cărui palat din Constantinopol cuiele ar fi fost petrecute prin câte o monetă de aur, iar lemnăria ar fi fost de chi-paros. Părăsind casă și masă, el trece la Paris⁶⁾.

¹⁾ Și lămuriri asupra vizitiilor, în corporația « bicigașilor »; p. 91.

²⁾ P. 111.

³⁾ Pp. 94—99.

⁴⁾ Pp. 99 și urm.

⁵⁾ V, pp. 144. și urm.

⁶⁾ P. 130.

V.

A asistat la plecarea, în Aprilie 1828, a aceluiași Domn spre Câmpina, în momentul invaziei rusești. «Plecarea sa a fost o jale în toată Capitala, care pierduse pe domnitorul cel blând, cel milostiv, pe părintele săracilor, pe înfrumusețătorul Capitalei »¹⁾: e condus de vânătorii călări ai lui Costachi Cornescu și Alecu Filipescu dela Drajna, ca și de Arnăuți, sub tufecci-bașa Iancu Negrescu, poposind la Târșor, care era încă mănăstire. Palin și Wittgenstein, șefii armatei de invazie, îl invită să se întoarcă, și fostul Domn e readus la Colintina, moșia sa, cu o escortă de 200 de Cazaci; de acolo trece la casa din București (foasta Lahovari, pe locul Fundației Carol I-iu). Apoi el ar fi ajutat și la alcătuirea Regulamentului Organic, discutând cu Mavros, soțul surorii lui, Profirița (apoi d-na Blaremburg)²⁾, «respectabilă și mult caritabilă doamnă», și, zăpăcit de elocvența Grecului, ar fi spus lui Chiselev: «Fă-l să înțeleagă și să nu mă năcăjească, că e mult dela mine până la el, fiindcă el este sluga Impăratului, iar eu sunt iuciuțuiulun-pașă și fost Domn al țării mele».

Generalul Michelson se așează la «Otelul de France, în casele atunc ale «Ipsilantoaii», sau «Dămăroaii», cavaleria fiind la Zlătari, în casa unde copilărea Papazoglu. «De acolo, dela ferestrele încăperilor noastre am putut privi toate evenimentele ce s'au petrecut în Capitală până la ieșirea din casa părinților și intrarea în oștirea românească la anul 830, Mai 5».

În față era încă mănăstirea Sfântului Ioan, cu «cei mai de frunte negustori și zarafi greci, anume: Chiurcibașa Anesti, cojocarul lui Vodă, Scarlat Scanavi, comersant de șaluri, Psalida, Pondichi, Hagi-Ianuș, Temeli, Gudiu și alții; aceștia toți erau bancheri bogați și ajutau și susțineau frumoasa lor biserică, ale cărei coridoare se văd până în ziua de astăzi, cu frumoasele lor sculpturi.» Se pomenesc Mitropolitul Dositei ca egumen, Ilarion de Argeș, crescut acolo, și fratele, doctorul Manolache. În lăcaș, se făceau minuni de tămăduire cu mir și cu «șiretul de bumbac» cu «rugăciuni și evanghelii» de prins la gâtul

¹⁾ P. 61.

²⁾ Altă soră ia pe Zefcari, tatăl generalului din 1877—78 (p. 63).

bolnavilor, în afară de «tămăduirea și de brâncă, scriind peste umflătură cu cerneală sfânta cruce», pe o vreme când parohul catolic dela Bărăție, «doctorul Baratul», «tămăduia pe ofticoși cu broaște țestoase»: «avea într'o încăpere cincizeci până la o sută de broaște, pe care le hrănia numai cu dulceață de trandafiri; la un caz de oftică le tăia capetele și picioarele, iar trunchiurile le fierbea, zeama o dădea drept decoct și carnea o usca și o ardea, făcând-o prafuri, și o dădea pe urmă supt această formă la bolnavi» ¹⁾).

VI.

La 1830, iată-l în oaste. E ca iuncăr la sfințirea, în ziua de 6 Decembrie 1830, a «roatei întâiu, din polcul întâiu, adecă din Craiova, ca model de oștire regulată a Țării-Românești», 940 de oameni supt praporcicul Grigore Lăcusteanu, făcut apoi colonel. «După ce făcurăm mișcarea armelor, loctiitorul de Mitropolit, episcopul Râmnicului Neofit, împreună cu episcopul Buzăului, Chesarie, și cu episcopul Argeșului, Ilarion, au binecuvântat oștirea și au botezat cu apă sfințită tot frontul roții. Boierii, plini de bucurie, față cu generalul Chiselev și cu ceilalți ofițeri ruși, ne-au îmbrățișat și ne-au sărutat, urându-ne ani norociți și povățuindu-ne a ne iubi unul pe altul și a fi credincioși Domnului» ²⁾). Marele Spătar, Alecu Ghica, fratele fostului Domn, dă banchet ofițerilor, iar soldaților, așezați în cazarma dela Podul Belicului, masă și doi lei de ficcare; ofițerilor li se dă leafa pe patru luni înainte, Lăcusteanu devenind locotenent (parucic). «După asta, compania a fost vizitată în cazarmă mai de toată Capitala, căci ea era compusă din recruți de prin toate județele, aleși din cei ce învățase slujba și din toate regimentele, care erau în număr de trei». Ghica merge apoi, cu aghiotanții Costachi Ieronim și Perdicaru (Peticari), la Craiova, ca să inspecteze, în ziua de 6 Ianuarie 1831, «pe maidanul Brăiloiului», în prezența Caimacamului, Alecu Ghica Barbă-Roșie, și a instructorului rus, generalul Zdarov, un batalion din regimentul I (erau trei, comandate de Băleanu, de Costachi Ghica,

¹⁾ Pp. 66—67. Lista medicilor cu studii, care vin atunci, p. 67.

²⁾ P. 69.

alt fiu al Banului Dumitrachi, și de maiorul Ioan Solomon, care a lăsat și memorii, reeditate de mine, la Vălenii-de-Munte; plus șase escadroane supt colonelul Odobescu, cu căpitanii Costachi Filipescu, Scarlat Crețulescu, Engel, Gigărtu, Teodor Brătianu (dela Tigveni) și un Fochianu (din Focia, în Asia, fratele lui Bimbașa Sava). Viitorul Domn era îmbrăcat încă în port boieresc și purta barba rangului său. « După defilare, Marele Spătar s'a întors acasă, a chemat bărbierul de i-a ras barba și s'a îmbrăcat atunci în uniforma de general al oștirii românești » ¹⁾).

Tănărul ostaș ia parte, de Ziua Crucii, tot în 1831, la primele manevre, făcute, cu « opt batalioane rusești, două regimente de Cazaci și opt batalioane de ulani, înaintea lui Chiselev » pe toată câmpia Colintinei și a Herăstrăului. Ele s'au isprăvit cu o bătaie între ostașii celor două nații, pentrucă « un nemernic de Cazac atinsese cu gârbaciul lui pe un soldat mehedințean ». Intr'un discurs francez, Chiselev, lăudând pe noii ostași, le-a dat dreptul la epolete ca ale armatei sale, în locul « împletiturii de colac de fir ». Ai noștri nu mai fură numiți « panduri », ci « oastea țerii ». Atunci și Papazoglu a fost înaintat sublocotenent.

Cu aceeași oaste pleacă acesta din Craiova la 1831, ca să încunjure Bucureștii bântuiți de holeră. La Belvedere îi inspectează Chiselev, « și ne-a băgat în niște balagane făcute din trestie și în niște corturi de pânză, date nouă de oștirea rusească ». Boala intră și în oaste, cu toată pucioasa și « oțetul de patru hoți »: « la fiecare douăzeci și patru de oameni cădeau din regiment câte douăzeci de inși bolnavi și câte doi, trei inși morți ». Trecând prin București, iuncărul nu vede decât « un cerșitor olog ce sta pe o tarabă în Podul Mogoșoaii » și o birjă « cu mușama neagră spre ferirea mușteriiilor de molimă », plus « un Sas cu o Săsoaică beți morți » ²⁾. Sfântul Dumitru Basarabov izbuteste singur a opri molima.

La 1832, pe Dunăre, noul ofițer se luptă cu hoții turci și capătă gradul de locotenent ³⁾. În curând va avea Ordinul Sf. Ana la sabie.

¹⁾ V. și pp. 144 și urm.

²⁾ Pp. 112—116.

³⁾ Pp. 135 136.

La 1837—1838, Papazoglu a fost și el în trupele carantinei, care, în paza bună ce făceau, au împușcat doi ofițeri turci, care nu respectau regulamentul ¹⁾.

La 1841, fiind căpitan, e trimis la Zimnicea pentru a împiedeca pe Bulgarii de la noi de a sări în ajutorul conaționaliilor din cele șaizeci de sate de peste Dunăre pe care Turcii le ardeau, ucigând pe locuitori. Se descriu tulburările dela Brăila, unde Bulgarii, supt « un Macedonean ce fusese profesor bulgar în Brăila și un Arnăut anume Spiru », plus « un profesor dela Malta », cercau să treacă Dunărea. Cei dela Zimnicea fură chemați grabnic în ajutor de colonelul Engel. Drumul e descris cu o deosebită vervă. La Slobozia (Slobozia lui Ianachi) sunt primiți de arhimandritul grec, romanizat, Gavriil, pe care-l « dau în scrânciobul ostășesc, după obiceiul rusesc, numit « ura » și care consistă în ridicarea pe mâni » : la plecare, el roagă pe soldați « să scăpăm Brăila, că vom fi lăudați de toată Europa ». Află în adevăr pe « iahangii » învinși de maiorul N. M. Manu, dar negustorii îi primesc « cu coșuri, cu oale și cu păharele în mâni », fiindcă familiile celor izgoniți amenințau să dea foc orașului. Se descrie și lupta din ziua precedentă cu cei 600 de rebeli, ridicând steagul cu Mântuitorul pe cruce, a celor 200 de soldați de linie și « 60 soldați croitori și cismari », pe malul turcesc dela Ghecet așteptând « peste două mii locuitori turci călări și înarmați, cari puteau să-i facă praf sau să-i înnece pe toți în Dunăre până a nu ieși din ceam ». Intervenția înlocuitorului prefectului Slătineanu, R. Rusescu, a președintelui municipalității, Dumitrachi Darvari, a polițaiului Țindărică, e inutilă. La a treia somație se trage în cei ce se suiau pe vas: Macedonschi și Spiru se predau amicului lor dela Poliție. Sosește Odobescu și, după el, se aștepta Domnul însuși, care era la Breaza, la băi. Colonelul e încunjurat de rudele celor morți și arestați, cari cer « sufletele » unora și liberarea celorlalți; sosirea celor dela Zimnicea aduce singură liniștea.

Ghica ordonase să se ardă, la nevoie, hanul lui Ceacăru, unde se adunaseră răsculații. Ar fi spus episcopului Chesarie că e gata a arde și orașul: « arză hanul cu crăietul, arză ulița întregă, arză tot orașul, că e plin de vagabonzi străini și de tâlhari cu cuțitele

---

¹⁾ Pp. 147—148.

în mână! ». Sfaturile lui Chesarie îl făcură să se întoarcă la București.

Papazoglu primi și el decorația turcească în diamante ¹⁾. O a doua mișcare, în 1843, Februarie, e anunțată de prefectul colonel Iacobson, Rusiera făcută cu gândul de a ucide pe Engel și pe ofițeri și a da drumul armatei. Un ofițer, Petrăchescu, luat drept colonel, e tăiat cu iataganele, un altul, Podeanu, e și el doborât, câțiva soldați răniți. Se ajunge la o acțiune militară, bogat și frumos povestită, în care autorul își înseamnă partea ²⁾.

Povestirea aceasta, izvor de căpetenie pentru complotul din Brăila n'a rămas necunoscută, și până la istoricul bulgar Stoian Romanschi, cercetătorilor (o citam în ale mele *Studii și documente*, XI, p. 247).

VII.

Urmează descrierea întâmpinării la Silistra a Sultanului Mahmud. Cu Vodă era Iordachi Filipescu, «splendid îmbrăcat în anterior și giubea de *moire* antic alb ». Se adaugă Mitropolitul. Din partea negustorilor, și Evreii Hillel și Halfon. E prezentat Sultanul «pe canapea, îmbrăcat într'un surtuc negru cu ceaprazerii de mătăasă negre, și avea fes mare în cap; el ținea în mână o biciușcă cu care se juca ». In cuvintele îndreptate către musafirii săi, Mahmud ar fi spus, prin capuchehaiaua Aristarchi, că «el nu este Impăratul regilor, ci Impăratul popoarelor ». Pe Filipescu l-a speriat vorbindu-i direct, cu glasul lui gros: «ghel, ghel », mergând până a-l trage la el pe canapea, cu aceleași monosilabe. «Apoi, adresându-se lui Aristarchi, i-a ordonat să zică, arătând cu mâna spre amândoi Domnitorii, că, deși sunt mai mari în cele două țări, însă el, Filipescu, trebuie să le fie tată, să-i povățuiască cu toată îngrijirea pentru odihna și buna petrecere a locuitorilor țărilor, cari sunt raialele Impărăției și de aceea îl cinstește îndată cu gradul de baș-boier, adecă cel mai mare boier al țerii » ³⁾.

¹⁾ Pp. 149—157.

²⁾ Pp. 157 și urm.

³⁾ P. 165.

Alexandru-Vodă Ghica s'a lovit de «partidele»: rusesc al lui Ioan Câmpineanu, și turcesc, al lui Manolachi Băleanu. Aga Manolachi Florescu i-ar fi spus chiar să nu mai iasă pe stradă «cu bastonașul în mână», că se pregătește împușcarea lui, ceea ce l-a făcut, deși îndurerat, să iasă astfel fără pază pentru a se plânge lui Mavru. Frații Bibescu și Știrbei pornesc apoi o altă opoziție, parlamentară. Ei aduc căderea Domnului care, întovărășit de maiorul Scarlat Filipescu, pleacă la Viena, de unde, cum se știe, a mers să se așeze lângă Neapole ¹⁾.

Interesante și amănuntele asupra alegerii lui Vodă Bibescu: prietenii, Iancu Filipescu, coleg de școală, Manolachi Florescu, Manolachi Băleanu, Costachi Filipescu, la un moment îi spun: «Ești Domn», ca să asculte strigătul de frățească îngrijorare pentru celălalt candidat (afară de Iordachi Filipescu), Barbu Știrbei: «Dar cu nenea Barbu cum rămâne?». I s'ar fi spus atunci de colonelul Filipescu, coleg, la ureche: «O vorbă de ai mai zice, nene Iorgule, vei fi aruncat de noi pe fereastră, ca să nu se aleagă praf de d-ta». Apoi alesul e «luat de mâni», «pus în trăsură» și «petrecut de toți în carăte și în trăsuri până la palatul său sub dealul Mitropoliei». De acolo, cu «căruciorul de poștie cu patru cai de curier», el dă veste mamei sale. «Boierii salutau pe Vorniceasa Bibescu într'o scrisoare iscălită de toți câți se aflau acolo.» A doua zi e jurământul miliției.

Dintre lucrurile mai recente e descrierea focului care mistui o parte din București la 1847 ²⁾, în chiar ziua de Inviere, când Vodă Bibescu ieșise cu salutarea obișnuită către boieri. Aga Iancu Manu aduse grozava veste. Papazoglu, care era de față, a auzit pe Domn «strigând să asvârle vizitii șelele pe toți caii de călărit din grajd» și el întovărăși pe Bibescu, trecând prin străzile înghesuite de grămada mărfurilor aruncate în desperare de negustori. El a evacuat pe pușcăriași, legați de dânsul cu «ștreanguri de prin legăturile Brașovenilor, trântite în drum», trimețându-i cu viitorul general Cristachi Tell la ruinele din Curtea Arsă și pe cei bolnavi la Spitalul Brâncovenesc. Negustorii dela Bărăție, ale cărei clopote se topiau, rugau pe Domn, care «purta pe cap șapcă albă, era în

¹⁾ P. 167.

²⁾ Pp. 136 și urm.

surtuc, cu un mondir, și nu avea epolete », să nu se primejduiască, pe când el cerea « două doniți să vă aduc apă dela gărlă, căci nici sacalele nu prididesc ». Bancherul Hillel Manoach destăinuiește că la Hanul Șerban-Vodă, pe lângă depozite, se aflau treizeci de butoaie de praf de pușcă, pentru ca să arăte apoi, cu tovarășul său de ocupație Zerlenti, că nu era niciun singur butoiu, dar numai așa se puteau provoca măsurile prin care li s'a salvat avutul. A doua zi, în suita Domnului care împărțea ajutoare, ofițerul a putut vedea trupurile arse și pe Vlădica grec Chesarie dela Stelea plângând pe sora sa moartă. Doamna se îngrijora de soarta soțului ei. În zădar Mitropolitul Neofit scosese racla Sfântului Dumitru. « Lacrima mea pică chiar acum pe liniile ce le aștern în Istoria Bucureștilor ¹⁾. »

Papazoglu laudă pe Bibescu: « Domnia acestui bărbat a fost foarte înțeleaptă: pretutindeni s'au făcut înfrumusețări, precum și îmbunătățiri în armată », Sultanul dăruind șase tunuri, asupra cărora se dă comanda maiorului Ioan Emanoil Florescu, cunoscutul general și om politic. « Haine noi, după model de mare economie », coifuri prusiene în locul chiverelor rusești, cai din Rusia și Ungaria. Alegerea ofițerilor după merit. Crearea grănicerilor dunăreni. Șoseaua prahoveană și cea olteană, făcute de soldați. Pod de piatră la Slatina. Lucrări edilitare la București, între care aleiele și stâlpii din Dealul Mitropoliei. Secularizare. Grijă de literatură și teatru ²⁾.

Dar se critică atitudinile ministrului de Justiție, « pașa Alecachi Vilară, care » — după propria sa mărturisire — « face ce voește ». Scriitorul crede, în chestia discutată, a atentatului din 1848 contra lui Bibescu, că el țintea de fapt pe Vilară, care se afla lângă Domn; glontecele l-ar fi tras Mitică Crețulescu. El ar fi « atins pe Domn numai la piele » ³⁾.

---

¹⁾ Alături, descrierea poștelor, așa de bine organizate, încât Știrbei-Vodă, alergând să-și vadă mama, Catinca Bibescu, pornea în zori de ziuă cu « opt cai la droșcă » și ajungea la Craiova « când tocău popii » (p. 43). Prințul Napoleon, venind subț Vodă-Cuza astfel dela Giurgiu la București, ar fi spus: « D-voastră nu vă trebuie o cale ferată, pe câtă vreme poștele d-voastră merg întocmai ca și trenul » (p. 144).

²⁾ Pp. 168—171.

³⁾ Pp. 171—172.

VII.

Intre șefii mișcării dela 1848 se numără și Bolintineanu, Grădișteanu, Crețulescu, atentatorul. Bibescu, după mișcarea dela Islaz, ar fi spus numai că era bine să se aștepte cu aducerea la îndeplinire a unor idei pe care și el le cunoștea dela Paris. Eliad i-ar fi întins condeiul ca să iscălească programul revoluționar și Nicolae Golescu ar fi strigat: « Să trăiască Domnul nostru constituțional », cuvinte pe care Crețulescu, din balcon, le-ar fi repetat mulțimii ¹⁾.

A doua zi, el se retrage, chemând pe Golescu și cerând să fie dus în Ardeal, pe la Câmpulung, șoseaua Predealului nefiind terminată. Doamna ar fi stăruit în acest sens. Rosetti conduce pe fostul Domn, din partea guvernului provizoriu. « O fi regretat poate cineva plecarea lui Bibescu, însă nu s'a putut recunoaște care anume, fiindcă a urmat o mare gălăgie de bucurie pentru noua eră în care intra țara » ²⁾.

În acel guvern provizoriu, Tell, din maior, e « sărit d'odată la gradul de general ». Zilnic se adună « poporul » în câmpia Filaretului, unde se ridică tribuna discursurilor, cu patru tricolore în colțuri. Garda națională, două companii din burghezie, înjghebate în cinci zile, o face Aristia, calificat de « un fost actor grec », dar și profesor, având ca ajutoare pe un Constantin Bălăceanu, pe fiul lui Iorgu Manu, pe « un caretaș bogat și un toptangiu negustor ». « Frontul era împestrit de giubele, scurteici scurte, elecuri cu poturi, căciuli, șăpci, spențere, fracuri, surtuțe și anterie ». « Era frumos să vezi acest front numai cu puști ostășești fără patronașe și fără alte curele, să vezi la defilare soldați marșând în anterie lungi și în pași voluntari..., întrecând tradiționala ceată a lui Baboiu »; când prezentau arma lui Ion Brătianu, « se împiedeau în mânecile largi ale giubelelor: rămăneau ca urșii cari țin în labă ciomagul ursarului și dau din picioare pe lângă el. Aveau două tobe și două goarne luate dela oștirea regulată; ba încă unul din gorniști era un muzicant, Ungur, care știa a sufla în trâmbiță ».

Ofițerul, care asista, critică « destrăbălările ce se petreceau în acele cluburi » (cel dela Filaret, între 3 și 8 și cel dela « Camera

---

¹⁾ P. 172.

²⁾ P. 173.

boierească, care era disolvată », între 9 și 1). « Într'o seară de Iulie, anul 1848, era atât de multă lume în localul Camerei, încât, ne mai încăpând în sală oamenii, se grămădiseră în curte pe la ferestre, care erau deschise. Adunarea era prezidată de d-l Ioan C. Brătianu, prenumit atunci Firfircă, căci era tânăr, mititel și scurțicel și cu pletele pe spinare ».

O scenă din acest Parlament revoluționar e descrisă cu o deosebită vioiciune. Turcii dezarmează garnizoana din Giurgiu; cavaleria lui Soliman-Pașa ajunge la Sintești. Brătianu perorează: să li iasă înainte Mitropolitul cu Evanghelia și preoții a trei județe vecine, deputații sătești, — ca un « cordon sfânt », care nu poate fi atacat. Cum un glas strigă că Mitropolitul e bolnav, Brătianu ar fi adaus: « Ne vom duce la Preasfinția Sa, îl vom așeza într'un jeț și-l vom duce pe umerii noștri înaintea invaziei, căci e dator a ne binecuvânta și la nenorocire, așa cum a făcut Papa Romei, care a ieșit pe podul Tibrului de a oprit pe Attila ce înainta cu formidabila sa armată de Huni ». Dar un măcelar sârb cu cuțitul, și « cu un cimpoier după dânsul », explică, după experiența sa, că Turcii se tem numai de acel cuțit, cu care face gesturi în vânt. Papazoglu se declară gata de luptă, regretând numai că partea cea mai mare a oștirii a fost trimeasă peste Olt.

Turcii, 9.000 (aiurea, spune 20.000), întră la 13 Septemvrie. « Lecția bună » din Dealul Spirei n'o dau numai pompierii, ci mai ales 4 companii din regimentul II, o companie din regimentul I, în total 500 de oameni. Și fostul ofițer adaugă: « Vă mărturisesc, ca unul ce am luat parte activă în lupta din Dealul Spirei, căci mă aflu de-jurnă peste carauale, că, dacă guvernul provizoriu, din care făceau parte și Ion Brătianu, Costachi Rosetti și Christachi Tell, nu disloca cu o săptămână înainte infanteria, artileria și cavaleria, trimițând-o sub Magheru și Pleșoianu la Râmnicul-Vâlci, astfel că garnizoana Capitalei să rămâie numai din șase companii de infanterie, două din regimentul I și patru din regimentul al II-lea, în care mă aflu și eu ca comandant al companiei a V-a, apoi credeți, domnilor cetitori, că am fi alungat toată oștirea de sub Fuad-beiu, Cherim și Osman-Pașa, până am fi trecut-o Argeșul fără pod, căci neapărat că s'ar fi sculat toți sătenii comunelor din plasa Sabarului și s'ar fi pus sub drapelele noastre, după străvechiul obicei al strămoșilor noștri și nu știu zău dacă ar fi scăpat vreun Turc până la

Dunăre din armata ce-și înfipsese corturile în tabăra dela Cotroceni »¹⁾).

Amintind de broșurile sale, complet uitate, Papazoglu descrie lupta așa: « Pompierii dărâmară pe Cherim-Pașa, împușcându-i calul, și au răpit două tunuri; companiile ce erau concentrate în curtea cazărmii Alexandru » ținură foc de rânduri cu trupele turcești, înșirate « în stradă ». Cad dela Turci « 367 de oameni », dela ai noștri ofițerii de pompieri Stărostescu și Dinescu, cu 57 de soldați. O descriere amănunțită e dată mai departe²⁾. Se afirmă două fapte esențiale: refuzul colonelului Golescu de a libera cazarma și întâlnirea neprevăzută a Turcilor cu pompierii care veniau să se adauge la celorlalte trupe, și atunci o detunătură de pușcă întâmplătoare produse conflictul.

Despre Domnia lui Știrbei se vorbește mai mult din punctul vedere al oștirii, dată întâiu pe mâna distrugătorului operei lui Bibescu, colonelul Ignat Paznawski. Când fiul Domnului, Gheorghe, înaintat general, ia conducerea, se fac călărașii cu schimbul, se introduce un bun spirit între ofițeri³⁾

* * *

Alături de aceste știri de istorie curentă, mai sunt pagini de interes în această povestire întinsă, cam dezordonată.

Lista boierilor și a soțiilor lor, care ajutau pe săraci, este de sigur o însemnată întregire și la genealogiile și biografiile boierești și la istoria moravurilor⁴⁾. E admirabilă povestea cu boierul mare, cu barbă albă, « ocupând cel mai mare post în administrația țării », — deci Iordachi, fiul lui Constantin Filipescu —, care, la rugăciunea de dimineață, muștrând pe un mic funcționar incorect, nu poate rosti « Tatăl Nostru » și, chemând pe vinovat, îi spune: « Iartă-mă, nenisorule, de vorbele care ți-am spus, ca să pot să-mi urmez rugăciunea », și i se răspunde: « Dumnezeu să te ierte, cocoane; iartă-mă și d-ta, că nu știu ce să mă fac cu șase copii cari-i am în casă ». Și fiul, deși crescut la Paris, revine după observația lui

¹⁾ P. 181.

²⁾ Pp. 204 și urm.

³⁾ Pp. 177—178.

⁴⁾ Pp. 180—182.

Papazoglu, asupra vorbelor grele aruncate unui bătrân intendent al casei sale. Când brutarii cer ministrului de Interne, Tudorachi Văcărescu Furtună, să fie liberi a scumpi pâinea, fără a li se face controlul « cișniului », — și aici ce detalii despre acest negoț, cu câștigurile și pedepsele lui! —, și-i prezintă punga cu galbeni, el li-o aruncă în cap ¹⁾). Se adaugă și note despre clerici, cum e aceasta : « Dionisie Lupu aduna pe vreme de iarnă diferite păsărele și le punea între geamurile ferestrelor lui, hrănindu-le pe vremea de iarnă până în minutul când se făcea Sfânta Inviere și se cânta : « Hristos a înviat ! ». Atunci geamurile din afară ale ferestrelor sale se deschideau și zburau acele sute de păsărele, de mergeau prin pomi ca să guste din muguri ²⁾). »

N. IORGA

---

¹⁾ Pp. 183—186. Lista Românilor în oastea rusească și a fetelor de boieri măritate după Ruși.

²⁾ P. 205.

VI SE

DRAGULUI MEU PRIETEN,
DOCTORUL SOCRAT LALU

Am cetit câteva cărți privitoare la vise, în care învățați fiziologi, psihologi și psihiatri încearcă să lămurească cum se produc în noi visele. Mărturisesc că nici una din teoriile lor nu m'a satisfăcut pe deplin.

De unde ne vin visele? Cine ni le trimite? Și mai ales cine ne trimite visele simbolice, vestitoare de ceea ce se întâmplă la mari distanțe, sau prevestitoare de ceea ce se va petrece peste câțeva vreme?

Legătura dintre cele văzute ori simțite de noi în trecut și ceea ce visăm am înțeles-o chiar înainte de a ceti cărțile învățaților, precum cred că înțeleg și legătura dintre unele vise și ceea ce se va întâmpla trupului meu peste câteva zile; dar îmi rămâne o taină de nepătruns legătura între visul meu și ceea ce se întâmplă sau ceea ce se va întâmpla unei persoane în afară de mine.

Pe când eram student, cetind într'o seară un roman, dau peste un pasaj în care se povestea că pe piatra mormântului unei femei pe care o adora, soțul pusese să se sape cuvântul: RESURGAM.

Cum romanul era tradus din englezește eram ferm convins că trebuia să fie un cuvânt englezesc și mi-am bătut capul câțeva vreme să înțeleg ce însemna. Mă întrebam cum s'o fi pronunțând? Rizărgăm? Ce-o fi însemnând? Neputând găsi, am îndoit pagina, am închis cartea și m'am culcat. Peste noapte visez: *resurgam* nu e cuvânt englezesc, e latinesc. E viitorul verbului *resurgo*; înseamnă «voi învia». Dimineața sculându-mă, reiau

cartea și dând peste cuvântul *resurgam*, încep iar să mă 'ntreb : ce-o fi însemnând? Deodată îmi amintesc că în vis îi găsisem sensul, însă acuma treaz nu puteam de loc să mi-l amintesc. Mi-era un necaz grozav ; îmi venea să mă culc din nou ; poate că l-aș visa iar. Abia după o frământare de poate trei minute mi-am adus aminte. A! . . Da, așa e ; *resurgo, resurgam* : voi învia.

Imi explic. Creerul meu a continuat și după adormirea mea să caute înțelesul. Cunoașteam, căci le întâlнисem, și cuvântul franțuzesc *résurrection* și cel latinesc *resurgo*. Dar ceea ce nu-și putuse reaminti mintea mea trează, își reamintise subconștientul meu.

* * *

Trecuseră cincisprezece ani de când, umblând într'o toamnă la vânătoare după sitari prin zăvoaietele Ialomiței, un ghimpe de cătină îmi pătrunsese adânc și dureros în pulpa piciorului. Și iată că după atâta timp, fiind tot la vânătoare, pe când dormeam în fânul din podul grajdului unui țăran, întorcându-mă în timpul somnului, un ghimpe din fân m'a înțepat într'o coapsă. N'am observat înțepătura decât dimineața când m'am trezit și când mi-am adus aminte ce visasem peste noapte : zăvoiuil de pe marginea Ialomiței — Cara, cățeaua mea de odinioară sta în aret într'un luminiș — eu într'un hațiș de cătină prin care vreau să trec ca să ajung lângă dânsa ; când deodată, un ghimpe îmi pătrunde în coapsă.

Înțeleg. In subconștientul meu dormea amintirea durerii simțite cu cincisprezece ani în urmă ; iar acum la perceperea unei senzații identice, subconștientul a atribuit-o cauzei de odinioară și a trezit în mine imaginea mediului în care o simțisem pentru prima oară. Mă satisface această explicație, deși ea îmi impune un gând destul de ciudat, anume acela că ideia de cauzalitate, siguranța că nu există nici un fenomen fără o cauză nu este un atribut numai al minții noastre conștiente, ci și al subconștientului nostru ; doar că el nu poate distinge cauza reală a fenomenului, ci îl atribue cauzei care l-a produs în trecut. Dar oare când suntem trezi nu ne înșelăm de atâtea ori asupra cauzelor fenomenelor ?

* * *

Intr'o noapte visez că venea pe drum spre mine o trăsură, ai căreia cai se ambalaseră. Vizitiul căzuse de pe capră. In trăsură două femei care țipau îngrozite. Ies înaintea cailor să-i opresc, dar ei mă răstoarnă și trăsura trece peste mine. Mă ridic de jos cu un junghi aproape de șoldul drept. Trezindu-mă dimineța, mi-am adus aminte ce visasem. Mi-am pipăit regiunea trupului în care simțisem junghiul în vis, dar nu simțeam nici o durere. Peste trei zile am făcut în acea regiune un flegmon de care a trebuit să mă operez. Și pentru acest vis găsesc o explicație care-mi pare satisfăcătoare.

In organismul meu, înainte de ivirea lui la suprafață, flegmonul îmi ataca țesăturile mușchiului. Probabil, în timpul somnului, subconștientul meu a simțit un junghi și a făurit, din petice de imagini văzute de mine aieva, tabloul din vis. Ii era cu atât mai ușor să-l făurească, cu cât văzusem, poate cu zece ani în urmă, o trăsură cu caii scăpați, fără vizitiu pe capră, cu două femei care țipau îngrozite și un om care vrând să oprească caii fusese răsturnat și rănit.

* * *

Pot să-mi explic chiar unele vise și mai ciudate. Acum câțiva ani, fiind la Băile Herculane, am visat într'o noapte... Dar ca să puteți înțelege, trebuie să vă spun că eu mă trag dintr'o veche familie boierească din Târgoviște, fosta capitală a Munteniei. Câteva biserici din județul Dâmbovița, iar în Târgoviște biserica Sfânta Vineri, alături de Curtea Domnească, au fost zidite de strămoși de ai mei. In pisania bisericii Stolnicu din Târgoviște stă scris că, reparată și zidită în anul o mie șeșase sute și ceva de o Stolnicească Cantacuzino, acea biserică a fost la început clădită de lemn de Udrea Brătescu.

In vremea copilăriei și adolescenței mele, multe ceasuri mi-am petrecut printre ruinele Curții Domnești, de unde se văd în zarea despre miazănoapte coamele munților topite în fumuri albăstrii.

Casa noastră părintească era în apropierea ruinelor Curții Domnești. O misterioasă atracție mă îndemna adeseori să mă duc singur în după amiezele zilelor de vară acolo, unde rămâneam până se însera, vrăjit de tăcere, de frumusețea dealurilor

și munților din zare și de miresmele ce veneau din fânețele luncii.

De multe ori cu ochii pironiți asupra rămășițelor mâncate de vreme ale fostelor palate, încercam să le reconstituesc cu mintea și mi se părea uneori că reușeam.

Aproape de apusul soarelui, când sunau clopotele la bărație, stoluri de lăstuni se roteau deasupra ruinelor, cu țipetele lor stridente ca scârțâitul unui cui ascuțit pe sticlă; mai târziu de sub toate boltile, din toate găurile zidurilor ieșeau lilieci, zeci de lilieci, care, în sbor jucăuș, se răspândeau la vânătoare peste tot orașul, iar când începea să se însereze, bufnițe și cucuvăi se iveau pe crestele ruinelor. Atunci cuprins de o ușoară infiorare plecam spre casă.

Mai bine de patruzeci de ani trecuseră dela acele vremuri, când, acum cincini ani, la Băile Herculane, mă visez în Curtea Domnească, sub înfățișarea unui boier slab, mărunțel, cu barbă căruntă, om ca de cincizeci de ani. De jur împrejurul Curții ziduri înalte; poarta mare de stejar ferecat, încuiată și păzită de câțiva oșteni. Dincolo de poarta cetății zarvă mare și zăngănit de săbii. Domnul, un bărbat cu barba căruntă și cu ochii firoși, se plimba de colo până colo cu mâinile la spate, clocotind de mânie și șuerând din când în când printre dinți: « ticălosul! ticălosul! »

Sub bolta unei porți din fundul Curții, câteva femei, printre care Doamna, priveau spre noi îngrijorate. Deodată se aud bătăi în poartă. Un ostaș trage un drug de fier și printr'o deschizătură mai mică a porții mari pătrund doi oșteni, cari târăsc de brațe un om tânăr. Are bărbuță castanie ca și pletele lui răvășite. E cu capul gol, îmbrăcat într'o haină de catifea sfâșiată la gât de culoarea prunii, pantaloni cenușii și e încălțat în cisme cu carâmbii răsfrânți. Domnul rânjește infiorător și-i răcnește: « Câine ticălos! » apoi se întoarce și strigă ceva spre fund. Femeile fug îngrozite, iar în cadrul unei porțițe boltite din zidul din stânga se ivește, gol până la brâu, un uriaș negru și firos.

Domnul îi strigă:

— Ia-l. Toate pe rând, fără grabă. Viu și eu să fiu de față.

Înțelegând că e vorba de casne, mă cutremur. Domnul se întoarce către mine:

— Vii?

Cu un gest de apărare zic :

— Iartă-mă, Măria-Ta, nu pot.

El rânjește cu dispreț și mă scuipă :

— Ptiu ! muiere !

M'am sculat tremurând de groază.

N'am mai putut adormi până la ziuă.

Starea în care mă găseam, căci îmi clănțăneau dinții în gură de groază, și limpezimea tuturor amănunțimilor acestei scene mă făceau să mă întreb : ce deosebire e între un vis și realitate ; dacă o nălucire din timpul somnului poate să-mi pricinuiască această cutremurare și aceste bătăi de inimă pe care nu le pot domoli cu nici un chip ?

Faptul riguros verificat științificește al transiterii prin ereditate, cu intermitența câtorva generații, a unor conformații fizice și a unor înclinări sufletești, mă ajută să-mi explic și acest vis. A ! . . De sigur e o taină de nepătruns, cum, unde și în ce fel se înscriu aceste porunci ale unor înfăptuiri viitoare în firimița de materie abia perceptibilă din care va ieși urmașul.

Totuși sunt unele născociri omenești în care se realizează minuni aproape tot atât de mari.

În fiecare punctuleț abia perceptibil de pe placa gramofonului, vârful unui ac înscrie o părțică din sunetul tuturor instrumentelor unei orchestre ; în același punctuleț înscrie o fracție din cuvintele, din glasul, din timbrul și chiar din suflul vieții cântărețului. Adunate la un loc, în ordinea în care s'au săpat, aceste puncte sunt imaginea unei realități sonore, care doarme înscrisă acolo. Și iată că numai cu ajutorul unei diafragme de nimic, fără nici un instrument muzical, fără coarde vocale, simpla trecere a vârfului unui ac peste punctele plăcii trezește, redă viață realității, înscrisă în ele și petrecută cu sute de ani în urmă.

La scena văzută de mine în vis, eu aieva nu asistasem ; nici în vreun roman n' o cetisem, nici pe scena vreunui teatru n' o văzusem.

Dovezi nu pot să aduc, dar sunt ferm încredințat că ea s'a petrecut aieva ; că a fost văzută de un răstrămoș de-al meu, un boier slab, mărunțel, cu barba cărunță ; că s'a întipărit adânc în creierul lui și c'a transmis-o urmașilor lui, care au purtat-o în ei adormită. Da, au purtat-o în ei adormită și răsbunicul

meu și bunicul meu și tatăl meu; am purtat-o adormită și eu, până când s'a trezit în mine, acum câțiva ani la Băile Herculane, în somnul unei nopți de August.

Ce a trezit-o, cum s'a trezit ea singură, nu pot înțelege.

* * *

Și mai greu de înțeles îmi par visele simbolice și prevestitoare, ca visul următor întrerupt și reluat după trecere de un an.

Trecusem bacalaureatul, eram student în anul întâi de medicină. Locuiam la Internatul Novian unde îndeplineam, în schimbul pensiunii, slujba de meditator de limba franceză. Mă întorsesem de câteva zile dela Târgoviște. Lăsasem pe tată-meu la vie, pe atunci a noastră, așezată pe dealurile din apropierea orașului. Il lăsasem sănătos și voios.

Deși în vârstă de 71 de ani, cum era mărunțel și fusese pe vremuri mare vânător, umbla sprinten ca mine. În ajunul plecării mele de acolo, făcusem împreună pe jos cei trei kilometri dela oraș, și țin bine minte că admirasem mersul lui în pas cu al meu.

Trecuseră șase zile dela despărțirea noastră, când, într'o noapte, spre ziuă, visez că treceam pe ulița mare, în dreptul caselor noastre. Deodată jumătatea din spre drum a clădirii se năruie cu un sgomot asurzitor. După potolirea unui nor gros de praf, văd restul casei rămas neprăbușit. Pe pereții jumătății salonului mare, rămasă în picioare: oglinzile, tablourile și portretele se clătinau strâmbate; la marginea pereților și a tavanului, tapetele sfâșiate atârnau în zdrențe. Pianul din salonaș sta jumătate în odaie, jumătate în gol. . .

M'am trezit în mijlocul odăii tremurând de groază, încredințat că acest vis simbolic îmi prevestea o nenorocire. A doua zi, pe la ceasurile nouă, am primit o telegramă, prin care eram chemat la Târgoviște. Era la sfârșitul lui Octomvrie. Am plecat cu primul tren.

Când am ajuns, am găsit pe tată-meu în agonie. Febră tifoidă, ziceau doctorii. Am intrat, m'am apropiat de patul lui, în jurul căruia erau adunați toți ai casei și am îngenunchiat. A întins mâna și m'a mângâiat pe cap a binecuvântare.

Mama Leanca, o bătrână care ne dădăcise pe toți, ne-a spus să trecem în odaia de-a-lături. Peste câteva minute a deschis ușa și înneacă de lacrimi a șoptit: « S'a sfârșit ».

Cum mi-a venit acest vis? Cine mi l-a trimis? Tată-meu în clipa în care simțindu-și sfârșitul mă chema lângă dânsul? Trupurile noastre ocupau locuri deosebite și depărtate în spațiu. Erau ele legate printr'un fir misterios, pe care nu-l puteam nici vedea, nici pipăi, dar a căruia existență o simțeam uneori?

Iubeam pe tată-meu cu o dragoste nemărginită, atât de meritată pentru înțelepciunea lui și mai ales pentru bunătatea lui, care făcuse pe toți câți îl cunoșteau să-i zică: « Alexe, omul lui Dumnezeu ». Și el mă iubea mai mult decât pe ceilalți frați ai mei. Era un horticultor pasionat. Toată vremea și-o petrecea între grădina mare de pomi roditori și grădina mică de flori sau în seră. Dintre toți copiii eu eram acela care de mic îl urmăream, ajutându-l la altoit, la presădit, la greblat sau la plivit. Nici azi, după aproape o jumătate de veac, nu mă pot gândi fără un nod în gâtlee la ziua de toamnă, umedă și rece, în care am auzit bubuitul bulgărilor de pământ peste cosciugul lui.

Pe când eram elev în liceu, adeseori spuneam fratelui meu:

— Tata e în București.

— De unde știi?

— Nu l-am văzut, dar simt c'a sosit.

Și peste un ceas ori două, eram chemați la cancelarie unde ne aștepta.

Da, așa trebuie să fie: pe firul invizibil și impalpabil care ne lega, tată-meu, prin acel vis simbolic îmi vestea sosirea ceasului despărțirii noastre.

Acest vis întrerupt atunci, mi-a revenit și a continuat peste un an.

Mă găseam la Târgoviște, în vacanța Crăciunului. Mama era de mult oarbă. După moartea tatei, fără a se plânge de vreo durere, pierea zi cu zi ca o candelă în care se sfârșește untdelemnul. Trăiseră împreună treizeci și doi de ani, în cea mai desăvârșită armonie. Niciodată nu-i auzisem certându-se ori măcar discutând cu aprindere. Ea nu-i zicea lui « Alecule »;

nici el ei « Alexandrino », totdeauna își ziceau : « Dragă ». Despărțirea de el o mistuia încet, dar neîntrerupt. Nici unul din noi copiii pe care nici măcar nu ne mai putea vedea, nu-i puteam aduce prin vreun succes sau prin vreo însușire deosebită o mângâiere a durerii încercată prin pierderea lui.

La câteva zile după sosirea mea, după dejun, iau pe mama de braț; o conduc în iatacul ei; îi ajut să se culce pe pat; o învelesc cu un tartan și mă întind și eu pe canapea în fața patului ei.

Abia ațipesc și visez casa noastră, așa cum îmi apăruse în visul de cu un an înainte: jumătatea din spre drum năruită. Pe pereții jumătății salonului mare, rămasă în picioare: oglinzile, tablourile și portretele se clătinau strâmbate; la marginea pereților și a tavanelor tapetele sfâșiate atârnav în zdrențe; pianul din salonaș sta jumătate în odaie, jumătate în gol. Și cum stam și priveam, deodată se prăbușește și această ruină a casei noastre părintești.

M'am sculat ca un nebun. Stăpânindu-mi groaza de care mă simțeam gătit, m'am apropiat binișor de pat. Mama dormea liniștit. Nimic pe figura ei ori în respirația ei regulată, nu trăda vreo suferință.

Am ieșit în vârful degetelor. Deși în Decembrie era o zi caldă ca de primăvară. În grădină, frate-meu, urcat pe o scară dublă, curăța pomii de omizi.

— Ascultă, i-am zis: Să știi că mama moare.

A sărit jos de pe scară și a dat să fugă spre casă.

L-am oprit.

— Nu moare acum; nu e nevoie să te duci în odaie. Las'o că doarme liniștit; dar iacă ce am visat.

Am pândit împreună până am simțit că s'a sculat mama; am intrat în odaie; i-am dat dulceață și cafea. Era foarte liniștită, vorbea foarte deslușit. Nici o deosebire între starea ei de acum și cea din zilele precedente.

Văzând-o așa, am ieșit cu fratele meu în oraș, la club.

Pe la ora 7 $\frac{1}{2}$ a venit slujnica să ne cheme în grabă că moare cuconița.

Am găsit-o întinsă pe pat. Am îngenunchiat și am dat să-i iau mâna:

— Mamă...

Ea și-a desprins-o dintre ale mele și pipăind m'a mângâiat pe cap îndelung a binecuvântare. Când mișcarea mâinii s'a oprit, am ridicat capul și m'am uitat la ea. Murise... Zâmbea... De sigur, zâmbea tatei cu care se reîntâlnise după un an de despărțire.

Cum s'a trezit în mine acest vis? Cine mi-l trimesese? Care fiziolog, psiholog sau psihiatru îmi poate deslega aceste taine?

I.-AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI

HELADA

STATUE

Flutură pe soclu, plină
De propria ei frumusețe și
Încărcată de lumină.

Făptura ei sonoră obârși
Din metal cu 'nțelepciune
Și tot în el se și desăvârși.

A mocnit însă tăciune
In gândul meșterului creator
Și-a vorbit în rugăciune.

A izbucnit apoi ca un izvor
In a cărui apă nu e
Decât azur surprins în ea și sbor.

Și s'a 'naripat statue.

ARMONIE

E geniul elinesc și marele
Maestru de metamorfoze;
Pe punte-și împletește roze
Și umple cu nectar paharele.

Simbolurile ard în sfeșnice
 Pe care cerul se deschide
 Și, cu destăinuiți fluide,
 Dau lumii înțeleșuri veșnice.

Trecutul doric de gimnastică
 Heracles e și cu Apolon,
 Și Pan în cumpănă cu Solon
 În cugetare și în plastică.

Umanitatea 'n plină grație
 Primește ziua din palestre
 Și toarce firul ei în zestre
 De gânduri și de inspirație.

Trec una după alta formele
 Și 'n cercul fraged al ideii
 Obârșia-și găsește zeii
 Și rostul își arată normele.

ANATEMĂ AFRODITEI

Ți-am adus o porumbiță 'namorată
 De izvorul limpede drept jertfă, iată;
 Penele-i aveau luciri de peruzele
 În ele.

A gemut sub gura de cuțit aproape
 Ca un gălgăit întunecat de ape,
 Și privirea ei s'a 'ntors întrebătoare
 Spre soare.

Nu e numai setea de viață strânsă
 În suflarea cea din urmă a ei însă;
 E și sborul gândurilor mele pline
 De tine.

Dă-mi izbânda-atotputerniciei tale
 În ieșirea unui Eros mie 'n cale,
 Și-l așează 'n sufletul meu ca pe-o vie
 Făclie.

Crinii mi-au murit pe frunte de căldură
 Și mi s'a uscat de sete limba 'n gură;
 Împletește-mi o coroană de crini, nouă,
 Cu rouă.

Astă-seară vreau să cânt ca niciodată
 Și să sorb nectar cu-o cupă cizelată;
 Vreau să ocolesc cu mîntea și cu vîntul
 Pămîntul.

Porumbița cu azur în ochi pe care
 Am ucis-o cu barbară necruțare
 A stîrnit în nepăsarea mea de ghiață
 Viață.

MÂNIA LUI ACHILEUS

Neliniștea 'nghețat pe Greci la gîndul
 Că s'ar putea ca flota lor în radă
 Să cadă 'ntreagă flacărilor pradă
 Și să le vină 'n urmă și lor rîndul.

Ilustrul Agamemnon trimisese
 Cuvînt lui Achileus de 'mpăcare,
 Și doisprezece cai răscumpărare
 Cu șapte sclave lesbiene-alese.

Mai trimisese trepiede, șapte,
 Și o duzină de talanți de aur,
 Dar, mai presus de tot acest tezaur,
 Pe Briseis cu carnea ei de lapte.

Nici bogăția tâlhărește strânsă,
 Nici darul cald al tinerelor sclave
 N'au scos din hotărârile lui grave
 Pe sprintenul și blondul erou însă.

Răpirea Briseidei e o veche
 Și vie 'n inima lui răzvrătire;
 Înapoierea însă-i stă jicnire
 Și-i sângerează 'n suflet și 'n ureche.

« Să spuneți Grecilor că niciodată
 « Nu vor găsi în brațul meu scăpare! »
 Și și-a 'ndreptat privirile spre mare
 Aprinse de izbândă 'ntunecată.

PASIFAE & TAURUL

A fost o stranie 'ntrupare
 A lui Poseidon și-a zărilor,
 Și-am adorat în deghizare
 Pe chiar stăpânitorul mărilor.

Am stat zeiță și făptură
 De flacăra 'n mijlocul vântului,
 Și diamant am scos din zgură
 Cu fără grije de vestmântul lui.

Din vraja 'ncinsă, de văpae,
 A jocurilor lui de-a taurul,
 Eu sunt de-apururi Pasifae
 Iar fiul meu e minotaurul.

Infățișarea lui mugească
 De-a-lungul și de-a-latul insulei,
 Și, după plac, să se gonească
 Cu vacile pe tot cuprinsul ei.

STELA FUNERARĂ

De douăzeci și cinci de secole desprinsă
 Din linia vieții doarme sub pământ
 Și, cu imagini fără umbră și cuvânt,
 Infățișează-o lume pe neant întinsă.

O sclavă ca un crin de fragedă-i servește
 Pe tava ei de fildeș alb bijuterii,
 Ii fabrică un meșter negru alifii
 Și-un tânăr un chiton de in îi potrivește.

Jertfește un efeb în liniște ursitei
 Un porumbiel cu suflet limpede de stea,
 Și-un chitared cu lira 'n brațe lângă ea
 Inaripează-un imn în cinstea Afroditei.

Slugi fără număr tind la treabă, fiecare
 Cu rostul ei de-apururi întrupat în lut,
 Și rânduiesc, cu gestul împietrit și mut,
 Capriciile ei de tristă 'mbeșugare.

Ea odihnește 'n vis și 'n ochi cu luptătorul
 În străluciri de-armură stranie 'mbrăcat
 Și, cu surâsul încă viu și 'mpurpurat,
 Infruntă parcă 'n timp și 'n spațiu viitorul.

DAFNIS ȘI CLOE

Am cântat un cântec plin
 De sonorități de-argint
 Și ne-am adăpat cu vin
 Din potire de corint.

Am aprins un foc apoi
 Și-am jertfit un ied roșcat;
 Vrăbiile-au răs cu noi
 Și izvorul ne-a 'ngânat.

Cloe și-a făcut de cap
 Și-a zădărnicit lui Pan
 Cu picioarele de țap
 Somnul lui de sub platan.

Amândoi aveam cercei
 De cireși după urechi
 Și, sub bolta de hamei,
 Adânceam un freamăt vechi.

SUB SEMNUL LUI EROS

Lumea se deșartă ca niște cisterne
 De tristețe 'n mintea lui neconținut,
 Și nu știe cine să-i fi rânduit
 Cântece de greeri nevăzuți sub perne.

Bucuria dintr'odată i-a tăcut
 În nedumerire aspră și 'n povară,
 Iar Eros anume vine și-i presară
 Ace de albine noaptea 'n așternut.

Hetaira blondă i-a fost pentru jale
 Și durere 'n suflet seacă i-a lăsat
 Carnea ei cu ape de sidef turnat
 În potiru 'n aur al sveltetei sale

Nu mai doarme, nu mai râde 'n zori și nici
 Nu mai au astâmpăr gândul lui și pasul;
 I-a 'nghețat pe buze cântecul și glasul
 Și își simte trupul parcă 'ntre furnici.

Zâmbetul de freamăt proaspăt al ei îi e
 Vraje și 'n același timp solomonar,
 Și îi e privirea ochilor ei jar
 Și-i e mușcătură de șerpi în călcâe.

PROMETEICĂ

Privea la mâinile lui proprii cum
Se clatină pe lângă el de grele;
Prinsese fulgerul, în vis, cu ele
Și se-aștepta să le găsească scrum.

Se minuna că le mai simte totuși
Aceleași de-altădată și la loc,
Deși trecuseră 'n azur prin foc
Ca niște șerpi de apă printre lotuși.

A fost un gând înfășurat stingher
In flăcări jucăușe de comoară
Și, ca pe o 'naripată căprioară,
L-a urmărit istovitor pe cer.

I N T Â L N I R E

Au fost siliți să scormonească 'n fundul
Pădurilor cu mâinile și sapele,
Să le ghicească prin adâncuri prundul
Și să evoce la lumină apele.

Le-au admirat cum se desprind din stâncă
Și se reped la rând cu căprioarele,
Și cum înfățișarea lor adâncă
Se joacă 'n valurile noi cu soarele.

S'au întâlnit atunci pe după frunze
Cu nimfele pe văi și cu driadele,
Și s'au încrucișat priviri ascunse
Și inimile-au copleșit cascadele.

Au trebuit în urmă să găsească
Nectarul fructelor în vârful pomului,
Și-a răsărit imaginea grotească
Și totuși tragică 'n azur a omului.

Era, cu păr, în mijlocul naturii
 Și 'n cuiburile moi ale zefirilor,
 Inchis în atributele făpturii
 Și chipului simbolic al satirilor.

DIONISIACĂ

Dionisos pe colina 'n vie
 A destăinuirii sale vesele
 A stropit cu vin în spumă mesele
 Și cu chiote de bucurie.

Au sosit de pretutindeni gloate
 Și și-au desfăcut pe umeri pletele,
 Și-au descălecat la rând cu fetele
 Nimfele ținuturilor toate.

Bacus, Pan, Satirii și Silvanii
 Tăvăliți în iarbă cu driadele
 Risipesc în curcubeu cascadele
 Râsetelor lor adânci și stranii.

Din Sicilia de aur până
 În divină și 'nțeleapta Atică
 Fericirea-a izvorât sălbatică
 Din aprinsa inimii fântână.

Vrăjitorul cu luare-aminte
 Prinde clipa când țâșnesc semințele,
 Și când plantele-și aprind dorințele
 De a-și uni polenul lor fierbinte.

Lotușii atunci și trandafirii
 Infloresc din inima pământului,
 Și splendoarea 'n aur a cuvântului
 Cântă prin umbrare cu zefirii.

Răscolesc țărăncile prin cufăr
 Pentru dragoste și jocuri rufele
 Și deșartă 'n cântece burdufele
 Cu nectar mirositor a nufăr.

Raze aurii ca untdelemnul
 Flutură pe frunzele noi soarele
 Și deschid procesiuni fecioarele
 Adorând lui Phallos semnul.

STROFE PENTRU EROS

Eros era cu mine
 Și-am cântat
 Cu el printre albine.

In albul de crin mat
 Impreună
 Ne-am înfrumusețat.

Am mers ca pe o strună
 Amândoi
 Pe razele de lună.

Am curs ca un șivoi
 De beteală
 In viersul de cimpoi.

Am risipit găteală
 In azur
 Și-albastru de sineală.

Am scăpărat murmur
 In izvoare
 Și 'n piatră gând obscur.

Am răsărit în soare
 Și-am învins
 Cu fiecare floare

Avântul nostru 'ncins
 De viață
 Pământul a cuprins.

Și-a răsărit verdeață
 Din pământ
 Și caldă dimineață.

Și-a fluturat în vânt.

IMAGINI PE UN ULCIOR

Un tânăr își scoate din talpă spinul
 Intrat când pornise spre stadion,
 O fată-și arată de sub chiton
 Și 'n amfora sânilor ei destinul.

Heracles apucă prostește 'n mână
 O mătură plină de bălegar,
 Athena mai sveltă decât un far
 Privește nostalgic într'o fântână.

Un Pan într'o leasă de frunze rare
 Rostește viersul lui cristalin,
 Și 'n toți un același puternic crin
 Cu-aceeași mireazmă de foc tresare.

Eroși mici aleargă cu grabă, unii
 Ca niște polenuri în trandafiri,
 Ca viespile, alții, pe moi zefiri,
 Și toți ca, pe-o apă de-azur, lăstunii.

CUM INCEP UN VEAC ȘI O CĂSNICIE

IX

Ninge de câteva zile. Altfel decât anul trecut, anul acesta iarna s'a grăbit să întindă pe pământ dalba ei împărăție. Ceașuri lungi, din cerul cu dimensiuni reduse, pogoară visul molcom și feciorelnic. La început a fost o învăluire ușoară, nesimțită. Apoi, o largă fâlfăire de draperii oblice și, la urmă, o fugă aprigă de aeriană cavalerie. Tristețea grădinilor goale, mizeria maidanelor cu gunoaie și dezordinea curților orășenești s'au pomenit, într'o dimineață, iertate și transfigurate. Oamenii trăiră încă o dată suava iluzie a primului omăt absolvitor. Lumea s'a schimbat într'o noapte! Dezolatele ascunzișuri de după casă sunt desființate și îngropate. Potecile fetide au pierit. Cotețele, ungherele nemăturate, viroaga lăturilor . . . toate au fost abrogate, în această oră a iluzoriului paradis, culcat cu întinse aripi albe deasupra pământului plin de lepră.

În provinciala capitală — încă neștiutoare de camioane, de claxoane și de tot iadul acustic de mai târziu — începu s'auzeau vesel și plin de fericite rechemări al clopoțelilor dela sănii. Trăsurile intrară în șoproane și săniile agere, trase de cai pletoși și negri, desfundară străzile troienite. Sub această armonie a zurgălăilor tradiționali, fâlfăiau rar, în atmosfera purificată și sonoră, depărtate strigăte mercantile sau țipetele copiilor care se împrășeau cu zăpadă.

Doru și Antonina au stat în casă toată ziua. Antonina a fost activă, ceas cu ceas. A cetit, a pregătit, lângă doamna Filipache,

cele pentru masă și apoi a trecut la capitolul cotidian și interminabil al împletiturilor și al rufăriei. Doru a privit dela fereastră capișonul cel alb al caselor, a ascultat, îmbiat de clopoței, poveștile iernilor copilăriei și a urmărit, în văzduh, năvala ciorilor dela țară. Iși deslipește fruntea de geamul ferestrei și-i spune Ninei :

— Nino, sunt obosit de atâta lene și atâta reverie... Știi ce, Ninușco?... Aidem să facem o plimbare la Șosea!.. Am urgisit-o de mult Șoseaua asta... Mi-e dragă numai dimineața, când e goală și sihastră... Dar în primele două-trei zile de zăpadă, priveliștea e alta și dispoziția mea sufletească de asemeni.

Antonina rămâne cu mâinile îngropate în cămașa pe care o inspektează și răspunde cuminte și conciliantă :

— Da, ideea nu e rea... Numai, să facem o plimbare adevărată, pe picioarele proprii, strânși în paltoane și cu ghetete în șoșoni...

— Așa gândesc și eu... Poate să luăm sania când ne vom înapoia.

— Dorule, să n'o luăm de loc... Știi tu ce bani ne-au mai rămas?

Doru se apropie de Antonina, cu atitudinea vinovată, lașă și lingușitoare a cuiva bântuit de remușcări :

— Fetița asta e prea aspră... cum să zic... *pour les péca-dilles d'un poète!*..

— Mamă dragă, condiția marilor tale izbânzi viitoare stă în buna chiverniseală a acestor ani de candidatură... Celebritatea ta este pe drum... S'o așteptăm, cum se spune în Evanghelie, cu candelile aprinse; adică cu practică înțelepciune.

Doru îmbrățișă pe Antonina, dar adăogă afectuos și ironic :

— Ei, bobocule, cine știe să le spună ca matală!.. Hai să ne îmbrăcăm și să privim la Șosea cum vine seara.

Ieșiră în orașul troienit și pe poteci strâmte, de abia croite, ajunseră în Calea Victoriei prin dosul Academiei, făcând, în sens invers, aproape același drum ca a doua zi de cunoștința lor.

Zeci de sănii, cu cai nerăbdători, cu poloage care acopereau și caii și partea de dinainte a săniei, treceau în sus și în jos prin zăpada abundentă și nedisciplinată de lopată. Birarii muscali — ciudată podoabă a Șoselei de acum patruzeci de ani — stăteau îngropați până la brâu în capra săniei și îndemneau cu țipete

ascuțite caii lor rapizi ca vijelia. Fericiți de această reîntâlnire cu omătul câmpiilor natale, dolofani și aprinși la față ca niște copii la joacă, acești eunuci slavi erau protagoniștii și nota de onoare a serilor de iarnă, la Șoseaua Kiseleff.

În săniile lor, se răsfața toată protipendada de altădată, ajunsă acum și trecută zilnic, într'o gazetă scrisă în franțuzește, *high-life*-ul societății românești. Era o seară geroasă cu trandafirii clarificări spre apusul zăvorât (asupra soarelui captiv), ca o gratie de mărgean. După primele zile de ninsoare, urmaseră câteva de ger. Sârmele și stâlpii lămpilor electrice, crengile teilor de pe laturile Șoselei, lugerii uscați de pe răzoarele troiene se arătau îmbrăcați într'o căptușeală dalbă și ușoară, gata să se desnoade ca un vis, la prima sguduitură a realității.

Doru și Antonina, cu paltoanele pe ei și cu fularele la gât, mergeau pe lângă teii din dreapta Șoselei, în pas elastic și cum-pănit, prin zăpada care scârțâia și prin gerul care mușca obrazii. Antonina avea o căciuliță de astrahan care se potrivea de minune cu cosițele ei blonde și cu fața ei îmbujorată.

Elita bucureșteană sbura fericită, în vârtejuri de zăpadă și în tumultul coamelor negre, până la Rondul al doilea — rar mai departe — și apoi, în pas domol, în aleanul clopoșeilor picurați, venea înapoi spre Bufet, pe partea dinspre Vila Văcărescu. Pietonii erau rari. Și o bună parte din ei erau tot boierii din sanie, care pogoriseră să-și desmortească încheieturile și să se lase îmbrățișați, prin blănurile scumpe, de brațele severe ale iernii.

Filipache recunoștea când pe unul, când pe altul. Ii văzuse de atâtea ori, și în sanie, și în trăsură, și la alergările de cai, și în lojile lor, la teatru. Erau aci înfățișate toate vârstele, toate situațiile privilegiate, toate țările balcanice, plus Rusia, în frunte cu domnul de Fonton, toate poveștile alcovului și toate infracțiunile Decalogului. Strângând brațul Antoninei și punând vorbelor lui ca un fel de surdină fularul dela gât, Filipache se lăsă furat de amintirile și de preocupările lui de acum câțiva ani:

— Și groși și subțiri, și diformi și svelți, unii și unele de o celebră frumusețe, unii și unele de pomină, cu aventurile, cu cheltuiele și cu stricăciunea lor... toți aceștia pe care îi vezi

m'au interesat într'un moment, cu un interes care mă rodea ca râia și ca vărsatul...

Când eram în clasa a V-a, a venit la liceul nostru, dela nu știu care gimnaziu, feciorul de boier Edgar Spata, școlarul cu care era să mă leg cu o ciudată și nedeslegată prietenie... Eram democrat, înfumurat, socialist intransigent și protivnicul tuturor boierilor... Mai multă vreme, am stat departe de Edgar Spata și tot așa și el de mine... Dar au fost două împrejurări care ne-au apropiat și ne-au legat: lecțiile de istorie și strada Semicerc... La istorie — chiar când n'am mai fost printre premianți — am rămas, neclintit, cel dintâi... Edgar Spata, elev nou sosit, ambițios, vioi, simpatic și abil, mi-a propus să pregătim lecțiile de istorie împreună... Iar strada Semicerc a desăvârșit opera prieteniei noastre, fiindcă familia lui Edgar Spata stă și azi la câțiva pași de noi... Acest coleg, fără să știe, a avut asupra mea o puternică înrâurire... Eram în casa lui în fiecare zi... Întâlneam, la pragul lui, echipajele tuturor marilor familii bucureștene... Auzeam fără să întreb — dela el, dela verii lui, dela amicii lui ciocoi — toată cronica vechiului București fanariot, toată cronica zilelor noastre amestecate, plus bogate suplimente de cancanuri pariziene și internaționale... Socialismul meu a început să năpârlească... Acești boieri zglopii, de duh, iubitori de aventuri și de șampanie, uneori fricoși ca niște iepuri, alteori temerari și spadasini, au început să desghețe pe rapsodul pe care-l port în inimă... Unde mai pui pe urmă sugestiunea literară!.. Balzac, Flaubert, Daudet, Maupassant!.. Avem și noi, nu numai faliții noștri, dar aristocrații noștri, burghezia lui Ion C. Brătianu, închegarea noilor averi, epopeea României moderne, entuziasmul, lăutarii, chiolhanurile și nebunii noștri!.. Amânând convingerile și planurile mele de poet revoluționar, am poposit, cu surprindere și cu simpatie, la priveliștea eteroclitei și grabnic înjghebatei noastre clase conducătoare... Bată-i norocul!.. Te dezarmează!.. Petrec, sunt înfumurați, spun prostii, plutesc în afaceri veroase și în adultere, întocmai ca eroii lui Zola!..

Firește că această bizară indulgență la care ajunseseam semăna pe cât colo a molipsire... Am revenit treptat... Totuși am fiert în inima mea, vreo doi ani, fel de fel de proiecte literare,

de romane libidinoase și absurde și de poeme deșuchiate, din care din fericire n'am ajuns să scriu decât unul singur...

În față cu apusul soarelui, printre copacii albi și fantastici, ca într'un Aprilie din altă lume, Doru și Antonina mergeau cu bărbăție, înfruntând gerul crescând și zăpada scorțoasă.

Antonina întrerupse rechemările lui Doru:

— Mi se pare curios ce-mi spui... Mie îmi rămăsese impresia că amicul tău Edgar e un om de valoroasă precizie sufletească...

— Apoi așa și este...

— Atunci, cum ai recoltat atâtea fructe putrede, de pe urma prieteniei cu el?

— Știu și eu!.. Edgar era imunizat... Mediul lui boieresc nu-l oprea să fie muncitor, ambițios, exact la datorie și cinstit la parole... Dar acum, să ne înțelegem... Eu am rămas departe de damblalele boierești, ca un sănătos vlăstar burghezesc... Am ajuns însă să potesc să-i descriu pe acești conducători, cu conacele, cu parcurile, cu luxul, cu femeile lor frumoase, cu patimile și cu prăbușirile lor...

— Cum se face atunci că toată simpatia ta de artist este riguros îndreptată (și fericit îndreptată) spre fluviul popular, spre tradițiile cărunte și spre folklor... Cum explici tu asta?... Tot prin vechiul tău entuziasm socialist?..

— Nu, Nino dragă!.. După neroziile și fumurile mele aristocrate, am avut norocul să dau peste marele nostru Gheorghe Coșbuc... Cărțile lui, *Balade și Idile*, *Fire de tort*... au refăcut educația mea... Cetisem pe Eminescu cu absorbirea totală și copilărescă dela cincisprezece ani... Am cetit pe Coșbuc cu fericirea deplină a celui ce — crescut în câmpie — ajunge întâia oară să vadă munții și să respire mireasma pădurilor de brad... Dela aristocratismul meu estetic și decadent, am trecut, ca printr'o convalescență, la sănătatea țărănească și la clasicismul lui Coșbuc... Aș zice mai exact: am venit înapoi acasă la părinți, adică la câmpiile, la macii din livezi, la legendele și la dramele elementare, din anii copilăriei mele... Imi amintesc de două călătorii pe care le-am făcut la Sinaia, una în vara anului 1896 și alta în vara anului 1897... Întâia oară, am venit la Sinaia într'un tren boieresc, am luat o cameră la un otel din Parc și

m'am ținut printre așa zisa «jeunesse fleurie», în ciuda pungii mele democratice... A doua oară, am urcat la brazi cu clasa a treia, am poposit într'un han dinspre Poiana Țapului și, fiindcă nimerisem niște zile ploioase, am stat în cârciumă toată ziua, ascultând lăutarii și privind hora de sub șopron... Aveam cărțile lui Coșbuc cu mine și le studiam în mijlocul desfătării populare!..

Nino dragă, să trecem câțiva pași dincolo de Rondul al doilea... Nu prea departe... Să stăm o clipă, singuri, în fața amurgului...

Approape toate săniile, după ce treceau de Vila Popovici, făceau Rondul și intrau în șirul domolit și fumegând care venea înapoi spre Bufet. Dela Rond înainte, spre Hipodrom, se vedeau numai două-trei sănii și câteva perechi izolate. Doru și Antonina făcură o sută de pași prin zăpada croită dar nebătătorită și se opriră sub un tei preschimbat în candelabru de argint. Soarele cădea grabnic sub orizont, imprecis și difuz, ca o torță uriașă, care ar trece prin geamlăcul unei sere pline cu fantome vegetale. Creștetul cerului se însenina și înaintea stelelor, încă nevăzute, se lăsa un ger de stepă moscovită. Clopoței, răsetele cristaline, scârțâitul zăpezii sub pașii depărtați păreau ultimele cercuri periferice de pe fața unui heleșteu care adoarme... Liniștea care se așternea pe lumea troienită părea materială și constrângătoare...

— Ninușco!.. Ce frumos e aici!..

Antonina, cu nasul în mașon, răspunse trăgându-l de braț:

— Da... dar ne costă prea scump, dacă ne lăsăm nasurile jertfă!.. Aidem înapoi și ceva mai repede, ca să nu mai simțim gerul!..

Reveniră în locul larg și rotund, pe care îl ocoleau caii plini de zurgălăi și voiră să facă drumul înapoi, tot pe partea Popovici-Zerlendi.

O sanie înșesată cu vreo cinci persoane, dintre care două, în picioare, pe scaunul dela spate, le tăie calea, cu un plesnet de gălăgie și de chicoteli. Și apoi, imediat, Doru și Antonina își auziră numele:

— Nino!.. Domnule Filipache!.. Opriti băieți!..

Sania opri la o parte, în zăpada adâncă. Era un grup de veseli mediciști: Elvira Iatropol cu încă patru, două studente și doi

studenți. Fără nici o ceremonie, Elvira expedie pe tovarăși și rămase cu Nina și cu Doru.

— Ce bine îmi pare că v'am întâlnit!.. A, hulubașii mei dragi!.. Pentru voi doi, zăpada, plimbarea, seara asta de ametistă... trebuie să aibă un farmec necunoscut nouă, bieților celi-batari...

Antonina, contrariată în inima ei de această întâlnire nedorită, nu răspunse nimic. Doru, dimpotrivă, tainic, plăcut iritat de prezența Elvirei, îi răspunse dolent și interesant:

— Ești bine dispusă, domnișoară Elviro! Nu căutăm să știm cine erau și ce calități aveau colegii d-tale din sanie, dar avem dreptul să te întrebăm: pentru ce această amabilă și poetică ironie?

— Ce ironie, fraților, când ochii și obrajii voștri înfloresc de fericire și de intimă siguranță!..

Antonina se simți furnicată și ripostă:

— Nu cumva generoasa mea Elviră începe să cunoască gelozia?..

Doru le lasă să treacă înainte, pe cărarea lunecoasă și strămtă și adăstă, curios, răspunsul Elvirei.

— Nino dragă!.. De ce să mă fac mai bună decât sunt!.. Nu știi tu că însuși arhanghelul Lucifer n'a putut să privească, fără primejdie, strălucirea și fericirea lui Dumnezeu?..

In spatele lor, Doru se porni pe un râs nebunesc:

— Domnișoară Elviro... aci ai fost... *impayable*... Auzi ce spune domnișoara Elvira!.. Ha-ha-ha!..

Incepu să râză și Elvira. Antonina rămase serioasă și bănuitoare.

— Nino dragă, te-am pus pe gânduri cu prostiile mele... Aruncă-le la coș, precum făceai și altădată... Așa m'am deprins cu tine, să-ți mărturisesc toate năzbâtiile care îmi trec prin cap... A, dar ia stăi!.. Mi se pare că am găsit ceva mai bun!.. Mi-e frig și la nas și la mâini și la picioare... O idee!.. Vă poftesc la un ceai, colea la *Flora*... Numai zece minute! Tragem câte-o dușcă fierbinte, cu o linguriță de rom, și pe urmă plecăm.

Antonina rezistă.

— Elviro, prea-ți suntem datori... Nici n'am apucat să ne plătim de invitarea ta dela teatru...

— Vai, Nino, ce însemnează contabilitatea asta de zaraf!.. Se poate să introduci între tine și mine asemenea socoteli?..

— Da tu pierzi mereu din vedere că nu mai sunt tovarășa ta de odaie, dela domnișoarele Eremia!.. Ce naiba!.. Sunt măritată! Uite bărbatu-meu!.. Prietenia și amabilitățile tale se lovesc de un obstacol...

Ochii lui Doru se întâlniră cu ochii Elvirei. Elvira se simți părtinită și încurajată :

— Nino, bărbatul tău vreau să fie fratele meu... Cum poți tu să stăvilești atâta prietenie și atâtea amintiri care mă leagă de tine și care îl învăluiesc, fără voia mea, și pe domnul Filipache?... Lasă-mă să vă simt uniți, în inima mea, și nu mai crede că acum, fiindcă ești măritată, trebuie să fim mai puțin prietene.

Doru interveni, aproape incredințat că apără un punct de vedere fățarnic :

— Nino, n'avem dreptul să ne dezbrăcăm de prieteniiile de până ieri, ca de niște paltoane... Pe urmă, sper că vom fi și noi în stare să nu rămânem prea datori față de domnișoara Iatropol.

— Vezi?... Hai, nu mai fii copilă și vino încoace!.. Ce însemnează aceste sfieli și aceste rezerve?

Elvira apucă de braț pe Antonina. Urmate de Doru, intrară în veranda caldă și luminată a lăptăriei *Flora*.

Cu aerul că intră într'un loc foarte cunoscut și că se găsește între fețe familiare, Elvira ceru o cameră deosebită.

Porunci omului de serviciu :

— Un ceainic, pahare, rom și gustări!

Scoase de pe ea paltonul de veritabil astrahan, căptușit cu o mătase delicată ca puful, și rămase într'o rochie care părea un simplu mulaj al trupului ei de splendidă felină omenească. Antonina, sub cuvânt că odaia nu este destul de caldă, întârzie să se dezbrace. O tristeță nebiruită, niște presimțiri amare și vechea gelozie din copilărie îmbrăcară, ca un crepuscul jalnic, inima Antoninei... Câtă vreme va mai prigoni-o această vecinătate oneroasă?... Cum să scape de asaltul acestor protestări amicale, din ce în ce mai supărătoare?... Chiar dacă, în sufletul ei, Elvira este nevinovată (și Antonina n'are încă dreptul să creadă într'altfel), apropierea Elvirei de Doru poate să nască dispoziții sufletești și complicații nesănătoase... Cine poate să rămână inamovibil, în fața acestei frumuseți pe care gerul de

adineaori, rochia strânsă și demonii dinăuntru o fac atât de subjugătoare?.. Nu trebuie nici o codeală și nici o întârziere! Nu trebuie să ispitim nici pe oameni, nici pe Dumnezeu. Antonina va vorbi franc și energic cu această prietenă! Fugi din calea lui Doru! Altfel, voi înțelege că umbli cu dinadinsul să te vâri în sufletul lui și să-mi faci netrai!

— De ce ești, surioară, fără chef?.. Scoate paltonul de pe tine și descrețește fruntea asta, care mai 'nainte de a fi a lui Doru a fost o leacă a mea.

Antonina se gândi: Cel supărat este totdeauna cel păgubaș... Să urmărim lucrurile fără pripeală și fără exagerare.

Omul de serviciu aduse o vastă tavă de argint, încărcată cu ceaiul comandat. După ce rămaseră singuri, Elvira potoli reproșurile gata de izbucnire:

— N'aveți nici o grijă!.. Nu sărăcesc pe tata... Clienții, pe care încep să-i am, vor plăti de aci înainte nevinovatele mele fantazii.

Apoi, mlădioasă și îndemânică, prinse să-și servească prietenii.

— Elviro, te rog, nu-mi pune prea mult rom...

— Fetițo dragă... când e atât de frig afară și când, în viața aceasta, e atât de bine să vezi lucrurile și situațiile prin acest vâl miraculos în care se preface stropul de alcool, combinat cu fiziologia noastră!.. — de ce mă ții de rău?

— Elviro, eu prefer să rămân lucidă, și în ceasuri de voie bună și în ceasuri de întristare.

— Și ce fel de ceasuri de întristare poți să mai ai tu, odată ce amicul nostru Doru Filipache s'a hotărât să fie ocrotitorul și grădinarul vieții tale?

Filipache puse pe farfurioară paharul cu ceai și răspunse printre pauze:

— Hm!.. Știi și eu... Aci să mă ascuți pe mine... nu pe Antonina...

Elvira isprăvi primul pahar și cu ochi strălucitori, cu bujori în obraji, cu calde intimități în glas, desfăcu brațele ca pentru o îmbrățișare:

— Copiii neispitiți ce sunteți!.. Voi nu știți să prețuiți norocul pe care vi l-a dăruit Dumnezeu!.. Poate că și eu, dacă aș fi

în locul vostru, aș dovedi aceeași nepricepere... Voi nu înțelegeți cât este de dragă și de ispititoare situația voastră. Prieteni, camarazi și iubiți!. . Iată idealul!. . Mereu împreună, inseparabil, mână în mână și inimă lângă inimă!. .

— Domnișoară Elviro, lasă-mă să-ți întorc ceva din mirarea dumitale... De unde atâta convingere pentru căsătorie, la dumneata, care, după câte știu eu, nici nu vrei să auzi de plugul cu doi boi?

Elvira își umplu al doilea pahar.

— Cine ți-a spus asta?.. Nina nu ți-a spus-o... Poate m'ai înțeles greșit, odinioară, în salonul verișoarei dumitale Sanda, la discuția asupra ideilor lui John Stuart Mill... Nu, dragă domnule Filipache... Este o taină dureroasă a sufletului meu... Nina cred că a bănuțit-o... Toți bărbații care mă întâlnesc și mă privesc — și cunoscuți și necunoscuți, și prieteni și colegi — nu-mi fac cinstea să mă creadă că aș fi bună de soție... Complimente, priviri toride, glume, aluzii, obrăznicii... câte poftești!. . Dar un gând cinstit, o atitudine serioasă, o propunere tragică: « Vreau să fii nevasta mea cu cununie! » — de așa ceva nu m'am învrednicit până acum...

Antonina crezu momentul binevenit să intervină.

— Elviro, un mare păcat al firii tale (care explică poate neajunsul de care te plângi) este că nimeni nu știe niciodată când ești tu la tine acasă, adică vreau să zic: când vorbești serios, când te arăți tu pe tine cea adevărată...

— Puica mea scumpă!. . Poate că spui adevărul... Știu eu câte suflete port în pieptul meu!. . Tu ești fericită, fiindcă ești precisă... Aceeași de dimineața până seara... Pe când eu!. . Câte voci contradictorii, câte inițiative încurcate, câte sentimente inimice!. . Totuși, dați-mi voie să nu mă calomniez prea tare... Tu știi, Nino, că în odaia cea mai ascunsă și mai zăvorâtă din palatul zmeilor, stă biata fată pe care au furat-o zmeii!. .

Filipache, cu coatele pe masa ovală și atât de aproape de această frumoasă gură care se spovedea, fu gata să rostească: « Ileana Cosinzeana!. . » Dar își înghiți exclamația, odată cu o largă sorbitură din ceaiul dres cu rom.

Antonina răspunse, gravă :

— Elviro, te iubesc, te admir, și mă tem de tine, de când eram copii și ne jucam, la Brăila, printre sacii de pe cheiul Dunării... Ai dreptate. Ești un suflet arzător și generos... Dar te-au furat zmeii!.. Nu te supăra, dar știi tu cine este patroana ta?... Este Sfânta Maria Magdalina, din care Mântuitorul scosese șapte demoni...

Filipache tresări pe scaun și-și izbi palmele a pagubă :

— Vai, Nino dragă!.. Cum poți să spui tu această vorbă jicnitoare prietenei tale celei mai bune?..

— Domnule Filipache, sunt obișnuită și cu francheța judecăților Antoninei și cu usturătoarea lor dreptate... Nu mă jicnește vorba ei... Așa este... Am auzit și eu acest cuvânt bisericesc : *Maria Magdalina, din care Domnul scosese șapte demoni!*.. Mă înfioară ideea aceasta!.. Cât doresc și eu această eliberare... Să nu mai fiu atât de bântuită de capricii, de dezordinea nervilor și de zig-zagurile voinții!.. Dar unde este eliberatorul?... Înțelegeți acum mai bine de ce poftesc la fericirea voastră... Mă odihnesc, privindu-vă... Mă surprind visând și eu la căminul anonim, nebătător la ochi, unde să mă ascund de lume cu cel ce m'ar fi scos din mâna zmeilor...

— Elviro dragă, ești jucăria unei iluzii!.. Dezrobitorul tău și-al nostru al tuturor nu poate să fie, nu este decât unul singur, cel care a dezrobii pe Magdalina...

— Știi, fetiță scumpă; mi-ai spus-o altădată. Dar e prea târziu... Ce să fac!.. Nu eu, ci tu ai avut norocul să-ți trăești copilăria în mănăstire și să cunoști pe sfinții de care îmi vorbeai...

— Elviro, atâta cât ești, în viața aceasta, cu capul pe umeri și cu inima dornică de izbăvire, nu e niciodată prea târziu să cauți pe Izbăvitorul...

Elvira răspunse, nu cu vorba, ci cu gestul și cu totul altceva decât te-ai fi așteptat... Umplu cu ceai al treilea pahar, vărsă din el câteva lingurițe și împlini golul cu rom.

— Da, da... însă dați-mi voi o mână de ajutor...

Antonina o privi cu ochi întunecoși :

— Dumnezeu nu poate să te mântuiască fără voia ta...

Doru făcu un gest obosit și conciliant :

— Problema voastră e prea gravă pentru lăptăria *Flora*... S'o amânăm până la o vreme și o catedră, mai potrivite...

— S'o amânăm, domnule Filipache...

Elvira se duse la sonerie și sună, apoi, fără să se mai așeze pe scaun, sorbi tot paharul. Omul de serviciu veni la poruncă :

— Dă-ne socoteala și trimite de grabă să ne aducă o sanie...

Doru ar fi voit să rămână în picioare, pe scaunul dela spate. Dar și Elvira și Antonina se împotrivară. Elvira puse înainte prestigiul ei de doftoriță :

— Nu vreau să mă chemi mâine să-ți dau doftorii de răceală... Intrăm toți în sanie și ne învelim bine... Și dacă nu încăpem la rând, iei pe Antonina pe genunchi...

Cu Antonina pe genunchi și coapsă lângă coapsă cu Elvira, Doru străbătu — pe oglinzile aburite și vinovate ale conștiinței — un sfert de oră de reverie și un iezer lung, cu vrăji rele la fund...

X

Acasă bănuielile se stinseră, presimțirile se depărtară și viața sănătoasă (mediocră și măsurată) se deșiră mai departe în chilia Antoninei și a lui Doru. Când unul, când altul se duseră la Universitate, Antonina exactă, Doru neregulat și cu examene în restanță. Gerul se domoli. Zăpada începu să se topească și în județul Brăila apele se umflară și se revărsară peste arături.

În ziua de 24 Decembrie, după stilul nou, Antonina îl vesti pe Doru că seara vor ieși împreună în oraș.

— Tu ai avut deunăzi ideea să mergem la Șosea. Am și eu o idee... Astăseară, la ora zece și jumătate vom pleca de acasă... Nu mă întreba unde te voi duce... E secretul meu... Făgăduște-mi că te vei lăsa condus, ca un băiat cuminte...

— Bine, Ninușco... Făgăduesc tot ce vrei... Bine că ai și tu o fantazie... Câte o dată am remușcări, când mă gândesc că mie îmi trec prin cap prea multe fantazii, și ție nici una...

— Așteaptă și vei vedea... Vom vorbi pe urmă de această fantazie a mea...

Seara, după ora zece, vestiră pe cei din casă că ies în oraș și plecară, luând cu ei cheia dela verandă. Era o noapte umedă și rece... Zăpada de pe străzile secundare, călcată de picioare, călcată de vehicule, arăta jalnică și declasată, ca niște brazde de gunoi. La răspântii erau mormane care se topeau încet sau prindeau coajă de ghiață, după temperatura nestatornică a zilelor. Bătea un vânt aspru și pătrunzător, semnul cunoscut că alte zăpezi și alte vifore sunt călătoare spre țara noastră.

— Ia să vedem acum, dacă tu, cu ideea ta, vei nimeri-o mai bine decât mine, deunăzi...

— Mult mai bine decât tine, Dorule...

Apucară pe Strada Soarelui și o străbătură până la capătul celălalt din Strada Fântânii... Înaintea lor și apoi în urma lor mai erau câteva perechi care păreau că șoptesc în limbi streine.

Ieșiră în fața Liceului Sf. Sava. Doru întrebă:

— Ei și acum?..

— Încă o sută de pași înainte, spre Calea Victoriei...

Perechile dinainte și din urmă aveau același drum. În fața Catedralei Sf. Iosif, Antonina se opri și trăgând ușor de braț pe Doru intrară înăuntru. Doru șopti:

— Am înțeles... Dar ce priveghere este astă-seară?

— Privegherea de Crăciun!.. Măine, toată lumea occidentală serbează Nașterea Mântuitorului!

Doru avu o vie tresărire de uimire:

— Privegherea de Crăciun!.. Ce spui, Nino!..

Înăuntru, prin spațiile vagi, de abia destăinuie de lumina câtorva candelă, apărură, înșirate în bănci, mulțime de capete plecate... Locurile din urmă erau aproape toate prinse. Fără sgomot de uși, fără sgomot de pași și fără nici o vorbă, alte și alte obscure siluete treceau prin vadul luminilor blafarde și se pierdeau în umbra pilaștrilor. Plutea, în reculesul sfânt locaș, o pace adâncă, închegată totuși din cucernică nerăbdare și din sute de rugăciuni, spuse în taină.

Doru și Antonina își făcură loc, în bancă, pe aproape de amvon și nu mai schimbară nici o vorbă.

În cugetul lui Doru se desfășurară epoca de glorie a creștinismului, treptele de aur și de sânge martiric ale ascensiunii

creștine, opoziția triseculară a păgânismului clasic, lecțiile profesorului de istorie și un noian de gânduri și de amintiri personale... Deși atât de departe de zilele Romei imperiale și ale catacombelor, această adunare pioasă — în pământ ortodox — avea nu știu ce notă exotică și misterioasă... Așa trebuie să fi fost și pe atunci! În sanctuare mascate, sub cimitirele din Via Appia, în fapt de seară, ori disdedimineată, mai înainte de cântatul cocoșilor, mărturisitorii sublimiei speranțe în Inviere și în Nemurire veneau tot așa, tăcuți, anonimi, câte unul, câte doi, ca să sporească, sub pământ, eroicele armate ale Crucii, ca să adore și să se hrănească cu Iisus Christos Euharistic!

Băncile se umplură pe nevăzute și cei ce mai soseau rămaseră în picioare pe lângă ziduri și printre stâlpi. Într'o lature a altarului o luminiță într'o leala roșie de sticlă arăta, ca flamura de pe palatul împărațesc, că Monarhul este în cămărilor sale. În fundul altarului, deasupra chivotului în chip de catedrală, creșteau în umbră cilindrii făcliilor, încă fără flacără. Un punct luminos, o stea ivită deodată, începu să se ridice spre făcliile stinse și din steaua Magilor se prefăcu într'o constelație tremurătoare, deasupra adâncimilor altarului.

O salvă de clopote deschise sacra ceremonie și un popor de clerici, învestmântați în haine de dantelă și de crisanteme, ocupă, ordonat și ritmic, băncile din altar. Serviciul începu. După cărunta tradiție, izvoritoare din Liban și din Sion, și comună Orientului și Occidentului, porniră vechii Psalmi — când întregi, când despoiați stih cu stih — în latineasca dură și ieratică. Două cete de clerici, două strane, dialogară lung, exprimând extatic bucuria cerului și a pământului, în fața miracolului de iubire, dăruit nouă, în Betleem: *Christos natus est nobis: Venite, adoremus! Venite, exultemus!*

Prin miezo-noptica, resfirată în trei negre evantalii, străbătura luminoase, proorocii din Isaiia, psalmii mesianici, pericopele evanghelice ale Nativității și glorioasa elocință a Sf. Leon Papa, a Sf. Grigorie Papa, a Sf. Ambrozie și a Fericitului Augustin. Ca o falnică încheere a acestei lungi privigheri, în noaptea păstorilor veniți la Sfânta Iesle, imnul *Te Deum laudamus* se risipi sub cerurile catedralei, ca un stol de vulturi împărătești, făcând să vibreze vitrourele și să pâlpaie lumânările.

Prima Sfântă Liturghie — dintre cele trei care trebuiesc rostite de orice preot principal la sărbătoarea Nașterii Domnului — se ridică prin căpriorii vagi ai sfântului locaș și prin cortul sumbru al nopții de Decembrie spre tronul descris în Apocalipsă, al Impăratului sărbătorit.

Intre Doru și Antonina și această solemnitate nocturnă, scaldată de valurile orgei, cuvintele latine, tehnica ritualului, înțelesul și adâncimea lecturilor, se pierdeau și se îngropau nebănuite, exact ca bogățiile dela fundul oceanului. Dar glasul orgei, dar implorările, fremătările și extazele ei, comentau totul și făceau totul lumină și paradis, dincolo de cuvinte.

Antonina care cunoștea urzeala Sfintei Liturghii mult mai bine decât Doru, prinse și recunoscă momentele solemne și urmări cu suflet cucernic și cu răspunsurile consacrate divină dramă din altar. Doru rămase suspendat în fluxul și în refluxul orgei și amestecă, în sacrul ocean, inima lui profană, speranțe și proiecte literare, iarba rea a unor așteptări și a unor doruri pe care putea încă să le smulgă și să le arunce și mai ales amintirea de acum trei ani a privegherii de Crăciun, trăită tot în această catedrală...

Era în anul al doilea de colegialitate cu Edgar Spata. Se vedeau zilnic, ceteau reviste franțuzești, se plimbau la Șosea și învățau împreună. Edgar se simțea bine, făcea cu Doru un schimb avantajos și continua să fie un elev eminent. Dimpotrivă, Doru degenera. Odrasla mediocrei burghezii învăța cu pagubă ideile gusturile, cancanurile și moralitatea boierească. O mistificare specială se petrecea în cugetul lui Doru: copilul cu fiori de poezie în el se amăgea privind casele mărețe, pe cei ce locuiesc în ele, investmântați în haine moi, și heleșteale putrede cu nuferi mincinoși și cu perdele de trestii clătinate de vânt... Doru aduna material pentru un roman patologic, o schiloadă ființă imaginară, care trebuia să se nască în porfiră și în byssus!..

Intr'o zi află că elita capitalei aleargă să admire un spectacol rar, de o cutezanță pur pariziană. O artistă celebră se arăta pe o scenă din dosul Băncii Naționale, într'o serie de roluri mute, fără altă haină decât prestigiul unei plasticități impecabile și fără alte comentarii decât flautul unui Pan, ascuns între culise. A fost și Doru — cu eroii pe care îi urmărea — la această priveliște

din vremurile păgânismului greco-roman... Dar revenind spre casa lui umilă și adormită, a luat-o pe strada Fântânii și a ajuns până în dreptul catedralei Sf. Iosif. Înăuntru erau lumini și acorduri adânci de orgă... Era, ca și astă seară, și dincolo de bănuielile lui Doru, privigherea din noaptea Nașterii Mântuitorului.

A fost prima întâlnire a lui Doru cu tribunalul înțelepciunii religioase. A trăit, cu fruntea doborâtă pe spătarul unei bănci, un ceas de sguuitoare reacțiune sufletească. Vedea, deasupra lui, cei doi pereți ai unei prăpastii de contraste și de destăinuirii... Tot ceea ce privise, simțise, aprobase, cu un ceas mai înainte, i se părea acum atât de fragil, atât de trecător și de vinovat!.. Lumea dimprejuru-i, absorbită în sfântul ei extaz, mohorâtă și severă, cât de greu, cât de înțelept cădea în cumpăna inimii lui, confruntată cu fantoșele și cu semi-cadavrele contorsionate din fața scenei!.. Splendidă, supremă revelație!.. Doru se simțea smuls și dislocat din spațiu și din timp de puteri irezistibile...

Altarul creștea și se prefăcea în cetatea Betleemului... Înțelepciunea, dreptatea și fericirea, din toată lumea, din toate vremurile, dar mai ales din ora aceea, străluceau ca niște constelații în cununa glorioasei nopți a Nativității!.. Iar orga, iar melopecele latine, iar volutele de tămâie din catedrală îl ridicau, ca din noroaie de sânge putred și din bacanale monstruoase, spre porțile de aur ale sacrei cetăți!

E mincinoasă frumusețea dacă n'o garantează idealul moral! E amăgitoare arta dacă nu purcede din convingeri superioare, ci purcede din trufia și din aluatul impurității noastre! E absurdă biziunța să cucerești o inscripție de onoare în portirul epopeei, fără să te temi de Dumnezeu și fără să servești pe oameni!

O, pentru ce aceste clarificări totale, pe marea inimii și sub cerul conștiinței noastre, sunt atât de rare și de contrazise de noi înșine!.. Ce urmări a avut, în viața lui Doru, acum trei ani, această augustă lecțiune, din noaptea de Crăciun? A trăit sub înrăurirea ei câteva zile, a mărturisit-o lui Edgar Spata și a redat-o în câteva pagini de sinceră, dar de uitată emoțiune... Doru Filipache începu să întrevadă că mai sus de frumusețea unui imn religios, a unei pagini din Scriptură, sau a unei cuvântări de Bossuet, este o zonă sufletească, fericită și constantă, care prețuiește

infinit mai mult decât toate emoțiunile estetice religioase... Prin lecturile lui din scriitorii creștini, prin splendida viziune a picturii medievale și prin atâtea porți întredeschise spre adâncimile și înălțimile credinței, în Misterul Răscumpărării, Doru a dobândit certitudinea că tezaurul există, dar că el unul nu-l va dezgropa niciodată...

Și iată acum experiența cea mai nouă și mai deconcertantă... Întâlnirea lui cu Antonina și tot romanul început în toamna anului trecut au avut încăodată aparența unei conversiuni în fermentație. Iubind pe Antonina a prins a iubi din nou vechile noastre mănăstiri, poezia mistică și filozofia lui Augustin... Scriind Antoninei, văzând-o cu ochii închipuirii, printre fiicele mănăstirii, în fața catapetesmelor arhaice, în preajma pădurilor de brad și a clopotnițelor din alte veacuri... Doru și-a simțit gândurile roabe evlaviei creștine și inspirația dornică de mistici trandafiri. A trăit un an de o rară și curată taină sufletească. Astă vară, în ciuda legii fatale care cere ca visul și idealul să nu fie verificate niciodată, a stat o lună și mai bine, cu Antonina logodnică, în Mănăstirea Varaticu... Apoi au venit căsătoria, paupertatea vieții așa cum este, toamna în chilia lor studențească și toate frunzele ce cad și toate florile ce mor...

Draga lui Antonină!. . E o prietenă neprețuită! Atât de devotată, atât de serioasă și de pătrunsă de înțelesul unirii lor, contractate în fața lui Dumnezeu!. . Ce suflet clasic! Ce conștiință ireproșabilă! De ce sunt atât de departe de ea! De ce sunt atât de imprecis și de influențabil! Sensibilitate de vânzare! Grădina a nimăru, pe care poate s'o ciumpăvească și s'o smulgă cine vrea! Vie fără gard, din care poate să fure orișicine! Nenorocită fire de artist, spânzurată la răspântia tuturor emoțiilor și tuturor eventualităților!..

Antonina se apleacă asupra lui Doru, încremenit în umbră, cu fruntea pe spătarul băncii din față, și-l mișcă, șoptindu-i:
— Slujba s'a terminat...

Doru se trezește ca dintr'un somn adevărat și-și adună pălăria și bastonul... Orga amuțește în cafas, după o ultimă revărsare de regală și biruitoare bucurie. Poporul mohorît de jos începe să se scurgă în noaptea rece și în pustietatea străzilor slab luminate.

Doru coprinde afectuos brațul Antoninei și-i spune, în drumul către casă :

— Ideea ta, ca totdeauna, a fost sfânt inspirată... .

În dorința lor caldă și îmbrățișătoare, în fața icoanelor dăruite de Maica Antonina, Doru întreabă, gânditor, parecă pentru sine însuși :

— Cum am putea să facem zilnică înțelepciunea din această seară excepțională?..

Antonina se opri locului și privi lung în zarea lămpii, ca și cum întrebarea lui Doru ar fi fost fum sau fluture :

— Dorule, *aceasta e întrebarea!*.. Dar nu trebuie să ne-o punem cu dispoziția sufletească a lui Hamlet, că atunci n'o mai deslegăm niciodată... Să fim copii și să simțim ca ei... Să iubim icoana din perete... Psaltirea străbună și... sfaturile nevestei!..

(urmează)

GALA GALACTION

P O E M E

I

Toamnele puneau în pâlniile de alamă
A muzicii funebre
Ca o batistă la gură surdina ploilor.

Când au scânteiat în dimineți eroice
Panoplii peste leagăne,
Soldații mei de plumb creșteau la defilări
Și se topeau de torțe 'n câmpuri noaptea.

De dragul cruzăturilor, văcarii
In fum biblic de gunoaie
Veneau de pe dealuri ca patriarhii
Din cărțile mele de religie.

Atunci liniștea cânta până la stele
Din cimpoi de ugere 'n imașuri.

II

Codrii românești
Scutură frunza pe trenuri
Și brumele șesului vin pe fanare.
    Semnale melancolice
    Cântă cantoanele
    Gărilor galbene
    Cu voiajoare 'n crepuri.

Toamna putrezind între poame
 Trece sub coviltire pe la barieră
 Prin ploile cu gene lungi
 Ca stelele filante
 Spre burguri în cearcăne de bolți.
 Dogari martelează 'n podgorii
 Ca o incinerare de Silvani.
 Aud plânsul copilului de fermier
 La tablă în clasele sure
 Invățând cercul păscut pe alei
 Și ralul de vânt prin flautele aracilor
 Unde se logodeau culegătorii.

III

Pe osia uraganelor
 Circulă 'ntre continente
 Curelele de transmisiune a mărilor,
 Și vocea naufragaților caută prin transparența meduzelor
 Rozele de requiem a iubitelor
 Cu aripi de rechin și alge de Bretania la elice
 Spre pilonii porturilor alte vapoare
 Se 'ndreaptă somnoros ca pruncii spre mamele.
 Rătăciți dela 'nceputul lumii,
 Munții se strigă prin buciume
 Iși coboară păstor și mioare ghețarii
 Până 'n șesuri
 Unde se logodesc apele cu inelul morilor.

IV

Rugați-vă, rugați-vă 'n singurătatea dintre perne,
 Pentru noaptea rădăcinilor din pământ
 Pentru orașele de sub deșerturi
 Și pentru fântânile oarbe negăsite de oameni.

VI

Spre mărtișorul strașinii
Adânc ca trecutul e privitul senil
    Al bătrânelor de azil.
Intinde orașul pasionat corzi pe călușul lunii rupt
Și pentru ele
Noaptea învierii suie 'n cetul din țărâna dedesupt.
    Iubire,
Sufletele noastre se sbat de parfum înaintea porților,
Pentru tine poate 'ncepe rutul morților,
Bratele așteptărilor închid amantele ca veriga pe Saturn
Iar adolescenți se cred îngeri aruncându-se din turn.

Osana! Celui ce ridică din livezi natale ceața
Cum s'ar limpezi din ochii orbilor albeața,
Să mi-o visez năvălind simplu ca seva 'n altoi
Ca râul dăruit mărilor din sloi.

VII

O agrafă din neștiut sări pe trepte
Și o zi cu aroma unui declin de stamine
E despletită 'n dansul amintirilor.

Rondul mister al trupului, arc al Diane
Se încorda spre siderale faune.
Păreai o creastă albă de val încremenită
Cu noctiluci în creștet și dominând furtuna.

Ne rătăceam printre algele roșii ale amurgului;
Orașul uitat, ca o vidă scoică vibra după Venus.

Elfele mâinilor temându-se de adâncuri
In somn s'au oprit pe sâni de mărgean
Când veni și umbra, ca Neptun cu tridentul lămpii
Aducând salinul plâns al împăcării.

VIII

ALEMANDĂ

Șuerând versete caldeene
Magul a legat în flame un meteor cât șoldul cu ochii
de burgrav.

Cruciat lovit de lancia farmecului, turnul
Se clatină cu ape negre și coif de gnom.
Alungă nimburi de toamnă pe Rhin
Și gloria serii e strânsă 'n vitralii;
Amarylis naiada pescarului blond
E atât de albă 'ntre zăvoare filozofale.
La hanul cu strugurii în grădină
Unde călăresc pe butii eroii în armură noaptea
Un mesean cu barba nibelungă
Toarnă vedrele în cornul lunii.
Cu-o mătură de stele înălță
Soarta de năier s'o mântuie în aur
Peste un tărâm înjunghiat de fulger
Când lande galice se culcă jos lătrate.
Pocal de feudale chefuri, turnul
Revarsă vin de flăcări în peisaj.
E-o însetare fără Amarylis
Și-o stingere de dragoste în Rhin.

VIRGIL GHEORGHIU

TEHNICĂ ȘI GOSPODĂRIE

Încă dela nașterea ei, tehnica s'a pus în serviciul gospodăriei. Se poate spune chiar că rațiunea de existență a tehnicei trebuie căutată aproape numai în folosul pe care omul, fie izolat, fie în societate, îl poate trage de pe urma ei, în eforturile sale de a-și ușura viața și de a și-o face cât mai plăcută.

În acest înțeles vom vorbi de *gospodărie*.

Locuitorul cel mai de seamă al planetei noastre, acela care acum câteva sute de mii de ani s'a născut armat cu inteligență într'un grad superior față de alte animale, s'a trezit în mijlocul unor forțe naturale impunătoare, care de cele mai multe ori aveau aerul că-i sunt vrăjmașe. Vântul ca și ploaia, trăsnetul ca și stânca rostogolită din vârful muntelui erau elemente care nu țineau seama de loc de prezența sau de dorința omului. Așa că strămoșul nostru primitiv s'a văzut silit să-și pună mintea la lucru, pentru a preveni atacurile pline de o neînțeleasă cruzime, din partea acestor elemente.

A început prin a-și apăra corpul de intemperii, îmbrăcându-se. A încercat să-și dureze un culcuș în care să-și găsească adăpost sigur mai cu seamă în timpul nopții. Ba s'a și înarmat cu unelte pentru a se apăra împotriva dihăniilor de tot felul, pentru că nici cu ele nu se potrivea la gând. Unele dădeau dovadă chiar de o totală lipsă de înțelegere și de respect față de însemnatul rol care i-a fost hărăzit omului pe pământ, încât fără șovăire îl sfâșiau în bucăți când le venea la îndemână, pentru a se ospăta din carne omenească. La rândul său, și omul arăta aceeași cruzime cu alte jivine mai mici și mai neputincioase, sacrificându-le pe altarul bucătăriei sale primitive. Și într'un caz și în

celălalt era o mare deosebire de vederi între om și animale, deosebire care se manifesta crud și violent de câte ori aveau prilejul să dea ochii unii cu alții.

Cum pe timpul acela omul nu era încă deprins cu gândirea filozofică, este foarte probabil că nimeni nu se întreba de ce elanul vital se manifestă așa de divers și de dușmănos față de sine însuși, sau de ce reprezentarea naturii sub formă de voință, caută, abia înfiripată, să se autodistrugă într'o luptă ce se dă neconținut între ramurile aceluiași trunchi.

Nu și-a pus nimeni pe vremurile acelea asemenea probleme turburătoare.

Cu atât mai bine pentru pământeni de pe atunci, pentru că astfel și-au putut întrebuința timpul la născociri folositoare pentru a se apăra împotriva acestor dușmani însuflețiți sau neînsuflețiți și pentru a satisface pe deplin pretențiile foamei.

Iată începutul *tehnicei*. Nașterea ei este legănată de trebuința omului de a se apăra și de a se nutri.

Caracterul acesta gospodăresc rămâne imprimat în structura tehnicii de-a lungul vremurilor, așa că tehnica se mărginește în toate timpurile să rezolve probleme ale căror date sunt culese de *Economie* din viața reală. Și cum pretențiile economiei au crescut într'una sub biciul apetiturilor și al năzuințelor omenești de tot felul, motoare care au funcționat fără încetare dela apariția omului pe pământ, tehnica la rândul ei s'a văzut înhămată la probleme din ce în ce mai grele, pe care de altfel le-a soluționat din ce în ce mai cuprinzător, așa că mai ales în zilele noastre ea și-a cucerit drepturi pe deplin justificate la stima și admirația generală.

Dacă ar fi să concentrăm într'o formulă rațiunea de existență a tehnicii, am spune că scopul urmărit de ea este *multiplicarea puterilor omului, domesticind forțele naturale și asociindu-i-le*.

Se cam potrivește deci tehnica, judecând-o după scop, cu Magia sau cu Taumaturgia. Numai că mijloacele întrebuințate de tehnică sunt cu totul diferite de mijloacele magiei. Pe când aceasta din urmă caută să capteze forțe considerabile prin mijloace neexplicabile științificește — descântece, gesturi neobișnuite, rituale specifice — tehnica se strânge singură în chingile științifice, urmărind numai cărări de cercetare pozitivă.

Cu toate acestea, identitatea scopului urmărit a fost adesea o cauză de confuzie între magie și tehnică, mai cu seamă în timpul evului-mediu când orice descoperire sau invenție care deschidea orizonturi noi puținții omenești de a realiza, era privită de toată lumea ca ceva supranatural. Ce legătură avea cu magia Leonardo da Vinci, de pildă, a cărui factură mintală era științifică în sensul modern al cuvântului? Nici una. Și cu toate acestea marele artist și inginer, ca precursor al multor idei tehnice care și-au găsit realizarea abia în zilele noastre, a fost privit de contemporanii săi ca un scamator periculos.

* * *

Primele și cele mai însemnate cuceriri ale tehnicii au fost realizate în domeniul transportului.

Când în mintea omului primitiv au apărut licăriri de civilizație, pământeanul s'a izbit de problema mutării dintr'un loc într'altul a materialului de construit și a bunurilor care-i asigureau o viață mai plăcută.

Mult s'o fi mirat el la început că nu ajunge numai dorința sa, oricât de vie ar fi ea, pentru a-și duce un bloc de piatră sau un copac, la locul care-i convine. Natura i-a rezistat, i s'a opus. Iar un fel de dușmănie.

Cu forțe unite, împrumutând și forța unui animal domesticit, omul își târa blocul de piatră pe pământ până unde îi trebuia lui.

Ce ingrată ocupație!

Până când într'o bună zi a băgat de seamă că dacă pune sub petroi niște vălătuci rotunzi, treaba merge mult mai bine.

Acesta este un pas mare pe scara civilizației tehnice. Vălătucii aceia puși sub piatra care urmează a fi târîtă a însemnat începutul unei noi ere în istoria transportului. Atunci a transformat omul, cum se spune în tehnică, *frecarea de alunecare* în *frecare de rostogolire*. Și pentru că cea de a doua este de câteva zeci de ori mai mică decât prima, *omul și-a însușit forțele de transport* prin această descoperire modestă în aparență.

De aceea azi mai toate transporturile economice pe pământ se fac prin rostogolirea roților, nu prin târîrea obiectului de transportat.

Când s'o fi făcut acest salt mare în tehnica transporturilor, nimeni nu o poate preciza. În orice caz, toate civilizațiile vechi de care avem noi cunoștință au folosit acest principiu al transformării frecărilor.

Odată în stăpânirea unei pârghii așa de importante de progres, omenirea primitivă a mers repede pe calea propășirii.

Natural însă că nu putea fi vorba în acea epocă de o dezvoltare tehnică în sensul modern al cuvântului. Coloarea specifică în descoperirile tehnice ale omenirii nu au apărut decât în perioada a doua de civilizație, care pornește odată cu construirea vaselor de transport pe apă.

Mai întâi bărcile, apoi corăbiile au ușurat circulația bunurilor și a ideilor, marcând astfel începutul unei civilizații tehnice, cam în chipul civilizației timpurilor noastre.

* * *

Spiritul constructiv apare mai întâi în continentul asiatic, așa ne spun documentele istorice. Pe pământul Asiei au apărut întâi ceasornicele solare și cele de apă, în Babilon. În China s'a construit, din timpuri străvechi încă, busola și telescopul. Tot în China s'a cunoscut tiparul și s'a stabilit o minunată tehnică a porcelanului, cu mult înainte de a fi cunoscute aceste semne de civilizație în Europa.

Este probabil că multe alte însemnate descoperiri și invențiuni tehnice au fost trecute sub tăcere de istorie, din pricina atmosferei de specifică discreție care domnește de altfel și azi asupra vieții intime și asupra progreselor realizate în China și în Japonia.

Oricum însă, tehnica aceasta cu care se mândresc, cu drept cuvânt, fiii cerescului imperiu, are o naștere de o culoare cu totul specială.

Ea se datorește mai cu seamă unor inspirați care jucau rolul de mediator între pământeni neputincioși și între forțele naturii dispuse în anumite momente să desvăluie muritorilor câte ceva din misterele ei.

Așa dar atitudinea tehnicianului oriental este pasivă. El așteaptă revelația unui mister prin bunăvoința forțelor naturale.

Caracterul acesta incidental și supranatural al descoperirilor tehnice se prelungește și în Europa în decursul evului-mediu, până în preajma veacului al 16-lea. Este drept că lumea era preocupată în vremurile acelea în tot occidentul Europei, de găsierea mijloacelor de supunere a forțelor mari naturale, poate chiar mai mult decât în Asia. Însă eforturile întru realizarea scopului urmărit nu se făceau sistematic, ci fiecare aștepta deslegarea problemelor de la aplicarea unor formule de incantație sau dela practica unor ritualuri misterioase de provocare a forțelor supranaturale.

Secretul procedeelelor acestora rămânea riguros păzit de practicanți, așa încât în acele timpuri nu putea fi vorba de o colaborare de cercetare în care să se impună o apropiere a rezultatelor obținute de mai mulți învățați.

Și cu toate acestea, magii tehnicieni ai evului-mediu erau preocupați de probleme ale căror dimensiuni depășeau cu mult putința omenească de realizare.

Așa era *perpetuum mobile*, urmărit cu încăpățănare în tot cursul evului-mediu, de aproape toți cei ce aveau ambiția să prindă ceva din secretul forțelor naturale. Fiecare se credea în drept a spera să inventeze o mașină care să se miște într'una, fără nici un consum de energie. Ba pe deasupra să mai facă și o treabă utilă — să învârtească axa unei mori sau să acționeze pistonul unei pompe.

În pragul veacului al 16-lea apar lucrările italianului *Galileo Galilei* în domeniul mecanicii și al științelor fizice în general.

La prima vedere ele nu satisfăceau dorința vie a omului de a prinde în hățuri o forță mare care să slujească după pofta inimii. Dar arătau celor ce vor să ajungă la rezultate, calea de urmat: *calea experienței*.

Dacă omul vrea să realizeze lucruri cu ajutorul forțelor naturale nu trebuie să aștepte revelații incidentale asupra misterului legat de existența lor, ci trebuie să ia atitudine hotărât întrebătoare, silindu-le prin experiențe sistematic aranjate să-și predea toiagul stăpânirii lor în mâinile omului.

Această atitudine oarecum *agresivă* a cercetătorului științific postgalilean, în flagrantă opoziție cu felul *contemplativ* al orientalului de a privi problema centrală a tehnicii, a fost clarificată

mai cu seamă prin opera de gândire a lordului *Bacon*, *Baco de Verulam*. *Scientia experimentalis* spune el. Numai afirmațiunile verificate *experimental* au valoare în lagărul fenomenelor naturale.

Fecundă idee. Ei îi datorește avuția intelectuală modernă toată desvoltarea impresionantă a științei din ultimele două secole. Și pe ea s'a construit tehnica din zilele noastre, aceasta care intră în mod uimitor de adânc și de insinuant în viața omului civilizat pentru a-i împlini dorințele, ba chiar visurile.

Așa că putem spune fără teamă de a exagera proporțiile, că formula îndrăzneată (de sigur foarte îndrăzneată într'o epocă în care orice adevăr trebuia trecut prin sita pe care o construiseră cu veacuri înainte Aristoteles) a filosofului Bacon marchează *începutul unui nou ev* pentru viața tehnică.

* * *

Invenția tehnică din timpurile moderne care a schimbat complet viața pe întreaga planetă este *mașina cu vapori*.

Se pare că și Bacon o imaginase pentru că se găsește schițată în lucrările lui de gândire filozofică. Însă dela schița primitivă și aproape impresionistă a filozofului și până la realizarea mașinii de către mecanicul *Watt* este o mare distanță. Intre timp a fost nevoie de familiarizarea lumii științifice cu puterea vaporilor de apă — experiențele lui Papin — și cu aplicarea unui principiu analog la construcția unei pompe cu piston — pompa lui Newcomen — pentru a se pregăti terenul de acțiune a celei mai revoluționare invenții din istoria civilizației moderne.

Mașina cu vapori înseamnă subjugarea unei forțe naturale considerabile, pentru a fi folosită de om la trebuințele sale. Cu ajutorul ei omul începe a se măsura cu elementele naturii.

Caii înhămați la noua invenție sunt numeroși și cu totul la dispoziția pământeanului pentru a-l plimba pe toată planeta, pe apă sau pe uscat, în vapoare sau în tren.

Căci mai ales transportul se resimte de noua cucerire, transportul care asigură o distribuție omogenă a bunurilor. Produsele muncii omului sau ale generozității solului se difuzează cu o ușurință necunoscută înainte vreme, înlăturându-se astfel pericolul social al concentrării de bunuri în unele puncte și al lipsei toatele în alte puncte de pe glob. Mulțumită mașinii cu

aburi, sub diversele forme pe care le ia în scurtă vreme în slujba omului, distanțele se micșorează, aproape dispar. Așa încât producția de bunuri este încurajată având acum asigurată piața de desfacere. Se întemeiază fabrici de tot felul în afară de enormele uzine metalurgice pentru construcția chiar a mijloacelor de locomoție — trenuri, locomotive, vapoare. Se sapă canale, se întind rețele de căi ferate, se scotocesc suprafețele și adâncimile pământului cu mijloace noi.

Standardul de viață se urcă pretutindeni, civilizația se propagă pe tot globul.

Veacul al 19-lea aduce mașinii cu vapori o puternică și prețioasă aliată: *electricitatea*. Impreună realizează minuni în toate domeniile de activitate pozitivă.

Puterea omului se vede deodată multiplicată cu coeficienți pe care nici nu-i visase.

Prețuit ca o simplă mașină omul nu valorează decât a 20-a parte dintr'un cal industrial.

Animalele de muncă întrebuințate de om, calul, boul, nu se pot compara într'o muncă susținută decât cu o jumătate de cal industrial abia.

Dacă am avea puțința de a pune la lucru serios, simultan, pe toți oamenii de pe pământ și pe toate animalele de muncă, abia dacă s'ar obține 400 de milioane de cai putere.

Ce însemnează această cifră față de puterea mecanică realizată efectiv în timpul din urmă? Numai în Statele-Unite ale Americii de Nord se întrebuințează peste un miliard de cai industriali — aproape fără eforturi fizice din partea omului.

Acesta este un mare avantaj al noii tehnice.

Omul poruncește, prin manete de comandă, și mașina ascultă orbește; execută punctual ordinul lui.

Primitiva pompă a lui Newcomen, așa cum a fost ea imaginată acum 200 de ani, înseamnă pentru forțele omului o multiplicare însutită. Căci pompa aceea mânăuită de un singur om, putea da șapte cai putere, adică de 140 de ori mai mult decât poate presta omul cu propriile-i forțe.

Azi, mașinile cu aburi, turbinele de pildă, conduse și ele de un singur om, ne pot da zeci de mii de cai putere. S'a calculat că sunt mașini perfecționate care multiplică puterea umană cu

coeficientul de nouă milioane: de nouă milioane de ori devine mai puternic un om prin întrebuințarea mașinii. Ba încă această imensă cantitate de lucru mecanic pe care-l abate mașina, se face fără nici o efortare fizică din partea omului. O simplă comandă ajunge pentru a porni la treabă utilă milioane de cai!

Pământul, strâns în rețeaua construcțiilor omenеști, a cedat în mâna și pentru profitul omului, forțele considerabile care erau înainte spaima omenirii. Aerul vibrează de șgomotul uzinelor, motoarele Diesel își cântă simfonia productivă, scoarța pământului se cutremură de forțele puse în mișcare, iar omul, diriguitorul lor, eliberat de orice muncă obositoare, ține direcția carului triumfal, ca un adevărat rege al naturii.

* * *

Situația pare strălucită. Mulțumită tehnicei, bine înțeles.

Se pare că s'au găsit deodată soluțiile problemelor sociale care au frământat omenirea în alte timpuri. Dacă omul a izbutit să pună la muncă toate forțele naturale care să-i facă treaba pe nimic, natural ar fi să putem spera că vorbele « sărăcie » și « nevoie » să nu mai aibă decât o valoare istorică în viitor.

Totuși perspectiva aceasta paradisiacă nu s'a realizat nici pe departe. Iată de ce:

Industria cea nouă bazată pe cuceririle tehnicei moderne, necesită instalații costisitoare. Mașinile acestea minunate se realizează numai cu cheltuieli mari.

Pentru ca marfa produsă de ele să aibă prețuri de care să se poată apropia lumea cumpărătoare, este nevoie de o consumație mare. Numai desfăcând mult, putem spera să amortizăm cheltuielile de instalație.

Dar o consumație în masă nu poate fi garantată decât de prețuri foarte scăzute. Se impune deci o revizuire atentă a prețului de cost, pentru a se ajunge la scoborîrea lui în partea care suportă o asemenea operație.

Revizuirea s'a făcut, natural, chiar dela începutul vieții industriale intense, și soluțiile s'au găsit în ieftenirea mărții pe seama salariilor. S'a scăzut remunerația lucrătorilor în fabrici.

Opoziția din partea salariatului a fost foarte mică, de cele mai multe ori ineficientă. Căci specializarea cerută de noul

regim industrial leagă pe lucrători de uzină, sub pedeapsa foametei.

În lipsa oricărei opoziții serioase din partea celui maltratată, salariile au scăzut trecând dincolo de limita pe care ar impune-o un trai omenesc, fie el și pentru modestul lucrător din fabrică.

În orice caz, industria potențată prin forța mecanică, aceea care teoretic ar putea avea pretenția să fi găsit cheia paradisiului pământesc pentru toată lumea, ajunsese să ofere lucrătorului o viață mult mai mizerabilă decât viața pe care o avea acesta înainte de apariția mașinilor.

Strigătul de alarmă pe care-l dă Karl Marx este deci justificat, iar concluziile sale — evident unilaterale și exagerate — sunt explicabile.

În zilele noastre, marele industriaș american Ford, vede soluția problemei nu în comunismul marxist, ci în augmentarea salariilor tuturor lucrătorilor în scopul de a le mări puterea de cumpărare. Dacă fiecare lucrător va fi așa de bine plătit încât el să poată deveni un client al industriei, atunci piața de desfacere este asigurată. Socoteala lui Ford nu s'a prea împlinit și ultimii ani au văzut fenomene foarte îngrijorătoare pentru echilibrul omenirii, cu toate eforturile economiștilor și ale tehnicienilor de a zăgăzui răul.

Adică industriașul în special — el este doar cel mai interesat în această gospodărie periculoasă — a făcut eforturi în două sensuri pentru a-și însănătoși întreprinderea: făcând presiuni asupra pieții și exercitând un control înțelept al muncii de producție.

În economia politică clasică se spune că producția este determinată de trei factori: *Natura*, *Capitalul* și *Munca*.

Mișcarea modernă industrială a scos în evidență importanța a încă doi factori hotărâtori care erau înainte vreme trecuți cu vederea, anume *Timpul* și *Piața*.

Nu este locul aici de a angaja o discuție amănunțită asupra valorii acestor doi factori întru totul comparabilă cu valoarea celorlalți trei. Totuși voi menționa că *timpul* este un element al cărui preț în producție abia acum în zilele noastre s'a recunoscut. Civilizația antică îl ignora. Se scurgeau zeci, ba chiar sute de ani pentru a se termina o construcție. Lumea avea răbdare. Timpul nu costa nimic. Azi timpul este prețuit în bani.

Adică este un capital de care dispunem în mod gratuit, este drept, însă a cărui pierdere se cifrează cu sume importante în bilanțul afacerilor.

În ceea ce privește *piața*, ea este cel mai hotărâtor excitant al producției industriale.

Industriașul în luptă cu greutatea de desfacere a luat în cercetare cei cinci factori de producție și s'a oprit cu osebire asupra *pieței* și asupra *timpului*. Adică s'a străduit să intereseze piața cât mai mult și să întrebuițeze timp cât mai puțin la producerea mărfii.

Piața a fost cucerită la o consumație mai mare printr'o reclamă senzațională, izbitoare. Toate mijloacele tehnicii moderne au fost puse la dispoziția reclamei pentru a se atrage atenția asupra mărfii.

Diferit de această acțiune, marfa însăși a luat forme din ce în ce mai ispititoare. În fiecare an uzina de automobile își schimbă modelul, adăugându-i un plus de confort. Automobilul anului 1934 are aparat de radio; acela al anului 1935 poate să aibă telefon sau aparat de televiziune sau cine știe ce născocire de agrement și de confort.

Ești împins, vrând nevrând, la consumație. Omul modern trebuie să-și schimbe lucrurile cu mult înainte de a fi uzate. Haine, mobile, automobil. Chiar casa, spune Wells, trebuie dărîmată și reconstruită din când în când, pentru a satisface o lege economică determinată de noua factură industrială.

De altfel nu-ți trebuie bani pentru a-ți cumpăra lucruri de mică necesitate sau de oarecare lux. Industriașul ți le dă pe credit, făcându-se la rândul său sclavul bancherului care, după vorba unui om de spirit, acordă credit industriașului totdeauna când acesta nu se află în nevoie, dar i-l refuză categoric dacă îl simte că are realmente nevoie de bani.

Așa dar, consumație nu numai potențată, ci chiar *dezordonată*. Consumație care nu corespunde unei trebuinți reale.

De aci rezultă mai întâi o *risipă de energie*. S'a socotit că omul mijlociu consuma, înainte de epoca mașinismului, cam două mii de calorii pe zi. Azi americanul mediu consumă aproximativ 150.000 de calorii zilnic.

Mai gravă este însă *risipa de material*. În țările industriale nu se ezită de loc să se treacă la fier vechi sau la materiale

neutilizabile, instalații costisitoare care ar mai fi putut fi întrebuințate. S'a calculat că în Statele-Unite ale Americii de Nord se aruncă anual 28 de miliarde de cutii de tînichia, cutii de tot felul, ceea ce face cam 4,4 milioane de tone de fier. Adică producția pe 20 de ani a tuturor uzinelor metalurgice din România se aruncă în drum în fiecare zi în America, fără nici o întrebuințare.

Dar oricât de grave s'ar părea consecințele supraexcitării pieții la consumație, nici pe departe nu suportă comparație cu acelea ce decurg din măsurile de presiune exercitate asupra celuilalt factor al producției, asupra *timpului*. Aproape toată lumea gînditoare tehnică și-a mobilizat mintea să găsească mijloace cât mai eficace de a cruța timpul. Au fost cinematografiate mișcările lucrătorilor în uzină pentru a li se elimina cele netrebuincioase; s'au creat specialiști pentru porțiuni mici din procesul de fabricație, așa încît lucrătorul specializat la o singură mișcare sau un grup restrîns de mișcări simple a ajuns să le execute repede și cu uimitoare dexteritate — un fel de om-mașină, care-l face pe Rabindranath Tagore să spună că mașina înghite sufletul civilizației occidentale; s'a împărțit totalul administrației din fabrică în compartimente abil aranjate așa fel încît să rezulte și de aici o mare economie de timp. Doctrină noi economice în legătură cu producția în uzină au luat naștere: raționalizarea sau organizarea muncii, Taylorism, Fayolism, Fordism, toate tinzând să cruțe timpul lucrătorului și deci să întrebuințeze cât mai puține brațe.

Tendința aceasta ne apare în mod limpede dacă urmărim evoluția tuturor întreprinderilor industriale de seamă. Cunoscutele uzine americane Buick și-au mărit producția în decurs de 15 ani dela unul la 14; numărul lucrătorilor a crescut însă numai cu 10%. În prețul de cost al unui automobil de 3.000 de dolari, abia 180 de dolari este suma întrebuințată pentru mîna de lucru.

S'a căutat chiar în ultimele decenii să se construiască mașini care să înlocuiască aproape complect pe om în uzină.

Este preferabil să ai mașini în loc de oameni pentru că ele sunt mai sigure, grevele lor se pot prevedea și împiedica sau, în orice caz, se pot ușor repara, pe cînd lucrătorul rămîne totdeauna un periculos punct de întrebare. Așa încît uzinele *Smith Corporation* din Statele-Unite ale Americii de Nord, celebrele uzine

care fabrică 10.000 de șasiuri de automobile zilnic, nu întrebuintează decât 208 oameni. Materia intră într'o hală imensă în care se petrece tot procesul fabricației aproape fără ajutor omenesc. Niște monștri mecanici recepționează materialul sau îl refuză dacă nu corespunde condițiilor de lucru. Materialul recepționat este trecut apoi în mod automat pe la diverse strunguri, cu ajutorul unor macarale sau poduri mobile. La capătul celălalt al halei apar la urmă șasiurile gata împachetate pentru a fi direct încărcate în vagoanele care așteaptă la ușă. Nicăeri nu se vede vreun lucrător. Totul este condus de un supraveghetor care nu are altă treabă de făcut decât să apese pe vreun buton, să mănuiască vreo pârghie sau să observe mersul aparatelor de înregistrare.

Uzinele mai noi caută să elimine omul și dela această ocupație simplificată, înlocuindu-l cu mijloace mecanice care lucrează fără greș: celula foto-electrică dă automat semnalul de pornire în momentul potrivit, iar regulatorii automați temperează sau accelerează mersul operațiunilor, după cum se cuvine.

La New-Jersey se proiectează azi o mare fabrică de fire de bumbac, una din cele mai mari de pe pământ, în care lucrul să fie supraveghiat de un singur inginer având cabinetul de observație în New-York. Cu ajutorul celulelor foto-electrice inginerul dă comenzile trebuitoare la distanță. Executarea lor nu necesită prezența *nici unui lucrător în uzină*.

Consecința sforțărilor de genul acesta este clară oricui. Se asvârle la voia întâmplării o seamă de brațe de muncă degajate din fabricile mecanizate și automatizate. Pe lângă necazul că industria se trezește în fața unor clienți sărăciți, deci incapabili să consume produsele industriale, șomajul acesta amenință întreg echilibrul social în statele industrializate.

Anglia, Germania și mai cu seamă Statele-Unite ale Americii de Nord au avut de luptat cu periculoase chestiuni neprevăzute pe care le-a adus șomajul provocat în mare parte de socoteala prea negustorească a timpului întrebuintat în uzine. Foametea unei mari părți din populație — s'a vorbit de 30 de milioane de lucrători neocupați — era și mai este încă o perpetuă amenințare la liniștea lumii.

Ce este de făcut?

Pentru a putea găsi soluții, trebuie cercetată de aproape cauza producătoare a răului. Adică, înainte de a fixa remediul unei boale, se cere a se afla, pe cât posibil, care sunt împrejurările care au provocat-o — un adevăr elementar care este prea adesea neglijat.

În cazul care ne preocupă se pare la prima vedere că pricina relilor este excesul de bine. Se pare că tehnica servește cu prea mult zel trebuințele gospodăriei, îmbuibând omenirea cu cantități pe care ea nu le poate consuma. Nu cumva este capitalismul un sistem care se contrazice cu sine însuși?

Poate să fie chiar așa. Lăsând frâu liber producției s'a ajuns la dezechilibrul economic de azi care amenință liniștea lumii întregi. Adică Marx ar avea dreptate.

De sigur că în parte Marx avea dreptate vorbind de unele vicii funciare ale sistemului. Numai că, pe când el vorbea de o luptă de clasă, din care clasa muncitorilor ar ieși zdrobită pentru strălucirea reprezentanților capitalului, criza actuală economică este caracterizată prin maltratarea și a capitalistului și a lucrătorului. Se poate spune că toți cei trei factori pe care Economia politică clasică îi pune la baza producției, sunt exterminați, sau aproape; materia brută este risipită, capitalul este irosit, lucrătorul este flămânzit. Mult mai rău decât cum prevedea Karl Marx.

Cine e vinovat? Să dăm drumul răspunsului care ne stă pe buze:

Mașina. Iată criminalul.

Tehnica, cu sau fără intenție, a pornit acțiunea de distrugere generală, sub cuvânt că vrea să servească omenirea.

O atare concluzie, care s'a pus câteodată în pretențioase studii economice, este pripită.

Cum se poate acuza calitatea unui aliment constatat bun, numai pentru că un lacom oarecare și-a stricat stomacul, consumându-l în cantități excesive? Sau poți învinui un medicament, care-ți poate fi de folos luat în doză rezonabilă, pentru că te-ai intoxicat consumându-l peste măsura prescrisă?

Tehnica este un servitor care execută ordinul *gospodăriei* în măsura în care i se cere. În cazul crizei de azi, supraproducția provine dintr'o greșită socoteală a industriașului comerciant. Mai întâi el a supraevaluat puterea de absorbție a pieții, iar apoi,

când și-a dat seama că s'a organizat pentru o producție prea mare, a încercat să reguleze consumația, după cantitatea de marfă pe care o arunca el pe piață. Un procedeu pe dos de cum ar trebui să se întâmple într'o gospodărie cuminte.

În timpuri normale, negustorul cuminte se aprovizionează potrivit cererii. Este drept că din cauza distrugerii sistematice de bunuri întreprinse de beligeranți, în timpul celor patru ani de război, dela 1914 la 1918, și la ei acasă și la inamic, piața de după marele conflict mondial marca o sete manifestă pentru orice produse din timp de pace. Setea aceasta a fost mărită încă și de un factor sufletesc explicabil în psihologia celui ce a suferit câțiva ani de lipsă: toată lumea s'a repezit pe produse, trecând dincolo de trebuințele personale.

Producătorul, înșelat pe de o parte de această supracererere care avea, natural, o viață trecătoare, nu una permanentă cum i se părea lui; amețit pe de altă parte, de marile succese ale tehnicei în domeniul producției industriale, a alunecat pe povârnișul unor investițiuni costisitoare, mult prea mari față de perspectivele reale de desfacere. Și când a băgat de seamă că averea îi este amenințată, atunci a dat asaltul disperat de cucerire a celor doi factori economici pomeniți mai sus: *pieța și timpul*. A căutat s'o cucerească pe prima, luptând pentru o consumație exagerată și dezordonată, și să-l cruțe pe cel de al doilea, provocând astfel șomajul din timpurile din urmă.

Putem acuza sistemul capitalist de a fi dat naștere boalei economice din prezent?

Economiștii nu sunt de acord pe această temă și ei pot fi împărțiți cu aproximație, în două categorii, din acest punct de vedere.

Unii susțin că actuala criză este un fenomen care a mai bântuit omenirea și în trecut — minus poate intensitatea. Din când în când, regimul modern al schimbului de bunuri face ca acul balanței, care arată calitatea stării generale, să se încline adânc în spre regiunea turbure a lipsei economice. Regimul însă are remediul în sine însăși. În mod automat, acul va reveni în spre regiunea prosperității. După acești economiști ar fi deci vorba de un *fenomen ciclic*, iar suferința noastră nu poate avea decât o durată scurtă.

Alții dimpotrivă, cred că nu poate fi vorba azi de una dintre oscilațiile periodice ale acului balanței. Intensitatea și durata fenomenului sunt o dovadă că ne găsim pe un povârniș alunecos economic și social și că, dacă nu luăm măsuri din vreme, ne pomenim la urmă în fundul prăpastiei. Natural că măsurile ar consta în înlocuirea regimului capitalist prin altul mai bun, cum ar fi, de pildă, producția și distribuția la poruncă, după un plan hotărât dinainte. Numai socializarea producției și a distribuției ei ne-ar putea salva dela o catastrofă, spun acești economiști.

Caracterul de generalități al rândurilor de față nu ne permite o adâncire a acestei interesante controversă, încât vom renunța la arsenalul ingenios dresat și într'o tabără și în cealaltă, pentru fabricarea munițiilor de luptă.

Argumentele celor două tabere sunt toate bazate pe principii economice de o valoare recunoscută în lumea economiștilor, iar logica întrebuintată de toți luptătorii este impecabilă, ceea ce nu împiedică pe adversari să ajungă la concluziuni cu totul opuse.

Lucrul se întâmplă destul de des în speculațiunile dialectice ale Economiei politice. Poate de aceea oamenii de practică economică au cam părăsit îndrumările savanților economiști, pentru a se conduce de bunul lor simț și de instinctul pe care li-l ascut experiența și nevoia.

Cum spun, nu vom intra în anatomia amănunțită a acestei controversă. Dar ne vom permite a observa că ambele păreri sunt exagerațiuni de care pot fi acuzate și deformările spirituale ale celor ce le susțin. Adevărul se găsește la mijloc.

Adică greșit ar fi ca, în nădejdea că acul balanței revine la loc în mod automat, să renunțăm la cercetarea serioasă a problemei și la chibzuire de remedii. Criza, care dăinuește de cinci ani încoace cu o intensitate necunoscută până în zilele noastre, ar putea da naștere la ireparabile metehne sociale. Insași această intensitate constantă a crizei, constantă dacă nu crescătoare, ne spune că suntem în fața unui fenomen care trebuie să ne îngrijoreze, pentru că una din cele două alternative pe care ni le-ar da experiența socială, este scufundarea întregului edificiu de civilizație. Putem noi azista cu brațele încrucișate la desfășurarea

unor evenimente care ar avea ca desnodământ — chiar dacă ar fi el foarte puțin probabil — nimicirea civilizației umane ?

Pe de altă parte tot așa de greșit ar fi să părăsim fără rezervă calea care ne-a dat civilizația economică de azi, adică regimul capitalismului pentru a ne angaja brusc într'un regim necunoscut. De altfel, Uniunea Sovietelor rusești a încercat sistemul de socializare de bunuri, producând și consumând după un anumit « plan ». Rezultatul încercării a fost încorporarea succesivă în doctrina sovietică a mai tuturor principiilor producătoare din regimul capitalismului — ceea ce a fost, natural, o dovadă de înțelepciune din partea conducătorilor sovietici, dar și o demonstrație experimentală că regimul marxist pur nu este viabil.

În fenomenul deranjării echilibrului economic mondial sunt părți de natură ciclică, dar sunt și cauze cu caracter funciar. Factorii ciclici pot fi lăsați în voia soartei, întru cât efectul lor dispăre în mod automat. Însă cauzele legate de structura însăși a regimului trebuiesc înlăturate prin intervenția omului. Capitalismul se cere a fi corectat în punctele care au dus la dezzechilibru, de către o forță importantă, de către *Stat*. Un intervenționism de Stat, chibzuit și elaborat la lumina experienței economice pe care ne-a dat-o criza actuală, ne-ar putea scoate din făgașul nefericirilor.

Recunosc dreptatea acelor care se tem de o intervenție nepriepută, într'un domeniu delicat prin sensibilitatea sa, cum este regularea producției și a consumației. Cu toate acestea aici nu este de ales între bine și rău ci, cum spunea Machiavelli, între rău și mai rău, ca întotdeauna în fenomenele sociale. Și este de presupus că în momente grele, Statul, care are viziunea liniei integrale a fenomenului, va găsi o mai bună soluțiune decât producătorul preocupat în primul rând de propriul său interes.

Poate că într'un viitor apropiat omenirea să se aranjeze așa fel încât să suporte sugestiile, ba chiar intervenția unui for internațional de conducători oficiali ai economiei. Insuccesele numeroaselor consfătuiri economice internaționale — adică între reprezentanții autorizați ai diverselor state naționale — nu trebuie să excludă pe viitor înțelegerea între state pentru un cod obligatoriu economic. Căci trebuie să tindem la o regulare centrală a

producției, cel puțin pentru statele civilizate și la o distribuire rațională a ei pe toată planeta.

Deocamdată însă, intervenționism de Stat în granițe naționale. Cu voia sau fără voia noastră, trăim de altfel, de o bună bucată de vreme, chiar înainte de izbucnirea violentă a crizei, în plin regim intervenționist de Stat.

Astfel am avut prilejul să constatăm că formula intervenționismului de Stat este o formulă legată de pericole, cum am mai spus-o.

Prima mișcare a Statului național a fost să se baricadeze economiceste între granițele sale — *autarhie* — crezând că poate subveni la toate nevoile interne, cu mijloace proprii. Când și-a dat seama că nu poate renunța la colaborarea economică a altor națiuni, atunci a trecut la sistemul compensațiilor, prin interstițiile căruia amenință să se risipească tot beneficiul intervenției oficiale de regulare a schimbului.

Dela sistemul compensațiilor s'a trecut la contingentare: fiecare țară a hotărît să exporte mai mult decât importă. Este însă de prevăzut că până nu se va resemna cel puțin una din ele să accepte surplusul de export al celorlalte, sistemul nu va fi posibil. Și cum resemnarea aceasta națională pentru binele obșesc nu este de loc posibilă, conducătorii oficiali ai diverselor gospodării naționale vor avea prilejul să învețe că și în economie, ca și în comptabilitate și în științele fizice, domnește așa numitul principiu al continuității, adică nu se poate credita un cont, fără a efectua în același timp un debit echivalent pe seama altui cont.

În momentul când schimbul de bunuri între țări se va opri complet, se va găsi iarăși un sistem, printr'o consfătuire internațională, care va fi, natural, tot un fel de compensație combinată cu un fel de contingentare — de data aceasta rezultată din experiența trecutului apropiat. Este de presupus că astfel se va ajunge la o soluție mai viabilă.

Și tot așa, din aproape în aproape, prin aproximări succesive, se va tinde cu timpul la intervenționismul convenit pentru regularea schimbului deci și a producției de mărfuri. Se înțelege dela sine că această optimă soluție va avea drept componentă de mare importanță, o chibzuită frână care ar trebui să fie

exercitată de Stat asupra debitului de producție sau, mai bine zis, asupra investițiilor noi în vederea măririi producției. Fără un volan regulator de mare prestigiu, orice remediu teoretic al situației de azi este inoperant.

* * *

Ar rămâne însă amenințătoarea problemă a șomajului, căreia unele țări industrializate îi dăduseră o soluție puțin fericită, aceea a ajutoarelor de șomaj.

Nu a fost fericită ideea ajutoarelor fără compensație de lucru pentru că în modul acesta s'a încurajat lumea la nelucru și mai cu seamă s'a creat un mediu prielnic dezvoltării de curente subversive. *Echilibrul social nu se stabilizează numai prin asigurarea hranei indivizilor, ci mai cu seamă prin ocuparea înțeleaptă a timpului lor.*

Problema șomajului nu este incidentală și caracteristică zilei de azi. Ea va fi din ce în ce mai actuală din pricina a două procese care, din două puncte diferite de plecare, vor alimenta continuu ceata celor fără de lucru: mai întâi, numărul lucrătorilor, adică al acelor care vor avea pretenția la asigurarea vieții materiale în schimbul muncii lor, este în creștere; al doilea, procesul de perfecționare al tehnicii are tendința explicabilă de a elimina intervenția animală — om sau altă vietate — din producția industrială.

Așa dar, idealul tehnicii este oarecum incompatibil cu cerințele sociale de plasare a brațelor de muncă — și va fi în viitor din ce în ce mai incompatibil. Azi ar fi de ajuns, punându-se la lucru toți pământeni valizi, să se muncească 40 de minute zilnic, pentru a se asigura cele necesare vieții pe planetă. În Statele-Unite ale Americii de Nord unde standardul de viață este ridicat, ar ajunge o muncă generală de patru ore zilnic, numai patru zile pe săptămână. Și probabil că în viitor, numărul necesar de ore de muncă va scădea.

Conflictul acesta între tendința tehnicii moderne și pretențiile unei gospodării echilibrate nu se poate rezolva prin primitivizarea vieții. Adică nu se poate renunța la binefacerile de confort și de civilizație ale tehnicii, revenind la practica semănării și cultivării de cartofi de fiecare familie, în măsura în

care ea ar avea nevoie pentru hrana membrilor săi. O astfel de reîntoarcere la primitivitate, nu zic că ar fi imposibilă, este totuși prea îndepărtată pentru a o putea prevedea printr'o extrapolare probabilă a situației de azi.

Mai curând este de presupus că intervenția Statului cu prestigiu se va inspira din ceea ce marxismul avea bun într'însul, organizând o distribuire înțeleaptă a bunurilor — tot pe principiul răsplății muncii fiecăruia, ca în regimul capitalist — și ocupând timpul liber al cetățeanului pentru cultivarea lui sufletească și pentru întărirea lui trupească.

Deocamdată, Statul cu prestigiu a întreprins în ultimii ani lucrări publice utile și impunătoare pentru a da de lucru: construcție de drumuri, căi ferate, îndiguiri, rectificări și regulări de cursuri de apă.

Așa au scăpat Italia și Germania de presiunea șomajului, dovedind în același timp că Statul cu prestigiu găsește totdeauna mijloacele materiale pentru a întreprinde asemenea lucrări.

Momentan, ideea lucrărilor publice deschide perspectiva unei soluționări a problemei șomajului pretutindeni, pentru că nu există țară, cât de înaintată ar fi ea pe scara civilizației, care să nu aibă nevoie de noi lucrări în genul celor pomenite.

Iar în România, unde totul este de făcut de acum încolo, nu este îngăduit să se vorbească de lipsă de lucru sub o bună administrație.

* * *

În concluzie, tehnica a început prin a servi cu credință și cu folos dorințele economiei. Născută din problemele pe care le întâmpină gospodăria individului sau a societății, tehnica a lucrat cu din ce în ce mai multă strălucire la binele omenirii.

În ultimele două decenii, reprezentanții unei gospodării prea slobode au abuzat de armele tehnice, în scopul de a realiza o viață economică mai intensă. Abuzul a dus la ruperea echilibrului social în toate straturile și în mai toate țările. Ar fi o greșeală cu grave consecințe pentru progresul omenirii dacă s'ar da vina răului pe seama tehnicii și dacă i s'ar aplica sancțiunea suprimării sau chiar numai a comprimării.

Vina trebuie căutată în incapacitatea — cel puțin momentană — a sistemului economic complet liber de a reveni la normal în mod automat, cum se credea, dintr'o abatere periculoasă.

Iar leacul imediat trebuie căutat într'o cumpătată și cuminte intervenție din partea Statului, în procesul de distribuție a muncii și a bunurilor, precum și în regularea producției potrivit nevoilor reale.

Statul dispune de o cantitate mare de lucrări de utilitate publică, mai cu seamă în România, cu care s'ar putea evita șomajul. Remunerația muncii prestate este, se înțelege dela sine, o problemă adiacentă foarte importantă, a cărei soluție nu se vede așa ușor. Bugetul Statului, cu totul neîndestulător în timpul din urmă, nu ar putea, în starea lui actuală, să suporte noi cheltuieli considerabile.

Nu în cadrul rândurilor de față s'ar cuveni să cercetăm această chestiune care ar devia oarecum atmosfera lor, dela tema inițială. Totuși socotim necesar să menționăm că acei ce caută o soluție a bugetului corespunzător nevoilor reale, prin reduceri în compartimentul funcționarilor (verificări de numiri, suprimarea cumularzilor și alte mijloace analoage) se înșală — întru cât sunt sinceri.

O chibzuită administrație ar trebui să tindă a găsi mijloacele necesare pentru mărirea veniturilor Statului, realizând această mărire printr'o circulație mai vie a bunurilor de consumație.

Printr'o pacientă politică socială de lungă durată, conducătorii noștri ar trebui să îndrumeze țara spre o consumație mai mare. Nu o consumație dezordonată cum o vor industriașii americani, pentru a-și amortiza investițiunile costisitoare, ci una rezonabilă făcând față nevoilor reale de igienă elementară ale populației dela sate.

Un îndemn serios spre o viață mai civilizată, spre un nivel mai ridicat de consumație, întovărășit de îndrumarea practică a țăranului spre o producție mai remuneratoare ar fi începutul soluționării problemei noastre financiare.

Iată un subiect care trebuie să intereseze toată țara și care deci merită o dezvoltare specială.

Poate cu un alt prilej o vom face.

V. VÂLCOVICI

EMINESCU ECONOMIST

Iată un titlu merit să surprindă: Eminescu asociat cu proza vieții, cu materialismul, cu pedantismul formulelor economice! Eminescu mânuind statistici, făcând calcule, interpretând cifre!?

Și totuși Eminescu a fost un economist și încă unul de linie mare. Eminescu a avut, întâi, o cultură reală în domeniul economic. A cetit pe toți clasicii economiei și în special pe Smith; a cetit pe revoluționarii — de atunci — ai economiei și mai ales pe List; în sfârșit, pare a fi cetit — și în orice caz a fi *înțeleș* — opera lui Karl Marx.

Mai mult decât atât, Eminescu a avut o reală cultură matematică. În paginile lui se vedește adesea o comprehensiune adâncă a valorii mijloacelor matematice pentru deslegarea tainelor lumii.

Asupra întregii lui opere filozofice domină obsedantă ideea pitagoriciană a posibilității de a exprima *cantitativ*, *prin numere* toate fenomenele din Cosmos, idee care culminează în faimoasa apologie a savantului:

«Precum Atlas în vechime sprijinea cerul pe umăr
«Așa el sprijină lumea și vecia într'un număr».

Eminescu stăpâna dar cele două elemente indispensabile gândirii științifice economice: o cultură profundă și intuiția cantitativă.

Și pe lângă acestea, mai avea darul de a «prinde» în chip nemijlocit realitățile economice și a le reda într'o formă de o surprinzătoare noutate.

Un economist român — când este economist autentic și român autentic — apare totdeauna ca un revoluționar. *Căci aproape tot ce a ajuns clasic în economia politică este — pentru o țară agricolă ca a noastră — fals.* Eminescu a fost deci și în economie un revoltat. În revizuirea pe care a făcut-o științei economice clasice, s'a ridicat, îmbinând convingerile cu temperamantul lui, odată mai mult împotriva papagalilor apusului.

Căci dacă ceea ce este adevăr dincoace de Pirinei este minciună dincolo, și în știința economică ceea ce este adevăr în Occident, poate să fie minciună în Orient. Sistemul economic european este ca un decor de teatru, cu fața spre Occident. Aspectele lui atractive sunt numai pentru cei care îl văd dintr'acolo. Noi cei din Orient nu vedem decât spatele decorului cu pânza lui cenușie și tristă.

Eminescu a înțeles toate fenomenele economice pornind — cum era firesc — dela sensibilitatea lui etică; *el a înțeles economia prin prisma moralei.*

De aceea gândirea economică a lui Eminescu se poate urmări pe trei linii, care toate au ca punct comun de pornire: *ideea de dreptate.* Căci el a văzut întâi, în viața omenirii, tot ceea ce era exploatare a omului de către om: exploatarea dintre țară și țară, exploatarea dintre clasă și clasă, exploatarea dintre neam și neam.

Cea dintâi l-a dus la concepția *independenței economice*; cea de a doua la principiul *dreptății sociale*; cea din urmă la *ideea românismului economic.*

Și astfel, gândirea lui Eminescu se reazemă pe o mare bază triunghiulară ale cărei vârfuri sunt însemnate cu cuvintele: *independență, dreptate, românism.*

* * *

Cel mai mare merit al lui Eminescu ca economist stă în felul original cum a relevat fenomenul exploatării dintre o țară și alta.

Ca orice geniu, el s'a ridicat în toate domeniile împotriva a tot ce este copie și import de gândire. Iar polemiciștilor din vremea lui care se sprijineau pe continua invocare a autorilor străini, Eminescu le-a aruncat disprețuitor cuvintele:

« Chiar învățații noștri, când vor să polemizeze, polemizează cu citate ».

De altfel și polemicile economice și sociale de mai târziu au vădit câtă dreptate avea Eminescu. Căci, de pildă, în toată disputa dintre social-democrații și poporaniștii noștri, nu sunt atâtea idei originale, cât într'o singură pagină de Eminescu!

În gândirea economică a lui Eminescu punctul de plecare este constatarea sărăciei noastre și a dezastrelor care se trag din ea:

« Cel mai mare rău pentru un popor este sărăcia. *Condiția civilizației Statului este civilizația economică*. A introduce formele unei civilizații străine, fără să existe corelativul ei economic, e curat muncă zădarnică.

« Calitățile morale ale unui popor atârnă — abstrăgând de climă și de rasă — dela starea sa economică. Blandețea caracteristică a poporului românesc dovedește că în trecut el a trăit economiceste mulțumit, că a avut ce-i trebuia ».

Iată o explicație materialistă, menită să revolte pe spiritualiști; ea exprimă, sub o altă formă, axioma după care, într'o societate care își are asigurate mijloacele de trai, virtutea devine ușoară.

Eminescu socotește sărăcia ca o mare inferioritate națională, ca o scădere care paralizează toate puterile sufletului colectiv.

Este impresionant de constatat cât de mult stă gândirea lui Eminescu la baza unor autori remarcabili. Anumite constatări ale lui Dobrogeanu-Gherea în « Neoiobăgia », asupra sărăciei noastre naționale, fuseseră făcute de mult de Eminescu cu o splendidă claritate.

Conduc de același sentiment al echității în viața economică, Eminescu privește raporturile de schimb între țările Occidentului și țările Orientului:

« Țăranul trebuie să muncească o vară pentru a plăti un obiect de lux cumpărat din străinătate. O națiune care produce grâu poate trăi foarte bine — nu zicem ba — dar niciodată nu va putea să-și îngăduie luxul națiunilor industriale înaintate.

« Și ce e într'adevăr o nație agricolă pe lângă una industrială? Cât un răzeș, oricât de vrednic, pe lângă un boier cu 100.000 de pogoane într'un hotar ».

Iar mai departe:

« Mocanul n'a deprins meșteșugul și de aceea câștigă într'un an cât câștigă meșterul din străinătate într'o zi ».

Cetind acest pasaj, noi economiștii resimțim aproape o jignire în materia noastră; ideea noastră că ceea ce produce un muncitor din Occident într'un an echivalează cu ceea ce produc zece muncitori români în același timp, Eminescu o aruncase într'o formă tot atât de clară cu mulți ani înainte! Eminescu a văzut ceea ce atâți economiști orbiți de știința falsă a Apusului nu reușiseră să vadă. El a înțeles toată nedreptatea care se ascunde sub diviziunea internațională a muncii, care face ca unele națiuni să nu mai producă altceva decât câteva mărfuri inferioare cu metode primitive.

Făcând teoria industrializării, Eminescu se ridică împotriva acelor care vor să rețină pe Români la o activitate unilaterală, care anchilozează puterile naționale: « *să nu restrângem pe Român numai la acel teren mărginit pe care mai poate suporta concurența, la agricultură* ».

Și este straniu că poetul care a scris:

« Și când vin cu drum de fier
« Toate cântecele pier »,

și care în fața năvalei tehnice și a industriei părea că ia atitudinea de dispreț și de ură a lui Ruskin, este, ca gânditor rece, un adevărat apologist al industriei.

Mai mult, mergând până la consecințele de politică economică practică, care se trag din nevoia de industrializare, el recomandă categoric protecționismul. Într'un articol din *Timpul*, Eminescu exaltă de bucurie la știrea că Skupcina sârbească a adoptat un tarif vamal protecționist!

S'ar părea de sigur ceva tendențios în această anexare a lui Eminescu la gândirea economică, ba chiar la școala protecționistă românească.

Și totuși atâtea texte stau să ne dovedească precis că *gândirea lui Eminescu îl înscrie între cei mai mari apărători ai sistemului protecționist românesc*. De altfel, este cunoscut că Eminescu își marca preferința lui pentru articolele naționale, îmbrăcându-se împreună cu Creangă, la Iași, în haine de « șiac » țesute în postăvăriile țărănești de apă!

Este drept că poetul a străbătut de multe ori în gândirea economistului și l-a făcut să conceapă câteodată prea simplist și

idilic organizarea producției noastre naționale în forma medievală a unui regim limitat la meserii. Dar linia în mare a cugetării lui Eminescu rămâne întregă și nestrămutabilă.

Gândind la ea, putem striga azi și în domeniul economiei îndemnul: *înapoi la Eminescu!*

În ce privește exploatarea dela clasă la clasă, Eminescu emite unele teorii, care îmbracă o formă într'adevăr științifică. Astfel este « Teoria compensației muncii ».

După această teorie orice om trebuie să dea societății cel puțin echivalentul serviciilor pe care le primește:

« Compensația nu se dă de către o clasă sau de către un om decât prin munca intelectuală sau mușchiulară ».

Cine nu dă muncă mușchiulară, trebuie să dea muncă intelectuală, iar societatea are dreptul să ceară dela oricine echivalentul a ceea ce el consumă în bunuri materiale.

După Eminescu, orice bun consumat înseamnă o poliță trasă asupra muncii sociale și reprezintă o anumită sclavie, pe care consumatorul o impune întregii colectivități naționale. Apostrofând pe cei care nu dau nici o compensație societății pentru ceea ce consumă, el îi întreabă:

« Dar acum, de ne veți fi iertat sau nu, să stăm la vorbă gospo-
« dărească și să vă întrebăm, ce poftiți dumneavoastră? *Și ca să*
« *știm că aveți dreptul de a pretinde, să întrebăm ce produceți?*
« Arătați-ne în adunările dumneavoastră, pe reprezentanții capi-
« talurilor și fabricilor mari, pe reprezentanții clasei de mijloc,
« care să se deosebească de fabrica de mofturi ale « Telegrafului »
« și ale « Românului » și de fabrica dumneavoastră de palavre
« din dealul Mitropoliei? »

Și mai departe:

« Condițiunile plăcintei noastre constituționale, a libertăților
« publice, de care radicalii se bucură atâta, sunt *economice: temelia*
« *liberalismului adevărat este o clasă de mijloc, care produce ceva,*
« care puind mâna pe o bucată de piatră îi dă o valoare înzecită
« și însutită de cum o avea, care face din marmură statuă, din
« in pânzătură fină, din fier mașini, din lână postavuri. Este
« clasa noastră de mijloc în asemenea condițiuni? poate ea vorbi
« de interesele ei? »

Nimeni n'a făcut mai frumos apologia producătorului adevărat!

Eminescu însă culminează în teoriile sale economice atunci când scrie :

« Omul produce ceva mai mult decât consumă. In acest ceva « mai mult, *din acest prea mic prisos al gospodăriei producătorului « trăiește toată civilizația națională ».*

De acest prisos vorbim azi noi economiștii, când arătăm că toată civilizația noastră națională trăiește dintr'un anumit excedent al muncii țărănești. Productivitatea muncii țăranului se reduce azi la cifra mizerabilă de 15.000 lei pe an de muncitor. Din acești 15.000 lei anual țăranul își satisface în chip cu totul elementar nevoile lui restrânse; iar din ei abia poate 4.000 lei pe an care îi rămân disponibili sunt trecuți pentru întreținerea orașelor și a Statului. *Acești 4.000 lei reprezintă contribuția lui la susținerea întregului aparat pe care îl reprezentăm noi orășenii, cu nobilele noastre funcțiuni și pretențiuni.*

Din constatarea lui, Eminescu trage așa de firesc datoria respectului tuturor pentru producător, pe sacrificiul căruia stă întreaga noastră civilizație.

Dar dreptatea economică nu rămâne la Eminescu un simplu deziderat. Gândirea lui ia o formă concretă, când desemnează cu gândul organizarea de Stat menită să răspundă cât mai bine necesității profunde de dreptate socială. El dorește un Stat mai unitar și *mai organic*. Și este minunată intuiția lui sociologică, atunci când vorbește de Stat și de instituțiile lui ca de niște necesități cu un caracter relativ, iar nu absolut dedus din principii abstracte :

« ... liberalii iau în sens absolut ideile cetite și nerumegate « din autorii străini, pe când pentru noi adevărurile sociale, « economice, juridice nu sunt decât *adevăruri istorice* ».

Toate teoriile sunt valabile *pentru un anumit popor și pentru un anumit răstimp din evoluția lui.*

Când cetim că doctrina sa : « luptă pentru datorii » și că precognizează « împlinirea datoriilor către semenii, solidaritatea de « bunăvoie sau impusă prin legi a cetățenilor unui Stat, o orga- « nizare strictă *în care individul e numai mijloc pentru întreținerea « și înflorirea colectivității* », parcă cetim pe teoreticienii fasciști și corporatiști de astăzi.

Și când găsim mai departe rândurile: « Teoria că viața *e un drept* a prins rădăcini în toți și cu durere trebuie să o mărturisim, că în multe locuri chiar clasele superioare au încetat a crede că au datorii către cele de jos, precum și cele de jos nu mai vor să aibă datorii către cele de sus », ni se pare că suntem în plină filozofie contemporană.

Eminescu urmărește *constantele Statului*; după concepția sa Statul este un produs natural:

« Statul este asemenea unui copac din pădure, produs al naturii.

« Nimeni, afară de potaia de gazetari ignoranți, nu mai poate susține că libertatea votului, întrunirile și Parlamentele sunt temelia unui Stat ».

Eminescu proclamă Statul *organic*, împotriva acelor care confundă ideea de Stat cu artificialitatea unor instituțiuni, care nu se integrează în caracterul său natural. Concepțiunea lui pozitivă despre Stat este pur corporatistă.

Deplângând dezastrul pe care introducerea formulelor noi le-a adus rând pe rând în toate instituțiunile tradiționale, Eminescu scrie aceste minunate cuvinte, menite parcă să servească drept « motto » la Constituțiunea de mâine a României:

« Rău este că au căzut răzeșii; rău este că au căzut breslele ».

Nu este dar o tendință subiectivă aceea care ne îndreptățește ca — după ce l-am socotit pe Eminescu ca precursor al protecționismului — să-l socotim și ca precursor al corporatismului. Ci este o constatare directă, bazată pe ceea ce este mai profund în gândirea lui Eminescu. Nu găsim numai regretul după bresle, ca după niște instituțiuni care aveau farmecul lor, ci întâlnim o convingere încadrată într'o serie de premise de filozofie socială, care formează o unitate impresionantă și o coincidență surprinzătoare cu ceea ce este astăzi, în filozofia socială modernă, doctrina Statului organic.

În sfârșit, a treia formă de nedreptate și de exploatare economică o descoperă Eminescu în raporturile dintre neam și neam. El observă că fiecare minoritate etnică, în cadrul vechii Românie, reprezintă și o altă funcțiune socială: astfel că diferența socială

era o diferență etnică, exploatarea socială era și o exploatare națională :

« Nu dreptul public, ci păstrarea *naționalității noastre* e lucrul de căpetenie pentru noi și ar fi mai bine să nu alegem deputați decât să se piardă nația românească.

« *Statul nostru nu are altă rațiune de a fi decât aceea că e Stat românesc, deci dezvoltarea elementului românesc este și cată să fie ținta noastră de căpetenie* ».

Eminescu a avut, ca și un alt mare gânditor al nostru, Aurel Popovici, intuiția antitezei profunde care există între democrația libertară și naționalismul românesc. El a spus de atâtea ori în forme clare :

« Nu suntem dar contra nici unei libertăți oricare ar fi aceea, « întru cât ea e compatibilă cu existența Statului nostru *ca Stat național românesc* și întru cât se adaptează în mod natural cu « progresele reale făcute de noi până acuma. Numai pe terenul « acesta găsim că o discuțiune este cu puțință. Cine susține « însă ca absolute și neînlăturabile, principii a căror aplicare « ar fi echivalentă cu sacrificarea unui interes național, acela « nu poate fi omul nostru ».

Iată, într'o formă clară, o mare antiteză. Pentru toată ideologia veacului al XIX-lea, ierarhia principiilor este aceasta : principii *absolute* — cum sunt egalitatea și libertatea — și principii *relative*, cum este naționalitatea. Când ideea de naționalitate intră în conflict cu ideea de libertate individuală sau cu ideea de egalitate, ea trebuie să treacă pe planul al doilea, ceea ce înseamnă că, în cadrul nostru național, nu avem dreptul să luăm nici măsurile elementare de apărare a românismului împotriva infiltrațiilor primejdioase dacă aceste măsuri ar lovi în principiul sacrosanct al libertății individuale sau în principiul sacrosanct al egalității.

* * *

Dacă Eminescu ar fi fost numai poet, ar fi disprețuit substratul material al unei națiuni. Fiindcă a fost și gânditor, el și-a dat seama de valoarea lui imensă pentru consolidarea și puterea națiunii; de aceea a dat atâtea importanță fenomenelor care se petrec în subsolul vieții naționale, fenomenelor economice.

Sub influența școalei marxiste, Eminescu a considerat multe din fenomenele sociale și naționale ca fenomene *derivate*, a căror origine trebuie căutată mai ales în transformările raporturilor *economice*.

* * *

Eminescu a fost nu numai cel mai mare poet între poeți, dar a fost — alături de atâți poeți între economiști — singurul economist între poeți. Eminescu a avut o concepție integrală asupra fenomenelor economice. El a dat o interpretare proprie acestor fenomene, iar metoda lui se integrează în metodele cele mai moderne ale acestei științe.

Economiștii liberiști ai veacului al XIX-lea făceau din știința economică o fenomenologie rece, care nu cunoaște nici un imperativ superior supraeconomic: *o știință a materialismului și a egoismului uman*. Economiștii idealiști ai veacului al XX-lea nu fac din economic un scop în sine, *ci un sistem de mijloace puse în serviciul unor țeluri de alt ordin decât cel economic*.

Și atunci este firesc a căuta ca aceste țeluri supreme, care sunt *independența țării în afară și afirmarea caracterului ei național înduntru*, să fie servite de mijloacele economiei.

Idealismul care domină concepțiunile recente în economie caracterizează întreaga operă a lui Eminescu. Și astfel, Eminescu — prin reacțiune față cu veacul lui și față cu școala clasică a economiei liberiste, care vedea în economie numai o mecanică a intereselor egoiste — *aparține sufletește filozofiei economice a zilelor noastre*. Aceasta dă gândirii lui Eminescu o strălucire și o actualitate de care nu ne dăm în deajuns seama.

Marele merit al lui Eminescu este de a-și fi apropiat operele de gândire temeinice ale Occidentului și totuși *de a se fi păstrat întreg*. Occidentul nu l-a supus, nu l-a îngenunchiat, nu i-a anexat personalitatea.

Oamenii mediocri, când iau contact cu lumea Occidentului sunt orbiți de strălucirea lui. Verificarea oricărei personalități autentice se face la contactul cu Occidentul. *Numai cine asimilează cultura Occidentului, dar îi răspunde cu o reacțiune critică, este un gânditor și o personalitate*.

* * *

În această scurtă privire asupra unei mari opere, ne-am cufundat în același timp și în trecut și în plină actualitate.

Căci un geniu național adevărat se cunoaște totdeauna prin aceea că renaște cu fiecare generație creatoare și înfloreste, din nou, cu fiecare primăvară a neamului.

Iar generația de azi, care simte în ea chemarea de a preface și de a reface ceva din stările acestui neam, se apropie de Eminescu.

Ochii ei nu pot să nu vadă astăzi crescând deasupra mormântului lui Eminescu, un pom din nou în floare. -

Ea l-a făcut să înflorească, prin puterea nouă care pornește din sufletul ei.

Și poate nu-l va lăsa să se scuture încăodată, înainte de a fi prefăcut în fapte măcar o mică parte din visurile lui.

MIHAIL MANOILESCU

CELĂLALT¹⁾

Contrar obiceiului, să începem cu un exemplu și să lăsăm pe mai târziu teoria.

În romanul *Aphrodite* de Pierre Louÿs, Chrisis, eroina, e condamnată la moarte. Știe că foarte curând are să bea otrava și se gândește cu un fel de obiectivitate cum are să fie trupul ei de aci în colo. Își pipăie obrazul, își simte oasele feței care peste puțină vreme au să fie vizibile și, deodată, *înțelege* (sau « își dă seama » sau « află ») un lucru pe care toți îl știm de mult: că scheletul nostru e în noi, că nu te prefaci pe încetul într'o construcție hâdă de oase, ci că această construcție o porți toată viața înăuntrul trupului de unde ea așteaptă cu răbdare să iasă la iveală, când îi va veni timpul.

Gânduri de acest fel îi trec prin minte tinerei Chrisis, iar cetitorul cât de puțin psiholog nu poate să nu simtă ce « exacte », prin urmare ce verosimile sunt. Dar cetitorul barbar întru psihologie, cetitorul simplist, are să zică: « Chrisis pare în tot lungul romanului o femeie șireată și deșteaptă, nicidecum tâmpită. Cum se poate ca un om normal să nu știe că oasele noastre sunt în noi? » Și are să fie greu să-l faci să înțeleagă pe acest cetitor de ce e vorba, căci lucrul e într'adevăr complicat și misterios. Hotărât, Chrisis știa de mult că scheletul nu ne e exterior, ci că oasele fac parte din trup; și totuși are impresia precisă că a aflat ceva nou.

Astfel de întâmplări paradoxale se petrec în mintea multora, fie ei oameni vii, fie personaje literare. Cu toții știm că vom

---

¹⁾ Notă pentru filozofi: Cele ce urmează sunt literatură.

muri. E atâta vreme de când știm aceasta, încât de obicei nici nu ne mai amintim când și dela cine am aflat-o. Totuși, din timp în timp, convingerea că vom muri ne pătrunde exact ca și cum atunci ne-am fi format-o sau, mai bine zis, ca și cum ea s'ar fi format în noi. Prin urmare îți vine să crezi împotriva evidenței că te-ai crezut până atunci nemuritor. Așa pățește spre pildă creatura lui Tolstoi, Ivan Ilici: «Silogismul cunoscut, *Caius e un om, toți oamenii sunt muritori, deci Caius e muritor*, îi păruse toată viața perfect aplicabil lui Caius, dar niciodată sieși... El nu era Caius, nu era omul în general, ci o ființă cu totul deosebită de celelalte». Ia afirmațiile acestea *ad litteram* și ai să fii uimit de absurditatea lor. Cum, Ivan Ilici nu știa că e muritor, se credea Dumnezeu? Nu pot răspunde decât: Ivan Ilici știa de mult, *în teorie*, că avea să moară, și totuși a aflat lucrul foarte târziu; dacă e aici o contradicție, nu e vina mea, ci a realității.

Pentru a da un nume acestui fenomen atât de straniu, Englezii întrebuințează verbul *to realise*, care a fost împrumutat cu aceeași semnificație de alte limbi. Vom zice așa dar că Ivan Ilici *știa* că are să moară, dar că abia boala și pericolul morții l-au făcut să *realizeze* faptul. Să ne ferim însă de iluzia că botezând fenomenul l-am și explicat.

În realitate totul se petrece ca și cum în mine ar mai fi ceva; aș avea în comun cu *Celălalt* o parte din curentul conștiinței, dar fiecare din noi ar poseda și domeniul său separat. Astfel, numai *eu* știu că am să mor, *Celălalt* află lucrul din timp în timp, se miră și îl uită iar.

Cetitorul sceptic ne va răspunde: «Totdeauna știi că ai să mori, dar de obicei ești împăcat cu ideea asta. Uneori însă acea convingere obișnuită e întovărășită de frică. Nu *află* că ai să mori, ci te îngrozești de ceva ce ai știut totdeauna. Nu se adaogă o cunoștință nouă, ci un sentiment nou: groaza». Dar impresia de noutate pe care ți-o dă excepțional ideea de moarte nu e totdeauna întovărășită de frică. Uneori lucrul îți pare doar straniu, greu de înțeles și de crezut și mai ales nou, foarte nou. «Cum, adevărat, e neîndoios că am să mor?» și ești uimit ca în fața unei vești greu de crezut, care ar fi sosit tocmai atunci. Iar în ipoteza noastră am zice: *eu* mă mir numai; cel ce află vestea

e Celălalt. Despre el putem zice că se opune eului meu « teoretic », și că de obicei nu știe o seamă de lucruri pe care *eu* le știu (însă le știu numai în teorie). Le află uneori și de fiecare dată ne mirăm împreună; dar le uită repede.

Poate că cetitorul sceptic nu se lasă încă convins. « Dacă nu frica, alt sentiment se poate adăoga ideii de moarte în momentul când o realizezi: ai în fața atenției o cunoaștere subliniată cu « straniu », cu « mirare », în orice caz cu *sentimente* de noutate. Una e să ai sentimentul noutății și alta să afli ceva nou ». Să ne ierte acest cetitor încăpățânat dacă, pentru a-l convinge, vom fi siliți să ne confundăm, cu el cu tot, în dificultățile cețoase ale filozofiei.

* * *

Filozofii, ca și oamenii de știință care au considerat cu ochi critic noțiunile de care se servesc, au recunoscut de mult că « forța » e o ficțiune. Singurul lucru pe care experiența ni-l poate arăta sunt *schimbări* diverse, dintre acestea unele foarte importante: deplasările. Ca să exprimăm mai comod legile deplasărilor, ne servim de noțiunea fictivă de « forță » sau « putere ».

« Nu ne sunt date decât fenomene vizuale și sensibile, mișcări și legi ale mișcărilor. Unde găsești aici ceva asemănător forței? Forța nu e în fizică decât un termen ajutor (Hilfsausdruck) pentru exprimarea legilor echilibrului și mișcării » (Fechner). « Când două fenomene își succed în chip constant, numim « putere » însușirea celui dintâi de a fi urmat de al doilea. Printr'o ficțiune a spiritului, facem din acest raport o substanță; îi dăm drept nume un substantiv: forță sau putere; îi atribuim calități; zicem că e mai mare sau mai mică; o întrebuițăm în propoziții ca subiect; uităm că ființa ei e pur verbală și datorită nouă, că i-am împrumutat-o provizoriu pentru comoditatea exprimării și că în sine nu e nimic, nefiind decât un raport » (Taine). « Experiența ne arată numai atât: că corpurile se apropie unul de altul; că *se atrag* nu e decât o ficțiune, o imagine care împrumută din limbă cuvântul cel mai potrivit » (Boehmer).

Așa dar nu e de ajuns să zicem, cum se spune de obicei în mecanică: « forța *se măsoară* după efectul ei », ci « forța *consistă*

în efectul ei ». Dar ce e atunci o forță, atât timp cât nu produce efect? Să ne închipuim un resort întins; ce este, în ce consistă « forța » pe care o exercită resortul, atât timp cât nu-l lăsăm să se destindă? Fizicienii ar putea răspunde: nu e vorba numai de efectul actual, ci și de efectul *posibil*. Am numi deci « forța resortului » anumite schimbări care *ar interveni*, dacă anumite împrejurări *ar fi date*. Dar, hotărît lucru, gândirea de toate zilele nu consideră forța ca fiind doar o posibilitate de efecte: ar avea oare sens să zicem că resortul *exercită* o posibilitate de efecte? E evident că avem cel puțin impresia că forța « se petrece », « are loc » în chip oarecum *efectiv*, chiar înainte de a fi produs vreun *efect*. Ce e acest element misterios din « forță »? Răspunsul nu ni-l poate da mecanica sau fizica. Orice formulă matematică nu poate exprima forța decât confundând-o cu efectele ei, cu schimbările, în special cu deplasările, eventuale. Pentru știință, într'adevăr, forța nu poate să fie decât o posibilitate de schimbări.

Ne pare neîndoios că, pentru gândirea de toate zilele, forța e *sforțare*, e imaginea unui efort muscular, în orice caz psihic. Personificăm resortul, în chip mai mult sau mai puțin conștient, și ni-l închipuim căznindu-se continuu să se destindă. « Puterea nu e decât o creație ascunsă a tendinței noastre irezistibile către personificare » (Dubois-Reymond). « Noțiunea de forță derivă dintr'o senzație pe care o numim câteodată tot astfel, dar pe care o distingem mai bine când o numim *sforțare* » (Meyerson). Această *sforțare* psihică pe care o proiectăm asupra corpului material nu apare din fericire niciodată în formula fizică sau mecanică. Lange arată frumos în Istoria Materialismului că matematicianul își poate permite, înainte de a stabili formula, să-și reprezinte forțele asemenea *sforțării* omenești; niciodată nu va fi în pericol să introducă acest factor fals în calcule: când calculează consideră exclusiv corpuri care se mișcă și nimic altceva. Instinctiv își da seama că « forța » antropomorfică era numai o ficțiune ajutătoare. De altfel, ținând seamă de caracterul antropomorfic al forței, unii fizicieni au propus să elimine această noțiune din știință și să păstreze numai noțiunile « reale » ca accelerația, etc.

Prin urmare, când gândim o forță, atribuim obiectului care o *exercită sforțare* și deci conștiință. Și totuși, dacă ai întreba

pe oricine: « crezi că resortul acesta e conștient? », are să-ți răspundă cu mirare că numai un nebun sau poate un sălbatec ar putea crede așa ceva. Eu însumi sunt convins că resortul nu e conștient; totuși îi atribui forță, ceea ce implică, după cum am văzut, conștiință. Ce personaj misterios intervine aici? Cine crede ce nu cred eu, dacă nu Celălalt de adineaori?

Am văzut că Celălalt nu știe lucruri pe care eu le știu de mult; acum vedem că el și crede lucruri pe care eu nu le cred. Iar dacă în noțiunea de forță e ascunsă o părere a Celuilalt (părere care mie îmi pare absurdă), nu e oare probabil că Celălalt e în stare să-mi mai joace și alte feste asemănătoare? Vreau să zic: sunt probabilități ca și în alte noțiuni care se aplică, după convingerea generală, lumii exterioare, să fie ascunse păreri de ale Celuilalt, tot atât de absurde ca aceea că resortul e conștient. Aviz teoriei cunoașterii.

* * *

Și cât de naiv e Celălalt! Ii trebuesc zeci de ani ca să înceapă să creadă că timpul trece (*convins* de aceasta nu e poate niciodată). În copilărie, *eu* știu că toate câte mă înconjoară au să se schimbe și au să treacă; Celălalt nu numai că nu știe asta, dar e convins de contrariu. E convins că copiii din jurul lui sunt *definitiv* copii, că tinerii sunt definitiv tineri și bătrânii bătrâni pe veci. Dacă ar fi să-și exprime gândul, Celălalt ar zice: « Viitorul nu e decât un prezent prelungit la infinit, și prin urmare timpul nu trece ». Dar Celălalt nu spune nimic: *eu* îl împiedic să vorbească pentrucă, deși copil, știu că convingerea lui e absurdă.

Mai târziu, cu încetul, Celălalt află că timpul trece. Il împing spre această nouă convingere, picătură cu picătură, schimbările, îmbătrânirea, mai ales morțile. Câteodată intuiția că vremea vremuește devine spăimântătoare. Și când îți moare cineva, simți în tine ca o așteptare împlinită: « Vezi, nu de geaba mi se părea mie că trece timpul; nu m'am înșelat! » Cam așa murmură Celălalt, pe jumătate convins.

De altfel, cum s'ar explica uimirea care te cuprinde de câte ori îți moare cineva? Știai doar de mult că « suntem cu toții muritori » și nu e deci de mirare că un om la care țineai exemplifică odată mai mult regula generală. Prin urmare iarăși Celălalt.

E Celălalt care în ocazii de acestea nu mai încetează să te chinuiască cu uimirea lui dureroasă.

Dacă vrei să știi în ce grad e naiv Celălalt, fă spiritism. Sub numele diversilor răposăți, Celălalt în persoană are să-ți îngâne răspunsuri de copil de cinci ani. Dar naivitatea aceasta nu-l împiedică să fie în alte privințe mult superior personajului principal de care e legat. Ți se întâmplă să te căznești zadarnic cu o întrebare seara, iar a doua zi dimineața să te pomenești că i-ai dat de rost. Celălalt ți-a făcut acest serviciu. Cine altul decât Celălalt a rezolvat problemele cu care se căznea zadarnic Poincaré. Acesta povestește că aproape totdeauna descoperirile lui le-a făcut astfel: muncea luni de zile fără rezultat; apoi lăsa lucrul în părăsire, iar peste un timp destul de îndelungat, într'o intuiție de o clipă vedea soluția. Totul se petrecea ca și cum un altul ar fi continuat să lucreze, ar fi găsit soluția și i-ar fi șoptit-o lui Poincaré. Dar dacă așa stau lucrurile, nu vi se pare că Celălalt și nu Poincaré era cu adevărat matematicianul genial?

* * *

Așa dar nu sunt niciodată singur! Intențiile mele cele mai secrete, gânduri de-ale mele atât de intime încât sunt dureroase la atingerea oricărei minți străine, toate se petrec sub privirea ironică a Celuilalt. Căci deși eu nu știu decât puține despre dânsul, el mă ține probabil sub continuă observare. E o situație penibilă!

Dar ar fi nedrept să neglijezi partea bună a lucrului. Cine n'a suferit de singurătatea esențială? Ni se părea că fiecare din noi e închis în sine cu șapte lacăte. Tot ce simți și gândești nu poți decât să *traduci* pentru uzul altuia prin mijloace materiale foarte imperfecte. De zeci de ori ți-ai dat seama dureros: « sufletele nu pot fi pătrunse unul de altul! » Dar iată-l pe Celălalt, tovarăș neobservat, discret și înțeleghător, aliat sigur și necondiționat. El mă cunoaște prin intuiție imediată. Cine știe dacă nu e reprezentantul lui Dumnezeu pe lângă mine!?

IOAN D. GHEREA

ION ANDREESCU

În 1889, la câțiva ani după moartea lui Ion Andreescu, un articol al lui Delavrancea, apărut în « Revista Nouă »¹⁾, vorbea pentru întâia oară cu entuziasm despre pictorul care, la 32 de ani, își sfârșise cariera pe un pat de suferințe, în mizerie și aproape necunoscut. « Cine în Salonul din ășt timp — scria Delavrancea — a văzut *Pădurea de fagi*, rău așezată, prea sus, într'o lumină falsă și înconjurată de copilării insuportabile, cine a văzut această pădure de Ion Andreescu, de sigur s'a convins că autorul acestui metru pătrat de pictură a fost un artist, un poet și un filozof ».

Articolul stăruia apoi asupra talentului excepțional al lui Andreescu, peisajist și pictor de flori, și ajungea la această caracterizare care trebuie să fi părut o îndrăzneală pentru cei mai mulți din cetitorii de atunci: « La acest artist, nu mai e vorba de desen și de culoare, de corectitudine și energie, de sinceritate și adevăr, ci e vorba de intențiunea de geniu pe care numai artiștii excepționali o pot avea ».

Delavrancea mergea încă mai departe. Prieten al lui Grigorescu, și într'o vreme când marele pictor era admirat de toată lumea, el nu se sfia să compare opera lui Andreescu cu a acestuia, ajungând la concluziuni de-a dreptul neașteptate: « În fața peisajelor lui, vezi natura vie și mare, și aici e un punct care îl deosebește de fermecătorul nostru maestru Grigorescu. Ceea ce la Andreescu e viu, la Grigorescu e feeric; ceea ce la Grigorescu e splendoare născută, la Andreescu se preface în simplu, energic și suculent. La Grigorescu bogăția aparentă te răpește fără a te convinge;

---

¹⁾ *Revista Nouă*, 1889, nr. 3, 15 Martie.

la Andreescu, simplitatea aparentă te pune pe gânduri și te convinge, te face să înțelegi și de aceea să admiri; admiri fără regret și fără reticență, căci picturile lui sunt niște rezumate limpezi ale esențialului din natură ».

Cine îl cunoscuse așa dar și îi urmărise de aproape opera, inegală, creată cu multă trudă, dar plină de adâncime, nu se înșelase. Andreescu apăruse unora dintre contemporani drept un artist excepțional, al cărui talent putea pune în cumpănă însăși personalitatea unui maestru ca Grigorescu. Delavrancea raporta în același articol și cuvântul altui artist, d. C. D. Mirea, care nu era mai puțin categoric: « Andreescu, în peisaj, a început cu ceea ce alții abia uneori pot să sfârșescă ». Și Grigorescu însuși după toate mărturiile pe care le avem, arăta aceeași admirație nenorocosului artist, căruia îi fusese prieten și protector în vremuri de răstriețe.

Dar aprecierile acestea, care veneau ca o încercare de încununare postumă, n'aveau să aibă prea mult ecou. Ele n'au trecut dincolo de un cerc foarte restrâns de artiști sau de prețuitori de artă, care îl cunoscuseră personal. Și când aceștia înșiși au încetat de a evoca amintirea celui dispărut înainte de vreme, uitarea s'a întins repede asupra lui și asupra operelor risipite, rămase ca și necunoscute. Zece ani mai târziu, în 1899, când unul din foștii săi profesori, C. I. Stăncescu, îi închina un articol mai lung în revista « *Literatura și Arta Română* »¹⁾, judecata asupra lui Andreescu era mult mai temperată, arătându-l ca pe un artist nefericit, care ar fi putut izbuti să creeze opere de valoare dacă ar fi trăit. Destinul dușmănos îl urmărea astfel și dincolo de moarte. Incercările chiar de a-i evoca amintirea îl nedreptățeau, scăzându-i meritele. Opera lui Andreescu rămânea învăluită într'o obscuritate care o înlătura aproape din istoria artei românești.

Numele său mai circula totuși printre câțiva inițiați, care știau unde se ascundeau pânzele zugrăvite de mâna febrilă și nu destul de experimentată a artistului nedreptățit. O expoziție de opere ale lui a fost chiar organizată odinioară la « *Tinerimea Artistică* »

---

¹⁾ C. I. Stăncescu, *Ioan Andreescu*, în « *Literatura și Arta Română* », 1899, nr. 5—7, pp. 411—417.

de pictorul Jean Steriade, unul din admiratorii cei mai statornici ai lui Andreescu. Dar arta acestuia n'a ajuns a fi mai bine cunoscută, nici a se impune în conștiința publicului, prea puțin lămurit asupra personalității artistului despre care auzea întâia oară.

Încercările s'au repetat în urmă, în expoziții colective, unde opera lui Andreescu putea fi integrată în propria ei epocă, alături de pictura lui Grigorescu. Câteva tablouri au figurat astfel în expozițiile retrospective, organizate, în 1925 la Paris ¹⁾ și în 1927 la București ²⁾. Alte bucăți, poate cele mai reprezentative, s'au găsit apoi reunite pe panourile de onoare ale Expoziției de artă românească, pe care, în 1930, am organizat-o împreună cu d-nii O. W. Cisek și St. Nenițescu la Haga, Amsterdam și Bruxelles ³⁾. Am reprodus atunci într'un articol din « Gândirea » ⁴⁾ aprecierile cu totul elogioase de care Andreescu s'a bucurat în critica străină, unde, prețuit mai mult chiar decât Grigorescu, socotit mai modern decât el, a fost comparat cu artiști contemporani ca Sisley și Pissaro. Un an mai târziu, un număr ceva mai mare de bucăți au fost expuse în retrospectiva dela București « O sută de ani de artă românească » ⁵⁾, relevând încă odată personalitatea puternică a artistului atât de puțin cunoscut.

O prezentare mai largă însă, în care să se încerce reconstituirea întregii opere a lui Andreescu și oarecum desvăluirea ei publicului mare, care continua să o ignoreze, nu s'a făcut până la Expoziția dela Fundația Dalles, acum doi ani, când, cu ocazia împlinirii a cinzeci de ani de la moartea artistului, o mare parte din tablourile sale au fost adunate și expuse de d-nii Jean Steriadi

¹⁾ *Exposition de l'art roumain ancien et moderne*, au Musée du Jeu de Paume, à Paris, du 25 mai au 1-er août 1925.

²⁾ *Exposition d'art roumain, Catalogue*, Congrès de la Presse latine, Bucarest 1927.

³⁾ *Tentoonstelling van Roemeensche Kunst*, Gemeente Museum voor Moderne Kunst, te 's-Gravenhage, 3 tot 25 mai 1930. Și edițiile pentru Amsterdam și Bruxelles, în același an.

⁴⁾ Al. Busuiocanu, *Arta românească în Olanda*, « Gândirea » X, nr. 8—9 (Aug.-Sept. 1930), pp. 293—299.

⁵⁾ *Exposition d'art roumain moderne*, à l'occasion de la XXVII-e Conférence de l'Union interparlementaire, Bucarest, octobre 1931.

și G. Oprescu ¹⁾). Am avut atunci un Andreescu, nu fără lacune, firește. Căci prezentarea în fugă organizată, cu multe opere slabe alături de picturi din epocă bună, fără o rânduire cronologică pentru a explica neegalitatea lucrărilor, și cu bucăți dubioase sau de-a dreptul false amestecate între operele autentice ale artistului, n'a putut crea lui Andreescu prestigiul de care avea nevoie pentru a fi impus aprecierii publicului. O prezentare mai restrânsă, dar selectată ar fi atins poate mai bine scopul urmărit. Dar în cele peste 80 de tablouri întrunite, erau totuși destule în care pictorul peisajelor muiate în amurguri și în argintate melodioase tristeți să poată apărea cercetătorului atent, în etapele variate ale formației sale.

Expoziția dela Fundația Dalles a înlesnit astfel studiul operei atât de risipite și de inegale a acestui artist. Formația artei lui, atâta vreme ignorată, ne apare acum mult mai clară și o putem întregi prin datele puține biografice pe care le avem și prin operele neexpuse încă, dar adeseori deosebit de semnificative, care se mai găsesc prin colecții particulare. E o reconstituire nu lipsită de dificultăți, mai ales ținând seamă de faptul că cele mai multe din tablouri nu sunt date și că informațiile sigure pe care le avem asupra activității lui Andreescu sunt cu totul restrânse. Cercetarea atentă a mijloacelor picturale și a influențelor diverse suferite de artist îngăduie totuși clarificări pe care nu le aveam până acum. În lumina acestor elemente, formația artei lui Andreescu ne apare destul de rapidă pentru a fi și astăzi uimitoare, destul de strânsă totuși și de logică pentru a nu rămâne enigmatică. Temperamentul său se ivește covârșitor dela primele încercări, ca și sobrietatea și voința sa de meșteșug. E un artist în adevăr excepțional, a cărui artă, născută din mari dificultăți, avea să reflecte permanent resursele uimitoare ale unei sensibilități din cele mai autentice. Și e deosebit de interesant a cerceta azi, la un răstimp atât de mare, când pictura lui Andreescu poate fi judecată în perspectiva artei românești, drumul străbătut de

---

¹⁾ Academia Română, *Inaugurarea Fondației Ioan I. Dalles. I. Andreescu, N. Grigorescu, St. Luchian*, 28 Mai—1 Iulie 1932, București, cu o prefață de d. G. Oprescu. D. Oprescu a publicat în urmă și un studiu asupra lui *Andreescu*. Colecția Apollo, « Ramuri », Craiova, 1932.

artist în scurta lui carieră, experiența lui oarecum dela zi la zi, atât de concentrată și de sigur urmărită, pentru ca în cei câțiva ani de înverșunate străduințe să fi ajuns dela încercările aproape puerele ale începuturilor până la viziunea adâncă, cu dureroase rezonanțe, a lucrărilor din urmă.

* * *

Impresionantă în adevăr, concentrarea de temperament a acestui artist care, fără mari facilități de expresie, neîncrăzător în sine și timid, găsea totuși în el însuși resursele unei arte căreia nu i-a lipsit decât răgazul pentru a atinge culmile cele mai mari.

Formația lui era tot ce putea fi mai incomplet și mai întâmplător. O educație artistică de autodidact, pe care nici un alt maestru decât propriul său instinct și nici o încurajare decât aspirațiile lui abia mărturisite, n'aveau să o conducă.

Se născuse în București în Februarie 1850¹⁾, dintr'o familie de negustori cu oarecare stare, și nimic în preajma lui n'ar fi putut da bănuiala înclinațiilor pe care avea să le nutrească mai târziu. Și-a petrecut copilăria plăpândă și lipsită de evenimente,

---

¹⁾ Data consemnată până acum pentru nașterea lui Andreescu era 15 Februarie 1851, după informația transmisă de C. I. Stăncescu, în articolul său din «Literatura și Arta Română». Un certificat de studii însă al lui Andreescu, din matricolele Liceului Lazăr — a cărui transcriere o datorez amabilității d-lui prof. Mih. Popescu — rectifică această dată, indicându-ne pentru nașterea lui Andreescu luna Februarie 1850. Certificatul, liberat în 1869, la absolvirea gimnaziului, precizează: «*Andreescu Ion*, născut: anul 1850, luna Febr.; profesia părinților: cârciumar; de națiune română; de religie ortodoxă; născut în București; corespondent: Andrei Dobrescu (numele tatălui); locuința (la data înscrierii, în 1863): în mahalaua Crucea de piatră, str. Dudești Nr. 40». Pentru 1867—1868, când școlarul era în clasa a IV-a, se indică locuința în mahalaua Cărmidarii de jos, str. Plugarilor Nr. 15. N'am putut verifica data nașterii prin chiar actul de naștere al artistului, căci la Arhivele Statului n'am găsit acest act. Dar e probabil că certificatul de studii menționează data cea exactă, înscrierea la școală trebuind să se facă pe baza actului de naștere. Articolul lui Stăncescu, care constituie de altfel izvorul principal de informații asupra lui Andreescu, mai conține unele erori pe care va trebui să le îndreptăm la locul lor.

Intrucât privește biografia lui Andreescu, trebuie să adaug că unele lămuriri le datorez d-nei arhitect Sp. Haret, nepoată a artistului, căreia îi aduc aci mulțumirile mele.

în decorul amorf al unei mahalale bucureștene de acum șaptezeci-optzeci de ani, învățând clasele primare în școala particulară a unui oarecare Apostolat, iar mai târziu, între 1863 și 1868, cele dintâi clase de gimnaziu la Liceul Lazăr, pe atunci lângă Biserica Bradului¹⁾. Era un temperament tăcut și trist, înclinat către izolare și preocupat de ciudate reverii care îl absorbeau până la uitarea de sine. Părea detașat de viață și de ai săi, cu toată duioșia și delicatețea pe care le arăta tuturor.

La optsprezece ani se izolase de familie. Locuia singur la Hotelul Frascati, unde și-a petrecut anii săi de elev la Belle-Arte. Se înscrișese în școala de curând înființată, în 1868, și era unul dintre cei mai sânguincioși elevi. Știa carte mai multă decât camarazii săi și audia toate cursurile, și practice și teoretice. Avea profesori pe Aman, pentru pictură și desen, pe C. I. Stăncescu, pentru estetică și istoria artelor, pe Alecu Orăscu, pentru perspectivă, și pe d-rul Al. Marcovici, pentru anatomie. Era tăcut și serios, plin de sfială și neîncredere în sine, cum ni-l descrie profesorul său Stăncescu, și, cu toate marile calități ascunse în el, avea să se mulțumească a se exercita în tot timpul școalei numai la desen, fără a îndrăzni măcar să mărturisească cuiva dorința lui de a ajunge pictor. Părea, pentru oricine îl cunoștea, pentru profesorii săi chiar, care, cu excepția lui Stăncescu, nici nu i-au dat vreo atenție deosebită, un temperament insuficient, preocupat mai de grabă de a cunoaște decât de a crea el însuși și predispus a se refugia curând în obscuritate și anonimat.

În 1872 (avea atunci 22 de ani), cu medalii și distincții vrednic obținute, el își câștiga în adevăr un tihnit post de maestru de desen și caligrafie la Buzău, unde se grăbea să se așeze. Nu atinsese încă un penel de pictor și nici nu părea decis să o facă. Lumea de colorii și de lumini a artei era numai în curcubeelile lui interioare, pe care ochiul său le privea încă în secret, cu ispите și cu neîncredere de nimeni cunoscute.

Și iată primele lui încercări, făcute aproape în taină, după ce sfârșise școala și când nimeni nu-l putea povățui. Stângaci,

---

¹⁾ Din același certificat de studii citat mai sus, reiese că Andreescu a urmat școala timp de cinci ani la Liceul Lazăr, în prima clasă rămânând repetent. În anii următori însă, notele îl arată ca pe un elev foarte bun la toate materiile. La desen, e notat, firește, în toate clasele cu 10.

cu o neștiință care l-ar fi putut rușina în fața multora dintre foștii săi colegi, el zugrăvea pe pânze sau cartoane mici, case umile și mohorâte din mahalalele Buzăului, chipuri mizere de oameni întâlniți prin aceleași meleaguri de periferie, câte o natură moartă sau câte un portret, în care cel mai perspicace ochi n'ar fi putut descoperi extraordinarul talent ascuns încă în potignelile neștiinței.

Câteva tablouri din această perioadă sunt încă risipite prin diverse colecții și ele sunt destul de interesante pentru urmărirea începuturilor lui Andreescu: *O priveliște de iarnă*, de pildă, din col. A. Blank, învăluită în tristețe plumburie; o altă *Priveliște cu case*, din col. Maria Yarka; două *Portrete* în col. dr. Titi Constantinescu și dr. Andronescu; *Țăranul șezând* din col. Muzeului Simu; *Portretul unui călugăr*, în același muzeu; o *Țărăncuță* din col. dr. Severeanu sau un *Cap de copil*, din col. Șerban Ghika.

Nu s'ar putea aștepta o naivitate mai mare și o lipsă de meșteșug mai desăvârșită decât în aceste încercări, încă ale unui diletant care părea a nu stăpâni nici alfabetul picturii. Portretele, neîndemânic desenate, fără expresie și fără viață coloristică, amintesc meșteșugul plat al unui Mișu Popp sau al portretiștilor obscuri din acea vreme. Peisajele sunt sărace, de un schematism linear dezolant și de o culoare stinsă și impură, în care viziunea întreagă se învâluie în cenușiu. Artistul lucra anevoios, într'o pastă mai adeseori vâscoasă și murdară, în care penelul lăsa urme, așternând-o greoi pe pânză. Erau încercări de începător, pentru care arta, încă problematică, se plămădea în nebulosități interioare, fără vreo facilitate deosebită de expresie care să înlocuiască meșteșugul absent.

Dar dificultățile acestor începuturi, ca și stângăcia firească a pictorului, nu puteau ascunde totuși un temperament vibrant, de o rezonanță cu totul particulară față de lumea pe care ținea să o zugrăvească. Sensibilitatea lui îngândurată și apăsată de tristețe se putea ușor ceti în tot ce era atmosfera surdă, oarecum înăbușită, a acestor prime lucrări, în simplitatea lor excesivă — care era evitare de dificultăți, dar poate și concentrare de gând — și nu mai puțin în alegerea însăși a motivelor preferate. Cu un ochi de poet el se oprea la umilele priveliști, sfâșietor de pustii, sfâșietor de triste, în care un amurg sau un efect de iarnă căpătau înțelesuri dureroase. Andreescu era departe de a-și figura

o lume de splendori coloristice sau de viziuni încântătoare. Era departe de expresia pe care să o putem numi în adevăr artă. Dar înainte de a stăpâni un meșteșug măcar elementar, el stăpânea ceva încă și mai important, o intuiție care nu îl putea înșela: intuiția care știe să deosebească, între motivele multiple din natură, pe cel propriu a fi expresiv și pe cel mai în acord cu însuși sufletul artistului. Era poate secretul cel mai mare al artei sale, pe care nimeni încă, nici el însuși, nu-l putea atuncea prețui. El avea să se reveleze însă curând în lucrări din ce în ce mai bune, în care progresele și de tehnică și de viziune aveau să fie uimitor de repezi.

* * *

În 1873 se deschisese în București, sub patronajul « Societății Amicilor Belelor-Arte », o mare expoziție retrospectivă de opere străine și române, adunate din toate colecțiile particulare românești de atunci, în frunte cu colecția domnească. Peste o mie de obiecte de toate genurile umpleau cele 10 camere ale Hotelului Herdan, unde expoziția fusese instalată, iar printre ele, opere purtând nume de maeștri străini importanți se puteau vedea alături de picturi de Aman, de Tătărescu, sau de Szathmary. Grigorescu însuși era prezent, cu o sală întreagă rezervată numai lui, unde se înfățișa pentru întâia oară publicului bucureștean cu toate operele zugrăvite până atunci.

Evenimentul acesta memorabil între toate, a fost — ne spune Stăncescu — scânteia care a aprins ambițiile artistice ale lui Andreescu. Nume care însemnau adevărate miraje stau înaintea lui: Tizian, Tintoretto, Veronese, alături de Dürer, Van Dyck, Watteau... ¹⁾ Și tot atâtea opere, mai mult decât dubioase

---

¹⁾ *Societatea Amicilor Belelor-Arte din România. Catalogul de obiecte ce figurau la Expozițiunea publică din 1873.* Ed. a III-a completată, București, pp. 43 (Biblioteca Academiei Române).

Comitetul Soc. Amicilor B.-A. era compus din Gr. Cantacuzino (Președinte), T. Aman și C. Esarcu (vice-președinți), G. Tătărescu, C. Bolliac, A. Odobescu, B. Berendey și N. Grigorescu (membri), C. Stăncescu (director administrativ).

Din prefața catalogului și din felul cum a fost organizată expoziția, reiese că organizatorul ei efectiv a fost Odobescu. Expoziția a durat o lună jumătate, ocupa 10 săli ale Hotelului Herdan (Hotelul Bulevard de azi) și cuprindea o secție de țesături și cusături românești, anticități din România și pictură românească și străină.

desigur, asupra cărora ochiul naiv și străbătut de emoții al novicei trebuie să se fi oprit cu fascinație. Puțina familiaritate cu o artă care pe atunci ne era încă atât de îndepărtată, îngăduia astfel de mistificări, ieșite din intențiile cele mai bune. Micii maeștri anonimi adunați de colecționarii noștri sau simplele copii înnegrite de vreme, pe care le mai întâlnim și acum prin colecțiile noastre de artă veche, au jucat atunci un rol măreț în București, punând în fața ochilor uimiți și încrezători iluzia unei arte încărcate de trecut și de glorie. N'a fost totuși puțin. Căci pentru o sensibilitate ca aceea a lui Andreescu și pentru curiozitatea lui atât de dornică de a cunoaște de-a dreptul secretul artei de odinioară, operele acestea cu nume de împrumut — printre care vor fi fost totuși și unele destul de bune — trebuie să fi însemnat o adevărată școală, mai teneinică și mai plină de învățăminte decât cea pe care artistul începător o urmăse până atunci. Ispitit și încântat de ceea ce descoperise, Andreescu se putea întoarce astfel la Buzău, în iarna aceluși an decisiv pentru el, cu cunoștințe însutite despre meșteșugul penelului, cu sufletul fagure de colori și de nuanțe și cu hotărârea mai puternică decât oricând de a fi pictor.

Se apucă din nou a picta în izolarea provincială de unde singurul contact pe care-l păstra cu lumea artistică era corespondența

Lista colecționariilor care împrumutaseră obiecte cuprinde 80 de nume, în frunte cu M. S. Domnul. Colecția domnească nu număra însă pe atunci tablourile vechi, cumpărate mai târziu din col. Bamberg. Catalogul expoziției înșiră, ca proprietate a Domnului, numai câteva portrete de pictorul american G. P. A. Healy și picturi de Volkens, Van der Venne, Preziosi, Szathmary, F. Kaiser, Tătărescu și Grigorescu.

Pictura românească era reprezentată în restul expoziției prin artiști ca Szathmary, Tătărescu (mai ales cu copii după maeștri vechi italieni), Aman, Stăncescu și Grigorescu, cel din urmă cu peste 150 de bucăți.

Dintre pictorii străini din școalele vechi, catalogul menționează nume ca: G. Bellini, C. Crivelli, Perugin, Giorgione, Tizian, Tintoretto, Veronese, Salvator Rosa, Domenichino, Albano, apoi Cranach, Dürer, Breughel, Van Dyck, Jordaens, Tenier, Van Ostade, Wouwerman, Ferd. Bol, Fr. Floris, Backhuysen, Watteau, Bourguignon, etc. E probabil că mai toate aceste atribuiri erau fanteziste. Unele din tablouri mai există de altfel prin diverse colecții; nici unul însă nu poate fi citat ca o operă de preț. Stăncescu pomenește, printre picturile care au putut avea mai multă influență asupra lui Andreescu, și o bucată atribuită lui Velasquez. Catalogul expoziției nu menționează însă nici un asemenea tablou.

cu profesorul său Stăncescu. Timid și excesiv încă de modest în scrisorile sale, el era din ce în ce mai cutezător și mai sigur de sine în fața pânzelor pe care își așternea colorile. Nai-vitatea și dificultățile primelor încercări începeau a se risipi, îngăduindu-i realizări care ne surprind acum când știm cât de puțină pregătire sta în urma lor.

O bucată datată chiar din 1873 ne instruește suficient despre această transformare petrecută aproape de pe o zi pe alta, care îl aducea dintr'o dată la o conștiință artistică și la un meșteșug de-a dreptul uimitoare: *Pepeții* din col. Maria Yarka. Nimic în bucată aceasta de dimensiuni mici, decât roșul puternic al fructului, împerechiat cu verde pe un fond obscur de brun-oliv. Dar calitatea acestor colori amplu și sensual acordate, libertatea de penel cu care materia e modelată în planuri ușoare și gradate, sensibilitatea pentru expresia coloristică intensă, sunt ale unui artist care începea a cunoaște resursele artei sale.

Andrescu se pregătea pentru o încercare în care punea mari speranțe. În 1874 trebuia să aibă loc la București o expoziție a artiștilor în viață, la care voia să participe. Necunoscut și temător, el cerea sfaturi protectorului său dela București, Stăncescu, și lucra sârguincios în refugiul dela Buzău. Șovăia încă. Totuși în preajma deschiderii expoziției, trimise lui Stăncescu cinci tablouri. Cere să fie examinate și, dacă aveau vreo valoare, să fie expuse « fie și în locul cel mai pitit ». Erau: o *Oală cu flori*, un tablou cu *Pești*, un *Studiu de portret* și două *Peisaje din Crângul Buzăului*. Comisia, prezidată de Aman, alese trei lucrări: *Florile*, *Peștii*, și un *Peisaj*. Celelalte două, și mai ales portretul, părură slabe.

Notița aceasta, pe care ne-o dă Stăncescu, e deosebit de importantă. Ea ne ajută a data unele din lucrările artistului și a lămuri o etapă interesantă în activitatea lui. Căci cel puțin două din bucățile menționate cred că pot fi identificate și ele merită a fi relevate pentru maniera lor cu totul caracteristică. Sunt picturile expuse la Fundația Dalles, *Oala cu flori* din col. Yarka și *Peștii* din col. Papinian.

De calități inegale și variind chiar prin factură, amândouă tablourile izbesc totuși prin apropierea evidentă cu pictura veche flamandă și olandeză. *Oala cu flori* e mai sec zugrăvită, de o compoziție detaliată prea mult grafic, de o pastă sfărâmicioasă și

de un colorit tern. Dar tonul brun al vasului ca și mănunchiul de colori deschise al florilor, pe fondul mat aproape negru al pânzei, trimit de-a dreptul la vechii pictori olandezi, atât de sobri în coloare și atât de atenți la redarea realistă a modelelor.

Cât privește *Peștii*, e o bucată surprinzătoare prin sobrietatea concentrată a întregului, prin rara truculență a pastei și prin virtuozitatea coloristică a detaliilor. Lovituri mici de penel alătură roșu de albastru, de alb sau de verde, sau aglomerează pasta de gris nuanțat aproape ca sideful, pentru a reda în minimul de efecte toată strălucirea și complexitatea de coloare a solzilor lucitori și reci. Andreescu părea a fi voit să imite în pictura aceasta pe un Snyder sau pe Flamanzii înrudiți cu el și reușea, prin tonalitatea întregă a tabloului, dominată de fondul brun-verzui întunecat, să dea până și iluzia patinei de vechime.

Cele două picturi nu sunt de altfel izolate pentru a ne da asemenea impresie. Căci, alături de ele, putem menționa și alte bucăți, verosimil din aceeași epocă și lucrate în aceeași manieră: tabloul destul de rău păstrat și de o realizare mai puțin izbutită, *Cega*, din col. Dr. Dona — în care găsim și elementul atât de frecvent în pictura flamandă, vasul de aramă cu reflexe — o bucată mult superioară acesteia, tot în col. Dona, înfățișând *Un crap* pe o masă, *Trandafirii* gălbui din col. A. Blank, mai grafic și mai puțin liber executat decât florile de mai târziu ale lui Andreescu și desenul acuarelat înfățișând *Natură moartă*, din col. Sp. Haret.

Cunoștința vechilor măeștri din expoziția dela 1873 nu trecuse astfel fără urme asupra lui Andreescu. Ea îi dezvăluise dintr'odată tainele meșteșugului, pe care, singur, ar fi întârziat poate mult să le descopere. Văzuse opere de pictorii cei mai variați — italieni, germani, flamanzi, olandezi. Văzuse de sigur foarte multe lucruri dubioase printre acestea, dar destul de prețioase pentru ochiul lui sensibil și atent, care atunci putea învăța chiar dela copii ai marilor măeștri. Andreescu pare a fi fost ademenit din toți, mai cu seamă de flamanzi și olandezi, pe care în număr destul de mare i-a putut vedea în sălile dela Hotelul Herdan.

Nu știm ce va fi fost *Portretul* de care ne vorbește Stăncescu. Andreescu, atât de dotat pentru înțelegerea sensitivă a unui peisaj sau pentru interpretarea delicată a unei naturi moarte, nu va avea nici mai târziu destulă intuiție psihologică sau poate

destulă forță de a domina modelul viu, pentru a fi în adevăr un portretist. Propriul său *Portret*, dela Muzeul Toma Stelian, și *Portretul fratelui*, din col. Dr. Severeanu, sunt ceea ce întâlnim mai bun în acest gen, printre operele sale din această perioadă. Progresele sunt destul de mari față de încercările mai vechi, atât de slabe, cum sunt *Portretele* din col. dr. Titi Constantinescu și dr. Andronescu. Dar duritatea formelor, factura greoaie și în genere lipsa de degajare a liniei ca și a expresiei, ne arată îndeajuns puțină familiaritate a artistului cu genul acesta care n'avea să fie niciodată al său.

Preocuparea principală a lui Andreescu rămânea pictura de aer liber și peisajul, pe care le atacase încă dela primele încercări. Expoziția dela 1873 îi oferise și în această privință elemente de studiu importante. Grigorescu, în primul rând, cu cele peste 150 de pânze adunate la un loc, nu-l putea lăsa indiferent. Era maestrul tânăr care cucerise respectul tuturor prin calitățile talentului său și prin prestigiul școalei pe care o reprezenta. Andreescu trebuie să-l fi urmărit cu o atenție încordată, pe care unele din pânzele lui din această vreme o trădează îndeajuns. Și cu toată deosebirea de temperament, de care trebuie să-și fi dat seama, influențele lui Grigorescu sunt totuși vizibile și nu fără importanță în operele lui din acești ani.

Două bucăți, dintre cele expuse la Fundația Dalles, sunt mai cu seamă concludente: *Priveliștile de bălciuri* din col. A. Bellu și Clubul Tinerimii. Cea dintâi e de sigur mai veche, poate chiar din preajma lui 1873—74, căci felul de a zugrăvi cerul, într'un ton gălbui nediferențiat și mort, e maniera primelor lui lucrări. Cea de a doua, mult mai fin și mai nuanțat lucrată, e mai târzie și e încă și mai apropiată de Grigorescu. Asemenea *Priveliști de bălciuri*, Grigorescu expusese la Hotelul Herdan, cu exact aceeași viziune de ansamblu și aceeași manieră de a reda mulțimea ¹⁾. Andreescu se lăsa influențat, poate cu bună știință și cu scopul clar de a învăța. Era însă o influență care stăruia, de vreme ce o găsim în picturi ce nu pot fi datate din același an. Ea avea să se arate și în alte lucrări, uneori poate mai puțin precisă

---

¹⁾ O asemenea bucată, foarte apropiată de Andreescu, la Muzeul Toma Stelian: *Popasul*.

și fără voia artistului, contribuind însă neîndoielnic la formația lui. Iată bucata *Țărăncuța*, de pildă, din col. Sp. Haret, care nu putea fi zugrăvită fără sugestia pânzelor lui Grigorescu (un tablou asemănător ca subiect, de un colorit însă mult mai cald și de o execuție mai suplă, *Broboada roșie* din col. Paul Petrini, mi se pare mai târzie). Grigorescu expusese la Hotelul Herdan și o serie de asemenea țărăncuțe, care încântaseră prin imaginea lor fină, prin cadrul idilic și prin lirica suavitate a colorilor. Andreescu încearcă încă odată să se apropie de maestrul admirat. Dar temperamentul său de altă gravitate, paleta plumburie și severă pe care o mânua, îl duceau fără voie la expresii de un accent deosebit. Colorile se așterneau pe pânză stinse în tonuri cenușii, conturile vagi se fereau parcă de linia ușoară și grăcilă, figura întregă se ivea de sub penel cu un aer de ciudată asprime care contrasta cu tot ceea ce Grigorescu îi putuse oferi ca model.

Andreescu era un artist încă docil, gata de a învăța dela alții, dar incapabil de a-și depăși propriul său temperament, de a cădea în imitația ușoară.

* * *

Și totuși temperamentul melancolic al artistului, vibrând atât de înăbușit, de constrâns încă în limitele unei expresii avare, își căuta limpezimi și sonorități pentru care se simțea în stare. Paleta lui începe treptat a-și adăoga colori și încearcă efecte pe care în primele pânze nu le întâlnim. Ochiul e mai cu seamă atent la peisaje, unde varietatea de colori și de nuanțe nu înlătură interpretarea subiectivă, pentru care pictorul avea atâtea dispoziții.

Tablourile care urmează, în adevăr, după 1873—74, peisajele variate, câmpuri, margini de sat, interioruri de pădure, efecte de iarnă, ne arată încercările cele mai diverse ale artistului de a contura realitatea și a o defini în raporturile ei complexe de culoare, de densitate, de lumină. Clarități de ceruri se ivesc câte-odată, neîntâlnite în picturi mai vechi, albastruri luminoase cu ușoare umbre alburii de nori, deasupra unor peisaje cărămizii, în care materia e totuși prea puțin diferențiată iar formele confuze (*Margine de sat* din col. Muzeului Toma Stețian); încercări de a da viziunea unui câmp sub soare — *Câmpul cu clăi de fân* din col. Sp. Haret — neconsistente totuși, greoi pictate

și de un efect mai degrabă mohorât; vegetații transparente și acvatiche uneori, ca în *Peisajul cu pod* din col. G. Bădescu; sau aspecte dezolate de natură atinsă de îngheț, cum e puternicul *Interior de pădure* din col. Yarka, în care siluetele de cărbune ale copacilor se profilează scheletic pe cărămiziul frunzelor uscate și pe fondul gris al cerului.

Andreescu șovăia încă în fixarea impresiilor sale. Poate sugestia tot a lui Grigorescu îl ademenea către o expresie mai vibrantă și mai luminoasă. Paleta lui nu era însă destul de complexă pentru asemenea efecte. Ea se oprea încă la un număr restrâns de colori, nu destul de pure nici de transparente, mai mult semitonuri neutralizate, stinse ca efect și adeseori opace. Verdele scăzut spre gris sau întunecat spre negru, griul-cenușiu, galbenul-sur, brunul-cărămiziu sunt mai ales colorile lui în aceste peisaje, rareori înviorate de vreun albastru mai limpede de cer sau de strălucirea neașteptată a vreunor detalii. Dificultățile stăruiau și în compoziția intimă a materiei cu care artistul lucra, acea pastă vâscoasă, nediferențiată, turbure, pe care o întâlnim încă în multe din lucrările lui din această vreme: câte o privești de câmp, pe care pensula încearcă a o zugrăvi așternând culoarea egal și greoi dela un capăt la altul al pânzei; clăi de fân de o culoare incertă, negricioasă, neconsistente ca imagini și făcând numai pată, nu și volum pe privești în care sunt zugrăvite; sau vegetații superficial rediate, fantomatice și străvezii, profilându-se pe ceruri fără transparentță.

E aproape uimitoare trecerea artistului dela aceste încercări încă atât de neclare și de nesigure la expresia atât de concentrată și de personală a unui grup întreg de tablouri, care urmează probabil după 1875: *Casa de ciurari* și *Casele de țară* din colecția Muzeului Toma Stelian, *Dimineața la țară* din col. Ionescu-Quintus, *Ploșii la marginea satului* și *Marginea de sat* din col. Lazăr Munteanu.

Sunt toate, privești de amurguri sau de crepuscul, zugrăvite într'un ton brun închis, dus uneori până aproape de negru, cu o ușoară lumină la orizont, care pune contraste și adâncește accentul viziunii. *Marginea de sat*, de pildă, din col. Lazăr Munteanu, de o linie liniștită și de o intensă sumbră culoare, atât de bogată în sonorități grave, ne arată dintr'oa dată toate calitățile de armonie

și de sensibilitate ale artistului, care nu ajunsese încă la deplină sa formație. Un suflu de poezie gravă și încărcată de tristețe, o melancolie rustică atingând uneori nu știu ce profunzimi funerare, trece peste aceste priveliști de înserare sau de dimineți abia născute, cu plopi negri la orizont și cu umile case învăluite în ciudate lumini.

Și alături de ele, iată altă serie, oarecum opusă, încercările pictorului de a privi natura senin, numai pentru a o reda în înfățișarea ei reală și uneori pentru a-i descrie în chipul cel mai fidel exuberanța vegetativă. Iată *Interiorul de pădure* cu figura unui om care strigă, din col. Băncii Naționale, *Interiorul de pădure*, apoi, cu un tăietor de lemne, din col. Muzeului Toma Stelian, iată *Stejarul*, anatomic zugrăvit, din aceeași colecție, *Pisajul în amurg* și poate și *Colțul de pădure* din col. G. Bădescu, un alt *Colț de pădure* din col. Sp. Haret sau *Marginea de pădure* din col. El. Darvari.

Sunt bucăți de o valoare inegală, în care simți mai mult preocupările de studiu ale artistului decât realizări remarcabile ale sensibilității lui. Unele din ele sunt considerate de obicei drept lucrări din epoca dela Barbizon. Frecvența motivului pădurii, în adevăr, sau străduința de școală din unele tablouri, cum e portretul de *Stejar* din col. Muzeului Toma Stelian, trezind amintirea lui Th. Rousseau, ar justifica această bănuială. Dar picturile în ele înșele sunt mai adeseori prea puțin izbutite și de o tehnică încă prea puțin formată pentru a putea fi puse alături de lucrările cu totul de altă calitate realizate de Andreescu în Franța. Pasta lor e uneori sfărâncioasă și uscată, cum am întâlnit-o într'unele din tablourile mai vechi, alteori opacă și nediferențiată, iar gama de colori, destul de restrânsă, de crudă și de lipsită de elementele subtile care vor apărea în lucrările de mai târziu. Notez și frecvența tonurilor cărămizii, deseori întâlnite în peisajele lui mai vechi.

Nu cred să greșesc socotind aceste bucăți — dintre care nici-una nu e datată — printre încercările artistului de a pune în practică principiile școlii dela Barbizon, mai înainte chiar de a fi venit în contact direct cu ea. Căci principiile acestea, oricât de izolat ar fi lucrat Andreescu, nu-i puteau rămâne necunoscute. Stăncescu ne dă unele informații destul de lămurite în această

privință. La Belle-Arte, la București, Andreescu aflase despre peisajisti modernii francezi, un Corot, un Daubigny, Rousseau, Huet, Dupré, Millet, și ardea de nerăbdarea de a-i cunoaște. Din Catalogul expoziției dela 1873, știm apoi că artistul putuse vedea la Hotelul Herdan chiar tablouri de ale acestor pictori, dintre care nu lipsea Daubigny; iar școala dela Barbizon îi era destul de bine cunoscută și prin pictura lui Grigorescu, pe care am văzut că n'a privit-o cu indiferență.

Atribuirea tuturor peisajelor lui naturaliste, și mai ales a tablourilor cu păduri, epocii dela Barbizon trebuie deci revăzută cu grije. Există în opera lui Andreescu și o anticipare a plein-airismului său de mai târziu, preludiu încă șovăitor, dar nu lipsit de interes, pe care l-am putea situa în ultimii săi ani de ședere la Buzău. Tablourile acestea, în care e încă toată imperfecția de meșteșug a artistului ce se străduia să se formeze singur, sunt destul de semnificative. Ele ne înlesnesc într'o măsură explicația orientării lui în Franța către peisajisti pe care îi cunoștea mai de mult din faimă și ne explică progresele extrem de reperi făcute îndată după plecarea din țară.

Avea să pornească în Franța destul de curând de altfel, în Ianuarie 1879, după cum reiese dintr'o scrisoare semnalată de d. Oprescu ¹⁾. Cu cotizarea prietenilor săi din București și cu o modestă bursă pe care i-o dădea Statul, el izbutea să înceapă această grea întreprindere în care își pusese toate speranțele.

Ducea cu sine, mai mult pentru a nu fi cu mâna goală, două tablouri dintre cele zugrăvite la Buzău: o *Priveliște de bălciu* (fostă în col. M. Porumbaru), poate vreuna dintre cele două pe care le-am menționat, și un *Efect de iarnă*, odinioară în col. Maimarol, astăzi în col. av. N. Negri. Erau simple amintiri duioase, căci în cei trei ani câți avea să petreacă pe pământul Franței, arta lui neîncetat adâncită prin studiu și sporită în expresie și în subtilitate tehnică avea să ajungă la transformări decisive.

(va continua)

AL. BUSUIOCEANU

---

¹⁾ G. Oprescu, *Prefața Catalogului Expoziției dela Fundația Dalles*, p. 11. Stăncescu dăduse eronat data de 1876.

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE CULTURĂ COMPARATĂ DELA OSLO

Cred că nu mai e nevoie, vorbind despre Institutul de Cultură Comparată dela Oslo (*Instituttet for sammenlignende Kulturforskning*), să dovedesc importanța esențială a acestor institute științifice pentru cultura unei țări. Am făcut-o în repețite rânduri și în felurite periodice. Nici o țară civilizată nu-și poate desăvârși partea ei de creație și de cercetare științifică numai prin Universități. Profesorii universitari, ei înșiși, nu pot satisface întotdeauna cerința esențială Universităților: aceea de a pregăti pe viitorii profesori secundari și de a contribui la înaintarea științelor. Există două funcțiuni paralele care arareori pot fi realizate total: cursurile — și cercetările personale, pregătirea viitorilor dascăli — și pregătirea viitorilor cercetători. Numai institutele de cultură pot concentra energiile creatoare și personale ale elitelor universitare. Și poate nu exagerăm când spunem că orientarea nesigură și caracterul amorf al preocupărilor noastre științifice se datoresc în bună parte lipsei de institute speciale tehnice, de cercetări curajoase și continue.

Puținii cercetători harnici și fertili pe care i-am avut în ultimii ani s'au recoltat în majoritatea lor din sfera preocupărilor istorice și lingvistice. «Școalele Române» dela Roma și Paris, Muzeul Limbii Române dela Cluj, celelalte laboratoare istorico-lingvistice dela Iași și Cernăuți — toate sunt admirabile pilde de ceea ce pot promova pe tărâmul științific câteva institute tehnice. Dar

toate au acest caracter strict istorico-lingvistic. O excepție de nebanuite proporții o întâlnim în așa numitul « curent monografic » al Institutului Social condus de d. profesor D. Gusti. Realizările acestei colaborări neîntâlnite încă în cultura românească sunt din cele mai rodnice. Cum scriam cu acest prilej, *Arhiva pentru știința și reforma socială* împreună cu *Revista Istorică Română*, *Arhiva de Folklor* și *Bulletin Linguistique* înseamnă etapele spiritului critic și ale spiritului de cooperare intelectuală în tânăra cultură românească. Alături de alte realizări, ele sunt semnele sigure ale unei Renașteri românești, cu atât mai ciudate cu cât această Renaștere este perfectă pe tărâmul istoric și lingvistic, dar lăncezește pe cel științific și e cu desăvârșire absentă pe tărâmul civil și politic. Nu avem să trasăm aici coordonatele acestei « Renașteri » românești atât de stranii. Remarcăm numai că spiritul critic și spiritul de cooperare dela *Arhiva* d-lui profesor D. Gusti — adică spiritul care patronează cercetările echipelor de monografiști — este reprezentativ pentru un adevărat Institut de Cultură. Ceea ce, restrâns și eficace, realizează echipele de monografiști pentru un sat sau o regiune românească — trebuie extins asupra întregului material de viață și cultură umană. Trebuie creat adică, și cât mai repede, un Institut de Cultură Umană; care să studieze organic și unitar faptele de cultură umană, nu fragmentar și istoric (așa cum se face, prin necesitate, în Universitate).

Trebuie realizată cât mai curând formula de colaborare dintre disciplinele științifice care au ajutat până acum la studierea victiilor și gândului omenesc. Formula aceasta de colaborare este alta în fiecare țară; pentru că altele sunt și datele imediate de lucru, altele sunt și structurile mentale. Într'o țară va precumpăni sociologia, într'alta antropologia, în alta istoria sau lingvistica. Ori-care ar fi însă interesele imediate și structurile mentale formula de colaborare dintre aceste discipline științifice trebuie găsită cât mai curând. Căci opera realizată printr'o astfel de colaborare este mult mai concretă și mai fertilă.

De cele mai multe ori, când se studiază un fapt cultural, se uită caracterul totalitar, organic, polivalent al culturii umane.

Analiza critică a unui text, istoria unui voevod, precizarea unei geografii, coordonarea unor piese preistorice — toate aceste

excelente exerciții monografice nu-și capătă sens decât referite la caracterul unitar și organic al *întregii* culturi omenești; după cum orice analiză științifică nu-și găsește valabilitatea decât în «întregul» pe care îl implică, adică în teoria cunoașterii. Lucrând însă prea mult pe fragmente — și cu prea multă pasiune, mai ales — uităm esența unității și uităm chiar sensul cercetării noastre.

În fața acestor riscuri și alternanțe, se știe cum a reacționat elita științifică europeană și americană: concentrându-se asupra conceptului de «cultură», încercând să creeze un nou umanism, care să conducă nu numai la cunoaștere, dar și la înțelegerea dramei colective a cuceririi acestei cunoașteri; adică la o mai largă întrebuintare a istoriei, la istoria civilizației, la istoria științelor, etc. Un George Sarton, de pildă, începe acea monumentală *Introduction to the History of Science* (Carnegie Institution of Washington, 3 vol. de peste 3000 pagini in-quarto), ca să dea un tablou complet al tuturor eforturilor prin care s'a cristalizat, s'a păstrat și s'a întregit cunoașterea omenească. Spiritul nefast pozitivist, care socotea că totul începe din veacul al XIX-lea, a avut câteva grave influențe asupra oricărui om de cultură din acest veac. Cea dintâi a fost anularea simțului istoric, al continuității culturii; cu alte cuvinte, anularea oricărei perspective juste în judecarea progresului omenirii.

Secolul al XIX-lea, bunăoară, judecat obiectiv, din punctul de vedere științific, a fost inferior secolului al XVII-lea sau veacului de aur al geometriei grecești; după cum, din punct de vedere filozofic, el a fost mult inferior oricărui secol mare din istoria culturii. Totuși oamenii secolului al XIX-lea pierduseră noțiunea de continuitate a cunoașterii și socoteau că orice efort intelectual care nu avea la bază pozitivismul filosofic sau evoluționismul nu poate prezenta nici un interes.

O altă gravă influență a spiritului secolului al XIX-lea a fost ridicarea tipului de cultură europeană laic-științifică la tip universal — și singur valabil — de cultură umană. Se studia orice formă de cultură — istorică sau populară — la lumina acestei forme «europene» (sec. XIX). Cu alte cuvinte, dacă se găsea ceva interesant într'altă formă de cultură, bunăoară asiatică, aceasta era acceptată și valorificată întrucât își găsea un corespondent

în cultura europeană modernă. Filozofia indiană era acceptată pentru că (așa se spunea, dar fals) *semăna* cu filozofia unui Schopenhauer sau a unui Platon. Arta japoneză era lăudată întrucât era accesibilă sensibilității romantice sau impresioniste europene, etc.

Toate aceste alterări ale judecății critice au contribuit la obscurizarea noțiunii de cultură, la limitarea și incoerența ei. Nu e locul să arătăm de unde și când a venit reacțiunea. Este suficient să amintim că lupta contra spiritului anti-istoric, abstract și limitat al veacului al XIX-lea, cât și lupta contra specializării absurde (care duce la pierderea sensului cunoașterii) au început în același timp. Și tot atunci s'a încercat a se pune bazele unui nou umanism, care, pe de o parte, să integreze toate formele de cultură în conceptul de cultură umană, iar, pe de altă parte, să încerce coordonarea rezultatelor cunoașterii, așa cum a fost ea realizată în știința și în filozofia modernă. Să vedem ce pot să însemne aceste lucruri.

Integrarea tuturor formelor de cultură în conceptul de cultură umană nu înseamnă nici o încercare de ierarhizare a culturilor, nici una de sinteză, adică de amalgamare a lor (lucru ce se întâmplă numai la epocile de decadență spirituală, de oboseală creatoare, d. p. alexandrinismul, sincretismul, etc.). Este vorba numai de înțelegerea lor justă; adică de a considera orice formă de cultură ca un organism viu, tot atât de prețios și tot atât de elevat în orice zonă, pentru că îndeplinește aceeași funcție: organizarea cunoașterii, reprezentarea spirituală a Cosmosului, așa cum îl intuește acel om sau acea epocă. Nu există culturi inferioare și culturi superioare. Există numai culturi monovalente valabile pentru oamenii și timpul care au elaborat-o și culturi polivalente, valabile pentru zone mai largi (d. p. cultura indiană, cultura aztecă, cea mediteraneană, etc.). O cultură cu valențe infinite, o cultură universală — nu există; deși oamenii secolului al XIX-lea au crezut-o astfel pe a lor.

Să vedem acum ce înseamnă și celălalt desiderat al noului umanism: coordonarea rezultatelor cunoașterii în cadrul culturii europene contemporane. Un exemplu ne va lumina. Un grec din secolul lui Pericle participa total la cultura timpului său, la suma cunoașterii timpului. Eforturile geometriei îi erau familiare;

artele și politica, morala și sportul, literatura și filozofia — toate îi erau accesibile, îi alimentau concepția sa despre lume, îl *formau*. Un intelectual al Renașterii avea aceeași formație, aceeași prezență a lui în « cunoașterea » epocii. Ce se întâmplă astăzi? Elitele nu mai participă total la cunoașterea realizată de epoca lor. Un matematician, care se află în 1934 (în cazul cel mai bun) în cunoașterea matematică, se află poate la 1913 în chimie, la 1854 în biologie, are o viziune filozofică primară (incoerentă), are un gust artistic vag (poate s'a oprit la clasicism), iar în morală se află în Evul Mediu. Exemplele pot continua. Nu e vorba aici despre imposibilitatea « de a te ține la curent » cu progresele științei. Este imposibil de a urmări ceea ce se face în toate domeniile. Și chiar dacă ar fi posibil, ar fi ineficace. Este însă vorba de altceva: de a păstra mereu contact cu *ansamblul* cunoașterii umane, de a coordona *metodele* de cunoaștere, de a lucra armonic cu ceea ce se lucrează în celelalte domenii. Cu alte cuvinte, de a rămâne om viu, de a fi prezent în cunoașterea timpului. De aici nevoia continuă de coordonare a rezultatelor obținute în toate sferile de investigație științifică. Nu pentru a te păcăli și a crede că « știi » ce s'a mai descoperit în fizică, în sociologie și în literatură, ci pentru a constata solidaritatea eforturilor umane pe calea cunoașterii, pentru a-ți da seama de tot ce datorești trecutului și prezentului — și a ajunge astfel la o viziune mai largă a colaborării atâtor colectivități pe drumul spinos al cunoașterii.

Nu știi dacă astfel de considerații au condus la formarea Institutului de Cultură Comparată dela Oslo (cum au dus la alcătuirea Centrului Internațional de Studii Istorice dela Paris, la « History of Science Society » a lui George Sarton, și la altele). Dar, după cum mărturisește secretarul Institutului, dr. Frederik Stang în *The Institute for Comparative Research in Human Culture, its Origin and Aims* (publicat în « Four introductory Lectures », Oslo, 1925; v. și *Report on the activities... in the years 1923—1926*; *Report... in the years 1927—July 1930*; *Beretning om dets virksomhet intil sommeren 1931*), Institutul s'a născut și din nevoia de a dovedi unitatea spiritului uman, în locul spiritului naționalist războinic (căci gândul creării Institutului a apărut în timpul războiului european, tocmai pentru a da posibilitatea savanților națiunilor beligerante de a colabora).

La începutul anului 1924 Institutul devenise real, alcătuit până în amănunte, cu fondurile depuse, gata de lucru. După cum numele singur spune, scopul său este înainte de toate comparativ: monografiile scrise de savanți, asupra unor subiecte bine delimitate, dar care să poată sluji pentru comparație cu alte zone de cultură. În vara anului 1924, câțiva savanți străini au și fost invitați să țină cursuri; în toamna aceluiași an, cursurile au început să apară în volume. Lucrările savanților nordici se publică în limba în care au fost prezentate auditorilor și în traducere (engleză, germană sau franceză). Până acum au apărut vreo cizeci de volume, distribuite în trei serii. Seria A, monografiile-cursuri, volume în 8° mici; seria B, monografiile-cursuri, monografiile, opere, albume, volume în 8° mare, 4° mic, 4° mare; seria C, rapoarte, preliminarii, dări de seamă, în 8°.

Vom încerca în paginile ce urmează să aducem la cunoștința cetitorilor români această bogată producție comparativă. Poate ea va constitui o invitație la ceea ce trebuie să se realizeze, neîntârziat, și la noi.

* * *

Cea dintâi monografie care apare în seria A este *La méthode comparative en linguistique historique* a prodigiosului filolog și lingvist *A. Meillet* (1925, 124 pagini). Acest mic manual a ajuns acum aproape clasic, ceea ce ne îndritue să-i analizăm mai sumar cuprinsul. Sunt zece lecții ținute în vara anului 1924 și apoi redactate pentru a fi publicate. Sunt, mai ales, scumpe metodele lui Meillet, care, înainte de toate, nu este un lingvist de geniu, ci un învățat preocupat de întreaga cultură umană, un erudit care poate aduce puncte noi de vedere și verifica o ipoteză în sociologie, în antropologie, în istoria religiilor. (Cele trei conferințe asupra porțiunii *Gâthâ* din Avesta rămân un model al colaborării dintre lingvistică și istoria religioasă). De altfel, principiile acestea umaniste le reamintește Meillet și în prefața acestei monografii: «... Il importe de mettre en contact tous les savants qui s'occupent de l'homme et de ses civilisations à tous égards: une langue ne se comprend pas si l'on n'a pas une idée des conditions où vit la population qui l'emploie; et l'on ne peut davantage comprendre vraiment une religion ou des usages

sociaux sans connaître la langue des hommes qui pratiquent ces usages. L'unité du nouvel Institut exprime l'unité de l'objet qu'il étudie, à savoir l'homme » (pag. 6 a prefeței).

Iată tabla capitolelor: 1. Définition de la méthode comparative; 2. Les langues communes; 3. Des preuves employées; 4. Du développement linguistique entre l'époque de communauté et l'époque historique; 5. Les dialectes; 6. La géographie linguistique; 7. La notion de langue mixte; 8. Les formules générales de changement; 9. Les innovations spécifiques; 10. Nécessité de précisions nouvelles.

În toată cartea, faptele lingvistice se polarizează — cu acea claritate bine cunoscută a scrisului lui Meillet — în două tipuri structural diverse. Pe de o parte, tipul *istoric* (d. p. limbile italiană, franceză, română, spaniolă, portugheză, forme divergente luate de către limba latină, p. 103); pe de altă parte, tipul schematic, tipul posibilității generale, care, deși rezultă din comparație, nu are totuși linia organică și uni-dimensională a tipului istoric (d. p. o consoană situată între vocale suferă alterări care nu ating o consoană inițială, etc.). Dar Meillet nu uită să atragă atenția (p. 109) asupra gradelor de probabilitate pe care le are analiza acestor fapte lingvistice. În multe domenii rămâne de făcut totul dela început; mai ales în ceea ce privește teoriile lingvistice (p. 110), unde psihologii au lucrat ceva, dar fără să-și găsească continuatori specialiști.

Scrie undeva Meillet că: « Pour comprendre le développement des langues, il importe de marquer l'opposition des tendances spécifiques aux formules générales ». Cartea altui mare lingvist, *Otto Jespersen: Mankind, nation and individual from a linguistic point of view* (Oslo 1925, 222 pagini), s'ar părea că pornește dela această idee. Jespersen aplică aici aceeași metodă care l-a făcut celebru în *Growth and Structure of the English Language* și *Language*, metodă care tinde întotdeauna la verificarea psihologică a oricărui fapt lingvistic. Și această verificare psihologică, Jespersen o face plecând dela o intuiție structurală a limbajului, care nu e, după credința sa, un instrument de comunicare prin expresie intelectuală, ci unul de natură pur sentimentală, « organică ». Jespersen este acela care a demonstrat că copiii n'ar învăța niciodată să vorbească, dacă ar fi lăsați pe mâna unor

oameni care «gândesc» și care folosesc limbajul numai ca un instrument de comunicare intelectuală.

Cartea de față, scrisă în acea elegantă limbă engleză pe care o cunoaștem din lucrările anterioare ale lui Jespersen, debutează cu un magnific capitol asupra «Vorbirii și Limbii» (Speech and language), în care se fac deosebiri necesare între limbă și langaj, și care interesează în deosebi pe nespecialiști. De altfel, cartea întregă — deși alimentată de cele mai variate și mai precise izvoare de erudiție lingvistică — se adresează în general publicului intelectual de orice formație.

Jespersen, și prin pregătirea sa științifică, și prin claritatea exprimării sale, este unul dintre rarii autori care fac legătura dintre lingviști și psihologi. Lucrând mai mult în laboratoare și pe material viu, Jespersen nu depășește mișcărilor greoaie și gândirea îmbulzită a vechilor «filologi» crescuți în studiul textelor moarte și al gramaticianilor. Stăruind asupra acestui fapt pentru că în notele de față nu pretind a scrie o recenzie completă a publicațiilor Institutului dela Oslo, ci vreau numai să fac cunoscute publicului românesc câteva lucrări de interes general, create în spiritul comparativ care animă noul umanism nordic.

În al doilea capitol, d-se studiază «Influența individului». Plecând dela studiul lui Gauchat, *L'unité phonétique dans le patois d'une commune*, care neagă influența individuală în dezvoltarea fonetică («j'ai étudié, d'une façon sommaire, environ 50 langues individuelles et je n'y ai rien trouvé d'individuel») — Jespersen dovedește că această influență individuală există și că însuși Gauchat o implică în concluziile sale. Imitația instinctivă, spune Gauchat, mai ales din partea copiilor, contribuie într'un foarte mare grad la difuziunea unei noi *mode* de articulație, cu atât mai mult cu cât noua modă de pronunțare este în general mai ușoară. Or, tocmai aceasta dovedește rolul individului în dezvoltarea limbii: cineva face începutul și alții îl urmează. Este adevărat că acea nouă *modă* fonetică este acceptată numai întrucât corespunde nevoilor sau sentimentelor colectivității, dar rolul individului nu este mai puțin real. De altfel, spune Jespersen, chiar atunci când e vorba de acea mistică «folk-mind», numai individul este acela care inovează. Teoria aceasta este importantă pentru studiul întregii mentalități populare. Există, chiar în societățile primitive

cele mai colective, un fel de lege pentru protecția drepturilor artistice. În insulele Andamane fiecare își compune propriile sale melodii și e împotriva etichetei să cânti melodiile altuia. Iar în Groenland un poem e numit *pia*, adică « proprietatea » poetului. Kittredge (în *English and Scottish Popular Ballads*, Introduction) explică originea baladei cam tot așa după cum Jespersen explică intervenția « modei » (deci a elementului individual) în dezvoltarea limbii. La o adunare populară cineva începe să improvizeze, versul este repetat în cor, alții adaogă, așa că până la urmă creația poetică a fost rotunjită și organizată conform necesităților adunării. Deși fiecare frază din baladă este creată de un individ, totul exprimă aceeași « folk-mind », aceeași experiență asociată.

În capitolul III, Jespersen începe studiul comunităților lingvistice: « Dialect and Common Language » (cap. III, IV), ca apoi să cerceteze legile care imprimă corectitudinea limbii sau dialectului (« Standards of Correctness », cap. V; « Correct and Good Language », cap. VI), să cerceteze influența claselor culte în stratificarea limbii (cap. VII), să analizeze argoturile (cap. VIII), tabù-urile lingvistice (un foarte important capitol, *Mysticism of Language*, urmat de « Other Eccentricities of Language ») și să încheie cu o privire generală asupra elementelor umane universale din orice creație lingvistică.

În întreaga carte, oricare ar fi subiectul special al capitolului, Jespersen încearcă să arate lupta dintre elementul individual și cel colectiv, importanța spontaneității individuale în fața limbajului « corect », colectiv. Fie că studiază acest joc (sau această luptă) într'o zonă limitată (o parohie) sau una nețărnută (un imperiu), Jespersen descoperă același raport de forțe. Deși probele și documentele sunt aduse aproape din întreg domeniul lingvistic, se dă o deosebită atenție faptelor fonetice. Căci acestea nu numai că sunt culese cu o mai riguroasă precizie, dar prin situația lor privilegiată se leagă de întreaga psihologie umană.

De aceea Institutul norvegian a ales un subiect de fonetică pentru a treia monografie lingvistică: *Bernhard Karlgren: Phonology and Ancient China* (Oslo 1926, 167 pagini). Karlgren, după strălucita sa teză dela Oxford, *Sound and Symbol in Chinese* (1923), era unul dintre sinologii cei mai indicați pentru dezvoltarea

problemei acesteia. Și, într'adevăr, neuitând scopul comparativ și umanistic al Institutului, tânărul savant suedez discută în șapte capitole o problemă nu numai dificilă și pe alocuri nerezolvată, dar o problemă foarte puțin accesibilă unui public crescut în cultura umanistă sau cu pregătire lingvistică indo-europeană. Se poate spune despre limba chineză veche că este o limbă moartă, din cauza graficei sale. Și destinul cumplit pe care îl îndură limba chineză modernă nu este decât povara acestui alfabet clasic, căruia nu-i mai corespund valori fonetice. Karlgren studiază istoria limbii și a alfabetului chinez, apoi expune — ca pentru un lector neinițiat — metodele și scopul lingvisticei chineze, în sfârșit atinge o problemă practică, cercetând cum ar putea fi depășit alfabetul tradițional sino-japonez. Căci, în ceea ce privește limba chineză clasică, ea este direct comprehensibilă ochiului prin ideogramele sale convenționale, dar pronunțarea cuvintelor nu interesează pe nimeni, și atunci fiecare pronunță așa cum este pronunțat ace semn alfabetic în dialectul său modern. Discrepanța aceasta nu este numai o povară pentru literatura chineză, ci este chiar de-a dreptul primejdioasă.

Ca să încheiem paragraful lingvistic al publicațiilor Institutului delà Oslo, trebuie să amintim că, încă delà creare, el și-a propus un studiu special al limbilor caucaziene, adică al acelu grup de limbi indo-iraniene delà care știința este îndreptățită să aștepte descoperiri de mare importanță. Se știe încă foarte puțin despre aceste limbi caucaziene, dar toți lingviștii socotesc că preistoria limbii indo-europene se va lămuri când se va putea alcătui o gramatică comparată a celor două grupuri, meridional și septentrional. Incă din primul volum publicat de Institut (*Four introductory Lectures*, Oslo 1925), cunoscutul lingvist Alf Sommerfelt vorbește despre: *L'enquête sur les langues caucasiques projetée par l'Institut* (p. 89—107). Regiunea Caucazului este cea mai nimerită pentru o asemenea anchetă. In afară de un număr însemnat de limbi caucaziene (dintre care unele nu sunt vorbite decât de câteva mii de oameni), se află acolo o importantă limbă iraniană, osseta, apoi o întreagă legiune de limbi indo-europene, fino-ugriene, turco-tătare. Misiunea expediției lingvistice, spune Sommerfelt, ar fi să studieze monografic cele două grupuri caucasiene și apoi să cerceteze osseta.

Deocamdată, această anchetă — dacă a fost începută — nu și-a publicat rezultatele. Știm numai că un grup de lingviști ruși, care au alcătuit chiar un Institut de studii caucaziene, au publicat câteva volume de studii, scrise în comun, în care problema limbilor caucaziene este rezolvată prin compararea lor cu limba bască! Există un curent întreg în Rusia sovietică pentru descifrarea preistoriei limbilor europene și a dovedi, la originile ei, același conflict de clase care au creat Europa modernă. Acum un an, a apărut la Leningrad, sub direcția lui Stame, șeful școlii « caucaziene », un volum dedicat legendei « Tristan și Isolda », în care se încearcă a se reduce toate legendele medievale la un tip asiatic (cauczian) și toate schemele verbale la câteva « tipuri » (femeie, cer, apă, etc.), de origine preistorică...

În fața acestor fantastice exagerări, ancheta propusă de Institut este urgentă. Deocamdată, nu a apărut nimic în domeniul caucasian. A apărut însă, dintr'un domeniu tot atât de interesant, deși mai bine cunoscut, acel al limbilor indo-iraniene dela frontiera afghană. *Georg Morgenstierne*, bine cunoscut prin numeroasele și definitivele sale studii de lingvistică indo-iraniană (*An Etymological Vocabulary of Pashto*, Oslo 1927; *Notes on Shugni*, 1928; *Persian texte from Afghanistan*, etc.), este trimis în două misiuni pentru a putea aduna materialul necesar mării sale lucrări: *Indo-Iranian frontier languages*, al cărei prim volum a și apărut, cuprinzând gramatică, texte și vocabularul a două limbi, *parachi* și *ormuri* (420 pagini, 8° mare, Oslo 1929). Înainte de apariția acestei monumentale monografii, Morgenstierne publicase un « Report on a linguistic mission to Afghanistan » (100 pagini, 1926), iar în 1932 un « Report on a linguistic mission to North-Western India » (74 pagini) în care rezumă cercetările și rezultatele provizorii avute în anii 1924 și 1929. Nu este locul aici să intrăm în analiza acestor materiale lingvistice indo-iraniene. Ceea ce trebuie să spunem este însă interesul indirect pe care studiile iraniene îl au pentru anumite probleme obscure din lingvistica românească. De mai multe ori, s'a încercat în ultimul timp, mai ales de d. prof. O. Densusianu, de a se deduce câteva etimologii românești prin iraniană, servindu-se însă de forme avestice, ceea ce nu este de loc științific. (Ne amintim de un studiu al d-lui prof. Alex. Rosetti din « Viața Românească » 1931, care

punea lucrurile la punct). Pentru a putea folosi cu rigurozitate și complet materialul comparativ iranian, este indispensabilă o cunoaștere aprofundată a întregului sistem lingvistic, nu numai a elementelor lexicale. De aceea, exemplul studiilor lui Morgentstierne trebuie folosit și la noi. Până acum, am profitat foarte puțin de asemenea eforturi.

Ca să fim compleți în lista publicațiilor lingvistice, trebuie să amintim și un *Wörterbuch des Südlappischen*, publicat de E. Lagercrantz, care nu ne-a fost accesibil.

* * *

Unul dintre cele dintâi câmpuri de lucru propuse de Institut — alături de limbile cauziene și iraniene și de folclor — a fost studiul culturilor arctice. Civilizația arctică prezintă fenomene de stratificare culturală, de influențe și adaptări, pe care monotonia mediului fizic le-a putut păstra mult mai precis decât în alte zone. Nu trebuie să uităm că civilizația arctică, deși are o marcă unitară bine definită — atât în organizația socială cât și în religie — aparține totuși unor triburi complet deosebite și ca rasă și ca limbă: tunguzi, iacuți, buriati, ostiaci, samoiezi, finlandezi — influențați de forme de cultură atât de deosebite (japoneză, chineză, turcă, slavă și germanică), vorbind limbi atât de deosebite, formează totuși o singură și bine specificată civilizație. Studiul culturii arctice ne ajută să înțelegem mai bine stratificările culturii europene și, într'un mod indirect, să ghicim psihologia omului « primitiv », a omului civilizației materiale. (Vezi lucida conferință a lui Qvigstad, *Die Aufgaben des Instituts für die lappische Kulturforschung*, în « Four introductory Lectures », Oslo 1925, p. 126—153).

Institutul a organizat astfel misiuni, anchete și și-a luat sarcina editării unui imens material folcloric și arheologic din regiunile arctice. În același timp, după cum era de așteptat, a organizat în cursurile sale de vară lecții despre civilizația tuturor țărilor nordice, care au apărut apoi în volume și care constituie astăzi, pentru lectorul european, cea mai bună introducere în studiul preistoriei și arheologiei scandinave. Să analizăm în fugă acest bogat material.

Printre cele dintâi volume au apărut *Préhistoire de la Norvège* de Haakon Shetelig ¹⁾ (Oslo, 1926, 280 pagini; este traducerea franceză a cursului apărut, tot în același an, în publicațiile Institutului) și *Kulturgeschichte des norwegischen Altertums* de A. W. Brögger (Oslo, 1926, 246 pagini; originalul norvegian apărut în același an). Amândoi acești autori erau cunoscuți prin lucrări de specialitate din domeniul preistoriei și arheologiei scandinave. Și deși fiecare posedă o bine precizată atitudine istorică și o personalitate care se recunoaște și în studiile anterioare — cărțile acestea de sinteză se completează admirabil. Alături de *Viking civilisation* a lui Axel Olrik, apărută în traducere engleză la Londra, în 1930, aceste două volume de sinteză alcătuiesc tot ce a dat mai frumos, pentru cetitorul european, Nordul ultimilor ani.

Sperăm că Brögger și Shetelig se completează unul pe altul. Cel dintâi păstrează discuția într'un plan general de filozofie a culturii: influențele mediului cosmic (coasta și marea, pădurea și muntele, etc.), influențele descoperirii metodelor (capitolele Jagdgerät und Bronzen, Das Eisen), magia și artele plastice (foarte important, mai ales discuția în jurul sensului *runelor*, pagina 88 și urm.), rase și împărății (tot ce urmează dela pagina 198 este de o capitală importanță pentru înțelegerea începuturilor de viață istorică propriu zisă a Norvegiei), etc.

Brögger este un savant obișnuit și cu analizele concentrate și cu gândul. Vederile sale au o siguranță reconfortantă, dar sunt controlate neîncetat de un spirit critic și o pregătire erudită pe care cetitorul neinițiat n'ar bănuși-o. Anumite pagini sunt decisive.

Haakon Shetelig, tot atât de temeinic pregătit, își urmărește problema într'un cadru mai strâns istoric. Materialele sale sunt documentele preistorice, ierarhiile, cronologiile, epocile. Generalizările pornesc întotdeauna dela urmele de viață civilă norvegiană. Problemele generale de cultură umană nu sunt puse. Pentru cei care cred prea mult în teza lui Rostovtseff despre influențele net orientale exercitate prin slavi, asupra Scandinaviei, cartea lui Shetelig este o lectură necesară. Multe probleme care în literatura continentală apar încă turburi, sunt bine

---

¹⁾ În ultimul timp primesc o nouă lucrare a lui Shetelig: *Viking-minner i Vest-Europa* (1933, 270 pagini), asupra căreia voi reveni.

puse la punct aici. (În special capitolele VII-X, dela marile invazii din timpul epocii merovingiene până la arta decorativă norvegiană, sunt de o capitală importanță).

A. Nummedal, în frumoasa monografie *Stone Age finds in Finnmark* (100 pagini, în 4°, 52 planșe, Oslo 1929) publică rezultatele a trei expediții (1925—1924), făcute pe cheltuielile Institutului, în partea de Nord a Norvegiei.

Asemănările cu formele paleolitice din Asia și Europa sunt izbitoare, deși autorul nu conchide că descoperirile sale aparțin paleoliticului. Planșele numeroase adună un material extrem de bogat, care poate sluji la cercetări comparative.

A fost una din dorințele Institutului, după cum am văzut, studiul monografic al culturilor arctice. T. Lehtisalo satisface cu ale sale *Beiträge zur Kenntnis der Renntierzucht bei den Juraksamojeden* (180 pagini, în 4°, 20 planșe, Oslo 1932) o necesitate de mult simțită. Volumul cuprinde o bogată «terminologie» și studiul analitic al întregii economii a renului. Cele mai interesante pagini pentru istoricul culturii sunt cele dedicate relațiilor samoiezilor cu alte națiuni și acelea în care se examinează rolul renului în religia juraksamoiezilor (p. 152 și urm.).

Pentru istoria culturii și pentru istoria medicinei în special, *Lappische Heilkunde* (Oslo 1932, 270 pagini, în 4°) a lui Qvigstad prezintă o valoare neasemuită. Dacă nu ne înșelăm, alături de prodigioasele memorii ale lui P. O. Bodding dedicate Santalilor (formând vol. X din *Memoirs of the Asiatic Society of Bengal*; «The Santals and Disease», «Santal medicine»), nici un alt popor «primitiv» nu se bucură de o atât de voluminoasă și de precisă monografie asupra medicinei și farmacopeii sale. De altfel, Qvigstad este un bun cunoscător al vieții, obiceiurilor și limbii lapone, și Institutul a publicat patru mari volume de tradiții folclorice lapone, în text și însoțite de traducere norvegiană (*Lappiske eventyr*, 1927, 1928, 1929), volume care înseamnă o imensă contribuție la folclorul arctic, dar pe care din nefericire nu le-am putut vedea.

Pentru că am pomenit de cărți pe care nu le-am putut vedea, să amintim că Institutul a început publicarea unui magnific dicționar, lapon-norvegian-englez, bazat pe materialul adunat de Konrad Nielsen: *Lappisk ordbok* (vol. I, dela litera A—E, a apărut în 1932, cuprinzând aproape 700 pagini în 4°).

O monografie care cuprinde tot ce s'a putut aduna — prin îndelungate anchete științifice și prin compararea cu alte izvoare nordice publicate — despre organizația socială, economică și juridică a Laponilor este *Lappiske Rettsstudier* de Erik Solem (342 pag. in 4°, Oslo, 1932). Institutul a observat că numai anchetele monografice, asupra unor zone de cultură care prin coordonatele lor geografice și climaterice au putut să-și păstreze caracterul original, aduc într'adevăr o contribuție serioasă la înțelegerea societății primitive și deci la înțelegerea societății umane în genere.

Laponii au tocmai această cultură izolată, influențele culturilor vecine pot fi lesne deosebite prin stratificări și chiar istoria instituțiilor se poate descifra direct. *Lappiske Rettsstudier* studiază organizația familiară a laponilor maritimi și continentali, sistemele lor de cultură a renilor, relațiile economice, valoarea schimbului, sistemul onomastic (foarte interesante exemple de nume de familii, p. 52—3, de nume personale indirecte, p. 47—49, etc.), situația femeilor, legendele epice, vânătoarea și cursele, endogamia și exogamia — în sfârșit toate elementele care caracterizează o societate. Este un model de monografie critică, și aduce — pe lângă un număr impresionant de fapte inedite — și o bibliografie care are toate aparențele de a fi completă.

Tot o monografie arctică este și *Arktiske Helleristringer i Nord-Norge* a lui Gutorm Gjessing (Oslo, 1932, 76, 4° mare, 54 planșe), în care se publică și se comentează desaturile primitive pe stâncă din nordul Norvegiei. Un rezumat german însoțește această frumoasă lucrare, executată sub supravegherea lui A. W. Brögger.

Un studiu al locuințelor din masivul muntos Rogaland, așa cum au fost ridicate din preistorie până în evul mediu, se datorește lui Jan Petersen: *Gamle Gaardsanlegg i Rogaland, Fra forhistorisk tid og middelalder* (Oslo, 1933, 140 pagini, 4° mare, 62 planșe). Studiul nu se mărginește la locuințe, ci cercetează întreaga cultură materială a vârstelor. Și această lucrare este însoțită de un larg rezumat german (p. 120 și urmare).

Pomenind și de magnifica *Zur Osteologie der Lappen* a lui K. E. Schreiner, din care n'a apărut până acum decât volumul al doilea, cu aproape 300 planșe și 73 planșe în colorii (lucrări pe care n'am putut-o vedea) — am încheiat lista publicațiilor arctice ale Institutului. Ceea ce trebuie remarcat încă o dată este perfectă

coordonare a misiunilor științifice, spiritul de colaborare prezent și activ în toate eforturile savanților și tinerilor cercetători care lucrează sub auspiciile Institutului. Planul de investigație este bine fixat și cercetările se urmează organic, metodic, totalitar. Numai așa se explică rezultatele tot atât de serioase dobândite de Institut, pe atâtea terenuri, în zece ani de activitate.

* * *

În privința studiilor folclorice, așa cum sunt promovate la Oslo, am mai avut prilejul să mă ocup în câteva foiletoane publicate în « Cuvântul » (*Moltke Moe; Cum concepe folclorul Moltke Moe; Ferme și temple din vechea Norvegie*, August-Octomvrie 1933), așa că voi releva aici numai lucrările care n'au fost atunci menționate. Trebuie să amintesc că opera folcloristului Moltke Moe — care stă la baza metodei elaborate de Kaarle Krohn și Anti Aarne, așa numita metodă de corelație geografică a școlii finlandeze — a fost editată de Institut, sub îngrijirea lui Knut Listol, în trei mari volume. Sunt studii generale, recenzii, discuții asupra limbii literare și a limbii populare, mici monografii, etc. (Pentru o analiză amănunțită, vezi ziarul « Cuvântul » din 30 Septemvrie și 7 Octomvrie 1933).

A doua mare operă folclorică apărută sub auspiciile Institutului este bogata colecție de povești populare Santale, adunată de misionarul P. O. Boddling: *Santal Folk Tales* (vol. I, 369 pagini, 1925; vol. II, 403 pag., 1927; vol. III, 411 pag., 1929, în 8° gr.). Se știe că Santalii sunt una din populațiile cele mai interesante din India; și-au păstrat limba, obiceiurile, religia, fără a fi influențați de hinduism sau islamism. Textul santal publicat de Boddling (care este, astăzi, cel mai adânc cunoscător al acestui popor) alcătuiește în același timp cea mai întinsă documentare lingvistică pe care o avem asupra vreunei populații primitive din India. Traducerea engleză este perfectă. Într'un cuvânt, o adevărată mină pentru folclorist și pentru lingvist.

Pomeneam mai sus de metodologia folclorului pe care au elaborat-o câțiva învățați nordici, dela Julius Kröhn și Moltke Moe încoace. Fiul celui dintâi, *Kaarle Krohn*, care deține astăzi locul de frunte în studiile de metodologie și clasificare folclorică, publică printre cele dintâi volume din seria B ale Institutului, *Die*

folkloristische Arbeitsmethode (170 pag., 8° gr., Oslo 1926). Cartea aceasta este cunoscută astăzi oricărui cercetător folclorist, oricărui student al sociologiei și al istoriei religiilor. Deși nu are pretenția de a elabora un manual complet al tehnicii culegerii materialului și al distribuției sale în zone, cartea lui Kaarle Krohn răspunde tuturor întrebărilor pe care e dator să și le pună, dela început, orice culegător de documente folclorice și orice comentator. Problema stratificărilor, emigrărilor, variantelor, problema originii, a filiației și a răspândirii motivelor sau legendelor, sunt tratate de Krohn cu o precizie și o limpezime bine cunoscută. Alături de *The Science of Folklore* a lui A. H. Krappe (Londra, 1930), care de altminteri completează admirabil, cu exemple și bibliografie, introducerea metodologică a lui Krohn,—cartea aceasta rămâne cea mai sigură călăuză în fascinanta problemă a spiritualității și creației populare.

De *Aetegaard og helligdam* a lui Magnus Olsen, apărută și în versiune engleză (*Farms and fanes of ancient Norway*, Oslo, 1928, 350 pagini) am avut prilejul să mă ocup într'un foileton întreg (« Cuvântul », 14 Oct. 1933). Este un model de cercetare personală și curajoasă: istoria societății și a religiei unei țări, bazate pe studiul numelor fermelor.

Ilustrul lingvist german, Carl Meinhof, specializat în studiul limbilor africane, publică o mică dar substanțială monografie: *Die Religionen der Afrikaner in ihrem Zusammenhang mit dem Wirtschaftsleben* (Oslo 1926, 96 pagini). Cartea aceasta nu seamănă cu nimic din cele ce s'au scris până acum despre religia africană. Nu este o sinteză, ci numai câteva considerații foarte originale și foarte frumos spuse asupra unor caractere esențiale religiilor neliterare, adică a celor care nu au centrul de activitate în prescripțiile unei cărți sfinte, ci în *realia*, în ritual. Meinhof analizează pe rând religia triburilor care trăesc din vânatoare și adunarea grăunțelor (Sammler), a popoarelor agricole, etc., terminând printr'un scurt capitol asupra influențelor religiilor streine. Pentru relațiile dintre viața economică și cea religioasă, foarte luminos este capitolul III (« Die Gewinnung des Stoffes »).

S'ar cuveni să stăruim mai pe îndelete asupra operei antropologului american *Franz Boas: Primitive Art* (Oslo 1927, 376 pagini, 8° mare 308 figuri și 15 planșe), pentru că monografia aceasta

depășește interesul strict legat de studiile de cultură comparată; este o carte care se adresează istoricului religiunilor, artistului și intelectualului în genere. Totuși, pentru că nădăjduim să revenim altădată, când vom face o revistă generală asupra ultimelor publicațiuni în legătură cu « primitivii », ne vom mulțumi să remarcăm numai anumite aspecte din lucrarea lui F. Boas. Se cunoaște convertirea acestuia la așa numita « școală istorică », prin articolul *The Methods of Ethnology* (« American Anthropologist », 1920, p. 311—321), care a suscitât destule controverse și în lagărul antropologiștilor nord-americani și printre membrii școalei istorice din Austria și Germania. Monografia *Primitive Art* este cea dintâi lucrare de mari proporții scrisă în acest spirit « istoric-cultural ». Boas începe printr'o strălucită critică a metodelor care au fost aplicate până acum în studiul artei primitive. Conceptul de creație individuală a produs cele mai penibile confuzii în înțelegerea acestei arte. Pe de altă parte, lipsa spiritului istoric în cercetarea monumentelor de artă primitivă a avut ca rezultat o serie de generalizări pripite, prin care expresiile simbolurilor și ritmurilor primitive erau interpretate *emoțional*, adică reduse la un numitor comun occidental, inexistent în acele opere de artă. Boas procedează la o discuție extrem de gravă și de bogată, întovărășită de sute de reproducții, pentru a învedera planul în care trebuiesc așezate creațiile artistice primitive. Influența tehnicii asupra stilului reprezentării artistice, relațiile dintre simbolismul primitiv și reprezentarea realistă, elementele simbolice și valoarea funcțională a simbolului, stilul și lupta lui cu invenția artistică, în sfârșit logica distribuirii sistemelor pe o arie anumită — iată câteva probleme pe care Boas le atacă și încearcă să le soluționeze, respectând criteriile noi școale antropologice, dar [în același timp ținând seama și de punctul de vedere estetic. Intr'un capitol special, studiază arta coastei nord-vestice a Americii de Nord (specialitatea sa), urmărind evoluția artistică a anumitor simboluri, difuziunea desenelor schematice, elementele stilului, etc. Este poate cel mai desăvârșit capitol, căci toate exigențele unei monografii de antropologie culturală sunt satisfăcute. Intr'un alt mare capitol cercetează și celelalte forme ale artei primitive în afară de cea plastică: literatura, muzica și dansul. Dar și aici se aplică aceeași metodă a « zonei culturale »; se urmărește ritmul, simetria,

dinamica metaforei, polivalența schemelor simbolice, difuziunea motivelor, etc. În sfârșit, un capitol de concluzii încheie această carte asupra căreia nu vom întârzia să revenim.

Intr'o revistă critică atât de fugară ca aceasta nu putem spune prea mult despre o altă admirabilă carte publicată de Institut, în seria A: *Knut Liestol, The Origin of the Icelandic family Sagas* (Oslo 1930, 26 pagini, 8°). În trecut, trebuie să prevenim cetitorul că adjectivele pline de laudă, pe care nu le-am precupețit în cursul acestor pagini, corespund și realității și intențiilor noastre. Într'adevăr, din cele aproape cizeci de volume publicate până acum de Institut, nu e nici unul de lăsat la o parte. Și lucrul se explică lesne: Institutul și-a ales cei mai consacrați colaboratori. Numele autorilor sunt de mult cunoscute. Fiecare se remarcase în prealabil într'un domeniu special de cultură. Așa că producțiile fiecăruia sunt excelente. Lucru ce nu se întâmplă cu orice Institut de studii, unde adesea se întâlnesc nechemați și diletanți (d. p. Institutul de studii iraniene dela Bombay, *Cama Oriental Institute*, publică studii excelente, alături de compilații fără nici o valoare științifică sau de încercări diletante).

Să ne întoarcem la cartea lui Liestol. Este o încercare de a distinge elementele istorice, concrete, din literatura epică islandeză medievală. Incepe prin a arăta universalitatea tradițiilor istorice păstrate de toate popoarele în legendele lor epice. (Autorul uită să menționeze studiile recente ale unui Pargiter asupra istoricității anumitor liste dinastice din *Purana*). Apoi dovedește posibilitatea unei transmisiuni corecte, pe cale orală, a anumitor tradiții reale medievale. După ce studiază psihologia povestitorilor (*storry-tellers*), desprinde caracterele specifice ale *sagei* islandeze, care se explică și ele prin anumite procese sociale și anumite evenimente istorice care au dus la disoluția vechei organizații familiale și la crearea noilor structuri pe care le întâlnim în literatura epocii. Liestol urmărește și influențele exterioare (irlandeze, religioase, « romantice »), apoi descifrează erorile și falsurile care se întâlnesc în *saga*, pentru ca în două capitole finale să dovedească temeinicia istorică a anumitor elemente transmise de această literatură orală.

Când Institutul a hotărît să examineze problemele fundamentale ale științei juridice dintr'un punct de vedere comparativ, n'a putut alege mai bine decât pe *Paul Vinogradoff*, mult regretatul profesor de jurisprudență dela Oxford.

Cărticica pe care a publicat-o, *Custom and Right* (Oslo, 1925, 109 pagini), este, dacă nu ne înșelăm, ultima lucrare a acestui polihistor și enciclopedist. Vinogradoff era stăpân pe un număr uluitor de științe. Cunoștințele sale lingvistice îi îngăduiau să aprofundeze ca nimeni altul izvoarele dreptului în documentele scandinave, slave, celtice, latine și grecești. Dar, în același timp, Vinogradoff era și un bun om de știință. A debutat cu lucrări de biologie (de fiziologie botanică, dacă nu ne înșelăm). Dar *magnum opus* al său rămâne *Outlines of Historical Jurisprudence*, în două volume, carte din care istoricul culturii poate aduna imense materiale comparate.

Custom and Right este alcătuită din patru conferințe, ținute la Institut în vara anului 1924: Metodele Jurisprudenței, Obicei și Lege, Organizația familiei, Dreptul de posesiune. Vorbind ca un nespecialist, cred că această cărticică este cea mai bună introducere în filozofia dreptului. Vinogradoff, întemeiat pe imensul material pe care erudiția sa cu adevărat nesfârșită i-l pune la dispoziție, critică excesul de «interpretare logică» a Dreptului, exces în care cădeau atât fundatorii școlii jurisprudenței etnologice, Post și Kohler, cât și filozofii Dreptului în genere. Procesul evoluției legale nu se poate înțelege, afirmă Vinogradoff, decât cunoscând originea și natura (nu rațională, ci reală, sintetică) primelor acte contractuale.

Când «legea pozitivă» și opinia publică diferă, societatea este amenințată de o criză; căci nu structura juridică este aceea care primează, ci judecățile de valoare, întotdeauna sentimentale, pe care le creează societatea. Familia, această celulă primă a oricărui organism social, a evoluat istoricește numai prin lupta și compromisurile la care s'a ajuns între interesele soțului și ale soției, ajutată de ai săi, și prin problemele complicate apărute cu ideea de legitimitate a copiilor. Iar evoluția proprietății depinde tot de compromisurile făcute între factori de natură felurită.

Dacă lucrarea lui Vinogradoff se menține într'un plan general de cultură comparată, a doua monografie juridică publicată de

Institut îmbrățișează un câmp mult mai vast, dar nu mai puțin interesant. *Marian San Nicolò*, în ale sale *Beiträge zur Rechtsgeschichte im Bereiche der keilschriftlichen Rechtsquellen* (Oslo 1931, 274 pag., 8°, 9 planșe), abordează una din cele mai fascinante probleme ale istoriei vechi: organizația juridică a Orientului apropiat și a Egiptului înainte de codul lui Hammurabi, care datează aproximativ de pe la 2000 înainte de Christ. Ultimele texte cuneiforme descifrate fac posibilă o istorie a dreptului oriental până la anul 4000 înainte de Christ. San Nicolò arată influența acestor scheme juridice orientale în toate corpurile de legi care au urmat apoi la civilizația mediteraneană. Se ocupă în special de obligații, contracte de vânzare, etc. Cartea are câteva frumoase reproduceri fotografice de texte cuneiforme.

Alfons Dopsch este destul de cunoscut, și volumul său editat de Institut, *Die ältere Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Bauern in den Alpenländern Oesterreichs* (1930, 181 pagini, 4 hărți) l-am întâlnit deja citat prin studii apărute în România, ca să ne putem dispensa de un rezumat riguros. Dopsch, ca și în capodopera sa *Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kultur-entwicklung aus der Zeit von Cäsar bis auf Karl den Grossen* (pe care nu o cunoaștem, dar din care și-a extras problema cărții de față și pe care o implică dela început până la sfârșit), afirmă, sprijinit pe o serie de izvoare ciudate, continuitatea civilizației și economiei Imperiului Roman în civilizația năvălitorilor germani. Izvoarele ciudate, de care pomeneam și care au produs la început oarecare discuții, sunt documentele pur locale. Dopsch este cel dintâi care introduce, pe o scară mare, documente locale în istoria universală.

În cartea de față, care începe cu preistoria și sfârșește cu epoca post-carolingiană, timpurile cele mai turburi ale Evului Mediu (năvălirile barbare, migrațiile, contactul Europei centrale cu Slavii, etc.) sunt luminate pe bază de documente care până acum erau considerate auxiliare: numiri locale, introducerea culturilor agricole, steme, locuțiuni, etc. (Vezi în special p. 21—43).

Marc Bloch încearcă o istorie tot atât de curajoasă în *Les caractères originaux de l'ancienne histoire rurale française* (Oslo, 1931, 280 pag., 8°, 18 planșe). Această carte trebuie pusă în legătură cu studiile anterioare ale autorului asupra Evului Mediu francez,

fie că sunt despre « Regii Magie », fie asupra anumitor aspecte sociale. Marc Bloch urmărește liniile de dezvoltare ale agriculturii și a clasei țărănești franceze, dela începuturile Evului Mediu până la Revoluție.

Valoarea pământului scade și crește într'un ritm care își are, după Bloch, anumite cauze bine precizate (d. p., urmările războiului de 100 ani, sau urcarea cererilor între sec. 11—13). Dar în curând intervine un nou factor: proprietarul care își arendează pământul țăranilor creatori de ferme. Sistem care debitează cu o structură feudală, dar suferă reforme continue, în deosebi în urma mării crize financiare din secolul al XVI-lea, până ce se ajunge în pragul timpurilor moderne. Proprietarii fug spre orașe, anumiți țărani devin stăpâni, dar agricultura continuă totuși să-și păstreze caracterul său medieval. De aceea spuneam că această carte a lui Bloch se înțelege mai bine cunoscându-i lucrările anterioare, în care se arată stăruința structurilor medievale în felurite fenomene de economie și cultură medievală.

Dar asupra studiilor comparate de agricultură și legăturilor sale cu structurile culturale, Institutul a elaborat un întreg program de lucru. Este redactat de Edv. Bull: *Vergleichende Studien über die Kulturverhältnisse des Bauerntums* (Oslo, 1930, p. 64). Se vor studia monografic zone de cultură agricolă, ale căror caractere specifice sunt deja notate de Bull (*zadruga* și *mir* slave, p. 6; satul austriac, p. 11; « villa » carolingiană, p. 13; antichitatea clasică, Imperiul Roman, p. 14; satul norvegian, 18—19, etc.). Bull pune în relație feluritele manifestări artistice și spirituale populare cu organizația social-economică, așa cum e concretizată în agricultură. În partea a II-a a acestui program de lucru (p. 25 și urm.) se discută cu oarecare amănunte viața agricolă scandinavă, în legătură cu structurile culturale pe care le exprimă. Admirabile considerații asupra limitelor naturale — impuse de pădure și munte — și a influenței lor în cultura țărănească (p. 41 și urm.). În partea a III-a (p. 46 și urm.) se traduc câteva documente în legătură cu economia și jurisdicția pășunilor.

Trei ani după acest program de studii comparate asupra agriculturii și vieții rurale, Institutul publică două volume de « Contribuții la istoria societăților agricole »: *Bidrag til bondesamfundets historie*. Este o nefericire că aceste volume, formate din câteva

colaborări prețioase, n'au fost încă traduse. Studiile sunt publicate numai în originalul norvegian și suedez. Primul volum este închinat agriculturii și cultivării pământului: *Jordbrug og bonde-syssel* (Oslo, 1933, 288 pagini) și cuprinde patru studii. A. W. Brogger vorbește, cu competența pe care i-o cunoaștem, despre « Coasă, seceră și furcă în legătură cu originile agriculturii norvegiene » (*Sigd, ljaa og snidill av det norske jordbruks ophav*, p. 1—73). Hilmar Stigum are un studiu despre plug (*Plogen*, 74—166), în care se găsește o admirabilă istorie a sa din timpurile cele mai vechi, scrisă comparativ (se urmăresc cele câteva tipuri de pluguri, europene, și dezvoltările lor). La pagina 156 este reprodus și un model de plug românesc, foarte aproximativ de altfel, luat după Paul Leser, *Entstehung und Verbreitung des Pfluges*, Münster, 1931.

S. Hasund vorbește despre cultivarea grânelor în vechile timpuri în Norvegia (*Korndyrkinga i Noreg i eldre tid*, p. 167—231), iar S. Steen despre condițiile de muncă pe terenuri agricole (*Bislyer for bondene-arbeid og markedsferder*, p. 232—288).

Al doilea volum cuprinde două studii norvegiene, unul de Svend Aakjoer despre locuințe și construcții în vechea Danemarcă (*Bosaettelse og Bebyggelsesformer i Danemark i aeldre tid*, p. 109—182), altul despre zone de cultură și teritorii lingvistice (*Kulturprovinser og sprogomraader*, p. 300—358) al cunoscutului lingvist Alf Sommerfelt. Încă două studii, în limba suedeză, despre organizația agricol-administrativă suedeză (al lui John Frödin, p. 1—108) și despre granițele de cultură între Norvegia și Suedia (al lui Sigurd Erixon, p. 182—300) completează volumul.

Cercetările acestea în colaborare sunt un model pentru ceea ce s'ar putea face și la noi, tot dintr'un punct de vedere comparat. Mai ales că viața agricolă și rurală românească păstrează, după cum se știe, anumite caractere specifice, pe care nu le găsim în nici o altă zonă de cultură. Anumite studii din cele două volume de *Bidrag* — bunăoară cel al lui Brogger și Sommerfelt — ar trebui traduse și în românește. După cum socotim că ar fi de cea mai mare însemnătate pentru tânăra școală sociologică românească să trimeată anumiți cercetători la Oslo. Secția pentru studiul comparat al culturilor țărănești este una din cele mai bine organizate.

Am păstrat pentru la urmă unul dintre cele mai luxoase volume in-quarto publicate de Institut: *Studien zur Geschichte des spätantiken Porträts* al lui H. P. L'Orange (157 pag., 247 portrete, Oslo, 1933). Este o lucrare nu numai de interes arheologic, ci și artistic, cuprinzând cele mai multe reproduceri de portrete pe care le-a avut până acum vreun volum de istoria artelor. Reproductorile sunt adunate din foarte multe muzee (câteva din Muzeul din București) și alcătuiesc cea mai bună ilustrare a istoriei portretului antic.

* * *

În analizele sumare de până acum, n'am încercat decât să aducem la cunoștința cetitorilor români o întreagă activitate de studii comparative, să arătăm ce se găsește în cele aproape cincizeci de volume publicate de un Institut norvegian despre care foarte puțini cercetători români sunt informați. A fost o muncă de colportaj cultural la care ne-am supus cu bucurie în speranța că asemenea Institute se vor înființa într'o zi și în România, și mai ales ca să dovedim cele spuse la începutul acestor note, că numai prin încercări de cultură comparată se pot pune bazele unui nou umanism, unor noi sinteze la care ne obligă prodigioasa și turmentata viață spirituală europeană de astăzi.

MIRCEA ELIADE

EXPERIENȚA ECHIPELOR REGALE STUDENȚEȘTI

Cele douăsprezece echipe studențești care au fost trimise, din Înalta inițiativă a Maiestății Sale Regelui, ca să lucreze timp de trei luni, în cadrul unor cămine experimentale, la ridicarea culturală a satelor noastre, s'au reîntors la București și au organizat, în localul Fundației Culturale Regale Principele Carol, o Expoziție de lucrări a cărei bogăție se impune chiar și atenției vizitatorului grăbit.

Sunt atât de multe și de grave problemele ce s'au pus acestor echipe, este atât de nouă metoda întrebuințată, încât este de datoria noastră să ne oprim în fața lor, căutând a trage toate foloasele experienței făcute și concluzii asupra chipului în care trebuie să se procedeze de aci înainte, pentru ca această primă experiență să poată da, în viitor, roade încă mai bogate. Trebuie să căutăm a înțelege de pe acum, mai întâi felul în care aceste echipe au a-și duce munca pentru ca să ajungă a fi deplin *eficace*, fără irosire zadarnică de puteri; în al doilea rând, să se *generalizeze* pe un număr din ce în ce mai mare de sate din toate regiunile țării și mai ales să se *permanentizeze*, ajungând a fi o operă de zi la zi urmărită temeinic și până la capăt și, în același timp, *controlată* de organele în drept.

În rândurile care urmează vom căuta, în ceea ce ne privește, să expunem problema așa cum am înțeles-o, ca o consecință logic desfășurată din rezultatele actuale, înfățișate în expoziția amintită.

Să lămurim mai întâi ce sunt aceste echipe regale. În primăvara anului acesta, Majestatea Sa Regele a pornit dela gândul că menirea studenților nu este numai aceea de a studia în timpul anilor lor de studenție. Ci, datorită pe care ei o contractează astfel față de societatea românească, care cu multă trudă le pune la dispoziție mijloacele învățaturii, trebuie să fie răscumpărată printr'o contra-prestație de muncă, în folosul țării. Menirea studenților trece deci dincolo de viața internă a universităților, trece chiar dincolo de marginile orașului în care studiază, trebuind să ajungă a cuprinde întreg întinsul țării, unde mase mari de oameni nu s'au putut încă bucura de binefacerile unei organizații de stat perfecte. Măcar o parte din învățătura pe care studențimea o dobândește peste iarnă la cursuri, în biblioteci, în săli de spitale și în laboratorii, trebuie să fie împărtășită tuturor și să devină bun comun.

Dacă există o problemă gravă de cultură, la noi în țară, apoi este tocmai aceea pe care o naște primejdia permanentă a unei despărțiri, uneori prea violente, între cultura satelor și aceea a orașelor. Cu orice chip trebuie găsită modalitatea ca prăpastia să fie astupată și să se creeze mijloace de comunicație spirituală între lumea satelor și aceea a orașelor. Trimeterea studenților la sate cu încredințarea de a face acolo o operă culturală este chipul cel mai nimerit pentru educarea noii generații de cărturari în sentimentul acestei datorii pe care o avem față de satele noastre.

Și alte universități, din alte țări, au pornit cândva la o activitate asemănătoare. De pildă, universitățile americane au fost de mult preocupate de problema pe care o ridică în viața statului american, prezența unui număr mare de imigranți, împrăștiți periodic, și care nu-și găsesc o așezare definitivă în patria lor de adopțiune. Aci stă originea vestitei mișcări universitare a settlementurilor, — de pildă a Hull House-ului sau al settlementului universității din Chicago, — care au peste 60 de ani vechime și al căror rost era ca, prin studiu și acțiune directă, să treacă patrimoniul cultural american și acestor grupe rătăcite.

Nu vrem să spunem că aceeași este situația și la noi în țară; într'o privință e mai bună, într'alta mai rea. Mai bună pentru că acei cărora această cultură trebuie să fie împărtășită nu sunt grupe

de imigrați străini, ci băștinași. Dar este și mai rea, pentru că nouă nu ni se pune problema ridicării unor grupe răzlețe, ci problema ridicării vieții tuturor satelor românești. Problema ridicării culturale este la noi o problemă de viață și de moarte pentru statul întreg.

Echipele studențești trimise pentru a încerca o asemenea activitate, experimentală deocamdată, au fost de aceea astfel alcătuite, încât toate domeniile culturii să aibă puțință de acțiune. La recomandarea universităților respective, s'au trimis studenți din toate facultățile și anume au fost 17 mediciști, 10 veterinari, 14 agronomi, 28 studenți în litere, 11 în drept, 5 în științe, 7 în teologie și 6 eleve ale școlilor de menaj, în total 98 de studenți repartizați în 12 grupe.

La acești studenți s'au adăogat, pentru ca munca lor să poată fi mai bine îndrumată, și un corp de tehnicieni în număr de 56, dintre care 12 doctori, 9 ingineri agronomi, 7 medici veterinari, 6 surori de ocrotire, 6 maestre de gospodărie, plus un grup de 16 profesori și studenți dela Oficiul Național de Educație Fizică, care aveau în special menirea de a încerca (ceea ce se făcea pentru prima oară în țară), o educație prereligioasă sătească.

Aceste douăsprezece echipe, prin bunăvoința deosebită a ministerelor, au fost aprovizionate cu întreg materialul farmaceutic necesar dispensarelor ce urmau să înființeze, precum și cu acela necesar muncii agricole, pus la dispoziție de Camerele de agricultură respective. Fundația Culturală Regală Principele Carol a dat și ea 12 biblioteci, 1.200 de icoane și alte obiecte.

Alegerea satelor în care au fost trimise aceste echipe s'a făcut astfel: în fiecare regiune istorică s'a ales cel puțin câte un sat, avându-se în vedere să fie în număr aproape egal satele de câmp, de munte și cele de apă. S'au ales astfel satele: Sadova din jud. Câmpulung (Bucovina), loc de veche așezare a răzeșilor ocolului câmpulungean; satul de mazili Năpădeni, (jud. Bălți), din vechea regiune a codrului moldovenesc; satul Nerej, unul din principalele centre ale răzeșilor vrânceni; satul Văcăreni, așezare de pescari și agricultori, români și lipoveni, de pe marginea Dunării; satul Miron-Costin, foștii Brănișteni

din vechea moșie a cronicarului; satul de așezare nouă Ferdinand I din județul Constanța, cu populație română, germană și tătărească; grupul de sate Stănești, Corbi și Nucșoara, din județul Muscel, de pe acea vale a Doamnei, în care o imigrație relativ recentă de ungureni a dat naștere unui tip de muscelean deosebit de cel al moșnenilor vechi băștinași; satul Goicea-Mare din județul Dolj, sărac și de plină câmpie; satul Fibiș, județul Timiș, din acel Banat în care o aparentă bună stare economică este datorită unui fenomen de subnatalitate; și, în sfârșit, satul grăniceresc al Leșului, de lângă Năsăud.

După toate rapoartele, care se pot găsi la Fundație, reiese că aceste echipe au fost întâmpinate de săteni cu o neîncredere, care mergea uneori până la dușmănie. Prezența unui atât de mare grup de studenți în mijlocul satului este un fapt neobișnuit. Afirmația lor că au venit doar cu gândul de a căuta să facă din rășputeri tot binele pe care-l vor putea, ca să-și țină cuvântul dat Regelui Țării când Acesta le spusese « Duceți în sate o parte din sufletul și din dragostea Mea », părea de domeniul, dacă nu al basmelor, cel puțin al unor intenții ascunse care nu îndrăzneau să se dea pe față. Uneori nu numai sătenii, ci și intelectualii satelor au arătat aceeași neîncredere. Au fost însă suficiente câteva zile de lucru, a fost de ajuns ca echipa să deschidă dispensare, în care zi și noapte bolnavii erau îngrijiți fără plată, a fost de ajuns ca echipa să se apuce de săpatul șanțurilor și secarea băltoacelor, a fost de ajuns ca medicii veterinari, agronomii, maestrele de gospodărie să înceapă a intra din casă în casă, pentru ca întreaga atmosferă să se schimbe, toată lumea să înțeleagă rostul precis al echipei și să bănuiască rezultatele pe care o asemenea acțiune le putea avea, dacă la studențime și tehnicieni se adăogau bunăvoințele și puterile de muncă ale băștinașilor.

Până la sfârșit, rezultatele au fost bune. De sigur, unele echipe, fie din pricina împrejurărilor prea grele cu care au avut de luptat, fie din pricină că le-a lipsit măcar ceva din multele calități pe care trebuie să le aibă acei care pornesc la asemenea lucru, au dat rezultate mai modeste. Marea majoritate însă a ajuns la rezultate excelente și vreo câteva din ele la rezultate cu totul deosebite. Pentru a înfățișa, într'un singur tablou rezumativ, care

au fost problemele atacate de echipe și rezultatele la care au ajuns, am putea să ne folosim de următoarele date și anume:

În domeniul *sănătății*, s'au dat 18.012 consultații și s'au aplicat tratamente; s'au făcut 5.381 injecții, 590 vizite medicale la domiciliu, 155 analize și s'au înghebat 12 farmacii model.

În domeniul *muncii*, s'au dat 3.330 consultații agronomice, s'au ținut 22 conferințe și lecțiuni practice, s'au arat și însămânțat sistematic 345 ha, s'au deparazitat și altoit 3.473 de pomi. Veterinarii au dat și ei 5.029 consultații și au făcut 6.522 injecții și 2.150 vaccinări.

În ce privește *edilitatea*, s'au făcut 22 poduri de ciment, 397 podețe de lemn, 30.600 m. de șanț, 60.450 m. șosea, 1.500 mp. teren de sport, s'au vopsit și reparat 200 de case, s'au construit 16 grajduri, s'au asanat 16 fântâni, s'au reparat 6 școli și 2 biserici. S'au dat apoi 160 lecții de gospodărie practică și s'au construit 5 silozuri cu o capacitate de 53.000 kg.

Sub raportul *educației preregimentare*, s'au pregătit 329 de tineri.

S'au mai ținut 89 de predici religioase și 36 de conferințe, s'au împărțit 1.200 de icoane, 1.500 volume de cărți, s'au făcut 96 de șezători, s'au premiat vreo 240 de gospodari harnici și s'au început clădirile de Cămine, din care unul, de pildă cel din Stănești, a ajuns acum până la acoperiș.

Trebue să ținem seama că în aceste cifre nu se poate înfățișa nici unul din rezultatele sufletești obținute de echipă. Și cu toate acestea, rezultatul cel mai important al muncii echipelor nu este acela al unui șanț săpat ori al unei consultații date, ci al prefacerii mentalității satului în sensul unei treziri a interesului public pentru problemele de cultură. Nici una dintre echipe nu s'ar socoti judecată obiectiv, dacă am ține seama în aprecierile noastre asupra muncii ei, numai de datele mai sus înfățișate. Ci toate ar cere să se ia în seamă buna amintire pe care au lăsat-o în sat și terenul deosebit de favorabil pe care l-au creat prin munca lor. Iar mulți intelectuali din sat s'au văzut sprijiniți în munca pe care o duceau ei de mult și o vor duce de acum înainte cu alte metode de lucru, cu mult mai serioase decât acelea care până acuma aveau exclusiv curs în viața căminelor noastre.

Oricât de satisfăcătoare ar fi aceste rezultate, problema cea gravă care ni se pune acum este aceea de a căuta să înțelegem chipul în care tehnica de lucru a echipelor culturale poate să devină încă și mai eficace. O primă concluzie ce se poate desprinde este aceea că cele mai frumoase rezultate s'au obținut de acele echipe care au avut la îndemână tehnicieni buni în domeniul sănătății și al muncilor în gospodărie. Lucrul nu trebuie să ne mire; mai mult decât atât, el putea să fie mai dinainte bănuțit.

Dacă stăm și judecăm problema culturii sătești și plecăm dela înțelegerea acestui adevăr hotărîtor că satele nu reprezintă, din punct de vedere cultural, o treaptă inferioară culturii orășenești, ci deseori numai *un alt fel de cultură*, o cultură necrisă, de zestre tradițională, moștenită prin viu graiu, din generație în generație, vom ajunge la concluzia că rostul unei activități culturale la sate este în primul rând acela de a da săteanului ceea ce într'adevăr îi lipsește, adică igienă și bună stare economică. Civilizația de plin folklor a satului este o zestre a țării pe care trebuie să căutăm nu a o preface, ci, pe cât ne stă în putință, a o păstra. Drept este că o bună parte din înfățișarea bătrână a satelor piere, în mod fatal, sub presiunea influențelor orășenești și că va trebui să se nască de undeva o nouă cultură sătească pe potriva nevoilor satelor românești moderne. În sarcina cui cade crearea acestei noi culturi sătești? În bună parte în sarcina satului însuși. Dacă este adevărat, de pildă, că vechiul strat de cântece populare este astăzi dispărut, prea rare și în prea puține regiuni ale țării fiind acelea care mai pot improviza melodie și vers dintr'odată, într'un stil regional caracteristic, nu e mai puțin adevărat că astăzi pe tot întinsul țării se naște un nou folklor popular, foarte frumos. Putem nădăjdui ca asemenea manifestări să apară și în alte domenii decât acelea ale muzicii. În al doilea rând, crearea unei culturi populare cade și în sarcina cărturarilor cu talent. Ceea ce pe vremuri a știut să facă un Dosoftei Mitropolitul sau un Anton Pann, ale căror versuri au fost primite de săteni și integrate folklorului lor, de ce să nu nădăjduim că se vor mai găsi și astăzi cărturari care să facă acest lucru?

Nădejdea aceasta însă nu trebuie să ne facă să uităm că, deocamdată, o asemenea cultură sătească nu avem și ca atare munca

echipelor studențești este foarte îngreuiată. Dacă am avea o cultură sătească pe care să o putem duce de-a gata dela sat la oraș, atunci menirea echipelor studențești ar fi foarte limpede: studenții n'ar fi decât propagandiștii acestei culturi. În lipsa ei, nu putem cere studenților să creeze ei această cultură. De aceea, activitatea cea mai rodnică a fost, și va fi încă multă vreme, cea tehnică. Dacă încercările de a schimba ceva din cultura folklorică a țării nu au dus până acum la alt rezultat decât la stricarea a ceea ce era frumos, fără puțința înlocuirii prin altceva măcar tot atât de frumos, în schimb străduința de a aduce mai multă igienă în sat, de a îmbunătăți tehnica de lucru în gospodăria săteanului, de a organiza sistematic întovărășirea tuturor gospodarilor laolaltă, pentru ca împreună să poată face față mai ușor împrejurărilor momentului economic, aceasta nu poate fi niciodată lipsit de folos. Aci nu poate fi acțiune pornită greșit, nici străduință rămasă zadarnică.

Concluzia care mi se pare că se impune din aceste experiențe de până acum, este aceea că, dacă e vorba de o educare în munca aceasta a echipelor studențești, această educare nu poate fi decât îndoită: a satului de către echipă, dar mai ales a echipei de către sat. În domeniul sănătății și al muncii, în domeniul organizării sociale, echipa studențească are calea deschisă. Datoria ei este clară și puțința de înfăptuire ușoară. Inșă în domeniul vieții sufletești, pentru ca străduințele echipei să ducă la bun rezultat, este bine ca o campanie de lucru să servească mai ales pentru observarea umilă și pentru legarea prin iubire și cunoaștere științifică, de realitățile vieții de obște a țăranilor români, viață pe care studenții, chiar dacă au cunoscut-o cândva în copilăria lor, n'au mai avut apoi prilej să o întâlnească în nici unul din anii învățaturii lor prin școli și în nici una din împrejurările vieții orășenești, atât de străine de ceea ce este viață sătească.

Asemenea formulă de muncă, împerechiată teoretic și practic, s'a mai încercat la noi în țară — și poate că este bine să se remarce această asemănare — de Seminarul de Sociologie al d-lui profesor D. Gusti, în cursul campaniilor de monografie sociologică. Și acolo grupul restrâns al monografiștilor pornea pe această dublă cale: a cercetării vieții sătești, în scopul de a ajunge la înțelegerea limpede a ei, în dorința de a găsi astfel un

temei pentru o acțiune practică ulterioară. Dacă de data aceasta echipele studențești sunt menite să pună în primul rând accentul pe acțiunea practică, nu trebuie să se piardă din vedere că numai acțiunea condusă în deplină cunoștință de cauză poate să ajungă la bun capăt. Și în tot cazul nașterea culturii sătești prin cărturari nu poate fi decât ajutată prin educarea unei generații noi de studenți la o permanentă preocupare a problemelor sătești și la o încercare de asimilare sufletească a vieții populare. Din sânul acestor tineri, care astăzi se străduiesc să facă munca practică ce li se cere și să se înfrățească sufletește cu satul până acum uitat, se vor putea naște oamenii de talent care să creeze literatura și sufletul cel nou al culturii sătești viitoare.

* * *

Pentru ca munca echipelor regale să iasă din faza de simplu experiment în care se află până acum, trebuesc găsite mijloacele pentru ca acțiunea lor să fie generalizată. Atâta vreme cât se vor putea trimete în țară numai douăsprezece echipe pe an, în timp ce avem 15.201 sate în toată țara, rezultatele, fără îndoială, nu vor putea fi decât locale. Trebuie să ținem seama, de sigur, de faptul că pilda dată într'un anumit sat este contagioasă uneori pentru întreaga regiune și sunt unele echipe, cum e de pildă cea din Goicea, care au reușit să creeze până la opt cămine, în opt sate învecinate; totuși limitarea și mai departe la un număr atât de mic de echipe înseamnă condamnarea dela început a acestei noi mișcări culturale dela noi. Poate că nu ar fi lipsită de sens măsura de organizare internă a universităților noastre care să ceară, în mod obligator, trecerea unei probe practice de muncă culturală, o dovedire a cunoștințelor culese, printr'o muncă în sânul unei asemenea echipe trimese la sate. În lipsa acesteia, o întinsă propagandă, prin toate mijloacele cu putință, trebuie începută, pentru ca de buna lor voie studenții să se apuce de această muncă și, la nevoie, din inițiativa lor să se organizeze în vederea ei. Să nu se creadă că numai entuziasmul poate fi deajuns; o bună pregătire este absolut necesară. Văd ca o necesitate absolută înființarea unor cursuri de îndrumări sociale pe lângă toate universitățile, care să nu aibă alt scop decât acela de a găsi putința unei aplicări a teoriei învățate la

realitățile sociale ale populației noastre. Pentru ca munca echipelor regale să poată fi dusă la bun capăt, trebuie ca universitățile toate să-și adauge un seminar practic, al cărui vast câmp de aplicare să fie țara întreagă, și mai ales trebuie ca întreaga studențime, în tot timpul școlarității sale, să se transforme într'o echipă de lucru, care să aibă în vedere, nu numai învățătura cărturărească pentru ei, dar și răscumpărarea acestei învățături prin difuzarea metodică a celor folositoare în mijlocul poporului, într'o permanentă caznă de adaptare a lor la ce este bun în mediul social românesc și de ridicare a acestui mediu la nivelul la care s'au ridicat ei, prin carte.

* * *

Din câte s'au văzut până acum, noi toți cărturarii orașelor, luați în masă și cu atât mai mult studențimea, nu avem de dat satului, astăzi, în mod cert, decât binefacerile pe care le poate aduce după sine igiena și buna rostuire a trebilor gospodărești. Toată viața sufletească, tot ceea ce formează într'adevăr cultura superioară trebuie să nască spontan dela sat chiar. Sunt lucruri care pot fi obiect de propagandă și altele care trebuie să fie doar un simplu prilej de creație. Faptul nou pe care îl implică echipele studențești este că acest prilej de creație culturală sufletească la sate se ivește prin punerea laolaltă a cărturarului de la oraș cu viața vie a satului.

Oricât de refăcuți sufletește ar fi studenții care se întorc după o campanie culturală la sate, chiar dacă s'ar întoarce an după an în aceleași locuri, satul tot rămâne multă vreme singur și studenții tot se întorc din nou în bibliotecile, clinicile și sălile lor de cursuri, pentru ca apoi, la un moment dat, să fie smulși de profesiile pe care le vor avea. Trebuie de aceea să existe la sat o înjghebare permanentă de lucru. Sforțări oricât de rodnice, dacă sunt numai întâmplătoare, ajung să se irosească și locul cândva desțelenit recade în paragină. Aci începe problema cea mare a căutării mijloacelor prin care să se poată permanentiza acțiunea începută.

Singura soluție cu putință este aceea a folosirii tuturor elementelor cărturărești care există la sate. Studenții din echipe nu sunt din fericire cei dintâi și nici singurii care au încercat

o ridicare culturală a poporului; ci la sate se găsesc acei îndrumători firești ai poporului care sunt învățătorii și preoții. Orice muncă făcută la sat fără să se țină seamă de aceștia, fără să reușească a și-i alătura și a-i face ca și după plecarea echipelor să continue singuri munca începută, este zadarnică. Nu se poate spune că până acum intelectualii satelor n'au făcut nimic pentru sat. Dimpotrivă, dacă există o îmbunătățire oarecare în felul de viață al săteanului, lor le-o datorăm. De aceea rolul echipelor regale nu poate și nu trebuie să fie altul decât de a se pune în slujba cărturarilor care trăesc în sat, în dorința de a-i ajuta, materialmente și sufletește, în lupta pe care ei o începuseră dinaintea venirii echipelor și pe care o vor continua după plecarea lor. Singura problemă este numai aceea de a găsi chipul în care acest ajutor poate fi dat, metoda de muncă ce trebuie întrebuințată pentru transformarea tuturor intelectualilor, fie dela sat, fie dela oraș, laolaltă, într'o echipă de permanentă luptă.

La acest rezultat nu se poate ajunge decât prin formula Căminului Cultural. Ceea ce zădărnicește uneori cele mai bune intenții este faptul că intelectualii satelor trăiesc răzlețiți unii de alții, dacă nu chiar în dușmănie. Căminul Cultural îi chiamă însă într'un loc unde certurile politice și personale trebuiesc să dispară. Căminul Cultural înseamnă unirea laolaltă a tuturor oamenilor de bine dintr'un sat, pentru ca acolo să se poată înjgheba începuturile unei ridicări continue a satului întreg.

De aceea echipele studențești au fost dela început puse în slujba acestor cămine culturale. Ele nu au fost deci trimise ca să lucreze de capul lor și singuratece în sat, ci dimpotrivă, să se integreze Căminului Cultural și să lucreze ca membri ai lui. De aceea căminele în care s'au trimes echipele studențești trebuiesc să fie socotite ca niște cămine experimentale, în care s'a încercat, și în bună parte s'a reușit, să se creeze un program de muncă și o tehnică de aplicare a acestui program, care să poată fi după aceea primit de toate căminele din țară. Sunt atât de multe bune voințe, atât dor de a face bine în toată țara, încât ar fi păcat ca ele să nu poată fi folosite. Și, deocamdată, cam aceasta este situația, căci oamenii de bunăvoință nu știu ce anume trebuie să facă, n'au în fața lor o pildă pe care s'o urmeze. Se mărginesc, de aceea, să creeze o bibliotecă cu puține cărți,

dintre care încă mai puține sunt cu adevărat folositoare popoului sau dau serbări și șezători artistice, al căror folos este iluzoriu și repede se transformă într'un prilej de petrecere a intelectualilor din sate, în loc să fie un mijloc de ridicare efectivă a satului. Mai ales de aceea, pilda echipelor studențești regale este folositoare, pentru că accentul a fost pus în munca lor nu pe discursuri ținute la prilejuri festive sau la șezători, ci pe o muncă practică și directă în jurul dispensarului și a gospodăriei țărănești. Toate căminele culturale trebuie să înțeleagă că a sosit momentul când e nevoie să se părăsească propaganda orală pentru o îndreptare spre acțiunea directă. Pilda omului care el singur muncește, deși intelectual, cu casmaua, la asanarea băltoacelor din sat, care singur altoește pomii din modeste pepiniere, care trece din casă în casă pentru a deschide ferestrele și a arăta cum trebuiesc îngrijiți copiii și oamenii maturi pentru ca sănătatea să le fie bună, este singura care poate fi urmată de sat, pentru că numai ea vine de îndată cu un folos practic ce nu se poate tăgădui.

Această transformare a metodelor de lucru ale Căminelor Culturale este ținta cea mare pe care trebuie s'o urmărească echipele regale. Să presupunem că o echipă studențească în cele trei luni de zile cât a stat în sat a îngrijit toți bolnavii din comună. După plecarea ei însă, nemai fiind un doctor care să dea îngrijirile, oamenii vor rămâne tot neîngrijiți. De aceea s'ar putea socoti o asemenea muncă, atâta vreme cât nu poate fi făcută permanent și în toate satele, drept un simplu gest de filantropie, foarte frumos, dar foarte puțin eficace. Însă echipele studențești au căutat să facă și altceva: anume să găsească metodele prin care se poate duce o campanie de igienă publică în tot satul, ceea ce nu presupune neapărat prezența unui doctor. Îngrijirea sănătății prin igiena elementară, supravegherea prin vizite domiciliare a tuturor lehzurilor și sugacilor, iată de pildă acțiuni care sunt numai aparent modeste; în realitate ele sunt de mare valoare: mai întâi, pentru că atacă adevărata problemă gravă, aceea a sănătății populare și în al doilea rând și mai ales, pentru că această acțiune poate fi dusă mai departe și în timpul iernii de membrii permanenți ai căminelor. De asemeni, dacă echipele regale n'ar fi reușit să facă decât

munca brută a săpării șanțurilor, i-am putea ușor confunda cu serviciile tehnice ale Ministerului de Comunicații. Inșă rostul urmărit a fost altul: acela de a schimba mentalitatea satului cu privire la problemele edilitare și mai ales a da în sarcina căminului local grija îndeplinirii și pe mai departe a acestui program de lucru, care nu cere o pregătire deosebită, ci numai o sinceritate în nevoile noastre de trai civilizată și un spirit de jertfă pentru binele obștesc.

Activitatea echipelor regale trebuie deci să tindă la crearea pe tot întinsul țării a unor Cămine Culturale cărora să se lase o pildă de urmat și un program practic de aplicat.

Munca echipelor în sânul Căminelor Culturale mai are încă un folos și anume acela al controlului ce se poate astfel face de organele în drept. Trebuie să recunoaștem că, în lipsa unui control, o asemenea mișcare, mai ales dacă, după cum nădăjduim, va lua proporții din ce în ce mai mari, ar putea să fie și primejdioasă, prin faptul că s'ar putea abate dela scopul precis pe care trebuie să-l urmărească și care este exclusiv acela al ridicării satului spre trepte de mai înaltă omenie. Organizarea ei în sânul Căminelor Culturale permanente, a căror întreagă activitate este controlată și îndrumată de organul central al Fundației Culturale Regale Principele Carol, poate duce la crearea unui cadru deplin încheșat, care să garanteze seriozitatea lucrărilor și neabaterea lor dela scopul ce trebuie să-l aibă.

Ținta generală pe care trebuie s'o urmărim nu poate fi deci alta decât crearea, pe întreg întinsul țării, a unui mare număr de Cămine Culturale. Să nu mai fie sat în care să nu existe un Cămin Cultural și să nu fie Cămin Cultural care să nu fi reușit să mobilizeze pe loc, la o muncă culturală, pe absolut toți oamenii care pot fi de folos sătenilor. În cadrele astfel formate, prin organizarea Căminelor, să se integreze echipele studențești, nu numai pe timp de un an, ci, dacă s'ar putea, an după an, chiar după părăsirea universității, astfel ca să apară tuturor intelectualilor țării o datorie foarte firească, obligația lor de a munci nu numai în ramurile profesiei lor orășenești, ci și în rândurile unui Cămin Cultural sătesc.

Infăptuirea unui asemenea plan de lucru ar aduce după sine o schimbare totală în atmosfera vieții noastre intelectuale.

Cercetarea atentă și științifică a vieții populare ar face vie întotdeauna, viața sufletească a sătenilor, ca o problemă de existență națională, în mintea tuturor cărturarilor țării. Iar grija găsirii mijloacelor prin care această intelectualitate poate fi de folos marilor mase populare ne-ar împiedica dela prea dese abateri ce se fac de atâta vreme în cultura noastră, dela un ideal cultural propriu nouă. În aceste împrejurări putem nădăjdui la colaborarea unei serii de cărturari, care să își aducă întreg prinosul lor de talent și suflet pentru crearea valorilor culturale de folos popular și astfel să ajungem la astuparea prăpastiei primejdioase deschise între sat și oraș și la legarea din nou a firului tradițional, o bună bucată de vreme întrerupt, care unea duhul și nevoile reale ale satelor cu creațiile cele mai înalte ale culturii orășenești.

H. H. STAHL

ASPECTE EPICE CONTEMPORANE

1. Horia Furtună: *Iubita din Paris*, roman, editura « Naționala-Ciornei » S. A.; — 2. Mircea Eliad: *Lumina ce se stinge*, roman, editura « Cartea Românească »; — 3. C. Stere: In preajma revoluției, vol. V, *Nostalgii*, roman, editura « Adevărul »; — 4. Ionel Teodoreanu: *Crăciunul dela Sili-vestri*, roman, editura « Cartea Românească »; — 5. Octav Dessila: *Neastâmpăr*, roman, editura « Cartea Românească »; — 6. Sandu Teleajen: *Drumul dragostei*, roman, editura « Cultura Națională ».

D. Horia Furtună, unul din ultimii veniți la roman, derivă din lirism și din dramaturgia lirică. De aci se vede ce serios efort de obiectivare cere o asemenea strămutare de pe un teren pe altul. Nu cred că acest efort a fost realizat. Intâi pentru că e un roman al amintirii, iar în această privință, autorul crede că « amintirile sunt făcute pentru a fi plânse » (pag. 156). În mare măsură, romanul va fi cu bună știință o ieremiadă prilejuită de pierderea femeii iubite. Al doilea, *Iubita din Paris* e romanul geloziei, nedespriș suficient dela cazul particular pe care îl tratează, la generalitate. Prin alte cuvinte, e un caz personal de gelozie sub forma unui jurnal. Henri Loria — acesta este numele *alter-ego*-ului său sentimental — e un student român în ultimul an de doctorat la Paris. El are o mică prietenă, pe Blanche Leperse, dactilografă, care reprezintă genul atât de parizian al midinetei. Nu este întreținuta lui Loria, pentru ca acesta să revendice drepturi de exclusivitate. Inima are însă exigența indivizibilității și dorința absolutului. Sancțiunea logică a înșelării nu poate fi așa dar decât ruptura, dacă nu ar interveni slăbiciunea ome-nească, cu nesfârșitele ei tergiversări. Blanche, în limbajul de

alintări «p'tit chou», mai are un amant și e pe cale să capteze și pe al treilea, spre marea desnădejde a lui Loria. Dacă am reproșa ceva romanului este caracterul exterior și pur verbal al disperării lui Loria, care se manifestă într'o indiscontinuuă lamentație. Drama nu ne convinge. Nu ni se comunică. Loria e un erou al nehotărîrii, un Othello care nu trece la faptă, ci parcurge scena neîncetat, spunând mereu: e oribil, e oribil! Hotărît să rupă, cedează de câte ori p'tit chou, fată mizericordioasă, își dă osteneala să-l îmbuneze. Asta durează până în ziua când Blanche are tăria să-i încredințeze că-l iubește pe Jacques și că nu-l mai iubește pe el. Situația se clarifică, datorită francheței midinetei. Singura tărie a lui Loria se verifică cu ocazia plecării în țară, fără s'o mai vadă pe Blanche.

Reîntors la Paris după patru ani, află întâi că «Iubita din Paris» a murit. Nu mai are puterea s'o plângă a doua oară. «Blanche, adevăratul tău mormânt e în cimitirul inimii mele» (pag. 349). A fost însă o știre falsă. Blanche trăiește. E măritată cu un bogat industriaș. Prin mijlocirea unei prietene comune, Blanche vrea să-l revadă pe Henri. Și cine știe? Dar Henri va fi mereu tare, din adițiunea slăbiciunilor anterioare. Vrea să păstreze «poemul liric al iubirii», neîntinat de un eventual adulter.

Henri Loria e de altfel un om de spirit ca și autorul său literar, d. Horia Furtună. Într'o frază a sa îl regăsim pe d. Horia Furtună cu o vorbă de duh vrednică de rampă:

— Nu-mi dau eu tristețea ce mi-a rămas tânără în piept, pentru eventualitatea unor îmbrățișări din 4 în 4 ani. Nu dau eu pe Blanche pentru un 29 Februarie bisextil (pag. 360).

Ajungem să regretăm că atitudinea de ironie lipsește cu totul în *Iubita din Paris*. Ar fi adus o surdină de inteligență ritmului lacrimogen al romanului, care-i face monotonia. Nu știm de ce, dar drama lui Loria păstrează neaderență față de cetitor.

Poate că tonul disperării este prea ridicat față de realitatea sufletească a partenerei sale, care chiamă voia bună, râsul, inconștiența tinereții și nu permite punerea în discuție, integrală, a iubirii. Ni se pare puțin comic, că privitor la p'tit chou, autorul emite sentențe grave ca aceasta:

«Femeia nu e o problemă, ci cel mult o problemă pusă greșit» (p. 150). Problema raportului dintre sexe, chestiunea duratei

iubirii, structura schimbătoare a femeii, etc., sunt prea complicate pentru a fi soluționate în cadrul descriptiv al unei iubiri de studenție. Aceasta strică de altfel cadrul de care vorbeam, singurul potrivit romanului. Intr'adevăr, nimic nu reabilitează mai mult romanul d-lui Furtună de cețoșia sa lăcimoasă, decât acele luminișuri care sunt scenele unde Loria se plimbă cu Blanche la Saint-Cloud, în bois de Boulogne, în Vallée de la Chevreuse, la Versailles, la Malmaison sau pe malul Senei. Prin frăgezimea lor evocatoare, sunt părțile cele mai bune din carte.

Pe de altă parte, din amintirile sale, vom detașa ca remarcabile acele pasaje de evocări academice, când Henri a cules o havană aruncată de Edmond Rostand (pag. 292), de evocări melomane ale studentului care ducea în valiza lui « patru sute douăzeci și cinci de programe de concerte, dela care am ieșit cu halucinații auditive » (pag. 293), de evocări universitare, ca ultima conversație cu Fr. Rauh, sau invitația lui Henri Bergson, toate culminând cu duioasa petrecere în cimitirul Père Lachaise, lângă mormântul lui Chopin, de ziua centenarului nașterii sale, când povestitorul a fost « singurul om pe lume care s'a dus să-i vadă mormântul » (pag. 297).

Iubita din Paris nu-și realizează ambiția de a fi un nou *Adolphe*, adică romanul geloziei și al irezoluției, dar oferă compensații de agrement, de câte ori evadăm din ieremiadă.

Cităm spre a termina, ca un fel de diversiune cu reminiscente anatole franceiene, banchetul platonician (pag. 158—197) al studenților.

* * *

D. Mircea Eliade a mai publicat până astăzi trei romane: *Isabel și apele Diavolului* (1930, Ed. Naționala, S. Ciornei), *Maitreyi* (1933, Ed. Cultura Națională, Premiul literar al Societății Tekirghiol-Eforia 1933) și *Intoarcerea din Rai* (1934, Ed. Naționala, S. Ciornei).

Lumina ce se stinge datează din 1931, când începuse a apare în foiletonul ziarului *Cuvântul*. Pe atunci, autorul se afla în India, de unde își expedia, pentru ca să nu lipsească a întovărăși foiletonul, chipul cu barbă, drapat în cearșaf ca Gandhi. Romanul

însă nu este de inspirație indiană, cum ne putea face să credem burnusul. Încă după *Isabel* am anunțat o vocație certă de romanțier. Ea a atins punctul culminant cu *Maitreyi*, pur poem al iubirii absolute, a cărui semnificație depășește cu mult datele exotice ale povestirii. Cu *Intoarcerea din Rai*, d. Mircea Eliade a încercat să realizeze în frescă, romanul neliniștilor generației sale. Am rămas sceptici asupra rezultatelor acestei cărți esențialmente cerebrale care, în loc de a duce la un punct de convergență temperamente omenеști deosebite, nu face decât să proiecteze în afară, în personaje fantomatice, câte una din tendințele personalității autorului. Nu se scrie însă « romanul unei generații » prin procedeul sciziparității, care rămâne primar.

Lumina ce se stinge, situându-se cronologic între *Isabel* și *Maitreyi*, ridică chestiunea valorii sale tehnice. Față de imperfecțiunile de construcție ale *Isabelei*, este un progres sau nu? Credem că da.

Lumina ce se stinge este un roman bine făcut. Cele patru sute patrusprezece pagini ale sale nu par prea compacte pentru linia simplă a invenției. Ceea ce însă întrece valoarea compoziției pe care o socotim remarcabilă, este însemnătatea de alt ordin a fantaziei autorului. D. Mircea Eliade are darul de a trece planul existenței pe planul irealului, al fantasticului. Povestirea sa începe cu o anecdotă, pentru ca apoi ea să se desfacă în fășii de basm și halucinație.

Care sunt datele reale ale povestirii? Intr'o bibliotecă vag italienească, s'a petrecut un incendiu la miezul nopții. Bibliotecarul Cesare, arhivist paleograf, simțind focul la pod, aleargă în cabinetul directorului să-i vestească sinistrul, spre a fi la rândul său buimăcit de spectacolul sumar al unui ritual orgiac în trei: doctorul Weinrich, Manoil și Melania. Cesare salvează dela incendiu pe Melania, dar nu-și păstrează vederea decât provizoriu.

Reperciunile sociale ale evenimentului găsesc în povestitor un cronicar neobiectiv, cu spirit de șarjă și hipertrofie, ceea ce vădește că d. Mircea Eliade nu posedă calitățile elementare ale romancierului realist. În schimb, faptele urmează un ritm fantastic accelerat. Nu știm bine prin ce abilitate, personajul lui Manoil pare a împrumuta rolul nu numai de punător în scenă

al monstruosului ritual, dar și de regisor al soartei lui Cesare. Acesta din urmă caută să se pună la adăpost de destinul său, într'o localitate de mare, hotărît să se sustragă și termenului fatal de un an, care pare a fi al orbirii sale definitive. Lucrurile iau o întorsătură grotescă și tragică în același timp: Cesare vrea să evadeze din refugiul amical al vilei unui director de ziar, George. Viața sa e un coșmar permanent în care teama orbirii definitive nu este mai puțin terifiantă, decât groaza de a cădea sub stăpânirea lui Manoil. Ca și în *Isabel*, d. Mircea Eliade reintroduce în *Lumina ce se stinge* credința sa în rău, în diavol, materializată în existența concretă a lui Manoil. Memoriile lui Manoil, care formează un capitol în partea a doua a romanului, sunt o ilustrație a personalității răului. Ceea ce pare a-l caracteriza este inteligența inaplicată, doritoare numai să tenteze, spre a modifica cursul existențelor.

Diavolul nu are finalități proprii, probleme personale, dar el este demoralizatorul altora. Dela un cunoscut comun, defunctul matematician turc Haruni, Manoil a luat cunoștință despre existența ascetică a paleografului Cesare, închis între zidurile bibliotecii, unde nu ia cunoștință de lumea exterioară decât prin contemplarea unui palmier. Manoil își propune, după liniștirea scandalului, să-l ispitească pe Cesare.

După un dialog latinesc, se încinge între amândoi o luptă care duce la uciderea lui Manoil. Este greu de răspuns la întrebarea care sunt fruntariile între realitate și simbol, dacă Cesare a ucis într'adevăr sau dacă numai și-a suprimat obsesia.

De asemenea nu este suficient de limpede dacă Cesare a orbit sau dacă se vindecă. Intre realitate și ficțiune pură, subiectele omenеști ale d-lui Mircea Eliade plutesc incerte, ca niște fantome. Alături de această capacitate a fantasticului, d. Mircea Eliade mai pare a se folosi de un fel de instrument pirandelian cu care măsoară omul. Cesare nu este Cesare, un arheolog pe cale de a orbi și care procedează în consecință, spre a se conserva. Cesare este ceea ce se reflectează succesiv, în conștiința concetățenilor săi admirativi, a Martei, fata bătrână, care cristalizează de asemenea un ideal de erou în convalescentul ei, a lui George ziaristul și chiar a lui Manoil, care surprinde în structura lui Cesare inumanitatea cercetătorului științific. Prin alte cuvinte,

eul nu are o față proprie, care se oglindește statornic în conștiință, ci una sau mai multe, după numărul celor care o privesc. Aceasta este perspectiva psihologică, eminentamente pirandeliană, sub care d. Mircea Eliade își construiește fațetele morale ale eroului său.

Lumina ce se stinge nu e o povestire curentă, un roman corespunzător rețetei realiste. Impânzit de o ceață bine distribuită, din toate părțile, lasă, negreșit, o serie de nelămuriri, pe care autorul le-a dorit așa. Mai multă claritate i-ar fi dăunat, tot așa cum nu ar fi fost binevenit un adaos de întunecime. Așa cum este, la frontiera dintre vis și viață, e o carte ce dă de gândit.

* * *

Se știe că din marele roman frescă al d-lui Constantin Stere « In preajma Revoluției », au apărut până în prezent cinci volume : *Smaragda Theodorovna*, *Vania Răutu*, *Lutul* (Ed. Adevărul, 1932), *Hotarul* (1933) și *Nostalgii* (1934). Romancierul și-a purtat eroul autobiografic dela Năpădenii de pe apa Răutului în Basarabia, prin Chișinău, pe la Odessa, în închisori și în deportațiunea siberiană. Ioan Răutu a cunoscut nedreptatea socială din chiar ograda părinților săi, a simțit generos din prima copilărie, a militat clandestinismul de pe băncile liceului, a organizat nucleee revoluționare, a tradus din *Capitalul* lui Karl Marx și, după asasinarea țarului Alexandru III, în urma măsurilor generale de represalii și ordine, a suferit o îndoită condamnare de închisoare și depărtare. Răutu nu a fost niciodată la drept vorbind marxist. Din cea mai proaspătă adolescență a simțit într'însul nedreptățirea țăranilor săi moldoveni. Substratul acțiunii sale sociale este afectiv și obiectivul său se deslușește dela început poporanist. Activitatea sa revoluționară a fost oarecum o efervescență generoasă, dar nefixată în limitele unei convingeri fanatice. Pe măsură ce Ioan Răutu gândește social, el se desprinde de ortodoxia marxistă și se îndreaptă categoric către un ideal de desrobire a țăranilor. In direcția evoluției sale este decisiv de două ori glasul sângelui : întâi ca fiu de răzeș, al doilea ca basarabean, ca « moldovan ».

Apoi un curent de mesianism străbate romanul : Ioan Răutu are misiunea de a deștepta la conștiința socială și națională pe compatrioții săi basarabeni și de a duce în România liberă și

mică dinainte de război, mesajul de suferință al fraților săi de peste Nistru. În aceste puține cuvinte se poate rezuma personalitatea lui Ioan Răutu.

În ceea ce privește romanul ciclic «*În preajma Revoluției*», îl vom defini spunând că este autobiografic, ideologic și exotic.

Maniera d-lui C. Stere nu este direct confesională. Ca mai toți oamenii generației sale, are în groază subiectivismul care face să povestești la persoana întâi și destăinuirile directe, apajul adolescenței romantice. Decis să povestească epopeea vieții sale, d-sa adoptă persoana a treia și stilul persoanei a treia care este clasicismul. Mai mult încă, se folosește de o ficțiune care are ca scop crearea unor personaje autonome și crearea iluziei vieții. Jurnalul poate avea ca scop autenticitatea, opera de artă tinde însă la adevărul omenesc. Un scriitor, crescut probabil în lectura lui Tolstoi, are ambiția către vârsta de șasezeci și cinci de ani, să concureze cu modelul său și să construiască o carte viabilă în limitele adevărului psihologic.

Autobiografică în punctul ei de plecare, *În preajma Revoluției* e o operă cu pretenții de depășire de sine, un roman ce se cere judecat în realizarea sa obiectivă.

Al doilea caracter al romanului d-lui C. Stere este acela ideologic. El nu exprimă numai structura sa personală și o serie de structuri psihologice, ci și debaterile dramatice, de ordin intelectual, ce se frământă în toate personajele revoluționare ale frescei.

Specificul psihologic al revoluționarului este tendința sa permanentă de a-și subordona existența, credințele sale, motivate dialectic. Romanul d-lui C. Stere este o galerie de tipuri masculine și feminine, unde fiecare este conștient de ideile sale.

În al treilea rând, romanul d-lui C. Stere este exotic fără vrere, prin natură, de câte ori face să defileze înaintea noastră peisaje naturale sau omenești, radical deosebite de ceea ce suntem. Este un exotism implicit și necesar, nu de exploatare în vederea succesului de librărie.

În acest al cincilea volum se descrie sfârșitul deportării lui Răutu în Siberia, lunga sa înapoiere cu sania până la Năpădeni, scurta sa ședere printre părinți, renunțarea sa în scris la drepturile de moștenire spre a putea trece în România, înjghebarea

primelor nuclee de propagandă națională și socială în Basarabia și trecerea sa dincoace. O bună jumătate din carte cuprinde memorialul sfârșitului său de deportare și al relațiilor sale revoluționare.

Ca și în volumele precedente, un rol deosebit joacă în viața lui Vania Răutu prietenii feminine. Atitudinea sa față de femeie este oarecum puritanistă, ascetică, ducând adeseori la situații destul de false. *Nostalgii* sunt învolburate de amintirea unei femei memorabile, tovarășa Maria Ivanovna Culiceeva. Vania Răutu vine prea târziu ca să trezească din nou viața sentimentală a « Giocondei », care și-a consumat toată capacitatea de iubire în pasiunea ei pentru teroristul Colea Sajin. Alături de mai vechea Undina, Maria este poate cea mai turburătoare dintre eroinele d-lui C. Stere. Se mai întâlnește în acest volum, retractilitatea sa sufletească înaintea Varvarei Semionovna, care i se dăruiește lui Vania pe neașteptate, și rebarbativitatea sa față de Aculina, prostituată și protectoarea lui Arcadie Tartanov.

Un loc important e rezervat ca și în precedent, mediului deținuților politici. Amatorii de chee vor gusta de sigur paginile rezervate lui Artamon Danilov, cunoscut mai de mult în cercurile revoluționare dela Odessa, reîntâlnit la reședința forțată din Minusinsc în Siberia și care nu este altul decât Lenin.

Inconjurat de o mare considerație, teoretician marxist absolut și ortodox, izolat în studiu, folosindu-se de elemente dubioase ca agenți de legătură, Lenin l-ar fi primit pe Răutu cu multă acrimonie, ca pe un refractar al revoluționarismului marxist: « A, ilustrissime prinț valah, descendent al împăraților Bizanțului... d-ta ești inaccesibil pentru marxism... înaltissime strănepot al Capetingilor din Fanar... ». Întâlnirea este dintre cele mai semnificative, punând față în față două sisteme de gândire deosebite.

Ca o completare a materialului omenesc, mai servesc conțemplării Spirca Varnacul, cărașul expedițiilor clandestine, și Chitaiul, chinezul din Serghinsc.

Cu *Nostalgii*, cartea d-lui C. Stere își încheie partea întâia, cea mai pitorească, deoarece se petrece în medii rusești: de acum înainte, romanul se strămută în țara noastră. D. C. Stere a dat dovada unei impresionante puteri constructive, reușind

a edifica în mai puțin de trei ani, un monument de două mii de pagini, larg, aerisit, echilibrat, în care circulă liniștit și firesc, oamenii și pasiunile. Virtutea de obiectivare a evenimentelor, începând cu tabloul familiar al Răuților în domeniile dela Năpădeni, este de asemenea impresionantă. D. C. Stere a mai dovedit că la vârsta d-sale, când patimile au abdicat, se poate scrie dela o mare înălțime, istoria unei vieți care a cunoscut perspective vaste. Datorită unei culturi literare, alimentate probabil din romanul rusec, și unei culturi generale solide, la care s'a adăogat o experiență omenească puțin obișnuită, autorul a putut, fără altă pregătire literară, să se situeze direct în literatura epică, cu un roman de pe acum clasic. Ști-va d-sa să dea evenimentelor românești aceeași proporție, aceeași liniștită privire și aceeași putere de creație obiectivă? Aceasta este întrebarea ce se ridică în pragul ciclului românesc al romanului lui Vania Răutu.

* * *

D. Ionel Teodoreanu ocupă în romanul nostru un loc foarte curios. D-sa posedă mari daruri de scriitor liric: o imaginație plină de frăgezime, un sentiment intens al naturii, o vervă expresivă, care se joacă cu imaginile și cu metaforele. Toate aceste calități ar fi putut da un remarcabil poet. La ce folosesc aceste daruri, dacă d. Teodoreanu s'a fixat în roman? Aceasta este chestiunea.

Fără să manifestăm cu o habotnicie compromițătoare, credința formalistă în separarea genurilor, trebuie oricum să recunoaștem că fiecare gen are, dacă nu legile sale, măcar condițiile sale firești. Așa bunăoară, romanul, când are ca obiect fragmente sociale, cere o anumită putere de observare, care implică într'o măsură oarecare detașarea de subiect. Dela această detașare de sine a romancierului (de gusturile sale personale, de cercurile sale de interes) decurge posibilitatea de a crea ființe care nu seamănă cu sine, de a da viață, ca un demiurg, unui număr cât mai variat de ființe.

D. Ionel Teodoreanu dă dimpotrivă impresia că, oricare ar fi obiectul epic ce și l-ar propune, întoarce lucrurile într'un cerc subiectiv cât mai strâmt. Tema sa începe să se coloreze subiectiv, își pierde contactul direct cu realitatea și ajunge un

simplu pretext înaintea stărilor sale sufletești lirice. Intocmai așa, în *Crăciunul dela Silivestri*. Aci întâlnim două acțiuni divergente, pentru simplul motiv că romancierului îi place să acorde consecințe subiective unui nevinovat Crăciun petrecut în conacul dela Silivestri al avocatului Ernest Arișteanu. Până la acest eveniment care capătă o coloratură vrednică de autorul *Ulitei copilăriei*, care sunt datele epice ale romanului? Vom vedea pe urmă că datele lirice sunt mult mai imperioase și mai decisive.

Nelu Antohi, un tânăr sportiv de douăzeci și patru de ani, este avocat stagiar pe lângă maestrul Ernest Arișteanu. Este frumos, irezistibil și a fost angajat în urma recomandării Anișoarei Nemțeanu, secretara principală a lui Arișteanu. Anișoara e foarte frumoasă, are un remarcabil spirit pozitiv. Dintr'o atracție fizică mutuală, Anișoara i se dăruiește (nu a mai aparținut nimănui) și apoi cere mâna băiatului care e cu un an mai tânăr ca ea. Ea îl iubește, dar nu i-o spune, din sfială, căutând a-l cuceri pentru căsătorie printr'o serie de argumente pozitive, profesionale. Asta are darul să-l desguste pe Antohi de căsătorie și e probabil că ar refuza, dacă Anișoara nu i-ar dărui un copil ce se cere legitimat. În ajunul consimțământului înainte de a cunoaște urmările materiale ale iubirii sale, Antohi conduce un client la conacul patronului său la țară. Antohi cade în mijlocul unei petreceri familiale, între doi copii de opt sau nouă ani și o verișoară a lor de șaptesprezece ani, Manuela.

Să luăm act că Nelu Antohi a avut o copilărie tristă sau o copilărie fără bucurii. Este posibil. Să mai admitem că la vârsta de douăzeci și patru de ani, un Crăciun la țară printre copii, îi poate pune în vibrații sensibilitatea sa lipsită de bucuriile copilăriei. Prin alte cuvinte, să mergem cu liberalismul până a recunoaște în această nevinovată petrecere, un eveniment capital din viața lui Nelu. Deși un adevărat eveniment capital s'a produs abia cu o zi înainte: Nelu a posedat-o pe Anișoara și a fost pus în fața problemei căsătoriei. Oricum Nelu nu are treisprezece anișori, ci douăzeci și patru de ani, și când este pus să reflecteze la căsătorie, nu e tocmai momentul să facă pe copilașul cu stea ua și moș-ajunul. Dar să-l lăsăm să se sbenguiască alături de mioșii maestrului Arișteanu și să sgâiască ochii la profilul cu cozi al Manuelei. Asta ține numai câteva ceasuri și e fără

a doua zi. De altfel, Nelu întemeiază un cămin cu frumoasa și practica Anișoara, care reușește a deplasa în favorul lor clientela lui Arișteanu fără felonie, în mod cu totul firesc. În acest menaj Anișoara e mare avocată în civil și comercial și Nelu, prin simbioză, în penal. Un băiețaș li se naște, și fericirea materială a belșugului urmează cu repeziciune. Dar Nelu nu este fericit. De ce nu e fericit Nelu? Pentru că el este eroul romantic al cărții, împuținat în căsătorie, asfixiat în domesticitate. Eroi ca Nelu trăiesc în așteptarea unui *altceva*. Ce este acesta? Aventura, neprevăzutul vieții, coeficientul de necunoscut al destinului.

Aventura îi va surâde lui Nelu, nouă sau zece ani după căsătorie, în chipul Manuelei, devenită mare cântăreață, rămasă orfană și adusă pe lângă verișorii ei, Arișteanu. Nelu ajută la această expediție filantropică și romanțioasă, în timpul unei vacanțe, când Anișoara este la băi cu copilul. Manuela poartă un duh fatal de tristețe, la umbra căruia se deșteaptă disponibilitățile aventuroase ale lui Nelu. Domnului Teodoreanu îi trebuie o ultimă doză de bun simț spre a-l prezerva de o prostie. Această doză, d-sa o are. Anișoara vine la timp să-și culeagă soțul din contemplarea cloroticei Manuela. Nelu află cu încântare că pozitiva sa soție îl iubește (e un secret pe care i-l tănuise zece ani). Reintegrarea căminului îi va fi mai puțin tristă. Sau cine știe? Poate disponibilitatea sa de dragoste se va dirija asupra soției sale. Așa se termină *intermezzo*-ul îngrijorător, unde Nelu dovedește la treizeci și patru de ani, că niciodată nu e prea târziu să iubești ca un adolescent.

Dragostea cam tardivă a lui Nelu pentru Manuela e un ecou cu prelungire al Crăciunului dela Silivestri. Sau este al doilea efect îndepărtat al acestei ceremonii, care dăduse lui Nelu iluzia unei tardive fericiri de copilărie. Dacă privim deci evenimentele mari sufletești așa cum le concepe romancierul, vedem că în acest roman d-sa nu a fost tocmai fericit inspirat. O nouă chel-tuală de vervă și de talent liric, pentru a posta pe un personaj în situații morale false. Se poate admite în definitiv o transpunere în stările sufletești ale copilăriei la douăzeci și patru de ani, în jurul pomului de Crăciun; dar al doilea rikoșeu cu întârziere, care este amorul diafan dintre Nelu și Manuela, ține de patologia vieții sufletești. E o rafinată și naivă *morbidezza* în iubirea

fără rezultate și fără ieșire logică dintre Antohi și Manuela. Sosirea grabnică a Anișoarei este pentru romancier o soluție providențială, un *deus ex machina*, venit la timp să scoată din împotmolire evenimente pe care altminteri autorul ar fi avut să le soluționeze violent cu revolverul sau otrava. Soluția de bun simț așa dar se impune până și d-lui Teodoreanu, pentru a pune capăt unor situații false, închipuite printr'o imaginație romantică dezordonată.

Ce vrea să dovedească în definitiv d. Teodoreanu? Probabil drepturile individului la fericire, cu un pronunțat accent romantic. Nelu e un revoltat împotriva contabilității, un însetat de calorii morale, pe care le caută când în rând cu copiii la o vârstă nepotrivită, când alături de o fată palidă, care se consumă în nefericire, printr'o soartă pe care forțat el o socotește paralelă cu a sa.

Se va recunoaște că datele romanului d-lui Ionel Teodoreanu frizează, prin subiectivismul lor, un incurabil romantism temperamental. Să nu se ceară, în asemenea situații forțate și cu astfel de personaje fantaziste, o contribuție la cunoașterea obiectivă a psihologiei.

Ar fi de prisos. Aceasta nu însemnează că nu vom întâlni în romanul d-lui Teodoreanu zone de frăgezime minunate și lumi-nișuri delicioase ale adolescenței. Pentru că în definiția temperamentului său, pare a fi scris ceva din geniul aerian al lui Ariel.

* * *

D. Ionel Teodoreanu pare a fi exponentul unui romantism de complicații sentimentale. D. Octav Dessila este partizanul unei spețe noi de romantism, pe care-l vom numi biologic, constând în drepturile « sfinte » ale împreunării. Temperament partizan, d-sa ia parte violentă personajelor sale, care reprezintă aspirațiile carnale. Pentru d-sa, adulterul nu constituie o piedică de ordin moral sau social, când este vorba ca două animale umane să se unească în actul sexual. Acest nou romantism pare a fi devenit o religie sumară dela Lawrence încoace, care pune într'adevăr o sumbră furie religioasă, în revendicarea drepturilor sexuale. D. Octav Dessila e pe linia maestrului englez,

până și în genul său de exaltat lirism cu care proslăvește realitățile epidermice.

Conflictul pe care îl închipuește d. Dessila e de natură socială, dar mai ales biologică: Irina Cernățeanu în al cărei sânge se încrucișează două eredități princiare, indigenă și lituană, se mărită cu un rural, doctorul Ion Stolnicu. Ce folos că acesta e un chirurg ilustru și un mare investigator în secretele cancerului, dacă rămâne un necioplit și un arivist vulgar? Biologică: soțul ei păstrează fizicește urmele neșterse ale categoriei sale sociale, labele mari, fălcile groase și rutul animalic, fără senzații.

Cum poate Irina să remedieze nepotrivirea dintre ea și Stolnicu, după doi ani de experimentare a ei? Lucrul este foarte simplu. Divorțul e o cale legală, comodă, care nu mai comportă astăzi prejudecăți sau întârzieri procedurale. Soluția e însă juridică și păcătuște față de imperativul biologic care nu cere decât un corectiv epidermic. Irina Stolnicu a adulmecat încă dinainte de căsătorie pe un bărbat fizicește fără cusur, sculptorul Sorin Batiște, blazat monden, care la rândul lui a distins-o printre altele. Irina va deveni amanta lui Batiște, realizându-și destinul biologic, care constă în împerecherea cu un mascul selecționat. În descrierea consumării actului, d. Dessila aduce un entuziasm liric pe care ni-l explicăm prin cazul mare ce-l face în chestiunea bagatei. S'ar părea că o taină se săvârșește și că romancierul este preotul care oficiază în acest nou cult.

Toate merg bine până aci și ne credem orientați în intențiile autorului și în căile providențiale ale eroilor simpatici romancierului. Nu i s'a deslegat Irinei cheia fericirii, prin bătrânul țaran dela moșia ei, care i-a spus: lasă-te în voia soartei!

Irina și-a găsit fericirea și trebuie să persevereze în această direcție, oricare ar fi piedicile. Nimic nu trebuie s'o încurce când e vorba de realizarea biologică a destinului ei.

Da, așa este, sau mai bine zis așa ar fi, dacă d. Dessila, ajuns la pagina trei sute a romanului, s'ar fi decis să încheie cu gloriificarea instinctelor. În acest sens înclină temperamentul d-sale sanguin și impetuos. Rămâne însă de satisfăcut morala publică, acest Moloch ipocrit, care consumă multe sosuri, cu oarecare cădelnițări de smirnă și tămâie.

Lui și numai lui, îi confecționează d. Dessila un sfârșit edificator, care consfințește baza tradițională a familiei. Asta nu merge fără oarecare pripeală, dacă e vorba ca iute, iute să se găsească un desnodământ pravoslavnic. Un model, fostă prințesă rusoaică, este în *Neastâmpăr* zeul care iese din cutie ca să grăbească sfârșitul. Acest model a uitat poșeta la Sorin Batiște tocmai în după amiaza când se săvârșește ospățul trupesc, ca să-l surprindă și să-l denunțe lumii întregi. Irina are eleganța să spună ea cea dintâi, soțului ei, adevărul. Dar nu are și tăria să-i aducă la cunoștință o hotărîre categorică. Înaintea depresiei părinților ei și a lui Stolnicu, care-și părăsește clientela, decis să devină un soț atent, femeia care și-a înfăptuit biruința trupească își pierde cu totul cumpătul. Nu se decide să-și părăsească soțul. Nici nu se gândește să-și facă alt cămin, legal sau liber, cu Sorin Batiște, care e dat ca dispărut, după scandal: nu apare de loc să-și revendice femeia. Dar nici nu are puterea să ducă mai departe casă cu Stolnicu, care-și ia datoria conjugală prea în serios și și-a uitat de tot de cancer și de bolnavi. În consecință, romancierul alege o soluție eroică. Doctorul Stolnicu trebuie readus la misiunea sa de mântuitor al omenirii. Pentru că Irina nu-l poate face fericit, cu toate bunele ei intenții, ea se va da în lături, prin sinucidere. Așa se cruță și gravele decepții ce le-ar avea părinții Irinei, dacă ea și-ar părăsi soțul. Sinuciderea Irinei ia, ca și actul prin care s'a dăruit lui Batiște, caracterul unui abandon înaintea destinului: ea « se lasă în voia soartei ». Dar nu e tocmai așa. E un desnodământ arbitrar, împotriva logicii exterioare a romanului, care e construit, în primele sale patru cincimi, pe rațiunea biologică a existenței, axată în jurul sexualității. Nerespectându-și datele esențiale, romanul își frânge unitatea, calitatea principală, prin alte cuvinte. Căci un roman nu e mai puțin un organism decât oricare altă operă de artă. Legea cauzalității îl guvernează cu rigoare. Din caracterul personajelor, desnodământul trebuie să decurgă firesc, ca o lege naturală.

Și care este legea naturală a celor doi eroi, pe care autorul i-a pus în miezul cărții, Sorin și Irina? Este, după formularea de mai sus, realizarea destinului lor biologic.

Dacă împreunarea lor nu a avut acest caracter, ea nu a fost decât o vulgară aventură de studio a sculptorului cu modelul său.

Soluția sinuciderii e simplistă. Cu deosebire când evenimentele se desfășoară brutal, sub zodia vieții sexuale, ele nu pot lua o cotitură determinată de conveniențele sociale, fără ca economia romanului să nu sufere. Sau nu cumva economia romanului e mai bine satisfăcută așa : patru cincimi libertinaj și ultima, morală publică? E și aceasta o socoteală.

* * *

D. Sandu Teleajen pare a fi avut o carieră mai obscură de novelist și romancier. Prin editarea sa de « Cultura Națională », înfruntă o primire pieptișă a publicului. Prin alegerea subiectului, de asemenea. D-sa tratează una din problemele vieții erotice. Canalizarea normală a erotismului, constrâns prin faimoasele refulări descoperite de Freud. Eliberarea obsesiei sexuale, printr'un fel de tratament curativ, la sursă.

D. Sandu Teleajen reușește cu destulă desinvoltură să ducă la capăt un roman de patru sute de pagini, care se petrece în Ploieștii dinainte și după război. Ca o afirmare de romancier, se poate spune că este una. Dar cine l-a pus să-și aleagă un subiect așa de scabros? E vorba aci de un tânăr care-și pofteste verișoara — a fost puțintel și iritat de ea în copilărie — până ce ea se mărită. Dar și după căsătoria ei, în fiecare femeie posedată, încearcă să substituie imaginea zadarnic dorită a verișoarei. Și astfel, un șir lung de ani, procedează substitutiv, fără mare succes. Pe deasupra, mai studiază medicina și începe să o practice.

Intre timp, sosește la ei « verișoara », după o absență în care a încercat o viață cam tumultuoasă și nu totdeauna onorabilă.

Doctorul e prevenit să se ferească. Lucrul e pe cale să-i reușească, mai ales că, îngrijind de o fată frumoasă din vecini, află că de mulți ani aceasta îl iubește. Se deschide perspectiva unei căsătorii certe, sub cele mai fericite auspicii. Dar verișoara se ține de doctor și-l convinge să se vindece de obsesia ei, ca să spun așa, pe teren. Doctorul are slăbiciunea s'o asculte, deși se pare că tratamentul nu dă efecte imediate, ceea ce înseamnă că trebuie prelungit. Il prelungeste atâta, până ce este surprins de

mama « verișoarei » și silit la o căsătorie. Cealaltă? Iși va aștepta rândul. Fetele dela Ploești au caracter bun. Cu rezerva temei, care e de două ori echivocă, odată în esența ei, a doua oară prin înrudirea tinerilor, povestirea e condusă destul de bine. Autorul are un fel de talent realist, în scenele de interior și o mănuire naturală a dialogului.

Dar, de bună seamă, a fost nefericit inspirat, hotărîndu-se să trateze un subiect clinic.

În această eroare a sa, e poate un semn al timpului, care propune problemele cele mai speciale ale devierilor sexuale, examinării unui public întins.

ȘERBAN CIOCULESCU

PAUL ZARIFOPOL ȘI LUCIDITATEA CA DESTIN

Chenarul negru, sărutat de năprasnice limbi de foc, poate i o fereastră spre zăvoritele ferestre din adâncimile unei conștiințe de intelectual veridic, rătăcit pe străzi bucureștene. De când binecuvântatul joc al întâmplării mi-a dăruit uimirea de a asculta frecvent pe Zarifopol, acest om mi-a stat înaintea ca o necesară oglindire de sine și ca o obsesie, de care te temi, dar pe care o și provoci neconținut. Nu era obsesia narcozei, ci obsesia insomniei lucide.

Am auzit șoptindu-se nătâng sau cu răutate: « e dizolvant și iconoclast; nu respectă nimic ». Mi se denunța astfel un caz obișnuit în înalta atmosferă a metropolelor apusene, dar excepțional de rar printre noi, din specia curioasă a *anarhismului burghez*.

Încă pentru mulți contemporani, chiar tineri cu justificate pretenții de capacitate comprehensivă, Zarifopol e taxat drept sceptic, produs al unei rase uzate în rafinerii sterpe și în relativism decadent. Nu era el oare omul care « sucea gâtul retoricii » și turna cu voioșie dușuri reci pe inflații sentimentale, strâmbături culturale și pedanterii pseudosavante ?

Se trece însă cu vederea că un astfel de sceptic, amator de comodități și de cerebralitate în vid, nu pune mâna pe condei, chiar atunci când necazuri zilnice îl șficiesc, scoțându-l din bârlog, ci mai degrabă se îndreaptă spre negoț și politică, în calitate de indispensabil « organizator » al muncii altora. Câtă afinitate poate fi între negoț și politică o știa și o scria Zarifopol cu sinceritate delicată dar cuceritoare: « Politica și negoțul sunt formele cele mai evidente de activitate neproductivă, fiindcă amândouă consistă tocmai în manopera formală a valorilor rezultate din fapta creatoare a producătorilor propriu ziși ».

Rezultul lui Zarifopol, pentru cel ce și-a dat puțină trudă de a-i urmări șerpiutul, are fără greș alt rost, rost care se situează pe linia convergentă a unor spirite ca Eminescu, Carp, Maiorescu, Caragiale.

Zarifopol — aci stă destinul lui și al altora — s'a ciocnit de o problematică, încărcată de numeroase fulgere și de nemaipomenite dificultăți, de o problematică, incomensurabil mai ascuțită decât aceea de acum 50—60 de ani. Constatarea se verifică și în alte zone culturale, de pildă, aceea a științei pure. Fizica de azi și fizica de pe la 1870 sunt despărțite nu de câteva zeci de ani, ci de câteva secole.

Prezența printre noi a lui Zarifopol are o semnificație simbolică, închide în sine un simț vigilent al actualului inevitabil, inevitabil prin ceea ce târăște din trecutul proaspăt și împinge spre viitorul enigmatic și ironic.

Nu e anarhism burghez, nu e jocul inconștient și de aceea primejdios al spadei cu două tășuri, ci este patetica chemare la ordine a burgheziei, încă purtătoare de valori culturale. Sunt puternic sonore cuvintele ce deschid și închid acea operă aspră sub decor umoristic, strigăt desnădăjduit spre trezirea celorlalți și spre zadarnica potolire a propriului său cuget: *Din registrul ideilor gingașe.*

Rolul imanent al spiritualității zarifopolitane se proclamă fără nici o rezervă mintală în propoziția revelatorie, pe care n'o pot sublinia deajuns: « Evident, vremile de azi obligă clasa burgheză să-și revizuiască ideile ». Apoi continuă cu limpiditate uimitoare și aproape programatic: « Unii vor ca burghezia să adopte simplu toate concepțiile împotriva căror această clasă a luptat altădată. Această revenire nervoasă și grăbită la credințe și metode de viață din trecut se proclamă astăzi cu sgomotoasă pompă. Dar pompa și sgomotul nu sunt semnele unice, nici cele mai sigure, după care să se evalueze vitalitatea adâncă și reală a unor curente de idei. Oamenii care n'au spiritul nervos imitator, nici înjosit de apetituri și vanități particulare se țin, în chip firesc, departe de grosolăniile modelor intelectuale sau politic-sociale. *Singură atenția acestor oameni mă interesează și mi-a călăuzit scrisul.* »

În « explicația finală » svârle rușinoasei abdicări reproșul meritat: « Luciditatea aspră și rece este tradiția în clasa burgheză, și principiu al civilizației uriașe pe care această clasă a creat-o. Primatul inteligenței formează temelia bunului gust al burgheziei și nobleța spiritului ei specific ».

Visul urât pentru sensibilitatea telepatică a lui Zarifopol era această tragică constatare: burghezia a făcut totul pentru a deslănțui toate furiile drăcești și năvalnicele puteri, care vor sfârși să o sfarme ca realitate actuală, strămutând-o în dimensiuni arheologice și în feeria istorică.

Fenomenul acesta de autodistrugere a burgheziei se cerea priceput fără amânare, căci el masca o taină iritantă, chiar

pentru dogmatica marxistă. Poate că toate valorile culturale cu ecouri umane au dospit în orașe, în acele orașe care au știut să apropie clase și să topească în grație stridența distincțiilor de clan. Poate dar că burghezia mai are un cuvânt de spus.

Dar atunci de ce bate în loc în această dilemă fatală: sau zăbovire în idei mușegăite sau experimente ruinătoare dictate de violență și învăluite adormitor în fumul de tămâie al misticii? «Violența sistematică între oameni și violența asupra inutilităților absurde ale tehnicii: acesta va fi începutul propriu zis al vremurilor nouă, al vieții normale și ușoare. Dar violența este numai o aripă a nobilului front; cealaltă este misticismul. Duhul blândetii în care se îmbracă acesta ne face să uităm lesne înrudirea lor profundă. Amândouă aceste metode elementare de viață se nasc din osteneala inteligenței, din resentiment împotriva greutăților complicate ale tehnicii intelectuale și manuale. Pofa irezistibilă de satisfacție simplă, imediată, ușoară este cuibarul în care clocesc deopotrivă misticismul și violența. Sufletul primitiv se răzbună, animalul vrea să muște, să urle, să se scarpine, să moțâie și să viseze, așa cum îi cere viața profundă a măruntaelor».

Nu veleitatea de a spori sadic confuzia sau voluptatea de a contempla zdruncinări culturale au călăuzit gândul său robust, deosebit de sănătos, ci decizia fecundă de a preface rătăcirile de azi, poate o clipă trebuitoare, în fermente ale culturii eflorescente de mâine. Zarifopol a trăit dincolo de zadarnica luptă dintre cele vechi și cele nouă, a trăit acolo unde se zămislesc pe tăcute alte canoane și adevăruri, care sunt însă adevărurile de totdeauna, transpuse însă pe un plan mai adânc și mai vast.

Omul care în fiecare zi cetea o pagină de filozofie, urmărind încă de mult — elev al profesorului Alois Riehl — năzuința vremii de azi spre un nou realism, curățit de sofisme idealiste ca și de crudități materialiste; omul care n'a consimțit să-și omoare sufletul, pentru a trăi în tihnă, va marca în cultura românească epoca 1930 și va întreține viu regretul unui doliu absurd.

MIRCEA FLORIAN

NOTĂ LA UN ROMAN ENGLEZ

Eram într'o mică barcă ce ne ducea spre vapor, seara. Soarele apusese, luna se ridica. Pe valuri, erau adorabile reflexe argintii... Era viața, era moartea. Marea imensă ne înconjură...

Cine știe unde mergeam și de ce; nu știe nimeni nimic, decât că iubirea este credința noastră... iubirea...

Transcriu aceste rânduri oarecum la întâmplare, dintr'un roman de Virginia Woolf, recent citit (*Night and Day*, traducere franceză la « Editions du Siècle »). Imaginați-vă un asemenea pasaj într'un roman românesc și gândiți-vă dacă ar fi suportabil. Vi s'ar părea naiv, declamator, fals, « poetic » în sensul cel mai rușinos al vorbei. Dela Vlahuță, cred că nimeni nu mai scrie la noi astfel. Platitudinea în literatura românească modernă, joacă mai mult pe cartea cinismului, decât pe a sentimentului. Care din romancierii noștri ar subscrie fraza de mai sus a Virginiei Woolf? Poate nici unul. Ar risca să treacă drept sentimental, ceea ce, se știe, este un păcat de moarte.

Dar nici în franțuzește nu văd posibilă o asemenea frază. Soarele care s'a stins, luna pe cer, valurile argintii, viața, moartea, amorul — e aici un abuz de frumuseți, greu de îndurat într'un roman francez, în care de obicei se ține o cumpănă severă între efuziuni și expresii. Se scrie cu mai multă răceală și, în orice caz, cu mai multă circumspecție în Franța, chiar de romancierii cei mai patetici. (E de observat, bunăoară, ce justă măsură păstrează în trivialitate André Maurois, căruia rare ori îi poți reproșa flagrantă greșeli de gust, deși în întregime este atât de plat și melancolic).

Foarte rar un romancier francez se « abandonează » cărții pe care o scrie. De cele mai multe ori o domină, o ține sub observație. Cred că acest lucru îl deosebește radical de romancierul englez, mai puțin critic, dar mai creator. Momentele tari, eroii extraordinari, melodrama și apoteoza îl înspăimântă pe francez, în timp ce îl câștigă ușor pe englez, prin nu știu ce gust înăscut pentru ceremonie și solemnitate.

De aceea poate și temele de roman englez au amploarea cunoscută, îndrăzneala de a ataca largi cercuri de viață, obișnuința de a pune oamenii în situații decisive, dificil de realizat sub obsesia simțului critic. Cred într'adevăr că este la mijloc o chestiune de abandonare, de renunțare la control.

Este astăzi o idee curentă că inteligența e un rău instrument pentru roman. (Cazul Gide, romancier ratat de prea multă inteligență, a fost exploatat de toți criticii). Această explicație e seducătoare ca orice paradox, dar nu e cu totul lipsită de adevăr. În orice caz, în romanul francez inteligența, sau mai bine spus simțul critic, a făcut serioase ravagii. El este factorul ponderator al acestui roman, dar probabil, în același timp, și cauza sa de sterilitate.

Nu cred că se poate face un mare roman, cuprinzător de viață, de mari pasiuni și de mari catastrofe, fără curajul de a merge puțin orbește în inima vieții, din instinct, fără ezitări, fără rezerve, cu prețul ridicolului, al gafei sau al prostului gust, dar

nu cu senzația de a trăi nemijlocit între oamenii pe care îi crezi. Acest curaj explică resursele romanului rus și, în bună parte, pe ale romanului englez. E un curaj pe care literatura franțuzească l-a avut foarte rar — poate niciodată.

Există totdeauna într'un roman francez — la Balzac chiar — o zonă de răceală între autor și erou, o sticlă izolatoare între autor și dramă, care face categoric demarcația în actul de creație. Această ușoară dar precisă depărtare este fără îndoială distanța lucidității. Ea marchează ficțiunea: ea indică limitele dintre artist și artă, ea îl *desolidarizează* pe romancier de roman. Simt mereu în aproape toate cărțile franțuzești ochiul pânditor al celui care a scris. E o prezență străină, pe care nici o artă, cât de subtilă, nu o poate suprima complet. E o prezență care poate fi instructivă, pasionantă, revelatoare, dar care nu încetează niciodată de a fi străină. Ea deplasează axa operei puțin în afară de operă, ceea ce strică integrității ei. Acest ochi care scrutează cartea, de dincolo de ea, este totdeauna o primejdioasă indiscreție. Căci romanul e un gen făcut pentru ingenuitatea noastră, pentru copilăroasa noastră puțință de a crede în ficțiune, de a ne lăsa convinși de realitatea ei. Tot ce turbură această încredere e un atentat împotriva romanului, este o negare a lui. Romanul solicită naivitatea noastră: i se adresează direct. Dar nimeni nu este mai bănuitor decât un naiv: întâiul truc surprins este sfârșitul irevocabil al mitului.

«Truc» e probabil un termen prea violent. El presupune înșelăciune, lucru de care nu poate fi vorba aici. Vreau să spun doar că, lucid prin dispoziție naturală, scriitorul francez aduce în roman o rezistență la legendă, o rezervă continuă față de ficțiune, față de poveste, o permanentă veghe care împiedică visul. Romancierul francez își judecă ficțiunile și, judecându-le, se definește în raport cu ele. Vechiul exercițiu al ideilor generale îl urmărește și aici, unde ideile stingheresc viața, simplificând-o, impunându-i armonioase linii directoare, dar sărăcind-o în același timp și făcând-o să-și piardă forța originală de a crea.

S'ar părea că denigrez această artă a romanului francez. E nevoie să spun cât îmi e de scumpă? Romancier și moralist sunt două calități contrarii, incompatibile poate în ultimă esență. Romancierul se îndreaptă către oameni, moralistul către idei. Totuși aliajul lor în literatura franceză a dat opere de o adâncime, de o grație și de o demnitate, care răscumpără în alt sens tot ce simțul critic e obligat prin firea lui, să anuleze în arta romanului.

Englezii, a căror naivitate este inalterabilă, au păstrat însă romanul departe de orice avarii posibile. Ingenuitatea lor îi predestinează acestui gen literar.

Este în romanul Virginiei Woolf, dela care am pornit, o expresie ce mi se pare caracteristică pentru romanul britanic în genere: *a fi lacom de tragedie*. E o aptitudine de a lua mereu viața în serios, de a trăi fiecare clipă cu o gravitate aproape egală, de a crede în semnificația ultimului gest, a celui mai mărunț fapt. E un fel de onestitate ternă în fața existenței, un refuz permanent de a glumi cu ea, un sentiment de solemnitate a faptului de a trăi. Am adesea, cetind un roman englezesc — nu importă care — impresia că eroii cărții sunt pătrunși de responsabilitatea actelor lor și că nu există pentru ei nici un act derizoriu, nici unul secundar. De aici vine poate obișnuința romancierului englez de a-și construi opera prin acumulare de detalii; un roman fiind un organism complex, asemeni unei colonii de corali.

«*Numai viața are valoare, nimic altceva decât viața*», reflectează cu seriozitate o eroină din «*Zi și noapte*», carte în care toată lumea este serioasă și nimeni nu râde. Această demnitate de atitudine, această înțelegere solemnă a vieții le permite eroilor de roman englez să vorbească despre amor, moarte, pasiune, sacrificiu și alte lucruri gingașe, cum ar fi spus Zarifopol, fără ridicol sau stridentă.

V-ați întrebat vreodată cum se explică numărul mare al femeilor romanciere în Anglia? Dela Jane Austen și surorile Broute până la Mary Webb, Katherine Mansfield, Norah James, Rosamond Lehman, Virginia Woolf, câte mari scriitoare, câte capitale opere! Cine va lămuri această ciudățenie, strict specifică literelor engleze?

M'am gândit adesea la acest lucru și nu am ambiția de a-l fi deslegat. Socotesc însă că în bună parte, ceea ce o face pe englezoaică în deosebi aptă pentru roman, este tocmai acest sentiment solemn al existenței, pe care îl notam mai sus. În artă, femeile sunt rareori frivole. Gustul de a glumi, voluptatea jocului intelectual, detașarea și ironia, sunt apucături bărbătești. Femeia merge din instinct către dramă. Ea are la superlativ acea «*lăcomie de tragic*», despre care scrie în trecere Virginia Woolf, ceea ce o predispune de cele mai multe ori la ridicul, dar o și ridică uneori la emoționante posibilități de expresie.

«*Ea se simțea înghețată, abătută și oribil de clar-văzătoare*» (Nuit et jour, pag. 135). Acest trist dispreț pentru luciditate, pentru clară vedere este o excelentă definiție. Ea explică poate pe trei sferturi romanul englez, care n'are ce face cu luciditatea și clara vedere, prea reci, prea exacte, prea egotiste pentru a comunica direct cu viața.

E un fel de nostalgie poate nu de-a dreptul după inconștiență, ceea ce ar fi prea mult, dar în orice caz o nostalgie după nu știu ce confundare cu mersul existenței, fără a-i rezista, fără a

te supune, lăsând-o să treacă peste tine și să te ducă unde va voi.

Această acceptare gravă, plină de emoție și de seriozitate stă în pragul romanului englez.

*

Romanul englez este, și în structura lui epică și în psihologia lui, realist — de un realism minuțios, atent și strict. Totuși nici o altă literatură nu are atât de mult sensul feeriei.

Nu mă gândesc numai la cărțile de imaginație (Swift, Daniel de Foë) și nici la gustul britanic pentru povestirile utopice (veșnic pasionante dela Thomas Morus la Butler sau, mai recent, Huxley).

Dar în romanele cele mai exacte, cele mai realiste, este un nimb de emoție, de poezie și de sentimentalism, care arată câtă ingenuitate aduc acești oameni în scris. Ei au curajul de a fi romanțioși. Au ingenuitatea de a inventa mici legende și de a crede în ele. « A face frumos » este în estetica noastră continentală, ca să zic așa, un lucru de rușine. Romancierul englez însă nu ezită să-și transfigureze materialul de viață, să-l ridice puțin spre legendă. El aduce feeria în cotidian, o modestă feerie familiară, dar care aburește puțin faptele vulgare dimprejur și le dă oarecare frumusețe, oarecare melancolie.

Cei mai « răi » din analiștii englezi sunt sensibili la acest sentiment și nu mi-a fost greu să notez pe vremuri chiar în Samuel Butler — acerbul, necruțătorul Butler — momente de candoare.

Există un mic roman de George Meredith, surprinzător în acest sens, prin delicatețea, prin romantismul, prin tonul candid al povestirii. L-am cetit acum vreo patru ani, într'o veche traducere franceză și îi spunea, dacă țin bine minte, *La maison de la grève*. Nu-i cunosc titlul englezesc și nici nu știu unde ar putea fi găsit, dar dacă dați într'o zi peste această carte, n'o pierdeți. Este cu totul curioasă în opera lui Meredith și te întrebi de unde vine această briză de poezie romanțioasă, de unde, dacă nu din ceea ce numeam gustul pentru feerie?

O întreagă familie de cărți descind din această aptitudine de a transfigura lucrurile mici și de a descifra visul în faptele cele mai plate.

Este o familie de cărți pure, simple, candidă, care fac față într'un categoric contrast, romanelor de sexualitate și de tensiune.

Nu se poate o mai puternică opunere decât între cele două surori Broute, romanul Emiliei (*Wuthering Heights*) fiind o carte nebuloasă, agitată și febrilă, în timp ce romanul Charlothei (*Shirley*) este o poveste calmă și egală. Această din urmă carte patronează o lungă serie de romane simple, curate, străbătute de un fir de emoție romantică, pe care numai literatura engleză și-l mai poate permite.

Ați citit « Invitația la vals » a Rosamundei Lehman? De acolo se poate vedea cât de puțin trebuie pentru un miracol, când ai ochii exercitați cu recunoașterea miracolelor. Englezii cunosc acest exercițiu.

*

Nu vă cer scuze pentru faptul de a fi divagat. Plecasem din capul locului cu acest gând, iar romanul Virginiei Woolf, dela care am pornit, nu era decât un pretext.

Nici n'ar fi prea multe de spus despre această carte mediocră, dela începutul carierei.

Virginia Woolf a devenit o mare scriitoare mai târziu, cu *Mrs Daloway* și cu *Plimbarea la far*. *Noapte și zi* este o operă de tinerețe, inabil construită pe o interminabilă desbatere psihologică, din care puține lucruri rămân vii.

Lectura însă este totuși utilă, căci fixează un debut stângaci, pe care e instructiv să-l confrunți apoi cu operele de maturitate. Pe de altă parte, în cariera Virginiei Woolf a intervenit un fapt ușor de recunoscut: între *Noapte și zi* și *Plimbarea la far*, la o distanță de vreo 10 ani, scriitoarea l-a citit pe Marcel Proust. Influența dela o carte la alta este decisivă: metodă, stil, viziune, totul a fost modificat, adâncit, disciplinat.

Nu insist însă. Chestiunea e fără interes pentru lector și de aceea nu-l îndemn să încerce confruntarea. (Pentru un critic însă, cazul nu e lipsit de utilitate).

Dar nu de Virginia Woolf ne interesăm aici. Vă repet că *Noapte și zi* e un roman mediocre.

Un roman mediocre, dar nu mai puțin un roman englez. Disting în această carte, dincolo de valoarea ei literară redusă, anumite semne caracteristice literaturii insulare. Este o manieră de a înlănțui progresiv elementele poveștii, de a prezenta personajele pe mai multe planuri, diferit de luminate și de a le imprima un ritm continuu, fără opriri, fără momente eliptice. E o curgere lentă a faptelor. *Trecerea timpului devine în romanul englez sensibilă*.

Țin foarte mult la adevărul acestei observații. Ar trebui să-i dedic poate un întreg studiu, nu o simplă notă ocazională.

Ceea ce este abstract într'un roman francez, este lipsa de realitate a timpului. Nu ai, dela prima la ultima pagină, senzația că a trecut vremea. Drama se desfășoară pe primul plan, pe un singur plan și între două momente de timp diferit, distanța mi se pare a fi numai cronologică, numai istorică, dar nu reală și nu sensibilă. Intr'un roman francez, faptele *nu se întâmplă*, ci se relatează. Iei cunoștință de ele prin mijlocirea unui al treilea, fără sentimentul că ațiși la desfășurarea lor.

Se tot discută definirea romanului în raport cu nuvela. Vă propun următoarea nuanță: nuvela dispune materialul de viață pe un singur plan, romanul pe o multiplicitate de planuri. Francezii sunt și în roman, mari nuveliști.

Intre un roman francez și unul englez, mi se pare că este oarecum diferența dintre un tablou dinaintea și de după Renaștere. Îi desparte « perspectiva » (care, să nu uităm, este și ea o invenție vizuală, nu un instinct).

Intocmai ca în acele tablouri primitive, în care diversele episoade ale aceleiași vieți sunt înfățișate simultan, privitorul având înaintea fezele descompuse ale aceleiași eveniment, ca și cum s'ar fi întâmplat *toate deodată*, romanul francez dispune elementele unei singure drame tot pe un plan unic, fără să le poată despărți în spațiu și în timp, fără să poată adică realiza sensibil această despărțire.

De aceea sunt în romanul francez atât de puțini oameni vii și atât de mulți eroi schematici. A crea oameni nu însemnează poate în ultimă analiză decât a crea timp: a realiza cu alte cuvinte mediul în care un act să-și poată desfășura toate momentele sale distincte. E o problemă de perspectivă. Dintre francezii, puțini au rezolvat-o. Poate Marcel Proust, pentru care trecerea timpului a fost singura dramă esențială a existenței.

Dar un romancier englez realizează această condiție de creație, simplu, ușor, direct, cel din urmă roman purtând cu el câțiva ani demni de viață. « Romanul-fluviu », termen la modă, îmi place doar pentru ideea de trecere lentă a timpului, pe care o sugerează și care poate fi ușor recunoscută, chiar într-o carte stângace ca romanul de debut al Virginiei Woolf.

MIHAIL SEBASTIAN

BALZAC ¹⁾

«Prietenul unui om de geniu se poate ridica până la el prin iubire, prin înțelegere», spunea Balzac, iluminând rostul creației critice de un adevăr fundamental.

Acest dar de a pătrunde simpatice genul și opera lui este în același timp o credință și un sistem. Întrucât este o credință, se stabilește între operă, personalitatea creatoare și interpretatorul lor un fenomen de atracție care merge până la religiozitate. Întrucât este un sistem, toată energia de iubire și înțelegere devine științific, lucid comunicabilă. Pasiunea și obiectivitatea, elementele esențiale ale geniului, devin astfel condițiile și elementele substanțiale criticului.

¹⁾ Balzac de Ernst-Robert Curtius.

Ernst-Robert Curtius (« Balzac ») a plecat dela o astfel de înțelegere a misiunii critice și a iluminat viguros în toată complexitatea lor, două mari figuri ale romanului francez : Proust și Balzac.

* * *

Zadarnică și înșelătoare a fost până acum orice tentativă de-a închide universul operei balzaciene într'o viziune numai psihologică, numai estetică sau numai sociologică și anecdotică. Falsă apare orice perspectivă de înțelegere, din aceste puncte de vedere răzlețe. Nici romantismul, nici estetismul, nici realismul sau naturalismul, incapabile de a-și apropia lipsite de orice prejudecăți opera lui Balzac, nu au putut realiza decât o imagine searbădă, incompletă, caricaturală a figurii lui.

Adevărul este că omul care a fost Balzac și « Comedia Umană » nu pot fi înțelese și explicate decât în funcție de însăși totalitatea perspectivelor critice. Fiindcă « totalitate », univers, este și opera sa. Numai unei conștiințe cosmice, unei inteligențe sferice, adică capabilă de-a judeca totul în funcție de tot, — i se deschid porțile universului balzacian.

* * *

Criticul german a avut dintru început revelația că opera în miezul căreia avea să pătrundă și care-l atrăgea cu putere, stă sub semnul unui mare mister existențial și poetic totdeodată : *energia vitală*, misterul însăși al acestei energii. Sub forma pasiunilor îl încearcă omul ; sub forma setei faustiene de infinit o resimte poetul și artistul.

« Balzac nu poate fi înțeles decât plecând dela această idee de totalitate. Ea este rădăcina unică a ființei sale, a universului său spiritual și a operei sale. La el viața, creația și gândirea formează o unitate indisolubilă. Cu alte cuvinte, arta lui Balzac nu este decât energia sa vitală transformată și este în același timp expresia, aproape s'ar putea spune aplicarea și verificarea universului pe care-l poartă în sine » (pag. 312).

Dar până la această concluzie, Curtius a străbătut procesul unei trăiri intime și intense a valorilor artei balzaciane. Când momentele acestei trăiri s'au sublimat în gândire speculativă, valorile au intrat în domeniul analizei sistematice și al obiectivizării.

Cea dintâi revelație în contactul prelungit cu opera lui Balzac, Curtius o are în intuiția unui « secret », care străbate structura inspirației romancierului ca și întreaga lui viață. Copil, Balzac se simțea posedat de o forță și simțea în el acțiunea îndepărtată a secretului care, mai târziu, va fi *viziunea interioară a vieții*. Acest mister, Balzac l-a trăit pe un dublu plan : al vieții exterioare și al vieții interioare. Din alternarea și suprapunerea lor prinde

viața germenelor inspirației la Balzac. Din topirea lor, el cunoscă momentul suprem al cristalizării artistice. Și astfel, Balzac trăiește misterul sub a treia formă a sa: creația.

Mai departe, aceeași fuziune mistică cu adâncul, cu specificul naturii romancierului, permite deslușirea aceluia simbolism poetic pe care Curtius îl atribuie « Comediei Umane »: « Toate aceste puteri magice, mistice, oculte, pe care Balzac le-a introdus în opera sa își au izvorul ultim într-o sferă care stă dincolo de orice inteligență, tradiție: Balzac a avut conștiința secretului puterilor pretutindeni prezente, pretutindeni vii, pretutindeni efective, care străbat și inundă cosmosul » (pag. 68).

Cheia de deslegare a tuturor nedumeririlor cosmice se află astfel în profunzimile unei științe, care a găsit în Balzac un înflăcărat adept: *magismul*. Tot haosul de antagonisme, duplicitatea însăși care există în natura umană nu se explică decât magic. Magismul, Balzac însuși îl concepe ca pe o mică « posibilitate de descoperire a sensului intim al lucrurilor ».

În existența sa spirituală, Balzac resimțea prezența și acțiunea unui fluid mistic de forțe. Desfășurarea acestora determină în om existența lui imaterială. Este ceea ce în credința autorului ia numele de *energetica umană*. Pe axa acesteia s'a născut, spune Curtius, sistemul nervos al artei balzaciene. Balzac însuși o concepea ca pe o forță unică pe care fiecare din noi o posedă și care, asemenea punctului, se dezvoltă mai slab ori mai puternic.

Noțiunea aceasta de monism energetic se dublează firesc pentru Curtius cu un dinamism psihic. La baza tipurilor care formează galeria de monomani și pasionați ai romanului lui Balzac, stă principiul acesta: creator și responsabil din punct de vedere estetic.

Lumea care se agită în « Comedia Umană » e prinsă în vârtejul iraționalității acestui energetism. Formele pe care le ia sunt însăși forme ale sufletului omenească: tot atâtea pasiuni a căror deslănțuire incită imaginația scriitorului. Drama lor devine micul univers pe care îl regizează energia creatoare și al cărui element rămâne la Balzac *pasiunea*. S'a spus că romanele acestuia sunt drama pasiunilor omenești. Pasiunea, sub toate formele ei, este într'adevăr realitatea în care Balzac a trăit. Magie a vieții lui ca și materie, substanță a artei sale, pasiunea a fost elementul care a hrănit focul, sacru și diabolic totdeauna, pe care s'a mistuit personalitatea gigantului romancier.

* * *

Plecând dela ideea că « pasiunea nu se poate cristaliza decât într-o soluție saturată de dorințe », Curtius elaborează un comentariu de o rară subtilitate psihologică și metafizică. Dorința ar fi

o acțiune virtuală, pe când pasiunea este însăși acțiune. Pe când pasiunea este prin esență lucru de durată și constantă, dorința este labilă, modificabilă. Caracterul pasiunii este exclusiv și absolut, căci printre toate valorile vieții, ea alege una. Obiectul unic triumfă și centralizează existența și acțiunile.

Pasiunea nu aparține tinereței. Aceasta nu cunoaște decât dorințe vagi, inconsistente și fugitive.

Numai acela care a pătruns adânc misterul acesta atât de omenesc care e pasiunea, înțelege pentru ce opera lui Balzac apare ca o dibace și grandioasă explorare a străfundului omenesc. Pentru ce numai cunoașterea intuitivă, cufundarea mistică și un elan specific erau proprii unei critice demne de opera lui Balzac.

Toate acestea Ernest Robert Curtius le-a înfăptuit. De aceea, capitolele care urmează se ocupă minuțios de acel joc etern al pasiunilor pe care cercetătorul îl surprinde în opera lui Balzac. Acest joc diferențiază în universul romanelor sale diferite tipuri de monomani (Louis Lambert, Balthazar Claes, Vautrin, Grandet), cărora autorul le imprimă patosul individualității sale.

Toată intensitatea poetică și toată vigoarea dramatică a personajelor vine dela viziunea unică pe care autorul o are despre sufletul uman. El l-a descris cu puterile unui artist dublat de naturalist. Mecanismul delicat și monstruos în același timp al tipurilor evidențiază două mari fețe ale creatorului lor: artistul care a declarat că «pasiunea este substratul oricărei cunoașteri într'adevăr profunde» — și omul de știință. Monomanii și cazurile apar într'adevăr ca tot atâtea monografii științifice.

Pe când însă romantismul nu a dat decât elementul retoric, patosul retoric al pasiunii, Balzac, crede Curtius, a dat «lucrul în sine». Într'adevăr s'a identificat artistul cu creaturile sale și într'atât stăpâna materialul sufletesc din care le turna, încât s'ar putea spune că el a creat din propriile lui pasiuni. Dar aromatic, el se ridică deasupra lor, prinde esența lor fenomenologică și le descrie fără poze patetic-teatrale. Pasiunea, despre care Balzac a spus că este un cancer al sufletului, rămâne demiurgul lumii care trăește larg și intens în «Comedia Umană».

În aceasta, Curtius distinge trei mari familii de pasionați, trei tipuri: juisorii, colecționarii și naturile faustiene.

Pentru juisor punctul extrem și absolut al pasiunii este beția. Stare care se destramă imediat, juisorul este un risipitor de energii. Dimpotrivă, a concentra plăcerea în loc de a o vaporiza în explozia unei clipe este motivul intim care determină pe «colecționar». Pasiunea, pentru acesta, ca și pentru cel dintâi, este o formă a consumării și nu a producției», spune Curtius. A treia categorie o formează căutătorii de idealuri, însetați după infinit. Pasiunea ideii este într'adevăr pasiunea cea mai înaltă, cea mai

pură și mai sublimă. Dar și cea mai primejdioasă. Ea împinge spiritul către prăpastiile visului, ale irealului și ale nebuniei. Contactul cu realitatea se rupe iremediabil la aceștia. Genii « confuze și defectuoase », ei se consumă într'o goană nebună, care uneori sfârșește prin disoluția personalității. Iată de pildă un Balthasar Claes, marele însetat de infinit, creație dramatică și victimă a acestei însetări, sfârșind în inconștiență.

« Astfel se închide ciclul pasiunilor, rezumă Curtius, care începe cu lecțiile pur animale pentru a sfârși în regiuni unde omul pierde terenul, printre extazele înălțării mistice. Intre acești doi poli, stă bogăția pasiunilor omenești » (pag. 114).

Printre ele, iubirea simbolizează nevoia de continuitate a omului. Ca orice pasiune și iubirea vrea să posede sau să creeze ceva. Dar iubirea în elementele sale cele mai pure, mai detașate de conținutul material al vieții, este o stare unde voința relaxată cedează « contemplării ». Iată pentru ce iubirea poate fi beatitudine, pe când pasiunea niciodată. Curtius mai găsește că Balzac a distins energic între pasiune și iubire. Aceasta din urmă implică certitudine și constanță. Iubirea este pentru Balzac o admirație care nu obosește nici când. Ea este unică. Ideea iubirii ireductibile și unice, veritabilă axiomă la Balzac, presupune la aceasta o întregă doctrină filozofică a dragostei. Într'adevăr, în « Comedia Umană » spectrul iubirii este tot atât de bogat și variat ca și acela al pasiunii.

Iubirea-pasiune și iubirea-adoratie sunt cele două forme pe care romantismul le-a exaltat. La Balzac însuși, acestea iau uneori forma unui amoralism conștient care se verifică într'un anumit estetism romantic. Alteori însă, eroii lui Balzac ridică iubirea la o mișcare infinită al cărei refugiu s'ar afla în Dumnezeu.

În viața ca și în arta sa, Balzac a conceput chiar frumusețea și măreția unei « iubiri fără speranță ». Căci « nimic nu se aseamănă mai mult cu iubirea divină decât dragostea fără speranță ». Dar însăși dragostea satisfăcută, fericită găsește la Balzac aceeași confirmare religioasă: « Te-am contopit de multă vreme cu Dumnezeu, tuturilor lucrurilor : sunt al tău, cum sunt al Lui ». Un asemenea ideal al iubirii-adoratie presupune o tensiune nemăsurată care coincide cu tragicul antagonism dintre spirit și materie, inteligentă și simțire. Acestuia Balzac i-a imprimat pecetea artei. Conflictul s'a sublimat în motiv estetic : iubirea a fost magistral descrisă acolo unde Balzac, după ce încercase o fuziune a tuturor elementelor ei, constată un brutal insucces.

Teoria balzaciană a iubirii spirituale nu este o simplă idee poetică, nici o exaltare romantică ; ea este o credință pe care autorul a încercat să o fondeze metafizic. Este un adevărat filozofic. Femeia însăși este pentru el o făptură îngerească. Ea nu este ca

bărbatul, « prinsă în granitul primordial, ci întrupată din coasta bărbatului, materie suplă și ductilă, ea este o creație tranzitorie între bărbat și înger . . . tare într'atât cât bărbatul, poate fi și delicat inteligentă prin sentiment ca îngerul ». De-a lungul operei sale însă, caracterul natural și sensul spiritual al iubirii, concepția antagonismului ei, revine neîncetat. Problemă fundamentală a vieții erotice, Balzac a găsit aci într'unul dintre aspectele sale cele mai caracteristice și mai impresionante, miracolul după care înseta și care este : profundul uman.

* * *

La Balzac erotismul și nevoia de-a iubi sunt contrapunctate de instinctul de putere. Aceste poate lua toate formele posibile, așa încât « una din trăsăturile esențiale ale artei balzaciane, spune Curtius — și aceasta formează conținutul ei dramatic — este că încearcă totdeauna să condenseze situații extrem de încordate ».

Pentru o voință dominată de instinctul puterii pentru starea ei pură, revoltatul este un simbol. Iată pentru ce revolta împotriva societății trebuia să aparțină cu necesitate temelor balzaciane.

Ceea ce însă explică la autorul nostru simpatia nemăsurată pentru revoltat nu este ca la Rousseau, de pildă, teoria dreptului natural, cât plăcerea estetică de-a crea, de-a construi puternice individualități. Iar admirația lui Balzac pentru erou, pentru revoltat sau geniu nu este o rătăcire sau un capriciu romantic, ci este un semn al disprețului său pentru mediocritatea burgheză.

Această mare înțelegere a lui Balzac pentru toate formele și nuanțele pasiunii, ale iubirii și ale voinței de putere consacră operei sale un caracter grandios.

* * *

Dar opera sa nu este numai « creație », ci este deopotrivă cunoaștere. « Dorințele confuze, voința oarbă se îndoie, spune Curtius, sub primatul inteligenței ». Totul se desăvârșește și în același timp se suprimă prin totală integrare în nevoia de cunoaștere. « A prinde ceea ce menține intim lumea este instinctul prim al lui Balzac; de aci vin toate elementele faustiene ale ființei și ale operei sale » (pag. 164).

Enciclopedică și diabolică, această sete de cunoaștere a deșteptat în opera lui observații de natură științifică. Fiziologia, de pildă, ajutând psihologia și sociologia devine un principiu de explicare al fenomenelor vieții. « Rolul boalelor, al anomaliei fiziologice, al mizeriilor secrete, reacțiile lor asupra vieții morale a individului ca și asupra relațiilor cu mediul său, toate acestea, spune Curtius, Balzac le-a relevat în epopeea sa modernă, convins că înainte de

el, răul fizic fusese mult prea nesocotit în istoria moravurilor » (pag. 169). Acest caracter al operei lui Balzac și admirația sa pentru marii naturaliști ai timpului, leagă opera și concepțiile lui de științele epocii sale. Cu toate acestea știința rămâne pentru acest autor o « nomenclatură ». Ea nu explică intimul lucrurilor, nu conduce până la regiunile profunde ale cauzelor. Ca și Faust, Balzac se întoarce fatal la magie după ce totuși a înălțat imn triumfului inteligenței asupra haosului materiei.

* * *

Același demon al cunoașterii a realizat în opera lui Balzac giganta frescă a societății în care trăia. Secolul al XIX-lea a cunoscut un adevărat cult, un exaltat entuziasm pentru realitatea societății. Pentru generațiile de atunci, societatea devenise însăși Natura. « Toate acele forme ale societății, trăite de individ, spune Curtius, crescute, deformate, topite, orchestrate într'un uriaș cosmos, constituie acel element al societății moderne, care n'a lăsat liniște lui Balzac: poet al cunoașterii, el o analizează; poet al vieții, el o iubește și o urăște; poet al revoltei, el o combate; poet al puterii, el o domină; poet pe scurt, el o eternizează » (pag. 190). Balzac a iubit într'adevăr toate forțele și toate formele epocii sale. « Societatea modernă » își trăia atunci forma sa cea mai acută. Un simț special pe care Balzac însuși îl numea « contemporaneitate » a pătruns-o plin, spontan, total și a sporit la el facultatea de a resimți vitalitatea modernă. Aci, romancierul are din nou prilejul să surprindă un aspect dramatic al existenței. Căci, într'adevăr, în acest timp, pentru întâia oară, viața spirituală și cea economică se ciocnesc și se înfruntă într'o mișcare și în împrejurări care nu puteau lăsa indiferentă o natură ca a lui. Balzac a preamărit pe omul secolului al XIX-lea, « această creatură suveran inteligentă care a desfășurat o putere supranaturală, care a zeificat nevoile sale pentru a nu le disprețui ».

Expresie necesară a universalismului spiritual al lui Balzac, conținutul și adevărul social din « Comedia Umană » se leagă puternic de evenimentele epocii. Iar dacă poet al sufletului, a desvoltat tot atâtea drame când era vorba să fixeze caractere sau pasiuni omenești, un simț specific social și istoric au făcut din opera sa o vastă epopee.

* * *

Un spirit care a trăit viața pe atâtea planuri și a immortalizat-o în atâtea forme ale ei, trebuia să ia o atitudine și în fața realităților religioase. Cu o sensibilitate profund religioasă, Balzac a abordat acest subiect în « Séraphita ». Această operă este pătrunsă de misticism. Poziția lui în fața creștinismului este dominată de

un dublu antagonism: al magiei și al misticei pe de-o parte, al misticei și al doctrinei ortodoxe, pe de alta. Mistica vrea să transforme și să purifice personalitatea întregă. « Ea este umilință, abandon, iubire. Ea năzuiește către o realitate superioară ». Și calea ei este sfințenia.

Pe când magia sporește forțele înalte ale cunoașterii. Ea este voința, tensiune, sentiment exaltat de putere. Ea năzuiește către o știință superioară. Calea ei este conjurația prin care, veritabilă teurgie, își supune spiritele și elementele. Iată cum rezumă Curtius acest dualism:

« Mistica este calea aleasă de iubire, magia calea aleasă de putere. Astfel, în chiar interiorul sferei transcendentei, ne regăsim încă în prezența dualismului, care opune una alteia cele două tendințe instinctive la Balzac. În magia lui « Louis Lambert », forțele active sunt voința de putere și nevoia de cunoaștere; în mistica « Séraphitei », dragostea și credința. În drumul dezvoltării sale, Balzac se pare că a refuzat încetul cu încetul magia pentru a face loc misticei. Și cu toate acestea, nu a atins niciodată punctul unei perfecte decizii și nu putea s'o facă. Sentimentul magic al vieții prea impregnase la el fibrele sale cele mai intime. El atingea rădăcinile cele mai adânci a energiei sale creatoare. Magia este una din condițiile artei și existenței sale spirituale. Ea se justifică așa dar prin ea însăși, deși s'ar putea ca să fi împiedicat viața sa religioasă de-a se degaja mai pur » (pag. 258).

Mai departe în cele din urmă patru capitole, Robert Curtius fixează figura lui Balzac caracterizând « romantismul opera, personalitatea, influența » marelui artist.

Balzac intenționa să facă din opera sa replica socială a istoriei naturale a lui Buffon. Prin aceasta, el anunță o reacție împotriva exceselor romantismului. La acesta se regăsește reflexul tuturor elementelor epocii moderne, așa dar toate elementele sufletului romantic, dar ele sunt prezente numai ca material. « Stările de suflet romantice, temele romantice își au locul în opera sa, spune Curtius, dar această operă, ea însăși este aromantică, anti-romantică, ceea ce nu însemnează că ar fi clasică. Ea e mai degrabă dincolo de romantism ca și « Faust ». Opera lui Balzac este o *veritabilă fenomenologie a romantismului*. Căci, printre numeroasele tipuri descrise de Balzac, se găsește și omul romantic. S'ar putea forma, extrăgându-se din « Comedia Umană », o întregă familie de naturi romantice. Toți suferă de platitudinea monotonă a vieții zilnice, toți se plâng de existență goală de sens și plină de dureri. . . Naturi sensibile la exces, ele sunt prada a tot ceea ce vine să-i atingă și viața îi mână către un eșec » (pag. 302).

Acești romantici au fost eroii lui Lamartine, Hugo, Vigny, Musset. Musset, de pildă, le dă dreptate, în mod ostentativ sau

nu. Balzac însă studiază, cu obiectivitatea unui mare medic. El face diagnosticul romantismului dar dă în același timp terapeutică... A converti și a lecui sufletul romantic, iată, dacă o considerăm din punct de vedere moral, social și religios, una din temele principale ale « Comediei Umane » (pag. 302).

« Nu, Balzac nu e un romantic », protestează Curtius. Dar nu e nici un clasic și nici un realist. Ceea ce l-a menținut departe de romantism a fost universalitatea geniului său. Realitatea i se părea lui Balzac a fi cu totul deformată în temele romantismului într'un torent de agitații interioare sau numai în imagini pur decorative. Inteligență era sacrificată, « calitatea gândirii », cum spune Curtius, a colorilor și a sufletului pe care îl aducea romantismul, Balzac ar fi vrut să-i adauge transfigurările spiritului, ale inteligenței. Prin aceasta credea să reconcilieze două tendințe ale literaturii epocii sale. « Eclectismul literar » în care Balzac credea și care se încadrează singur nu este într'adevăr altceva decât o armonizare a literaturii de imagini cu aceea de idei.

Această triplicitate de atitudini literare a fost simbolică pentru această epocă a secolului al XIX-lea.

* * *

« Fără îndoială că acel cuvânt de « eclecticism literar » a fost rău ales. Dar el desemnează totuși un gând de mare profunzime în concepția și arta lui Balzac. Printr'o expresie luată dela Goethe, el s'ar exprima prin conceptul de « totalism ». Pe un plan în același timp analitic și mistic, vizionar și științific, el însemnează în artă armonizare, unitate între ordinul ideilor și acela al simțurilor. Intre gândire speculativă și lirism. Iată de ce Curtius a înțeles că această operă nu poate fi înțeleasă și interpretată decât dintr'un punct de vedere totalist, global. Balzac însuși a dat despre creația sa o interpretare metafizică, considerându-se din punctul de vedere al unei estetice mistice și speculative. Acesta singur, numai acesta poate într'adevăr să lumineze o operă de artă care ne poartă către însăși centrul și substanța vieții. Arta pentru Balzac este ca orice formă de sinteză creatoare, « o viziune a lumii întrupată de o formă ». Curtius evocă această magică a arte arătând că artistul este un vizionar pentru care dispar toate obstacolele impuse de materie și de individuație, de timp și spațiu. Dincolo de ele, poetul « vede » esența lucrurilor. S'a spus despre Balzac, încă de mult, că nu a fost un analist, ci un vizionar. Intuiția interioară, capacitatea de închidere în sine și contemplarea lumii în pură gândire, a obținut-o Balzac uneori suprimând temporar conștiința exterioară. Iată ce scrie Balzac însuși în prefața primei ediții a romanului său : « La Peau de Chagrin » :

« Se petrece la poezii sau scriitorii realmente filozofi, un fenomen moral inexplicabil, nemai auzit, de care cu greu știința își poate da seamă. Este ca un fel de văz secundar care le permite să ghicească adevărul în toate situațiile posibile sau, mai mult încă, nu știu ce putere care le transportă acolo unde trebuie, unde vor să fie. Ei inventează apoi o perspectivă sociologică și înșfârșit o perspectivă metafizică, toate trei dând despre lume o imagine totală și completă, uriașă, unde se coordonează, intim întrepătrunse, toate datele adunate de cunoaștere și toate visele inventate de imaginație ».

* * *

Balzac a făcut din roman « forma universală sub care se exprimă viața modernă » cu o putere unică de a o comunica, anima și a pune sufletele în contact pentru a urmări reacțiile lor individuale. Dar o asemenea operă a cerut scriitorului mari și dureroase eforturi. Omul a fost martirul operei, spune Curtius în capitolul închinat « personalității » lui Balzac. Acesta nu a cunoscut fenomenul liberării, al creației ca mijloc de sublimare a unor torente sufletești prea comprimate. Între viața și opera lui nu au existat posibilități de conciliere în acest sens.

Dintre contemporani, nimeni nu a cunoscut drama artistului. Balzac era un singuratec. Nimeni nu i-a oferit sprijinul, simpatia intelectuală de care un maestru nu se poate lipsi. Nici un cerc de discipoli n'a creat în jurul lui atmosfera de care un mare artist are nevoie, atunci când e vorba să comunice secretele operei sale și să le cimenteze.

Timp de aproape douăzeci de ani, Balzac a lucrat cu o intensitate și într'un ritm covârșitor. O voință supra-omenească îl ținutia la masa de lucru uneori zile și nopți de-a rândul. « Concentrat cu totul în lumea pe care încetul cu încetul o edifica, Balzac, trebuia în mod necesar să deplaseze planul realității și să piardă astfel conștiința lumii exterioare... Fără această intensitate a vieții imaginative, Balzac n'ar fi creat niciodată lumea pe care o purta în el » (pag. 364).

Balzac a trăit intens în această lume, a fost sclavul ei, ceea ce un Goethe, de pildă, nu a cunoscut. Balzac aparține cu ființa lui întregă umanității căreia i-a suflat viață din viața lui.

« S'a împovărat de suferințele ei, a împărtășit iluziile ei, a cunoscut febra pasiunilor ei. Dar era în el atâta măreție și atâta luciditate, încât pasiunea nici nu l-a micșorat nici nu l-a orbit. El a căutat adevărul și realitatea: realitatea sufletului uman, realitatea lucrurilor, adevărul lumii și al normelor vieții. El nu s'a pierdut niciodată în haosul instinctelor deslănțuite » (pag. 370). Anarhia intelectuală și socială a secolului al XIX-lea în care

Într'adevăr Balzac a trăit, nu l-a târît după ea și nu l-a deconcertat. El a îmbrățișat tot omenescul, dar i-a dat sprijin într'o realitate superioară, divină. Și astfel opera sa a primit nimbul ordinii și al ierarhiei.

* * *

Peste fruntea grea de atâta lume de idei și imagini pe care o închide, n'a suflat nici adierea aceluia sentiment al naturii pe care mulți artiști l-au cunoscut ca pe-o veritabilă mângâere. Infinitul, Balzac l-a cunoscut în iubire, în secretele creației și ale vieții spirituale. Nu l-a cunoscut în natură. Balzac, «a ignorat mișcarea contrarie care cufundă omul în natură, îl leagă de destins, liberat, cu stelele, nourii, vânturile. Era prea stăpânit de tensiunea existenței umane» (pag. 375). Nicăeri Balzac nu vorbește de fericirea de-a crea. Pretutendeni însă de «teribila facultate de a produce».

* * *

Intr'un capitol ultim intitulat «Influența», Curtius vorbește mai mult de răsunetul acestui scriitor în inima admiratorilor și a câtorva detractori.

Rând pe rând, Balzac a fost înfățișat ca un om de gândire și de filosofie, care înfățișează «desorganizarea produsă de gândire», drama omului care nu poate fi simplu animal.

Paul Bourget l-a numit «un fascinator». Caracterul de fascinație al operei lui rezidă în faptul că adevărul vieții până la marile ei mizerii, a fost saturat de spiritualitate, crede Hugo von Hoffmannsthal. Iar Baudelaire îl numește «mare, teribil, complex» figurând «monstrul unei civilizații și toată luptele, toate ambițiile și furiile sale».

«Dacă îmbrățișăm, încheie Curtius, cu o singură privire istoria acestei acțiuni (influența), vedem că secolul al XIX-lea n'a posedat o imagine una și completă a figurii lui Balzac. Sunt aci multiple rațiuni: critica a eșuat în misiunea ei; privirea era mărginită; disputele școalelor literare și modelele zilei erau toți atâți ochelari. . . . Balzac nu a fost în întregime înțeles decât de aceia care se lăsau prinși de magia lui. Și pentru aceasta numai poezii, un Browning, un Baudelaire, un Hugo, un Wilde, un Hoffmannsthal, l-au pătruns, începând cu însuși miezul ființei lui.

Dominând toate aceste judecăți contradictorii ale trecutului, secolul al XX-lea va începe să-și ia asupra-i sinteza. Se va strădui să pătrundă pe Balzac în unitatea și în totalitatea sa, să vadă în el geniul creator pe care nici o formulă nu l-ar putea închide și care, explorând adânc epoca sa, a creat un univers în care se va recunoaște omul etern» (pag. 413).

Dar acest lucru, se pare, însuși Robert Curtius l-a realizat cu al său « Balzac ». Înțelegerea și întreaga știință cu care criticul german s'a apropiat de marele romancier, au înălțat un studiu critic de vastă și impresionantă proporție. « Balzac » este într'adevăr monumental. Iar pretutindeni străbate fiorul cald al unei iubiri nemăsurate și al unei inteligențe care a ridicat critica la o intelectualizare, la o spiritualizare unică a emoțiilor estetice. Iată de ce credem că am descoperit o metafizică balzaciană.

MELANIA HEYECK

L I M B A H I T I T Ă

Printre limbile vechi care au fost descoperite în ultimele decenii, cea mai importantă, atât prin mulțimea materialelor pe care ni le pune la îndemână, cât și prin concluziile de ordin istoric pe care ne permite să le tragem, este de sigur limba hitită ¹⁾.

Cunoscută mai întâi prin două-trei inscripții scurte, găsite în locuri diferite, această limbă s'a prezentat științei moderne în lumina vastului depozit de documente găsit la Boghazkői, în Asia Mică. Cercetările arheologice ale lui H. Winckler au dus, în 1906, la descoperirea întregii arhive a statului hitit. Majoritatea documentelor, redactate în scriere cuneiformă, datează de pe la începutul mileniului al doilea înainte de Christos. Conținutul lor este din cele mai variate: texte religioase, ca prevestiri, rugăciuni, etc., corespondență, tratate, piese oficiale și particulare.

S'a observat imediat că e vorba de mai multe limbi, dar s'a stabilit ușor că cea mai mare parte dintre documente aparțin limbii pe care s'a convenit s'o numim *hitită* (Germanii o numesc *hetită*). Cum îi ziceau oamenii care au vorbit-o nu se poate încă ști și e probabil chiar că nu se va ști niciodată.

Pentru a descifra textele hitite, au fost de mare ajutor ideogramele. Se știe că se numesc *ideograme* grupele de semne care designează o idee, fără a reproduce sunetele care constituie cuvântul corespunzător acelei idei. Bunăoară în limba hitită « tatăl meu » se zice *attasmis*, dar se scrie ABU-IA. De obicei ideogramele se transcriu cu litere mari, ca să nu se confunde

¹⁾ Pentru istoricul cercetărilor se poate consulta J. Friedrich, *Hethitisch und Kleinasiatische Sprachen*, în *Geschichte der indogermanischen Sprachwissenschaft*, vol. II, partea a V-a, fascicula I, Berlin, 1931. O bună gramatică descriptivă, însoțită de bibliografie, dă L. Delaporte, *Eléments de la grammaire hittite*, Paris, 1929.

cu scrierea alfabetică. În Asia Mică, ideogramele au fost în general întrebuințate pentru cuvintele cele mai uzuale, în timp ce restul textului era scris după sistemul fonetic.

Când un popor împrumuta scrierea dela alt popor, împrumuta de obicei și ideogramele. Astfel Babilonienii au utilizat ideograme sumeriene, iar Hitiții au împrumutat dela Babiloneni, atât ideogramele babilonene, cât și pe cele sumeriene pe care Babilonienii le împrumutaseră dela Sumerieni. În felul acesta, multe din noțiunile importante într'un text hitit sunt scrise în limba babiloneană sau sumeriană, deși cetite în cea hitită. Bunăoară ABU-IA, citat mai sus, este un cuvânt babilonean. Ceva analog se petrece în vremea noastră în Japonia: scrierea japoneză conține un număr respectabil de ideograme chineze, ceea ce face ca un Chinez să poată înțelege unele texte japoneze, fără să știe să cetească cu voce tare în limba japoneză.

Ca să fie mai clar, să presupunem că am adopta scrierea franceză a unora dintre cuvinte, continuând însă să le pronunțăm românește; am scrie astfel NOTRE PERE *carele ești în CIEL, sfîntească-se* NOM *tău*, etc. Totul ar fi cetit ca pe românește: «tatăl nostru, etc.».

Se vede ușor acuma ce importanță au avut ideogramele pentru descifrarea textelor hitite. Grație lor, s'a putut înțelege dela prima vedere, aproximativ, despre ce e vorba în textele hitite, așa cum un Francez care ar vedea fraza scrisă ceva mai sus ar ghici imediat că e vorba de rugăciunea «tatăl nostru». Cuvintele principale din text erau cunoscute pentru cei versați în scrierea babiloneană și nu mai rămânea decât de completat traducerea cu cuvintele secundare. Iși dă seama oricine că, în felul acesta, greșelile grosolane de interpretare erau excluse dela început.

Totuși n'a fost prea ușor să se traducă inscripțiile acestea misterioase. Pentru a le putea ceti, trebuia să fii specializat în limbile orientale, să cunoști cuneiformele. Dar repede s'a văzut că nu e vorba de o limbă înrudită cu cele care ne parvenise până atunci în caractere cuneiforme, deci descifrarea lor cerea alte cunoștințe.

Încă înainte de descoperirea documentelor dela Boghazköi, asiologul Knudtzon stabilise valoarea câtorva cuvinte: într'o scrisoare hitită găsită în tezaurul din El Amarna, Knudtzon a găsit o formulă de introducere foarte uzitată în orient: «*Mie îmi este bine; casei mele, soțiilor mele, fiilor mei, etc., le este bine; să-ți fie bine ție, casei tale, soțiilor tale...*» Cum cuvintele *bine, casă, soție, fiu*, etc., sunt redade prin ideograme, interpretarea în ansamblu a fost foarte ușoară. Substantivele din prima serie sunt urmate de particula enclitică *-mi*, iar cele din a doua serie de *-ti*. Nu încape deci nici o îndoială că *mi* înseamnă «al meu»,

iar *ti* « al tău ». Din partea dela sfârșit, dacă se înlătură ideograma « bine », rămâne cuvântul *estu*, care nu poate însemna decât « să fie ». Bazat pe aceste elemente, Knudtzon a declarat că hitita este o limbă indo-europeană (cf. în latinește *me, mihi, te, esto*) și că textul cu pricina este cel mai vechi exemplar de limbă indo-europeană.

Dar ideogramele au mai servit și în alt chip, mai precis. În aceeași formulă oficială, care se întâlnește în mai multe documente diferite, sau de mai multe ori în același document, se întâmplă ca un cuvânt să fie redat odată prin ideogramă și altădată în transcriere fonetică. Bunăoară prima dată cetim ideograma babiloneană AD-DIN, care înseamnă « am dat », iar a doua oară, în aceeași formulă, cuvântul hitit *pehhun*, al cărui înțeles este astfel identificat. Alteori găsim două copii ale aceluiași text: într'o copie un cuvânt e redat prin ideogramă, în altă copie același cuvânt e transcris fonetic. În felul acesta s'a putut afla cum se chemau diverse lucruri în limba hitită. Apoi unele cuvinte flexibile sunt scrise cu ideograme, dar terminația care arată persoana sau cazul e scrisă cu litere hitite, deci s'au putut afla caracteristicile morfologice.

S'au întrebuițat diverse sisteme de combinații pentru a descifra diferite amănunte. Orientalistul ceh Hrozný, care a contribuit în mare măsură la interpretarea documentelor hitite, a studiat fraza următoare: *nu NINDA-an ezzatteni uatarma ekutteni*. NINDA este ideograma sumeriană pentru « pâine »; restul e hitit. Alături de cuvântul « pâine », e normal să se găsească verbul « a mânca »; influențat de sigur și de germanul *essen* (în limba veche germană *ezzan*) Hrozný a tradus *ezzatteni* prin « veți mânca »; paralel cu NINDA-an *ezzatteni*, se găsea *uatarma ekutteni*, pe care Hrozný n'a ezitat să-l traducă prin « veți bea apă » (pentru *uatar*, vezi englezul *water* « apă »); *nu* fusese interpretat mai de mult de Knudtzon, în alt document, ca « acum » (germ. *nun*, lat. *nunc*, etc.). Fraza întregă se traduce deci prin « acum veți mânca pâine, acum veți bea apă ».

Astăzi, când limba hitită este cunoscută, se știe că traducerea aceasta este corectă. Dar împotriva metodei lui Hrozný s'au ridicat proteste aproape unanime, căci s'a spus, cu drept cuvânt, că nu e permis să te lași condus de asemănările cu limbile indo-europene, atâta vreme cât nu este dovedit că limba hitită este indo-europeană. Și lucrul acesta nu poate fi dovedit decât după ce se vor fi interpretat documentele, prin metode interne, adică fără să facem apel la altceva decât la ceea ce ne oferă textele înșiși.

Cel mai de seamă susținător al acestei idei a fost latinistul german F. Sommer care, neglijându-și specialitatea în care se

făcuse cunoscut, s'a apucat să studieze cuneiformele și să descifreze textele hitite. A izbutit din loc în loc să corecteze traducerea prea îndrăznețe ale lui Hrozný, a găsit soluții pentru unele pasaje care nu fuseseră încă înțelese și, încetul cu încetul, împreună cu alți savanți germani, scandinavi și americani a pus bazele hititologiei.

Astăzi avem numeroase colecții de texte traduse și interpretate și trăsăturile caracteristice ale limbii hitite ne sunt cunoscute. Un singur lucru ne cam încurcă, și anume tocmai ceea ce ne ajută atât de mult la început: *ideogramele*. Există noțiuni foarte importante, care se întâlnesc adesea în texte, dar numai sub forma de ideogramă. Din cauza aceasta nu putem ști cum sunau aceste cuvinte în limba hitită. Așa bunăoară pentru noțiunea de « rege » n'avem decât ideograma babiloneană: LUGAL. Pentru « copil », numai ideograma sumeriană MAR, sau cea babiloneană, DUMU.

În ce privește originea limbii hitite, s'au găsit unii care să pretindă că ea este înrudită cu indo-europeană, în același fel în care franceza, de pildă, este înrudită cu italiana. Astăzi însă se știe precis că hitita este o limbă indo-europeană, atestată la o epocă mult mai veche decât sanscrita, vechea persană și greaca, dar totuși, din multe puncte de vedere, mai evoluată decât greaca sau sanscrita primelor texte. În special în ce privește vocabularul, hitita se deosebește mult de indo-europeană, căci mare parte a vocabularului ei este împrumutat din limbi pe care nu le putem identifica.

Cuvintele ne-indo-europene sunt atât de numeroase, încât s'a pretins că hitita este o limbă mixtă. Aceasta este o greșeală cu atât mai mult cu cât, științificește vorbind, nici nu există limbi mixte. Caracteristica unui grai este morfologia, tiparul în care se toarnă cuvintele; atâta timp cât un popor nu și-a schimbat morfologia, el își păstrează limba lui, oricâte cuvinte ar împrumuta. Iar în momentul când a împrumutat morfologia altei limbi, se poate zice că și-a schimbat limba, nu că vorbește o limbă mixtă.

În ce privește fonetica, se remarcă următoarele trăsături mai însemnate: hitita a păstrat neschimbate consoanele guturale, *k* și *g*, pe care limbile răsăritene (sanscrita, persana, armeană, slava, etc.), le-au schimbat în *s* sau *ș*, *z* sau *j*. De asemenea hitita a păstrat vocala *e*, pe care sanscrita a prefăcut-o în *a* (lucru care a făcut pe primii lingviști să creadă că limba primitivă nu cunoștea vocala *e*).

Morfologia hitită este pe de-a-ntregul indo-europeană. Iată un exemplu inteligibil pentru cineva care cunoaște cât de puțin limba latină. Pronumele relativ, interogativ și nedefinit

este: nominativ *kuis*, acuzativ *kuin*; se vede imediat legătura cu latinescul *quis*, *quem*. Coincidența nu poate fi întâmplătoare; « oricine » se zice în hitită *kuiski*, în latină *quisquis*. Ca să nu încarc expunerea cu exemple din conjugări și declinări, mă mulțumesc să traduc afirmația d-lui A. Meillet, cel mai de seamă lingvist contemporan: « hitita trebuie așezată de aci înainte printre limbile indo-europene de care lingvistul se poate folosi, și învățămintele aduse de ea sunt de cea mai mare importanță » (*Bulletin de la société de linguistique de Paris*, XXXII, 97, p. 57).

De pe acum se pot lămuri unele probleme care înainte de cunoașterea hititei păreau foarte încurcate. Fenomene care apăreau în două limbi răzlețe erau explicate de unii ca fapte înrudite, de alții ca accidente. Apariția lor în hitită soluționează problema în sensul vederilor celor dintâi.

Data la care diversele popoare indo-europene s'au despărțit a fost și ea controversată. Unii tindeau s'o coboare până pe la anul 2000 înainte de Christos. Descifrarea hititei a infirmat această părere, de vreme ce avem o limbă indo-europeană, și încă una foarte evoluată, la o dată care nu e mult posterioară anului 2000. Trebuie să fixăm acum, ca limita cea mai recentă pentru împrăștierea populațiilor de limbă indo-europeană, anul 3000 înainte de Christos.

Dar exploatarea științifică a textelor hitite este de abia la începutul ei, deci trebuie să ne așteptăm la rezultate mai multe și poate mai importante pentru istoria civilizațiilor indo-europene.

AL. GRAUR

CONSIDERAȚIUNI ASUPRA ARHITECTURII FUNCȚIONALE

Pentru foarte mulți arhitectura funcțională este o revoluție sau un atentat împotriva esteticii. Or, în realitate această arhitectură, care s'a încetățenit în toate țările lumii atinse de civilizație, nu este decât o revizuire și o clasare a metodelor de construcție. Din cea mai veche antichitate până la mijlocul secolului trecut materialele au variat puțin: cărămida, piatra, lemnul rămâneau la baza construcției și atât formele cât și dimensiunile aveau să țină seamă de însușirile acestor elemente prime. Arama, alama, plumbul și fierul intervineau complimentar și secundar. Grecii cu marmora, Romanii cu piatra, civilizațiile orientale cu cărămida au întrebuințat în apogeul arhitecturii lor aceste materiale la perfecție. Arhitectura romanică și cea bizantină s'au menținut în

acel echilibru între formă și materie. Arta gotică a început să rupă acel echilibru. Virtuozitatea constructivă a echipelor din Evul Mediu a cerut materialele lapidare ceea ce nu visase niciodată antichitatea. Din statică, arhitectura a devenit dinamică, adică sugerând mișcarea. O febrilitate și o îndrăzneală numai văzute dau acestei viguroase societăți înfrigate de misticism o ingeniozitate tehnică foarte desvoltată în rezolvirea problemelor de construcție. O energie metalică îmbinată cu o gingășie vegetală dă spiritului arhitecturii marilor corporații un caracter liniar și aerian în care masele sunt reduse la maximum de transparență și la minimum de materie. Se simte o vădită intenție pe vremea aceea de a da monumentelor aspecte ireale. Dar aceste construcții care se înalță atât de sus sunt veșnic îmbrăcate de o schelărie permanentă de piatră (contraforturi, arcuri de calaje și pilieri exteriori, care mărturisesc efortul excesiv cerut materialului lapidar). Tot ingeniozitatea și spiritul artist al evului mediu au știut să tragă foloase estetice și să învâluie cu aparențe de fantezie imperfecțiunile catedralelor. Impingând principiul lor până la ultima consecință, acela de a cere pietrei mai mult decât poate da, după trei veacuri arta evului mediu apune într-o apoteoză în care se simt excese de virtuozitate, lăsând renașterii câmpul liber. Dar ceva din îndrăzneala gotică trebuia să rămână. Dacă multe din frumoasele locuințe ale marelui secol francez sunt de un funcționalism riguros, în marile construcții monumentale se simte adesea vechiul neastâmpăr al arhitecților de a cere materialului lapidar ceea ce nu putea da. Exemplul cel mai bun e Pantheonul lui Soufflot. Pe când Domul Invalidilor este de lemn îmbrăcat cu plumb ca și « Val de Grâce » și alte cupole, Pantheonul cu enormul său peristil și înaltele sale bolți conține o anormală structură de fier pentru a completa rezistența insuficientă față de masele impunătoare ale operei acestui ultim arhitect al regalității.

Se simțea parcă de atunci în Europa lipsa unui material pentru construcții mari, care să nu fie supuse ca piatra la echilibristica complicată a artei medievale și la introducerea, puțin potrivită, a fierului în materialul lapidar. Intrebuințarea fierului dă posibilitatea unor construcții care să fie acoperite pe o suprafață foarte mare cu bolți. Dar aceste construcții de fier se integrează prea puțin arhitecturii. Arhitectura tradițională se juxtapune acestor construcții (le Grand Palais din Paris), dar nu învață nimic și nu reține nimic din soluțiile propuse de noul material. Fierul rămâne materialul inginerilor. Aceeași soartă trebuia să aibă la început și betonul armat. Totuși, încetul cu încetul, arhitecții descoperiră avantajele noilor materiale. Dar când încercară placarea vechilor formule a calapoadelor clasice pe

noile și rigidele structuri de fier ori de beton își dădură repede seamă de principiul: că o casă se clădește dinăuntru în afară și că trebuie un aspect diferit edificiilor care erau executate din aceste materiale. După atâtea secole de tradiționalism imposibilitatea de a continua în mod direct armoniile clasice au produs o mare confuzie în lumea constructorilor. Mulți, neputând renunța la vechile reguli, modernizează clasicul. O sumedenie de încercări orientalizate sau pur personale avură cel mai deplorabil rezultat. În timpul acesta, dintr'o parte exigențele confortului și ale luxului generalizat și banalizat creșteau în public, programele arhitecturilor colective deveneau mai imperioase, în ceea ce privește ordinea și disciplina planurilor.

În fața acestor dificultăți se impune necesitatea extremei simplități. În locul ornamentului arhitectura modernă se reduce adesea la studiul maselor și la adaptarea cât mai adecvată a utilității construcțiilor. De aceea titlul ei de funcțional. Dar aceste însușiri nu înseamnă un stil, ci cum am spus mai sus o metodă de construcție. Căci această arhitectură eminentemente utilitară n'a fost decât rareori pusă în fața unor probleme de pură monumentalitate. Fiecare țară va putea cu această nouă tehnologie să-și regăsească propria sensibilitate și fantezie. Dar cu timpul. Adaptările sunt lente și grele. Marea arhitectură trebuie provocată cu mari subiecte. De aceea, orice s'ar zice din partea fanaticilor ori reacționarilor, ne găsim într'o epocă de tranziție.

G. M. CANTACUZINO

DIVERSIUNI PLASTICE: COLOAREA ÎN PICTURA CONTEMPORANĂ

Ne place să judecăm opera de artă, în gradul ei de asemănare cu natura, ca și cum arta n'ar avea altă menire decât s'o copieze.

Intr'adevăr, artistul se inspiră dela natură; însă numai impresiunea trecută prin personalitatea sa provoacă opera de artă.

De obicei, pentru marele public, însușirile pur plastice ale unei opere de artă rămân nebănuite și au prioritate aparențele exterioare: subiectul, anecdota sau sentimentul. Adeseori criteriul de judecată este deformat de predilecțiunile personale ale admiratorilor; de exemplu: un medic respinge un nud pretextând greșeli anatomice în ciuda calităților plastice; un arhitect înclină a judeca un peisaj sau un interior mai mult sub raportul condițiilor de perspectivă.

Ne-a fost dat să cetim, într'o cronică plastică a unui poet, defăimarea unei minunate opere a lui Luchian, pentru că scriitorului îi repugna un copil rahitic ce făcea parte din compoziție, iar simfonia de coloare, spiritualitatea și elevația sentimentului plastic nu-i spuneau nimic. Calitățile plastice ale unei picturi întemeindu-se pe formă și coloare, iar preponderența unuia din aceste elemente fiind în funcție de temperament și personalitate, subiectul operei rămâne de importanță secundară.

Motivul este numai un prilej sau un pretext al deslănțuirii facultăților creatoare.

În fața unui peisaj, fiecare artist are o impresie personală și lucrarea fiecăruia transpune sensibilități deosebite în fața aceluiași motiv.

Și ceea ce poate fi frumos pentru profan, e mult mai probabil că lasă indiferent pe artist. În vreme ce câteva planuri pot fi suficiente pentru o descătușare a sensibilității pictorului.

De multe ori arabescul unor crengi de copac pot inspira o operă de artă, mai fericită decât majestatea masivă a unei păduri întregi.

De asemenea, când artistul pictează o natură moartă nu e preocupat nici de fastul, nici de prețiozitatea obiectului în sine, căci pictorul se fixează deseori la cele mai multe obiecte casnice, — după cum au făcut *Chardin* și *Cézanne*, — găsind voluptate în materia savuroasă pe care o plămădește, în pasta lucidă pe care o întinde, scaldând întreg tabloul într'o irizație de lumină, care se degradează din transparența umbrelor și, toate acestea, obținute fără silă, fără efecte și contraste, ci din treceri aproape imperceptibile ce imprimă operei mister și extaz. Cu aceleași mijloace dau formă și volum lucrurilor.

Într'o mică și modestă natură moartă de *Chardin* e mai multă fluiditate și viață, decât pe suprafețele mari descriptive ale meșteșugarilor manierști.

Chiar într'o lucrare ca portretul, ce reclamă în definitiv o asemănare fizică și psihologică, tot calitățile plastice trebuiesc considerate în prima linie. În fața portretelor de infanți ale lui *Velasquez* se mai pune astăzi întrebarea care a fost mai asemănător, sau se preferă portretul cel mai bine și frumos pictat?

Unde profanul vede obiectul în sine, pictorul vede colorea și exclamă: ce roșu frumos! Iar acolo unde profanul vede urâtul, artistul se pasionează și imprimă expresia, înobilând-o prin stil.

Renoir alegea modelele sale din popor și le căuta cât de robuste și sănătoase, în ciuda modei feminine a epocii, de oarece, iubitor al formelor pline, urmărea colorea și lumina ce se juca pe nud.

Nu vi s'a întâmplat uneori, pătrunzând într'o sală de expoziție, înainte ca ochiul să fi perceput subiectul tablourilor, să fiți izbiți și atrași de un acord de colori sau de simfonia unei pânze?

Pictorul, a cărei sensibilitate e infinit mai vie și mai rafinată, trece prin aceleași emoțiuni, înainte de a așterne pe pânză culoarea din care va purcede forma.

« Quand la couleur est à sa richesse, la forme est à sa plénitude » spunea cu drept cuvânt *Cézanne*.

Coloarea rămâne principala rațiune de a fi a picăturii și rezultanta finală către care converg celelalte elemente plastice.

Și dacă în toate privințele, arta pictoricească e în decadență față de Renaștere, ea se reabilitează numai prin intensitatea și rafinamentul vibrațiilor de culoare ale impresioniștilor, iar în timpul din urmă, prin expresivitatea de culoare la care s'a ajuns după impresionism.

Și nu e puțin lucru.

Pentru a atinge acest scop, generațiile din urmă au sacrificat și s'au lepădat de toate auxiliarele: subiect, descriție, compoziție etc., elemente ce altădată, corect observate, asigurau succes artistului. Pentru a se putea descătușa de tirania tradiției, contemporanii au trecut prin acel *fauvisme*, pentru a se regăsi apoi, mai puri, parvenind a compune și construi prin și pentru culoare, cum a fost cazul lui *Matisse*.

Cam în aceeași direcție *Maurice Denis* dă o admirabilă explicație:

« Se rappeler qu'un tableau avant d'être un cheval de bataille, une femme nue ou quelque anecdote, est essentiellement une surface plane, recouverte de couleur en un certain ordre assemblées ».

Coloare ce ești în noi și curgi în vinele noastre, ce ne urmărești din prag și până în depărtări, tu ne însoțești aveau mereu și pretutindeni, dincolo de umbre și până 'n întuneric, de ce te destăinuești așa de greu și rămâi privilegiul unor rari inițiați?

E adevărat că unii te-au răstignit pe formă, alții ți-au flagelat carnea de te-au frânt în linii, alții te-au sfâșiat în zdrențe și s'au împeticit din tine, iar mulți te-au aruncat în noroi.

Dar totuși, nimeni nu te-a putut silui, și ai fugit de fast și de pretenție, ca să strălucești în taină pe sânul unui nud sau pe smalțul unui vas.

Coloare ce vii din haos și ești atât de vie, culoare sublim limbaj, ce nu cunoaște moarte, culoare ultimul meu prieten ce-mi va închide ochii!

K. H. ZAMBACCIAN

CONCERTE

Abundența recitalurilor, laolaltă cu acea cotropitoare a conferințelor, ca și a expozițiilor plastice, sugerează cu putere o recoltă a păioaselor culturale; e prea de vreme pentru a încerca de pe acum o evaluare a ei; să ne mulțumim deocamdată a constata că recolta se anunță a fi îmbelșugată și că va depăși probabil nevoile consumului intern, care de altfel nu a fost niciodată prea mare, ci dimpotrivă. În ceea ce privește recitalurile, o parte din vina sau din meritul acestei stări de lucruri, revine și sălii Dalles; această fericit construită și norocos așezată sală, provoacă energic recitalurile care se îmbulzesc și fac coadă pe tablele de afișaj. Unele vin chemate, altele nechemate și puține sunt alese; graba cu care apar se învecinează cu panica, iar numărul lor nu înseamnă neapărat înflorire artistică, tot așa cum construcțiile noi din capitală nu sunt semnul prosperității. Dar indiferent de ceea ce reprezintă ca valoare strict artistică, ele au meritul mare că există. Prea numeroase și diverse pentru a fi înșirate toate într'o dare de seamă lunară, recitalurile însumate reprezintă fără îndoială o activitate muzicală care este, ca să zicem așa, de o «incontestabilă valoare». În această ospitalieră și confortabilă caracterizare trebuie să facem, cum se cuvine, un loc de cinste oaspeților străini.

Unul din ei, artist care reprezintă cu strălucire și autoritate arta violonistică a Germaniei, profesorul Adolf Busch, a executat câteva din cele mai strălucite creațiuni ale geniului muzical al rasei. În două audițiuni, cu orchestra Filarmoniceii, am auzit concertele pentru vioară de Mozart, Beethoven, Brahms și una din partitele pentru violină de Bach. Fiecare din aceste lucrări reprezintă adevărate pietre de hotar în literatura muzicală universală; fiecare din ele cere o totală stăpânire a posibilităților tehnice ale instrumentului, o deplină maturitate de gândire, de multe ori o voluntară rezervă în întrebuițarea efectelor și abilităților pur violonistice, în fine un scrupulos respect al conținutului emoțional așa cum l-a statornicit compozitorul. Acest respect al textului în litera și spiritul lui nu exclude cătuși de puțin libera expresie a personalității artistice a executantului; e loc pentru amândouă; dar nu e rar cazul când un bun violonist, alterează de dragul unui efect de culoare, frumos în sine, dar deplasat prin strălucirea sa, echilibrul sau chiar sensul gândirii muzicale. Greutăți de această natură se găsesc la tot pasul și în partita lui Bach și în primele părți ale concertelor lui Brahms și Beethoven. Astfel partita cu prestigioasa ei Chaconne pune executantul la o încercare foarte grea, agravată, în timpurile noastre, de împrăjurarea că suntem obișnuiți cu mase

sonore extrem de bogate, care nu rareori înnăbușă când există, sau acoperă când nu există, ceea ce s'ar putea numi distilatul muzical al unei partițiuni (un prim filtraj, care în general dă rezultate concludente, e reducerea la pian). Când însă vioara fără reazămul orhestrei sau a vreunui instrument acompaniator rămâne singură în fața unei pagini de Bach, audiția începe cu un sentiment de neliniște, asemenea aceluia pe care-l simțim când cineva e pe punctul de a încerca o faptă grea și primejdioasă. Pe măsură însă ce prof. Busch cânta, grija se risipea, și când în fine a atacat ascensiunea aproape insurmontabilei Chaconne, l-am urmărit cu deplină încredere că va izbuti; și nu ne-am înșelat: neobosit, atent să arate acelor care-l urmau cu gândul, toate colțurile și nebănuitele frumuseți ascunse în fiecare amănunt, prof. Busch a construit magistral impunătorul edificiu sonor al miraculoasei Chaconne. Stilul propriu artistului, o rară puritate a sunetului cu o și mai rară sobrietate în întrebuițarea efectelor, erau eminent potrivite acestei realizări, așa cum tradiția ne-a obișnuit s'o acceptăm. Și nici nu ne putem aștepta la altă interpretare din partea unui artist care întrunește în arta lui cele mai solide calități de meșteșug și de stil a țării care a dăruit omenirii pe Bach. Dar acesta nu e felul unic în care se poate executa această muzică; acei care au auzit cum a interpretat Piatigorsky una din sonatele pentru violoncel solo de Bach, au păstrat de sigur în amintirea lor acest perfect exemplu de abatere dela ceea ce tradiția numește «stilul Bach». Cu o perfectă lipsă de prejudecată și utilizând prodigioase resurse temperamentale și coloristice, Piatigorsky a înfățișat, dacă se poate spune, un Bach în culori; și nu era de loc urât. De sigur, tradiționaliștii vor spune că e un sacrilegiu, o profanare și că nu există crimă mai neagră împotriva unei opere de artă, decât aceea de a o abate dela sensul ei primitiv; rămâne numai să fie precizat și dovedit care anume e «stilul» în care muzica de acum 200 de ani trebuie executată; notația muzicală, cu toate indicațiile ei de detaliu este de sigur foarte insuficientă. Tradiția orală, cel puțin în cazul lui Bach, nu prea poate fi invocată, căci muzica acestuia a rămas «în adormire» ani mulți, până când Mendelssohn a redăruit-o lumii; iar «tradiția», de dată recentă, e pusă în discuție cu necontestată competență și autoritate de celebra clavecinistă Wanda Landowski. În concepția acestei artiste, ceea ce se numește obișnuit «stil Bach» rămâne cu totul sub valoarea și conținutul muzicii pe care vrea s'o servească; acei care au auzit pe Landowska susținând acest punct de vedere nu au vorba, ci cu fapta, vor admite de sigur, că cel puțin atunci când cântă ea, are dreptate. De altfel se poate spune că o lucrare muzicală, atunci când are viața robustă și lungă,

nu mai este o relicvă de muzeu, ci o vietate spirituală care își trăește existența și atunci o interpretare nu trebuie să fie o reconstituire istorică, ci e firesc să oglindească, într'o proporție mai mare sau mai mică, înclinările, preferințele și gustul timpului. Operele muzicale, ca și literatura de longevitate excepțională, au existența aventuroasă și plină de neprevăzut; e cazul operei lui Bach care răscumpără în cariera ei strălucitoare, viața pașnică și modestă a faimosului cantor. De când a descoperit-o Mendelssohn, n'a încetat să crească în strălucire și prestigiu; dela Liszt încoace, puțini sunt marii pianiști care nu și-au încercat talentul și abilitatea în vreo transcripțiune; și în timpul nostru sunt numeroși marii compozitori care au prelucrat pentru orhestră preludii, fugi, toccate. E acesta un aspect al vieții muzicale contemporane din cele mai caracteristice. Orhestra domină astăzi necontestat și fiecare zi îi îmbogățește repertoriul cu noi anexări de bunuri muzicale individuale; ca peste tot, colectivul stăpânește și muzica tinde să devină tot mai mult « dirijată ».

Providența a vrut de sigur ca unicele concerte pentru vioară scrise de Beethoven și de Brahms să fie opere de plină maturitate. Familiare publicului iubitor de muzică, ele servesc cu bună știință sau fără voie alcătuirii, în memoria ascultătorilor, a unei galerii de maestri ai violinei. De sigur că diversitatea în clasare e mare și provine nu atât din varietatea artiștilor cât din aceea a publicului; sugestia, prestigiul, ținuta, locul, confortul, dispoziția și câte alte imponderabile nu intervin în formația « impresiei ». Aceea lăsată de prof. Busch este din cele mai solide; e cuvântul care se impune cel dintâi, când ar fi să rezumăm mănunchiul de calități divers dozate, care alcătuiesc compoziția muzicală a acestui artist și profesor, căci sunt indisolubil prezente. Nici una din calitățile care formează zestrea comună a virtuoșilor cu renume internațional nu lipsea prof. Busch, dar ceea ce îi este propriu și caracteristic, e disciplinarea și ordonarea tuturor acestor mijloace, unei minți a-tot-stăpânitoare, întotdeauna prezente și responsabile de cele mai fugare amănunte; un perfect exemplu de disciplină, de sobrietate, de echilibru armonios, de puritate a stilului și de victorie a minții. De sigur prof. Busch va avea totdeauna la noi o primire caldă și va fi plecat cu amintirea unui succes pe care un public recunoscător l-a manifestat fără rezerve.

* * *

Brahms trece printr'o fază de consumațiune intensă; cel puțin oferta este mare. Quartetul « Amicilor Muzicii » alcătuit din d-nii: Koganof, Boniș, Ghiga și Fotino a continuat ciclul închinat muzicii de cameră a maestrului german. Este o satisfacție rară

la noi, aceea de a putea asculta muzica de cameră în condițiuni așa de mulțumitoare; o tehnică ireproșabilă, o minuțioasă preparare a materialului, o credincioasă redare a substanței muzicii lui Brahms, așează aceste condiții pe o treaptă nu deseori atinsă în producțiile noastre. Astfel Trio op. 87, quartetul de coarde op. 51 și quartetul cu piano op. 25, executate cu concursul d-nei prof. Muza Ghermani Ciomac, au fost nu numai prilej de perfectă desfătare muzicală, dar și un strălucit exemplu, să-l nădăjduim și eficace, de felul cum trebuie executat Brahms și muzica de cameră în genere. Este drept că instrumentiștii noștri sunt extrem de ocupați, activând cu toții în cel puțin una din formațiile simfonice ale capitalei, și că repetiții numeroase, conlucrare îndelungată, nu le sunt îngăduite decât cu sacrificiul puținelor ore libere pe care le au. Pe de altă parte însă, audițiile de muzică de cameră nu sunt obligatorii...; ele nu trebuiesc să fie publice decât dela « bine » în sus. Dacă în muzica lui de cameră, Brahms se arată în toată împlinirea și complexitatea ființei lui muzicale, în care ceea ce se numește inspirație și sensibilitate se împletește neconținut și inseparabil cu frumusețea formală a construcției, Requiemul ni-l înfățișează aproape în « stare pură ». Ascultându-l, se înțelege ușor de ce, dreptate a început să se facă lui Brahms, considerat până atunci ca un autor obscur, complicat, atunci când contemporanii lui au ascultat mărețul și totuși așa de cald omenescul Requiem. Dacă vreo operă muzicală poate uneori să exprime trăsături intime, adânci și esențiale ale unui popor, desigur că « Ein Deutsches Requiem » e dintr'acelea. Trebuie să mulțumim d-lui prof. Stadelman și colaboratorilor săi, pentru a fi realizat cu mijloace modeste o foarte meritoasă execuțiune. D-na Bauman-Rădulescu a dat un prețios concurs și un frumos exemplu de solidaritate, proporționându-și meritele cu acele ale orhestrei și ale corului.

* * *

La Ateneul Român, d-ra Lola Bobescu a dat un recital de vioară cu un succes care de sigur nu a fost numai răsplata bine-meritată și spontană a unor calități și realizări cu totul deosebite, dar și un îndemn de a stăruii pe calea apucată; de-a lungul unui program din care nu lipsea nici Bach și nici Ravel, d-sa a încântat publicul, care era cu atât mai bucuros și mai cald în entuziasm, cu cât constata că orice indulgență, la care d-ra Bobescu avea de altfel dreptul și încă de două ori, era aproape inutilă. Toate calitățile de meșteșug, de temperament și de sensibilitate s'au desfășurat liber în varietatea programului. De sigur că ceea ce încântă întâi e frumusețea tonului și belșugul

neobișnuit de culoare; un simț ritmic care de-abia ne lasă să credem că d-ra Bobescu e foarte tânără, o natură muzicală bogată și dornică, o înfățișare grațioasă și sobrietatea gestului întregesc personalitatea acestei tinere artiste, căreia viitorul îi mai mult decât surâde. De altfel, când un critic de autoritatea lui Emile Vuillermoz a avut cuvinte de totală apreciere pentru tânăra noastră compatriotă, nu mai e nimic de adăugat, decât să-i dorim să urmeze calea naturală a talentului cu care e înzestrată, ținând poate seama de sfatul pe care un ilustru scriitor francez, cunoscut pentru interesul pe care-l poartă tinerilor, îl dădea unuia din ei, care îi cerea o regulă de viață: « il est bon de suivre sa pente, pourvu que ce soit en montant ».

* * *

Cu toate greutățile importului, acel al artiștilor străini urmează satisfăcător; după Piatigorsky și Busch, l-am auzit și pe Enrico Mainardi. Artist de mare și meritată reputație, violoncelistul italian a executat cu orchestra Filarmoniceii concertul de Dvorak. Lucrare tipică a maestrului ceh, bogată în invenție melodică de inspirație populară, pătrunsă de o melancolie vișătoare și meditativă, interesul ei muzical e distribuit egal între solist și orchestră. Concertul s'a bucurat de o interpretare cu totul aleasă; d. Mainardi e un artist în stăpânirea tuturor mijloacelor pe care le reclamă dificila operă. Pasaje de virtuozitate periculoasă erau redată cu toată siguranța și perfecțiunea, indispensabile pentru a le justifica prezența într'o lucrare, în care interesul muzical depășește cu mult pe cel tehnic; o frazare foarte îngrijit cizelată, servită de un ton frumos, cald și plin, o tehnică foarte precisă și curentă, ceea ce nu e tocmai obișnuit la violonceliști, au făcut dreptate deplină concertului; ca și orchestra de altfel, care sub conducerea d-lui George Georgescu a fost cu totul la înălțimea rolului important pe care-l are în această operă.

Programul a debutat cu o primă audiție: aceea a concertului de Bach pentru vioară, flaut și clavecin; d-nii Teodorescu, Jianu și Rădulescu au fost soliștii. Primul allegro a îngăduit și clavecinului, care cu sonoritatea lui anemică era copleșit în tovărășia orchestrei, să fie apreciat într'un solo în care d. N. Rădulescu a avut ocazia să-și arate toată abilitatea pe care o posedă în mânăuirea acestui instrument grațios și debil; căci numai când i se îngăduie să vorbească singur câtva timp, nestânjenit de instrumente adulte, urechea se acomodează la volumul sonor scăzut al clavecinului și îl poate urmări atunci, cu plăcere și afectuoasă indulgență.

Prea numeroase și prea diverse în importanță și valoare pentru a fi mai amănunțit comentate într'o cronică, manifestările muzicale ale acestui început de sezon și sfârșit de an, se prezintă excelent sub raportul numărului și mai puțin astfel, sub acel al calității, dar toate se pot adăposti sub scutul acelei «incontestabile valori», de care s'a făcut mențiune la începutul acestor rânduri.

RADU GEORGESCU

DRUMURILE UNEI COREGRAFII AUTENTIC ROMÂNEȘTI

Cu ocazia vizitei d-lui Rolf de Maré, directorul *Arhivelor internaționale ale dansului*, constituite la Paris în amintirea Balletelor Suedeze, prin care d-sa a animat între 1920 și 1925 întreaga artă modernă dela pictură la muzică și dela dans la literatură, — ne-am putut da mai bine seama cât de puțin studiată și promovată este la noi problema unei coregrafii specific românești. D. de Maré a venit în România pentru a strânge materialul necesar creării unui colț românesc în muzeul său dela Paris. Interesul său se arăta așa dar deopotrivă față de arta populară ca și față de cea numită cultă. Iar greutatea de a-l documenta și asupra uneia și asupra celeilalte a fost la fel de mare. Știința românească nu are încă nici o lucrare competentă asupra configurației și variantelor jocurilor țărănești. Nimeni nu s'a ocupat la noi în mod special de dansurile populare, care totuși sunt atât de variate și frumoase, atât de străvechi și de impresionante. În al doilea rând, nu avem o caracterizare pe regiuni a jocurilor populare și nici o istorie a evoluției lor. În fine, dansurile populare nu au fost valorificate în cadrele artei orășenești decât în ultimii cinci-șase ani, cadrele în care această valorificare este posibilă nefiind nici ele încă îndeajuns studiate și promovate.

Dacă asupra diferitelor forme tipice ale jocurilor populare nu se poate vorbi decât după o amplă și atentă cercetare a fețelor diferitelor localități unde ele există încă, bine păstrate sau nu, — asupra trecerii dansurilor populare și a tradiției românești pe scenele orașelor se pot face câteva observații, precum și discuta problema pe care această trecere o implică. E ceea ce ne propunem în cronica de față, care va privi, prin urmare începuturile unei coregrafii culte românești din ultimii ani și drumurile de viitor pe care le-ar putea lua o coregrafie autentic românească.

Și când ne gândim la o *coregrafie românească*, nu înțelegem, firește, o coregrafie dansată de Români, ci la o coregrafie

exprimând *ceea ce este mai caracteristic în sensibilitatea și aspirațiunea românească*. Baletele rusești ale lui Diaghilev au fost, de cele mai multe ori, baletе europene clasice, dansate de Ruși. Că aceștia puneau în interpretarea lor și o parte din sensibilitatea și feroarea tradiției lor, nu mai încapе îndoială, chiar dacă un critic ca André Levinson susține că ar fi mistificat, în chip genial, caracterele esențiale și autentice ale teatrului de dans rusesc (*La Danse d'aujourd'hui*, pag. 6). În unele dansuri ca *Petrușca* și mai ales *Sacre de Printemps*, dansatorii au exprimat, cum nu se putea mai tipic, temperamentul, simțirea, sufletul rusesc. La alte trupe și personalități ca dansatoarele din insulele Bali sau ca La Argentina sau ca Mei Lan-Fang, caracterele etnice coincid întotdeauna cu arta.

Dans în România s'a făcut, dar într'un chip la oraș și într'altul la țară. La oraș, influența străinătății a fost suverană, până în ultimii patru ani dansatorii români mișcându-se ca Italianii, Francezii, Rușii, dar nu ca Românii, care totuși la țară, de sute de ani, jucau și combinau fel de fel de pași și gesturi și atitudini, create colectiv și anonim. Pela 1898, directorul Teatrului Național din București, Petre Grădișteanu, a înființat și o școală de balet care a durat până la 1906, fără a lăsa o influență care să conteze, fie pentru arta dansului în general, fie pentru dansul românesc propriu zis.

Cu timpul, pe scenele varieteurilor, cârciumelor, bălciurilor, sau la spectacolele de binefacere ale « lumii bune » care a început să iubească, fără să priceapă întotdeauna cum și când trebuie întrebuițat, costumul țărănesc, și mai ales la serbările școalelor secundare, — dansurile românești dela țară și-au făcut apariția. S'au format trupe și « școale » de dansuri românești, din care cea a lui Mocceanu a ajuns până și în străinătate. Chiar dacă unele din aceste manifestări au fost bine intenționate, artisticește ele n'au făcut decât să creeze o seamă de non-sensuri și de exhibiții de îndoielnic gust. Rareori acești reprezentanți ai dansurilor țărănești au înțeles că nu pitorescul unui costum sau un ieftin sentimentalism exterior exprimă sufletul și sensibilitatea artistică a unui popor, ci altceva: *marile sentimente ale sufletului, mișcările tipice ale trupului, potrivirea tradiției lor cu condițiile prezente*.

Inercările serioase de realizare a unei coregrafii culte românești, inspirată de folklorul și tradiția noastră, nu-și încep istoria decât în ultimii ani, sub lumina a trei factori. Primul, *curentul de păstrare și promovare a tot ce-i autentic românesc*, fie sub forma sentimentalității semănătoriste, fie sub veghea patriotismului conștient, fie sub impulsul curentelor autohtone de după război, — a îndreptat pe artiștii dela noi către

profunzimile și semnificațiile tuturor genurilor de artă populară. Folklorul a început să fie privit nu numai ca o curiozitate exotică sau în laturea lui de pitoresc, ci în ceea ce are el omenesc și artistic, adevărat și frumos. Curentul ardelenesc de păstrare a tot ce-i românesc a avut față de jocurile populare o înțelegere și o grijă care s'a vădit cu prilejul sărbătoririi celor zece ani dela Unire, când d. Tiberiu Brediceanu a prezentat la Arenele Romane din București « *România în port, joc și cântec* », o variată și splendidă antologie vie a dansurilor din toate regiunile românești. Spectatorii acestui poem muzical, etnografic și coregrafic, — popular prin conținut, dar și cult prin cadrul și metodele cu care a fost prezentat, — au putut avea imaginea evidentă a bogăției folklorului nostru, a marei varietăți de ritmică și semnificație sufletească, a grației și vitalității, a gingășiei și fanteziei colective românești. Acolo, ca și recent, cu prilejul vizitei d-lui Rolf de Maré, pe care l-am întovărășit în diferitele cartiere periferice ale Bucureștilor, pentru a vedea cum și la oraș țărani deveniți meseriași, lucrători, servitori, încă se mai întrunesc duminicile pe regiuni pentru a-și juca dansurile din locurile lor de obârșie, — am constatat cât de greșiți sunt cei care cred că toate dansurile românești sunt brutale și monotone, primitive și elementar-vitale. Unele regiuni, dimpotrivă, cultivă o coregrafie rafinată, gingașă, aproape de interioritatea de obârșie, aproape de semnificația aceluși mare și specific sentiment al dorului. Iar altele, cum ne-au arătat unele grupe de dansatori din Bihor și Târnave, posedă o virtuozitate cel puțin tot atât de impresionantă și de complicată ca ale celor mai de efect dansuri rusești sau spaniole. Ceea ce arată că acei ce s'au grăbit să aducă pe scene « dansuri românești » nu au știut și nu au putut să aducă măcar ceea ce era mai de efect și mai pitoresc, deși tocmai efectul și pitorescul le căutau acele « artiste » îmbrăcate în cămașă de noapte, cu fotă și brâu tricolor, purtând niște pantofi jerpeliți și o căciulă de oaie pusă pe o ureche, ca o șapcă de apaș parizian.

Un al doilea element hotărîtor pentru realizarea unei coregrafii adevărat românești l-a constituit *activitatea Societății Compozitorilor Români*. Dacă compozitorii noștri de multă vreme s'au preocupat de muzica dansurilor populare, fie pentru a o culege întocmai, fie pentru a o desvolta în forme culte, ei având o superioară pildă în opera marelui Bela Bartok ale cărui « *Rumänische Volkstänze* » rămân și acum modele de tratare cultă a folklorului popular, — în ultimul timp ei și-au organizat această activitate într'un chip mai științific și mai temeinic, recunoscând principiul exprimat de Bela Bartok chiar în această revistă (numărul pe Iunie 1934): « compozitorul trebuie să

cunoască muzica populară a țării sale și să stăpânească mijloacele ei de expresie în aceeași măsură ca poetul limba maternă ».

Cu anii, compozitori ca M. Jora, C. Brăiloiu, T. Brediceanu, M. Negrea și T. Rogalski scriu, dezvoltă sau se inspiră din dansurile populare românești, cel dintâi compunând baletul « La Piața Mare ». Dacă acești compozitori erau preocupați de muzica și nu de coregrafia dansurilor țărănești, nu-i mai puțin adevărat că însăși muzica a dat coregrafilor noștri prețioase indicații, așa cum cel de-al treilea factor, *activitatea campaniilor monografice ale Institutului Social Român*, le-a relevat o bună parte din semnificația socială și spirituală a dansurilor găsite în regiunile cercetate de monografiști. Cercetând ansamblul de manifestări ale vieții țărănești în câteva memorabile centre ca Fundul Moldovei (Bucovina), Drăguș (Făgăraș), Nereju (Vrancea), metoda științifică promovată de d. profesor D. Gusti a deschis și coregrafiei multe cunoștințe și date de capitală importanță care urmează a fi valorificate în viitor, precum și o metodă nouă de judecare a ceea ce-i tipic românesc.

Desigur că necesitatea unei cunoașteri directe, prin cercetări directe, a coregrafiei populare nu poate fi înlăturată. Dar, parțial, ea a fost suplinită de cele trei elemente aici arătate. Că sub sugestia lor s'a și realizat primul spectacol de dans pe muzică de compozitori români, iată ceva care nu trebuie uitat. La 5 Aprilie 1930, *Societatea Compozitorilor Români* prezintă a XIII-a « audiție ». D. C. Brăiloiu, secretarul și animatorul instituției, rostește cuvântul introductiv, iar d-na Floria Capsali împreună cu elevele sale interpretează după muzica lui M. Negrea, C. Brăiloiu, T. Brediceanu, M. Jora și G. Enacovici o serie de dansuri de oraș sau de țară. La această « audiție » folklorul a fost depășit și format cult în dansul « Alunelul », pe muzică de Marțian Negrea, unde dezvoltările mișcării erau în linia celor populare, dar totodată raporturile de grupare și combinație de atitudini semnificative erau coerent aranjate de d-na Floria Capsali. Fără a se ajunge la o străluminare coregrafică a conținutului românesc, audiția S.C.R. a sugerat destul de expresiv atmosfera românească de țară. Și de asemenea folklorul de mahala prin « Ghiocelul » d-lui Enacovici unde grotescul și humorul a două țigănci au fost bine redate. Dimpotrivă, dansul teatral « A fost odată » pe muzica de M. Negrea, deși evoca o frescă de biserică, nu a fost în stilul bizantin propus, deoarece coregrafia nu s'a ferit de anumite grațiozități și poze de frumusețe păgână sau de salon, care anulau aparența mistică, hieratică, liniară, abstractă a stilului bizantin.

După această încercare memorabilă de creare a unei coregrafii autentic românești, singurele manifestări care contează

și care au făcut un pas considerabil spre definirea unui dans cult românesc sunt dansurile românești prezentate de d. Gabriel Negry la cele două spectacole de dans ale sale, din 24 Noemvrie 1933 și 23 Noemvrie 1934. La primul spectacol, d. Negry a prezentat un « *Triptic* » pe muzică de Bela Bartok, inspirându-se din iconografia și folklorul românesc. Deși cu unele lacune, cauzate mai cu seamă de muzica extrem de dificilă pe care orchestra nu a putut-o stăpâni îndeajuns, — schimbările de ritm și măsură fiind în genere atât de frecvente muzicii populare, deci o dovadă în plus de puterea de nuanțare și varietate, — coregrafia d-lui Gabriel Negry a izbutit să indice drumul de mare stil al dansului românesc autentic. In prima parte a « *Tripticului* », reprezentând nașterea așa cum este trăită de spiritualitatea și arta Românilui, coregrafia s'a organizat într'un stil bizantin al Bunei Vestiri, ceea ce a fost o inspirată idee, tipic autohtonă. Mișcărilor au fost aici simple, liniare, mistice, dar în sensul icoanelor de țară. Atitudinile naturale; trupul liber, călcându-se cu tot piciorul. Partea a doua simboliza viața, — flăcăul și fecioarele dansând cu toată primitivitatea impulsurilor lor biologice și răsărind parcă din vegetația naturii. Coregrafie brutală, primitivă, elementară, cu tendințe slave de nebunesc joc al sângelui. In sfârșit, tabloul ultim — moartea — întruchipa riturile magice și transcendente ale tradiției populare românești. Coregrafia întrebuița aici jocul bocitoarelor atât de tipice și prezentate ca niște « zeități, cu măști diabolice, făcând farmece în jurul unui foc » (Explicație din programul spectacolului). Finalul aducea gesturile jucăușe și păgâne ale unui duh ursitor, care « ascuns ținuse firul celor trei vieți ». Astfel în cele trei părți ale « *Tripticului* », d. Gabriel Negry a înglobat cele trei baze esențiale ale oricărei arte românești, *mistica bizantină, primitivismul biologic romano-slavon și riturile păgâne*.

Aceste baze esențiale au fost reluate și lucrute și mai coregrafic la spectacolul de dans din 23 Noemvrie 1934 al d-lui Negry. In « *Rit de trecere* », d. Gabriel Negry, acompaniat de un cor care rostea un descântec și apoi cânta un patetic bocet tot popular, a înfățișat patru momente din jurul morții: descântec, moarte, bocet, trecere, exprimând coregrafic substanța aceluși sentiment de solidarizare a colectivității țărănești cu cel ce pleacă, acea contopire metafizică din pragul morții și apoi alungarea duhului celui mort, viața recăpătându-și tăria și lumina. Gesticulația de o simplitate esențială, gesturile magice ale bocitoarelor, moartea stoică a omului, jelania aproape statică a celor ce privegheau au construit o atmosferă emoționantă, expresivă pentru substanța tradiției spiritului românesc.

Iar în icoana bizantină acompaniată de cor bisericesc « *Floarea Nesticăciunii* », în care e vorba de apariția Arhanghelului Gavriil în lume, pentru a aduce Fecioarei vestirea cea bună, iar oamenilor sămânța florii care purifică totul, crinul, d. Gabriel Negry a realizat cea mai însemnată pildă de coregrafie autentic românească. Având de rezolvat greua problemă a *creării unui stil bizantin în dans*, — stil care, după cum se știe, este cu totul abstract, hieratic, extatic, — ținând mai mult de simbol decât de o reprezentare concretă, vie, pământească, coregraful și dansatorul Gabriel Negry a izbutit să redea acest aspect simbolic, fiecare mișcare fiind în sine un tot static, făcând să se uite trecerile dela o mișcare la alta, dela un gest la altul. Pentru prima dată, un lucru românesc a fost primit cu o unanimă emoție, nefiind cătuși de puțin vorba de vreo complezență din patriotism sau politețe. Icoana bizantină a fost însuflețită, așa dar, fără a fi umanizată și deși dansul, ca și sculptura, se fundează pe volum, pe mișcări concrete, aici totul a fost trecut pe un plan spiritual și simbolic, fiecare mișcare aducând o atitudine încremenită, ca în icoanele românești sau în stampele extremului Orient.

Cândva va trebui, pe lângă o cercetare pe regiuni și sfere de interinfluențare a coregrafiei populare, o studiere mai adâncă și mai completă a elementelor de dans și tradiție populară care pot fi trecute în forme culte. Este cert că un coregraf de mare personalitate cum este d. Gabriel Negry va putea desvolta și mai mult cele trei baze ale spiritualității și artei românești, exprimând prin arta sa specifică, fie diferitele momente și simboluri ale misticei bizantine, fie tradiția de humor a lumii de odinioară, în care pitorescul orășenesc, greco-turc sau nu, să fie pus în slujba unui sentiment universal (o coregrafizare a năzbâtiilor lui Nastratin sau a poveștilor lui Creangă poate conduce la nebanuite rezultate), fie toată tradiția țărănească și voevodală, în care lirismul dorului se împletește cu dansurile primitive de luptă, viață și moarte, cu magia, cu o serie de rituri ce întovărășesc tot ceea ce viața conține mai de seamă și mai esențial.

Oricât de cult și de desăvârșit tehnicește, coregraful care voeste să realizeze ceva autentic românesc trebuie să participe la întregul conținut al substanței românești, stăpânind mijloacele de expresie ale acestei substanțe, universală desigur în fondul ei, dar și românească în modalitățile formale sau tehnice, construite de-a lungul veacurilor și păstrând urme de magie, străfulgerări de barbarie primitivă, aspirațiuni de trecere peste tot ce-i vremelnic și cufundare mistică în bizantinul ortodoxiei noastre.

HUGH JOHNSON

Ca în orice revoluție, și în cea americană vedetele se succed în serie. I-a venit rândul și generalului Hugh Samuel Johnson, care s'a arătat cel mai rezistent în favoarea publică și a președintelui Roosevelt. Intr'adevăr, el a comandat un an și jumătate organizația de refacere și de control al economiei americane, « National Recovery Act ».

A fost și el covârșit și doborât de N.R.A., îndrăzneța încercare de restaurare națională. În Martie 1933, când președintele Franklin Roosevelt lua conducerea Lumii Noi, ajunsă pe pragul catastrofei, aproape jumătate din populație era pe străzi buimăcită, falimentele se succedau cu o viteză uluitoare, iar panica în cercurile financiare era înfricoșătoare. Momentul cerea acțiune. Președintele a căpătat pe loc puteri nelimitate, pe care le-a exercitat în fapt în vederea reglementării prețurilor celor necesare traiului zilnic, controlului orelor de muncă și al salariilor, delimitării producției și repartiției. Pe lângă fertila-i imaginație nutrită de experimentări, președintele avea cu el izvorul abundent al « clubului de creere », dar ca organ de acțiune și executare numai pe generalul Johnson, dovedit omul cel mai activ, pe linia lui Stalin și a lui Kaganovici din cealaltă parte revoluționară a lumii, cu economie controlată.

Administrarea restaurării naționale reclama o muncă de birou gigantică, operă în care generalul Johnson era maestru : publicitatea și propaganda au fost prodigioase, iar elocința generalului făcea minuni. (Era vorba să convingă cinci milioane de patroni americani să accepte « carta muncii » de fixare a salariului minim și a numărului maxim al orelor de lucru. Rezistența lor e tipică în conflictul cu Ford). Intreaga mașină a fost mișcată de Johnson. Toată economia americană devenise o cazarmă uriașe sub comanda lui, exemplu de muncă, de sacrificiu și de profundă onestitate.

Fosta căpetenie a N.R.A.-ei avea studii juridice ; a profesat cândva avocatura. Pentru care motive a intrat în armată, unde a făcut carieră strălucită, rămâne de văzut. A avut norocul să fie remarcat de generalul Pershing, sub care a lucrat planul recensământului general pentru caz de război, plan aplicat în 1917. Ca atașat al comandantului suprem Pershing, Johnson a făcut războiul cu gradul de colonel.

O altă legătură propice a fost aceea cu miliardarul Bernard Baruch, stabilită în vremea când conducea serviciul munițiilor. După război, noul general Johnson se retrase din armată și intră în operațiunile lui Baruch cu titlul de consilier comercial. Cu recomandarea lui Baruch — eminența cenușie a Casei Albe — generalul consilier a ajuns protejatul lui Roosevelt, care l-a apreciat

ca pe un excelent executant; era omul care îi trebuia la postul de «generalisim economic», cum se exprimă un biograf al său.

Președintele Roosevelt n'a avut un instrument mai aplicat și mai credincios ca generalul Johnson, nimerit prin temperament și prin aptitudini la acțiune și îndrăzneală. Depărtarea și propriile noastre preocupări nu ne dau perspectiva pentru înțelegerea celor ce se întâmplă în afara grijilor noastre împovăritoare. În experiența președintelui Roosevelt, partea generalului Johnson e considerabilă.

Cu multă întârziere ne-am putut da seama de situația tragică în care ajunsese Statele-Unite la venirea lui Roosevelt, în Martie 1933, și încă puțină lume cunoaște sensul adevărat al «experienței» întreprinsă de președinte.

Intinderea și gravitatea situației de atunci nu se poate aprecia numai după cifrele statistice, cât mai ales după spectacolul uman al celor 17 milioane de șomeri, spectacol neasemănat ca valoare emoțională. Pentru descrierea exactă și pentru viziunea acelei mizerii umane, e nevoie ca însuși lectorul să fi trecut în viață-i prin momente de lipsă, ca să înțeleagă dramatismul intens al acelei mizerii care năpădise gloatele, restrângându-le inteligența, distrugându-le speranța și reducându-le la o demoralizare animalică. Azilurile pentru adăpostirea miilor de nefericiți și înjghebările de barăci cunoscute cu numele de «satele lui Hoover» au întrecut viziunile de catastrofă și decădere omenească pe care le avem din lecturile despre India și China. E de reținut că șomerii americani au ajuns la un standard de confort necunoscut de burghezia europeană.

Mai existau alte gloate de lipsiți care vagabondau pe drumurile americane, nu în căutarea vreunui plasament, ci pentru a se agăța de trecători și a împărți cu ei un dejun. Vagabondajul copiilor era groaznic (vezi *Vagabond Children*, de Davis), întocmai ca viața bezprizornii din Rusia, în primii ani ai revoluției bolșevice din Octomvrie 1917.

În această situație în care ajunsese Statele-Unite, e locul să accentuăm că țara era în pericol, că însăși existența tuturor locuitorilor era în primejdie. Ceea ce era extraordinar de greu era găsirea mijlocului de luptă, mai greu decât apărarea împotriva unui război. Într'adevăr, într'o luptă armată există mijloacele elementare și tradiționale, dar împotriva lipsei de lucru, a șomajului, nu s'a găsit încă instrumentul echivalent de combatere. Așa dar, fiind vorba de salvarea publică, de a da lucru și pâine milioanei de ființe care așteptau cu disperare, era nevoie de acțiune, o acțiune chiar revoluționară. Prin urmare este complet greșită denumirea acreditată «experiența Roosevelt». Mai corect spus este *revoluția* lui Roosevelt, ajutat de Johnson.

Acțiunea revoluționară a luat forma următoarelor legi, promulgate în cele patru luni următoare datei de 4 Martie 1933, când noul președinte a preluat administrația: legea de urgență relativă la bănci, legea asupra economiei, legea relativă la ajutoarele de somaj, legea pentru readaptarea agriculturii și cea de urgență privitoare la ipotecile agricole, legea federală pentru ajutoarele urgente, legea de crearea administrației văii Tennessee, legea asupra valorilor financiare, legea pentru crearea serviciului național de plasament, legea asupra bunurilor familiale, redresarea industriei naționale (National Recovery Act), legea de urgență asupra căilor ferate și legea asupra creditului agricol. Intocmite de președinte cu tehnicienii săi (Brains Trust), aplicarea și controlul a revenit generalului Johnson. Era un mijloc de a introduce în economie noi reguli de organizație, bazate pe interesul general al comunității, cu grija de a nu distruge inițiativa individuală și atmosfera generală a democrației.

Ca exemplu putem cita îngrijirea tineretului lipsit de lucru, condamnat la trândăvie forțată și împins la o contagiune morală detestabilă. S'a conceput, în rândul programului de mari lucrări, și îngrijirea pădurilor. S'a organizat o armată de tineri șomeri între vârsta de 18 până la 25 de ani, care au fost înrolați printr'o propagandă și publicitate activă (Civilian Conservation Corps). Această nouă armată, care a numărat peste 300.000 înrolați, trebuia să facă lucrări pentru curățirea, amenajarea și apărarea pădurilor din Virginia. Organizarea ei s'a făcut după metodă militară. Angajații trebuiau să rămână minimum șase luni în serviciu. Angajamentul era numai benevol. Munca era răsplătită în natură (îngrijire și întreținere completă, servită chiar de ei), iar cea mai mare parte din remunerația în bani era vărsată familiilor lor. In asemenea organizare, iscusința lui Johnson era desăvârșită.

Contactul cu populația l-a organizat și l-a susținut generalul după vederile președintelui: publicitate, conferințe, discursuri se succedau fără sfârșit. Se poate spune că oratoria politică a căpătat în ultimul an un nou stil și o nouă formă în America. Discursurile parlamentare și cele de tribună, grandilocvente și solemne, care se adresează numai păturii cultivate și exprimate în limbă literară nu mai sunt gustate. Contactul între noii conducători și popor se face prin radio. Omul de stat își rostește vorbirea în limbă populară, se adresează marelui mase a oamenilor mijlocii. Stilul discursului este de toată simplitatea, vocabularul este al limbii curente: obiectul cuvântării se referă la problemele, la munca și la necesitățile obișnuite ale vieții. Iată un pasaj dintr'un discurs al generalului: « La urma urmei, nu trăim pe lumea asta ca să muncim ca robii, zile lungi și munci extenuante, ca bogăția să se strângă în mâinile a două la sută din locuitorii țării, și numai ei

să dețină patru cincimi din toate averile. Nu suntem aici numai pentru a îndura o viață de ispășire, sub pretext că vom pregăti o fericire veșnică generațiilor viitoare, când pământul ne va fi înghițit. Trăim cu speranțe, cu aspirații și cu dorințe legitime, gândim să avem și noi o mulțumire...» S'ar spune cuvântarea unui socialist. Cu toate acestea ea e plină de bun simț.

Prin concepția și prin mijloacele efortului, se opera, fără violență, trecerea dela vechile forme de administrație de origine politică la concepțiile noi de gestiune socială, fondate pe colaborarea directă și liberă a competențelor existente în diferitele compartimente ale vieții economice. S'a urmărit și se realizează prin acest efort-revoluție formele viitoare ale democrației organizate, în care libertatea individuală nu e suprimată, ci se armonizează cu necesitățile disciplinei sociale.

* * *

Directorul N.R.A.-ei a căzut totuși. A fost și el disgrățiat; aceasta ca o reflexie a grevei din San Francisco.

Indepărtarea generalului, cel mai autoritar dintre colaboratorii președintelui, este interpretată ca o întoarcere în evoluția experimentării Roosevelt; ea a fost semnalată ca sfârșitul perioadei de absolutism, ca o îndulcire a metodelor de guvernare și ca o nouă orientare în politica internă. În realitate este o reprimare a autoritarismului și un semn de respect al libertății.

Generalul Johnson a însemnat atotputernicia și arbitrarul în viața industrială a unei țări. El comanda totodată producția, beneficiile, salariile, era arbitru în conflictele sociale. Ca director al N.R.A.-ei putea fi cel mai puternic ministru din lume, dacă ar fi avut alte virtuți și mai ales abilitate. N'a fost abil cu marea industrie americană, deși docilă, pe care a tratat-o brutal. În fața ostilității patronale, a eșuat. La fel a eșuat și față de sindicatele muncitorești, deși atitudinea lui antipatronală îi da aparența de tribun al maselor muncitorești. Greșala lui a fost de a se interpune ca arbitru, prin consiliile arbitrale, între patroni și muncitori. Nemulțumirile au culminat cu greva din San Francisco. Sub resentimentele și acuzările ambelor tabere, patronală și sindicală, Johnson a căzut, atacat și denunțat întâi din rândurile muncitorești. Cum șeful N.R.A.-ei compromitea cu administrația sa și efortul și guvernarea președintelui, a trebuit să plece.

Indepărtarea generalului înseamnă făgăduiala că regimul de libertăți va fi respectat. Iar el, Hugh Johnson, rămâne un om inutil, un om sfârșit, după ce a dat ultimele sale eforturi, împlinindu-și destinul.

VICTOR GODEANU

LIRA, FRANCUȘI ȘI PĂRĂLUȚA

La început, problemele economice erau adâncite de filozofi. Dădeau loc la speculații spirituale, interesante, la cercetări pline de farmec. Mai târziu, fenomenele și problemele economice au rămas pe seama economiștilor, filozofi minori care preferau speculațiilor spirituale, realitățile materiale.

Cei ce urmăresc evoluția științei economice, din secolul al XVIII-lea și până în zilele noastre — căci de-abia în secolul revoluției franceze s'a produs divorțul dintre știința economică și cea filozofică — rămân uimiți de schimbările de concepție, de prăpastia ce se deschide, nu dela un secol la altul, ci dela un deceniu la celălalt. Fiecare economist e un creator, cel puțin un reformator. Numai doi, trei, tronând pe strapontine, în jurul uriașului Adam Smith, se bucură de o oarecare recunoaștere.

Teoriile economice se schimbă neîncetat. Ceea ce a rămas nealterat e altceva decât teoriile economiștilor, sunt cele câteva reguli cunoscute chiar înainte de apariția științei economice. Acestea ar putea fi rezumate astfel:

toate fenomenele economice sunt îndrumate de legea cererii și a ofertei,

nimic nu se poate desvolta sub un regim de cazne și de îngrădiri,

moneta trebuie să aibă o valoare stabilă și bine hotărâtă.

Că aceste reguli au suferit variații de aspect și de « tehnică », aceasta nu spune prea mult. Ele au rămas adevărurile eterne ale științei economice și ale științei financiare. Au rămas adevăruri eterne, chiar atunci când speculațiile economice au trecut din creierul filozofilor în mapele juriștilor, în compasele inginerilor și în registrele contabililor. Să lăsăm de o parte juriștii care, în mod normal, trebuie să aibă disciplină de gândire și o oarecare putere de discernământ între bun și rău, între drept și nedrept, și care, mai ales, înțeleg respectul legal al libertății. Însă ce are comun disciplina mecanică cu știința economică și, mai ales, ce legătură există între educația culturală pe care o primește un absolvent de Academie de comerț și fenomenele complexe ale economiei naționale și internaționale?

Pe vremuri, românul se năștea poet. Acum se naște economist. Avem douăzeci și două de reviste economice.

În aceste douăzeci și două de reviste apar studii, articole, despre toate chestiile și toate ramurile. Și se dau, mai ales, soluții. Și ce soluții!..

Când oamenii n'au bani, se ocupă de monetă. Întâi, se critică; partea cea mare o ocupă stabilizarea. Dacă bugetul statului e deficitar, leul e de vină. Dacă scad prețurile la cereale, tot leul e de vină. Avem belșug de struguri și vinul ajunge, la producător, trei lei litrul, nici vorbă că leul e de vină. El e de vină când slujbașii publici nu-și primesc lefurile. Tot el, dacă industria petroliferă e strivită de prea mari sarcini fiscale.

Răsfoiți revistele economice. Ascultați discursurile și conferințele ce se țin, atât de des, la radio, la Cameră, la Senat, pretutindeni, unde se vorbește de leu și se propun deslegări pentru chestia monetară. Într'o vreme când problemele economice încurcă atât de mult și pe cei pricepuți, «specialiștii» apar ca ciupercile și soluțiile se dau de toată lumea, cu o ușurință de neînchipuit.

De cele mai multe ori, vorbitorii și scriitorii nu cunosc nici măcar înțelesul cuvintelor de care se folosesc. Ce are aface! Vorbesc cu convingere și pasiune. Aceasta ajunge. Restul n'are, pentru cei mai mulți, nici o însemnătate.

«Inflație», «deflație», «reflație», «devalorizare», «revalorizare», iată câteva noțiuni cu deosebire la modă. Sunt rostite mai des ca «bună ziua»! Să uiți un «bună ziua» se mai întâmplă. Să treacă însă zi fără să auzi vorbindu-se de monetă, asta nu. Câți din cei ce rostesc sau scriu cuvintele acestea ciudate, dar banale, le știu cu adevărat înțelesul. Uneori aziști la o polemică dusă cu înverșunare și cu patimă. Se spun cuvinte grele. Adversarii își apără credințele cu o statornicie și cu un elan de admirat. I-ai crede la extremele gândirii. De fapt, se găsesc în același loc. Dau denumiri felurite aceleiași noțiuni.

Să luăm o pildă: inflația. Cine nu se ocupă de ea? Dela financiarul pretențios și încrezut, până la notarul comunal, toți vorbesc de ea. Unul îi spune «inflație», celălalt «unflație». Ii dau oare același înțeles? Și, chiar dacă îl dau, este, într'adevăr, acesta înțelesul cuvântului?

Pe vremuri, inflație însemna înmulțirea peste măsură a monetei în circulație. Creșterea nemăsurată a biletelor de bancă făcea ca ele să-și piardă valoarea în raport cu aurul. Inflația era, prin urmare, strâns legată de deprecierea monetară.

În ultima vreme, noțiunea de inflație a devenit mai largă. Creșterea circulației nu înseamnă neapărat un spor al biletelor de bancă în circulație. Sunt atâtea mijloace tehnice care îngăduie să se facă inflație, fără să se sporească numărul bancnotelor, întocmai cum sunt atâtea mijloace de a se deprecia o monetă fără să se facă inflație.

Prin urmare, nu trebuie negreșit să sporești cantitatea biletelor în circulație ca să faci inflație. Ajunge de pildă, ca banca

de emisiune să împrumute bani tezaurului public, recurgând la alte mijloace decât tehnica financiară normală, ca inflația să existe în plin, cu tot cortegiul ei de rele și nenorociri.

Câți din cei ce vorbesc de inflație îi cunosc acest aspect? Câți, mai ales, pot să-și dea seama când el există? Cei mai mulți socotesc că o inflație înseamnă, numai decât, o revărsare de bani aducătoare de belșug, în care fiecare își are partea și câștigul. Cât de departe sunt de adevăr. Și, mai ales, ce neputință de a înțelege realitatea.

Criticile și soluțiile curg. Argumentele sunt pline de savoare. Dacă nu le-am ști luate în serios, am fi dispuși să râdem.

Parcă o aud pe coana Tarsița. Venită la avocat să-și divorțeze feciorul, nu dă nici un temei, care să îndreptățească despărțirea. Avocatul nu știe cum s'o urnească. Coana Tarsița e furioasă. Nu înțelege șovăelile avocatului. Ea îi dă de zor: « Apoi, ai cunoscut-o dumneata, pe mă-sa, ce pramatie era! ». . . Coana Tarsița avea, de sigur, metoda ei de gândire. O metodă asemănătoare cu aceea pe care o întâlnim la mulți din acei ce se ocupă de problemele monetare. Coana Tarsița, cu logica ei, avea cuvânt greu în mahala. Mulți din « economiștii » și « financiarii » care îi urmează logica, au cuvânt greu în mahalaua noastră politică.

Iată de ce uneori ne cutremurăm când auzim vorbindu-se de monetă.

Am fi nedrepti însă, dacă n'am adăoga imediat, că problema monetară a devenit foarte încurcată și, mai ales, dacă n'am recunoaște că ea a făcut pe cârmuitori și teoreticieni să-și piardă dreapta judecată, în toată lumea, nu numai la noi.

Suferința actuală economică a lumii nu s'a născut, de sigur, din cauze monetare. Haosul economic la care azistăm e determinat mai ales de asemenea cauze. Din cauze monetare s'au ridicat piedici vamale, s'au făcut contingentări de mărfuri, s'au decretat restricții valutare. Din cauza lor, s'au constituit țările în blocuri, care luptă între ele. Tot din cauza lor, s'au început experiențe economice din cele mai neobișnuite.

În unele țări se remonetizează argintul. În altele, se încearcă ajustarea monetei la prețul mărfurilor. Aurul va să fie detronat din rolul lui de fundament monetar.

De fapt, problema nu e nouă. Unii preconizează să ne întoarcem la sisteme existente cu mii de ani în urmă.

Moneta n'a fost întotdeauna de aur sau de hârtie reprezentând aur. În primele timpuri ale Eladei, plățile se făceau cu boi. Armura lui Diomed valora nouă boi, a lui Glaucus o sută.

În Iliada și în Odiseea, poetul poezilor nu vorbește niciodată de numerar. Când afacerea nu se face cu boi, se face cu plumb, cu fier, cu sclavi. De altfel, cuvântul «pecuniar», care vine de la latinescul «pecunia», dovedește rolul monetar al vitelor în antichitate. Dar nu numai vitele aveau rol monetar. Găinile, rațele, ouăle, îl aveau și ele.

Pe valea Hudsonului, etalonul monetar era castorul. Un castor valora trei jderi. O vulpe valora doi castori. O vulpe albă sau un urs, patru castori.

Oamenii s'au hotărât să înlăture riscurile unei asemenea monete. Au recurs la monete de metal: Roma, la moneta de aramă, Sparta, la moneta de fier. Inceputul e greu. Oamenii nu vor să renunțe la moneta reală de până atunci. De aceea, primele monete ale lui Servius au săpate pe ele un bou. De altfel, aceasta este originea animalelor bătute pe monetele altor țări.

De abia mai târziu, oamenii au recurs la metale prețioase, făcând ca moneta să fie mai potrivită cu împrejurările vieții economice. Nu mai trebuiau să transporte o cireadă de vite sau o grămadă de fier când aveau de făcut o plată mai însemnată. Ajungea câteva zeci, sau câteva sute de piese. Aurul și argintul au fost adoptate în scop monetar, pentru raritatea lor și pentru valoarea lor naturală.

În felul acesta, se spera că se va ajunge la un etalon invariabil de valori. N'a fost astfel. Nu există țară fără istorie și nu există istorie fără războaie. Un război cere bani. Cum puterea de contribuție a populației e mărginită, cârmuitorii popoarelor au fost siliți să-și procure fonduri pe altă cale.

Această cale e inflația. Pe vremuri ea se făcea, bătându-se moneta din aur amestecat cu metale mai ieftine. Astăzi, când moneta metalică a ieșit din uzul practic și nu servește decât ca acoperire pentru bancnotele institutelor de emisiune sau pentru nevoile de mărunțiș, inflația se face pe căi diferite, grație mijloacelor puse la îndemână de tehnica bancară.

Războiul mondial a provocat cea mai grozavă dintre inflații. Un război de patru ani cere cheltuieli uriașe. Mașinile de tipărit ale băncilor de emisiune au lucrat ziua și noaptea. Valoarea aur a monetelor a scăzut într'una.

În primii ani de la restabilirea păcii, cârmuitorii Statelor și-au dat seama că relele inflației îi lovesc din greu. Au hotărât, atunci, să stabilizeze. Stabilizarea s'a făcut însă în cele mai multe din țări, ținându-se mai mult seama de impulsul orgoliului național decât de realitățile economice. Astfel, s'a ajuns ca la primele zdruccinări ale crizei, cârmuitorii diferitelor țări să-și dea seama că orgoliul național e, uneori, un prost sftenic și că trebuie să renunțe la stabilitate, dacă nu vor să împingă la absurd relele

unei monete nepotrivite. În situația aceasta se afla Anglia. De soarta Angliei sunt legate însă multe țări. A fost deajuns ca guvernul Marii Britanii să suspende convertibilitatea monetei, ca toate acestea să fie silite s'o urmeze.

În felul acesta, s'a născut haosul monetar în care se sbate toată lumea. Căci pilda Angliei, cu miraculoasa ei ieșire din criză, a dat multora impresia că deprecierea monetară poate fi un leac al suferinței. Impresie greșită, pe care tocmai experiența engleză, atât de ortodoxă și de clasică, o dovedește cu prisosință.

* * *

Adevărul e că lumea se află în plin război monetar.

D. Francis Delaisi, cunoscutul economist francez, a publicat în ultimul număr din « Revue des Vivants » un studiu în care se văd lămurit proporțiile luate de acest război. Potrivit ultimului buletin statistic al Societății Națiunilor, patruzeci și trei de state au părăsit etalonul aur. Șase au rămas credincioase principiilor clasice de convertire și de transfer. Dar și acestea încearcă, pe cât cu putință, să și le limiteze în domeniul practic.

Deosebit de categoriile de mai sus, se mai află și o a treia: aceea a statelor care n'au procedat la o devalorizare oficială, dar a căror monedă e totuși negociată în « Bursa Neagră », la preț scăzut. E categoria din care facem și noi parte.

Studiul d-lui Delaisi dă unele informații prețioase. Dovedește că deprecierea monetară, făcută de unele state, e altceva decât o încercare de a se înmulți moneda în circulație. Astfel, din țările care au renunțat la convertibilitate, numai opt au astăzi o circulație fiduciară sporită față de anul 1926: Suedia (+ 22%), Lituania (+ 12%), Grecia (+ 11%), Dantzig (+ 10%), Chili (+ 57%), Uniunea Sud-Africană (+ 43%), Mexic și Maroc (+ 29%). Nici unul din celelalte state, care au părăsit oficial convertibilitatea și au lăsat ca valoarea monetei lor să fie stabilită de cerere și ofertă, n'a sporit circulația. De unde reiese că e absurd să se tragă concluzia că o monedă trebuie « restabilitată » sau depreciată (ceea ce, în definitiv, e același lucru), spre a se înmulți numărul biletelor în circulație sau spre a se da un preț mai bun producătorilor.

Despărțirea unei monete de etalonul aur dă, uneori, puțină unei mai mari elasticități de acțiune și îngăduie păstrarea stocului de aur necesar unei bănci de emisiune. Readucerea monetei la o valoare justă poate și ea folosi, când împrejurările internaționale impun o ieftinare a producției, față de alte producții concurente. Prin urmare, *o depreciere se face pentru ca producătorul să primească mai puțin, nu mai mult.*

Dar, indiferent de părăsirea etalonului aur sau de deprecierea monetară, ceea ce determină buna stare și îngăduie o ieșire din criză, e restabilirea echilibrului financiar.

Inflația monetară a fost, întotdeauna, un drum semănat de ruini și dezastre. Când vistieria publică cheltuește mai mult decât încasează, e firesc ca, după ce epuizează toate mijloacele fățișe și lăturalnice, să fie obligată să facă inflație, și cum nici-odată o inflație n'a putut fi îngrădită după bunul plac al cârmuitorilor, reiese că problema bugetară trebuie să fie înaintea tuturor celorlalte.

Problema bugetară întâi, problema monetară pe urmă.

Prima e mai ușor de deslegat. Soluția e cunoscută din toate vremile și de toată lumea: nu se pot cheltui doi lei, când n'ai decât unul singur. Cheltuielile nesăbuite prăpădesc o gospodărie particulară. Tot așa se întâmplă și cu o gospodărie publică.

A doua problemă e mai complicată. Deslegarea ei atârână, în prim rând, tot de starea finanțelor publice. Apoi, de credința pe care o punem în angajamentele luate față de noi și față de alții.

E locul să repetăm încă odată: *în materie de finanțe, nimic mai sănătos ca sinceritatea*. Măsurile menite să ascundă sau să falsifice realitatea se întorc, mai curând sau mai târziu, împotriva scopului.

E concluzia la care, cu puțină dreptă judecată, poate să ajungă oricine adâncește svârcolirile actuale ale activității economice internaționale.

GEORGE STROE

PROBLEMA SARRE

Conform tratatelor de pace, problema teritoriului Sarre se lichează în 1935. Plebiscitul a fost fixat la 13 Ianuarie. Pe baza acestui plebiscit, Consiliul Societății Națiunilor va decide, fie unirea teritoriului cu Franța, fie unirea cu Germania, fie menținerea autonomiei sub autoritatea Societății Națiunilor. În consecință — în împrejurări normale — problema Sarre se va stinge prin acest act de tehnică administrativă a Societății Națiunilor, justificat prin principiul autodeterminării populațiunii. Problema Sarre este deci, în primul rând, o problemă tehnică de drept internațional.

Ea este în al doilea rând o problemă de politică internațională.

Intr'un prim sens, o problemă de politică externă franceză și germană — prin interesele lor politice, care se intersectează pe

acest teritoriu. Obiect de concurență pentru economiile lor naționale; motiv de feudă în cadrul tradiției de rivalitate politică a acestor două mari puteri.

În alt sens, pretext de război. Repercusiunile politice pe care soluția problemei Sarrei le poate avea asupra ordinii europene sunt imprevizibile.

Pacea Europei depinde de modul în care Societatea Națiunilor va ști să lichideze regimul actual al teritoriului Sarre.

Într'adevăr, desfășurarea normală și conformă cu tratatele de pace înseamnă o consolidare a Societății Națiunilor ca instrument de reglementare a relațiilor internaționale. O consolidare implicită a păcii și o confirmare a intangibilității tratatelor.

În schimb, dezordinea în Sarre poate fi preludiv de război. Atmosfera încărcată ce domnește astăzi în Europa a transformat o chestiune subtilă de drept internațional într'o problemă gravă de politică internațională.

* * *

Teritoriul Sarre este așezat între Franța și Germania. Are o suprafață de 1912 km.p. O populație de 828.000 de locuitori. Densitatea populației este într'adevăr excepțională: 433 locuitori pe kilometrul pătrat.

Istoria Sarrei prezintă un singur interes. Ilustrează dominația alternativă a Franței și a Germaniei asupra acestui teritoriu, dovedind dificultatea de a decide asupra soartei lui altfel decât prin plebiscit.

Aproape 3 secole — dela 1381—1648 — istoria Sarrei se leagă de istoria și de tradiția familiei Nassau-Luxemburg, moștenitoare a Contesei Jeana de Saarbrücken-Commercy, stăpânitoare a Comitatului de Saarbrücken.

În 1648 începe dominația franceză. Pacea vestfalică dă dreptul lui Ludovic al XIV-lea să dobândească episcopatele Metz, Toul și Verdun, « eorumque episcopatum districtus ». Armatele lui Ludovic se asigură de stăpânirea de fapt. « Camera de Reuniune » — instituită ad-hoc — asigură stăpânirea de drept, prin recunoașterea dependenței istorice a acestui teritoriu de episcopatul de Metz « ein Lehen des Bistums Metz ». Sarrelouis — cetatea construită de Ludovic — poartă în nume pecetea stăpânirii franceze.

Pacea dela Ryswick din 1697, suspendă această stăpânire. Teritoriul Saarbrücken (fără Sarrelouis însă) este cedat.

Revoluția franceză prilejuește din nou legătura cu Franța. Populația aderă la principiile liberatoare ale regimului revoluționar; trupele republicane ocupă teritoriul. Pacea dela Lunéville consolidează unificarea: malul stâng al Rinului devine

pământ francez. Lucrări publice, școli de mine amintesc dominația lui Napoleon.

Prin pacea dela 1815, Sarre trece sub stăpânirea Prusiei și a Bavariei. O sută de ani de guvernare prusiană și bavareză — prin osmoză firească, imigrație, încadrare administrativă — au dat Sarrei înfățișare germană.

După războiul cel mare, Franța revendică frontiera Franței din 1814. Drepturile sale istorice și argumentele geopolitice — vezi raportul Tardieu-Clemenceau — se loveau însă de statisticele demografice. Pe teritoriul Sarre erau de 4 ori mai mulți germani decât francezi. Controversa trebuia lichidată în mod definitiv, iar dreptul asupra unui teritoriu nu trebuia să se stabilească pe argumente precare ¹⁾. În consecință, Conferința păcii a amânat pronunțarea la 1935. În locul argumentului etnic: apartenența populațiunii la națiunea originară — cu dificultatea de a stabili, după 100 de ani, distincția dintre autohtoni și imigranți —; în locul argumentului geografic: dependența structurală a teritoriului Sarre de teritoriile învecinate — cu dificultatea de a menține unitatea bazinului minier al Sarrei și de a dispune de această avuție, Conferința păcii a fixat drept criteriu principiul autodeterminării.

Prin plebiscitul dela 13 Ianuarie 1935, populațiunea teritoriului Sarre va decide, singură și în mod definitiv, asupra soartei sale.

* * *

Astăzi teritoriul Sarre este guvernat de Societatea Națiunilor. În acest interval de 15 ani, Sarre este condus de o Comisiune Guvernamentală numită de Societatea Națiunilor.

Sarre nu este un « Stat », ci un « teritoriu ». Sarre nu dispune de toate atributele esențiale unui Stat. Are un teritoriu demarcat de frontiere, populație și guvernământ. Dar autoritatea Guvernului nu derivă dela popor, ci dela un tratat internațional semnat de alții. Populația participă la guvernare numai sub forma unei Comisiuni Consultative și a unui Comitet de Studii, cu atribuțiuni deliberative. Fără drept de interpelare, de inițiativă sau de vot în ceea ce privește guvernarea lor. Comisia Guvernamentală ființează pe baza tratatului dela Versailles, nu pe baza unei legi organice constituționale. Comisia este responsabilă în fața Consiliului Societății Națiunilor, nu în fața populațiunii din Sarre. De altfel teritoriul nu are Parlament. Populația nu are nici un drept de control asupra Guvernului.

¹⁾ Conferința păcii, prin cuvintele lui Lloyd George, replica « ne renouvelons pas la faute commise par l'Allemagne en 1871 au nom d'un prétendu droit historique. Ne faisons pas de nouvelles Alsaces-Lorraines ».

Sarre nu este un Stat. Nu are nici dreptul delegațiune. Legațiile franceze veghează asupra intereselor locuitorilor din Sarre stabiliți în străinătate. Sistemul monetar este cel francez. Teritoriul este înglobat în sistemul vamal al Franței. Pe de altă parte, Guvernul german mai are proprietăți publice pe teritoriul Sarre. Legile germane din 1918 continuă a reglementa viața locuitorilor. Suveranități străine sunt extinse asupra acestui teritoriu. Această confuzie de suveranitate ilustrează caracterul original al acestui regim juridic tranzitoriu.

Locuitorii nu au calitate de cetățeni. Nu există o naționalitate sarreză. Locuitorii Sarrei păstrează naționalitatea lor originară. Ne găsim în fața unui fenomen de postliminie. Raportul dintre populație și teritoriu este un raport de reședință. Dreptul de vot pentru plebiscit se bazează pe calitatea de locuitor al teritoriului Sarre la data de 28 Iunie 1919, data semnării Tratatului dela Versailles.

* * *

Suveranitatea asupra acestui teritoriu este exercitată de Societatea Națiunilor, în calitate de Fideicomisar (trustee).

Doctrina germană consideră Germania ca titularul dreptului de suveranitate asupra teritoriului Sarre. Societatea Națiunilor nu are — conform acestei teze — decât exercițiul dreptului de suveranitate: *jus in actu*.

Distincția dintre suveranitatea de drept și de fapt este subtilă, dar aleatorie. În fapt, Societatea Națiunilor stăpânește acest teritoriu, dispunând — conform art. 19 al anexei Sarre — de toate puterile care au aparținut înainte Reichului german, Prusiei sau Bavariei. Deci transfert integral al dominației, precum definește doctrina franceză. *L'integralité du pouvoir est devolue à la Société des Nations. Il n'y a pas de partage, de découpage, de servitude.*

Totuși suveranitatea Societății Națiunilor asupra teritoriului nu este absolută. Ea este limitată prin condițiile stabilite prin Tratatul dela Versailles. Pe de altă parte, dreptul de suveranitate al Societății Națiunilor este chiar discutabil. Prin natura ei, Societatea Națiunilor nu îndeplinește condițiunile necesare pentru a exercita suveranitatea asupra unui teritoriu și unei populațiuni — decât prin delegațiune. Rolul de trustee — de *Treuhaender* — implică un *Treugeber*. Într'adevăr, conform art. 49, « Germania renunță la stăpânirea teritoriului în favoarea Societății, Națiunilor, considerată aci ca Fideicomisar ». Mandatul prevede însă formal: « Că la expirarea termenului de 15 ani, populația acestui teritoriu va fi chemată a face cunoscut suveranitatea sub care dorește să se vadă așezată.

Transfertul guvernământului nu implică în mod necesar și transferul de suveranitate. Calitatea de trustee redă ideea unei gestiuni temporare: funcțiunea de a governa acest teritoriu, pe termen și cu obligațiunea de retransmisiune. Calitatea de Fideicomisar al Societății Națiunilor limitează prerogativele sale. Deși instituțiunile juridice de drept succesoral intern nu sunt aplicabile exact celui internațional, denumirea de Fideicomisar subliniază caracterul de mandat limitat « de păstrare a teritoriului și apoi de încredințare a lui » Statului suveran care va fi chemat să succedă în stăpânire.

Discuția asupra naturii dreptului nu trebuie să ne preocupe prea mult aci, mai ales că modul de exercitare este prevăzut în mod formal de art. 16, 17 și 19 ale Cap. II din anexa Sarre.

« Le Gouvernement du territoire du Bassin de la Sarre sera confié à une commission représentant la Société des Nations ».

« La Commission de Gouvernement aura, sur le territoire du Bassin de la Sarre, tous les pouvoirs de gouvernement appartenant antérieurement à l'Empire allemand, à la Prusse et à la Bavière. . . ».

Comisiunea ¹⁾ are toate puterile de guvernământ care au aparținut înainte Imperiului German: dreptul de a numi și revoca funcționari, de a crea organe administrative; drept de legislație, de organizare a justiției, de menținerea ordinii, în sfârșit de conducere a serviciilor publice, începând cu administrația fiscală și vamală și terminând cu căile ferate. Prerogativele sale sunt caracteristice unui guvernământ de Stat.

Totuși, prin caracterul temporar al autorității sale, Societatea Națiunilor — respectiv Comisiunea Guvernamentală — este ținută a limita măsurile sale la acte de conservățiune. Normele acestea sunt chiar prevăzute de Tratat: legislația germană este aplicată mai departe; drepturile individuale respectate, tribunalele menținute. Libertățile religioase, școlile, limba și chiar adunările populațiunii sunt conservate.

Regimul Societății Națiunilor este esențialmente un regim tranzitoriu. Păstrarea instituțiilor, obiectivitate deplină și în sfârșit protecția persoanelor și a bunurilor sunt fundamentele funcțiunii sale. Art. 30 îi circumscrie normativ mandatul: « il appartiendra à la Commission de Gouvernement de pourvoir, en toutes circonstances, à la protection des personnes et des biens sur le territoire du Bassin de la Sarre ». Comisiunea nu s'a abătut dela această normă.

* * *

---

¹⁾ Compusă din 5 membri — un francez, un sarrez de origine nefranceză și trei de altă naționalitate — comisia numită de Consiliul Societății Națiunilor pe un an, cu drept de reeligibilitate.

Inițierea acestui regim particular și tranzitoriu de guvernare internațională era justificată de o nevoie practică: a permite *Statului francez* exploatarea minelor de cărbuni aflate pe un *teritoriu german*. Exercițiul simultan al dreptului privat de proprietate al Statului francez și al dreptului public (de suveranitate) al celui german necesita o formulă de compromis. Problema Sarrei este deci o problemă politică de încadrare juridică a unor interese economice.

Art. 45 — care însușește cauza întregii probleme a Sarrei — trebuie reprodus: « En compensation de la destruction des mines de charbon du Nord de la France, et à valoir sur le montant de la réparation des dommages de guerre dus par l'Allemagne, celle-ci cède à la France la propriété entière et absolue, franche et quitte de toutes dettes ou charges, avec droit exclusif d'exploitation, des mines de charbon dans le bassin de la Sarre ».

Actul de cedare a proprietății minelor bazinului Sarre se bizuie pe o dublă justificare. Pe de o parte de tehnică financiară, pe de altă parte de echitate. Într'adevăr, compensația se impunea. Două treimi din zona minieră și industrială a Franței de Nord — basinelul Lens, apoi basinelul Courrières și Dourges, apoi întregul basinel minier al departamentelor Nord și Pas de Calais, au fost distruse, prin inundații sistematice și prin devastare, cu prilejul invaziunii armatelor germane pe acest teritoriu. Efectul operațiilor militare în timp de război.

Dar nu numai atât. Există un plan economic al Statului major german — plan imprimat în Februarie 1916 la München și redactat de 200 de experți, tratând asupra 4031 de întreprinderi — care expune în detaliu profitul scontat de Germania prin distrugerea minelor și a industriilor franceze. Într'adevăr, basinelul de Nord și Pas de Calais făceau concurență activă basinelului Vestfalian. Premeditatea este evidentă.

În afară de aceste pierderi directe sau de altele indirecte — de pildă lipsa subproduselor, șomajul lucrătorilor din regiune, etc. — necesitatea de refacere economică a Franței, de garantare a independenței ei economice pentru a nu deveni tributară a Germaniei (care prin cărbune putea controla prețurile metalurgiei), au fost ample și grave motive de justificare a cesiunii.

A doua justificare privește tehnica financiară. Germania nu dispunea de mijloace de plată. Cesiunea minelor a fost mijlocul de parțială achitare a datoriilor de război. Se încadrează deci în problema reparațiilor.

Obiect de concurență economică, teritoriul Sarre reprezintă unul din cele mai bogate ținuturi industriale. Valoarea sa reiese clar din cifre. Sarre exportă — chiar în ani de criză, 1933 — 10.000.000 tone de cărbuni, 2.000.000, tone de oțel, 2.000.000 tone de fontă. Apoi 4.000.000 metri pătrați de sticlă, 2.000.000 metri pătrați de plăci de gramofon, 30.000 tone de amoniu, 30.000 tone de benzol, 160.000 tone ciment.

Mine de cărbuni, industrie metalurgică, sticlă, ceramică, produse chimice, tutun, șirul de bogății reprezintă un utilaj industrial de peste 2 miliarde franci aur. Statul francez recunoaște prin investițiile sale, în valoare de 250.000.000 franci aur, potențialul industrial al acestei regiuni, și prin stăruința sa politică valoarea posesiunii ei.

Despre desfășurarea regimului actual în Sarre și viața acestui teritoriu în cursul celor 15 ani de guvernare internațională este puțin de spus.

Dificultățile întâmpinate de Statul francez în exploatarea minelor, mai ales cu prilejul grevei din anul 1920; dificultățile întâmpinate de Comisiunea Guvernamentală cu acel prilej sau în timpul ocupațiunii Renaniei de trupele franceze; introducerea sistemului monetar francez în 1923, din cauza politicii inflaționiste germane; introducerea sistemului vamal francez în 1925, cu ulterioarele derogări pentru Germania; negocierile în vederea înființării unui trust franco-german, pentru exploatarea întreprinderilor din Saare; în sfârșit, negocierile politice întreprinse de Briand, reprezintă o parte din evenimentele care au atras atențiunea opiniei publice asupra complexității acestei probleme a Sarrei.

* * *

Teritoriul Sarre nu a dobândit decât în două momente proporția de problemă politică internațională: în faza de instituire și în aceea de lichidare a regimului.

Viața teritoriului Sarre este limitată la 15 ani. Nașterea și dispariția lui au fost prestabilite. Tratatul dela Versailles — secțiunea a 4-a și anexă — a fixat datele.

Pentru a circumveni unor conflicte de drepturi istorice, de revendicațiuni politice și de necesități economice, nașterea artificială a « Teritoriului Sarre » a necesitat o originală instituție juridică internațională.

Dispariția teritoriului — cu speranțele și regretele pe care le suscită și efectele pe care le produce asupra patrimoniului economic, teritorial și național al succesorilor — deschide, în schimb, o iritantă problemă de politică internațională. (Problemele

de succesiune sunt totdeauna iritante). Lichidarea regimului, problema plebiscitului, necesită o complexă și riguroasă tehnică administrativă.

Ne-am ocupat până acum, mai ales, de prima fază, insistând asupra statutului juridic sui generis al teritoriului Sarre. Să trecem acum la analiza lichidării regimului actual: problema plebiscitului din Sarre.

* * *

Tehnica organizării plebiscitului nu ar trebui să comporte comentarii. Consiliul Societății Națiunilor, prin rezoluțiile luate la a 78-a și a 79-a sesiune, a instituit o Comisiune de trei, cuprinzând pe baronul Aloisi, Salvador de Madariaga și Cantilo, comisiunea de redactare a măsurilor procedurale ale plebiscitului, în conformitate cu dispozițiile Tratatului dela Versailles.

Raportul prezentat însă, în Iunie, de această Comisiune, a cuprins în plus angajamentul formal luat de guvernul francez și de cel german, de a nu interveni, în nici un mod, în normala desfășurare a campaniei electorale. Plebiscitul trebuie să exprime voința liberă a populațiunii. Deși interesele lor vitale erau angajate, obligațiunea de neimixtiune a celor două State se impunea.

Evenimentele ulterioare, — mai exact documentele prezentate de d. G. Knox, Președintele Comisiunii Guvernamentale ¹⁾ —, au dovedit că guvernul german nu a respectat acest angajament de imparțialitate.

Pe de altă parte, s'a organizat un tribunal plebiscitar; s'au fixat 750 de secțiuni de vot; s'au numit judecători imparțiali, străini, în speță olandezi, elvețieni și s'au redactat listele cu cei aproximativ 550.000 de votanți; s'a instituit, în sfârșit, o Comisiune plebiscitară specială (compusă dintr'un suedez, d. Rode, un olandez, d. de Iongh, un elvețian, d. Henry) însărcinată cu executarea plebiscitului.

Măsuri noi de întărire a organelor polițienești — prin angajarea de personal englez, cehoslovac, etc. — au remediat parțial, dificultățile de menținerea ordinii. Într'adevăr, 1000 de jandarmi — la cât se cifra forța polițienească a teritorului Sarre — nu puteau garanta ordinea și stăvili turburările firești în perioada

*) Vezi Journal Officiel, Société des Nations, Oct. 1934, pag. 1188—1227. In special Doc. C. 363. M. 172. 1934. VII, care cuprinde scrisorile din 17 și 24 August și 5,8 și 20 Septembrie 1934, împreună cu anexele, reprezentând extrase din dosarele ridicate cu prilejul descinderii făcute la biroul Serv. de Muncă Voluntară « Freiwillige Arbeits Dienst ».

plebiscitului. De aceea încă din 1925, prin rezoluțiile din 14 Martie 1926, Consiliul Societății Națiunilor a acordat Comisiunii dreptul de a apela la trupe străine — staționate în afară de teritoriul sarrez — pentru a restabili ordinea. Din fericire, până acum aceste măsuri excepționale nu au fost necesare ¹⁾.

* * *

Plebiscitul comportă trei soluții:

a) Unirea teritoriului cu Franța.

Argumentele în favoarea acestei soluții se leagă de existența unei populațiuni de peste 100.000 locuitori de origine franceză în jurul orașului Sarrelouis; de tradițiile istorice comune dobândite de populația Sarrei în epoca revoluției, în epoca lui Napoleon sau chiar în aceea a lui Ludovic al XIV-lea; de procesul de integrare economică a bazinului Sarre în economia națională franceză în cursul celor 15 ani, și de interdependența industrială a bazinului Sarre cu regiunea industrială a Lorenei. Last, but not least, garanția libertăților politice și religioase ²⁾. Franța este credincioasă tradițiilor sale de liberalism și legalitate.

Șansele acestei soluții sunt nule. Argumentul demografic este în favoarea Germaniei. Populațiunea este mai integrată spiritualicește în viața germană, decât integrată economicăște în cea franceză. Garanțiile de libertate politică și religioasă, garanțiile de neîntreruptă funcționare a vieții sale industriale, se pot găsi, cu încă alte avantaje, în cadrul regimului autonom. De fapt soluția unirii cu Franța a fost abandonată. Ea figurează în tratat; dar chiar cercurile franceze înclină spre soluția autonomiei.

b) Autonomia teritoriului Sarre.

Intr'adevăr această soluție prezintă maximul de avantaje. Întâi pentru locuitorii Sarrei.

¹⁾ Dintre toate aspectele problemei Sarrei, eventualitatea intrării trupelor franceze — chiar în calitate de poliție internațională — ar reprezenta cel mai primejdios eveniment care ar putea avea loc.

²⁾ Pentru a sublinia contrastul cu discriminările din punct de vedere al rasei, al credinței religioase și al convingerilor politice, ce se fac astăzi de regimul totalitar național socialist german, aide-mémoire-ul Guvernului francez din 31 August 1934 formulează un angajament și revendică o clauză: « Le Gouvernement français est, pour sa part, prêt à déclarer qu'en cas d'union à la France de tout ou partie du Bassin de la Sarre, tous ses habitants seront égaux devant la loi, qu'ils auront pleine et entière protection de leur vie et de leur liberté et jouiront, sans distinction de langue, de race ou de religion, des mêmes droits civils et politiques que tous les ressortissants français.

Il souhaite aussi qu'une clause de ce genre soit inscrite, dans tous les cas, dans les décisions qu'arrêtera le Conseil.

Scutiți de serviciul militar, cu fiscalitatea redusă, cu proprietatea întreprinderilor industriale în parte cedată lor ¹⁾, cu neutralitatea perpetuă a teritoriului garantată, locuitorii acestui teritoriu ar putea continua viața lor actuală, fără crizele acute din țările învecinate.

Pentru locuitorii de toate culorile politice, autonomia este garanția libertății de cuget și de activitate, primejduită mai ales în cazul unirii cu Germania.

În sfârșit, teritoriul Sarre ar putea perfecta statutul său juridic. Capitis diminutio actual al teritoriului Sarre, lipsit de suveranitate și implicit de calitatea de « Stat », ar fi corectat. Într'adevăr, în cazul autonomiei, se preconizează în locul menținerii integrale a regimului actual, revizuirea lui prin organizarea participării efective a populațiunii la guvernare — sau cel puțin la controlul guvernării — prin reprezentarea locuitorilor într'un Landesrat cu caracter de parlament. Soluțiile provizorii, care sunt adecvate regimului tranzitoriu de până acum, rămân a fi adaptate la nevoile unui regim permanent.

Argumentele de mai sus — participarea locuitorilor la viața publică a Statului lor autonom, cu garanța libertăților politice și religioase, a prosperității economice, a emancipării politice și a securității teritoriale — sunt un stimulent puternic în favoarea acestei teze.

Avantajul nu se limitează numai la locuitorii Sarrei. Într'adevăr, în al doilea rând, el folosește Statului francez. Pe de o parte, economiei sale naționale. Posesiunea acestor mine reprezintă o însemnată avuție. Renunțarea la aceste întreprinderi — chiar dacă minele ar fi răscumpărate, precum prevede art. 36 al anexei, în bloc la un preț plătit în aur — poate avea efecte grave asupra situației industriale a Franței. Mai ales în ceea ce privește industria de război.

Pe de altă parte, afectează politica militară a Franței. Din punct de vedere strategic, posesiunea acestui teritoriu, aflat la întretărirea drumurilor dintre Franța și Germania, cheia drumului spre Rin (6 linii ferate franco-germane trec prin Sarre), cu așezarea sa geografică și avuția sa minieră, poate fi în caz de război un factor determinant. Statul major francez și cel german nu ignoră acest aspect al problemei Sarrei.

---

¹⁾ « Le Gouvernement de la République tient à informer le Conseil de ce que, dans cette hypothèse, se rendant compte que l'exploitation par l'État français d'un domaine minier dont dépend toute la vie économique du Territoire, ne serait guère compatible avec le libre exercice du nouveau statut politique de celui-ci, il est disposé à céder au Territoire lui-même, à des conditions équitables, une large part des gisements ».

În al treilea rând, autonomia teritoriului folosește păcii europene. Teritoriul neutru al Sarrei formează un inel în lanțul statelor tampon: Belgia, Elveția și Luxemburg. Sarre joacă același rol ca zona demilitarizată prevăzută de acordurile de la Locarno. Guvernarea Societății națiunilor este o garanție internațională de neutralitate perpetuă¹⁾.

c) A treia soluție a plebiscitului este unirea cu Germania. Acesta va fi — după toate probabilitățile — rezultatul final. Din 550.000 de votanți, majoritatea de cel puțin 70% este favorabilă unirii cu Germania. Originea lor germană garantează sentimentele de lealitate; noul regim german le-a galvanizat. Intre rațiunile utilitariste pentru regimul autonom și rațiunile idealiste pentru reîncorporarea în Germania, patriotismul primează interesul.

Din punct de vedere german, problema plebiscitului este numai o problemă de tehnică electorală. « Frontul german » este organul chemat să sistematizeze și să asigure reușita plebiscitului.

Problema plebiscitului este firește o problemă de politică internă a populației Sarrei.

Ea este însă totdeauna o problemă esențială pentru regimul politic național socialist din Germania. Succesul sau insuccesul plebiscitului va avea excepționale repercusiuni asupra politicii interne a germaniei. De aceea campania în vederea plebiscitului este de capitală importanță pentru politica Reichului. Violența Saarkampfului o dovedește.

* * *

Remarca necesită o incursiune sumară în politica internă a Sarrei. Populația Sarrei este despărțită din trei puncte de vedere: din punct de vedere al originii naționale, în germani și francezi (în raport de 4:1), din punct de vedere al Bisericii, în catolici și protestanți (în raport de 5:2), din punct de vedere al convingerilor politice în Centru catolic, comuniști și social-democrați (în raport de 6:2:1).

Din momentul actualității problemei plebiscitului — de fapt dela venirea la putere a d-lui Hittler și formal dela 1 Martie 1934 — diviziunile de mai sus au fost înlocuite printr'o singură linie de demarcație: pe de o parte « Frontul German » preconizând unirea necondiționată cu Germania, pe de altă parte « Frontul

¹⁾ S'a preconizat în repetate rânduri, mai ales de cercurile franceze, fie mutarea sediului Societății Națiunilor pe teritoriul Sarre, fie instituirea unui Episcopat autonom al Speyerului și al Trierului, sub suveranitatea Vaticanului, pentru a putea defini caracterul său internațional și neutru.

Libertății » (de fapt frontul stângii, format prin fuziunea social-democraților cu comuniștii), preconizând separatismul: menținerea Statului quo.

Intre aceste două fronturi cu pozițiuni nete, se găsește o masă flotantă care exprimă o serie de nuanțe. Din această masă flotantă se desprinde totuși un nucleu cu un punct de vedere destul de clar: germanofil și anti-nazist, adică favorizând uniunea cu Germania ca soluție finală, dar refuzând acceptarea actualului regim național socialist. Solidaritate națională, dar antagonism politic.

Din această categorie fac parte fie cei rămași credincioși principiilor democratice (atitudine de principii), fie cei ce se tem de represiune din partea guvernului german (atitudine de — ca să folosim un eufemism — aprehensiune), fie în sfârșit asociațiile catolice protestatare împotriva politicii religioase a guvernului național-socialist ¹⁾.

Neîncadrații au fluturat o a treia soluțiune, provizorie și de compromis; amânarea plebiscitului. Cu alte cuvinte menținerea Statului-quo, atât timp cât se menține regimul nazist.

Soluție de două ori imposibilă. Ea implică, primo, o judecare externă a regimului german — lucru neîngăduit de principiile dreptului internațional; secundo, călcarea art. 49 al Tratatului. Intr'adevăr, Tratatul nu admite nici amânarea plebiscitului, nici instituirea unui regim provizoriu: Plebiscitul trebuie să aibă loc și să institue un regim definitiv.

În lipsă de soluție mijlocie, grupul celor neîncadrați tinde a se încadra.

Asupra acestei mase flotante, Deutsche Front — și indirect Partidul Național-Socialist — exercită sistemele de captare care alternează persuasiunea dialectică cu intimidarea.

* * *

Metodele folosite variază dela discursul conciliant al d-lui Hitler la Coblenz la discursul agresiv al d-lui Röchling, dela scrisorile prudente și abile ale d-lor Pirro sau Schaub, până la gesturile intempestive și de bravadă ale doctorului Spaniol. Toată gama este epuizată în această campanie electorală. Dela strângerea semnăturilor aderenților până la redactarea de liste negre cu amenințările implicite; dela înființarea unor organizațiuni de

¹⁾ Uciderea doctorului Klausener și Probst, cu ocazia execuțiilor dela 30 Iunie, a creat o violentă reacțiune din partea catolicilor împotriva regimului.

Totuși această reacțiune nu merge până la sacrificarea sentimentelor lor germane. Devotamentul național primează. Telegrama trimisă Președintelui Reichului la 23 Iulie, de către Katholischer Jungmännerverband, îl asigură « de sentimentele de fidelitate inbranlabilă » a 50.000 de tineri catolici.

plasare a șomerilor în Germania, reclamațiuni la Consiliul Societății Națiunilor, împotriva Președintelui Knox.

Fazele Saarkampf-ului¹⁾ arată sinusul trasat: faza timidă a inițierii, faza de consolidare a organizării, faza dezordonată a acțiunilor violente și în sfârșit, începând din Noemvrie, faza de destindere și conciliere. Consiliul Societății Națiunilor, Comisia de trei — alături de activitatea experților și de negocierile directe — caută chiar soluția pentru răscumpărarea minelor franceze. Se vorbește de lansarea unui împrumut german — garantat de bănci străine — care să acopere prețul minelor. O atmosferă de înțelegere începe să domnească atât în negocieri cât și în desfășurarea operațiilor de pregătire a plebiscitului.

Riscul de a declanșa război nu convine nimănui. Mai exact nu pare oportună. Germania nu este nici pregătită și nici dispusă la acțiuni violente, mai ales când rezultatul poate fi atins și pe cale legalitară.

¹⁾ Fazele principale ce se disting în Saarkampf, cum este denumită în Germania campania electorală pentru redobândirea Sarrei sunt:

a) Faza de inițiere începe cu venirea la putere a partidului național-socialist în Germania. Noile principii totalitare, cu afirmația caracterului pangermanist al politicii externe, s'au repercutat asupra mersului politicii sarreze, exprimându-se prin dispariția grupurilor politice, desființarea vechilor syndicate muncitorești, instituirea de noi organizații muncitorești, în sfârșit organizarea frontului german. Faza de inițiere se încheie cu raportul prezentat de Comitetul celor trei, Consiliului Societății Națiunilor și cuprinzând angajamentele luate de Franța și Germania de a se:

1. «abține dela presiune de orice fel, fie directă, fie indirectă, care ar putea prejudicia libertatea și sinceritatea votului»;

2. de a se abține dela orice măsuri, repercusiuni sau discriminări față de persoanele având drept de vot;

3. de a lua măsurile necesare de a împiedica sau pedepsi orice acțiune a supușilor lor, care ar contraveni acestor angajamente.

b) Faza a doua este faza de afirmare și organizare.

Ea izbucnește cu prilejul unor manifestații antifranceze și se exprimă constant prin atacuri împotriva Comisiunii Guvernamentale. La început prin discursuri ținute, pe de o parte, la stațiile de radio dela Franckfurt, München și altele, pe de altă parte, în orașele din apropiere, de exemplu: discursul d-lui Goebbels la Zweibrücken, și al d-lui Rochling la Saarbrücken.

Deutsche Front revendica dreptul de a organiza plebiscitul în locul Comisiei Guvernamentale (la 11 Mai a fost chiar trimisă o petiție în acest sens Societății Națiunilor). În sfârșit, agenții ai organizației Deutsche Front (unii chiar funcționari publici) mergeau din casă în casă, cerând locuitorilor să semneze un angajament că vor vota pentru unirea cu Germania.

(Aceasta reprezentând o violare a principiului decretului votului, formularele fură înlocuite prin cărți de membru și alte formulare de recrutare pentru «înscierea în liste»).

c) Faza a treia este faza de violență. Incepe prin demonstrații ostile împotriva unor turiști francezi, continuă prin amenințări de «exterminare» a șefului socialist, d. Max Braun. Se caracterizează prin manifestațiile de mase: Frontul german pe de o parte, frontul separatist pe de altă parte, în sfârșit

Pe de altă parte, statele europene sunt conștiente de gravitatea majoră a altor probleme: responsabilitățile atentatului dela Marsilia, dar mai ales veșnic acuta problemă a Austriei.

În fond, problema Sarrei este ultimul litigiu teritorial pendinte între Franța și Germania. Disparația acestui măr de discordie — firește conform prevederilor tratatului și a uzanțelor internaționale — poate să inaugureze perioada de destindere în occidentul Europei.

* * *

Și totuși, refrenul obsedant și stăruitor « problema Sarrei poate aduce război », revine neconținut. Ca un leit-motiv al tuturor cronicilor de politică internațională.

Sunt într'adevăr trei eventualități de război: primo, înainte de plebiscit, un Putsch (lovitură de Stat) german pentru a tranșa cu anticipație problema plebiscitului. Germania nu are interes.

asociațiile catolice. Aceștia din urmă, prin ziarul lor « Neue Saar Post » lansează formula « cel de al treilea Reich nu este Vaterlandul german ».

Legătura cu organizațiile centrale din Germania se intensifică. Agenți ai politicii secrete germane, foști ofițeri ai Reichswehrului sunt elementele de legătură.

Subalternii episcopilor de Trier și Speyer sunt mutați disciplinar din cauza sentimentelor ostile regimului nazist.

O asociație intitulată Freiwillige Arbeits Dienst întreprindea o vastă activitate de agitație politică sub eticheta unei organizații de plasare a muncitorilor șomeri din Germania. Guvernul german deschide un credit de 12.900.000 Reichsmark pentru plasarea acestor 10.000 de șomeri din Sarre în tabere de muncă situate în regiunea Renană. Cu speranța mărturisită că vor servi — întorși în Sarre pentru plebiscit — la răspândirea ideilor național-socialiste.

Agresivitatea frontului german duce până la gesturile cele mai nebănuite. Se ventila, la un moment, versiunea unui Putsch. 17.000 de șomeri conduși de d-rul Spaniol aveau să invadeze teritoriul și să ocupe Sarre printr'o lovitură de Stat.

d) Acțiunea aceasta de provocațiune determină o triplă reacție. În primul rând din partea Comisiei guvernamentale, care cere organe polițienești noi și întreprinde măsuri drastice de menținere a ordinii. În al doilea rând reacția guvernului francez. Regimente franceze fac manevre la frontiera Sarrei. În al treilea rând, reacția Partidului Național Socialist german. Într'adevăr șeful nazist d. Bürckel în comunicatul său « declară solemn că nu ne-am gândit niciodată la un Putsch. Nu avem loc pentru teroriști în rândurile noastre ».

Dar nu numai atât, pentru a dovedi spiritul de conciliere și pentru a provoca o imediată destindere, același comunicat interzice până după plebiscit orice demonstrații, paradă și chiar portul uniformei S.S. și S.A. în zona de 40 klm. de-a lungul frontierei sarreze.

Ca urmare a acestei politici de prudență, autoritățile franceze declară că nu vor interveni cu trupele lor decât în caz de apel expres, și atunci în calitate de jandarmi internaționali, nu ca trupe naționale.

Tonul și acțiunea ambelor guverne reflectă precauție.

Perioada de armistițiu reprezintă deci faza a patra (să sperăm ultima).

Secundo, o invazie a teritoriului Sarre, a doua zi după plebiscit, în cazul în care votul nu ar fi favorabil Germaniei. Exclus, plebiscitul nu poate avea alt rezultat decât unirea cu Germania.

Nu există deci — acum — motiv de neliniște.

În schimb, va exista, în perioada postplebiscitară — perioadă de lichidare definitivă a gestiunii Comisiunii guvernamentale — din cauza conflictului firesc datorit coexistenței dreptului Statului francez asupra minelor și a celui german asupra teritoriului; din cauza neajunsurilor practice care decurg din această fază de confuzie de drepturi și de tranziție administrativă.

Transmisiunea teritoriului, probleme de naționalitate și de obștine, retragerea monedei franceze, instalarea autorităților noi (respectiv germane), în sfârșit, operațiile de răscumpărare și de redobândire a minelor, sunt cauze statornice de fricțiune. În plus, represalii politice sunt de așteptat. La rândul lor și aceste acțiuni vor determina reacții violente.

A menține ordinea în acele momente de permanente complicațiuni va cere abilitate, forță și noroc.

Orice incident — și incidentele sunt inevitabile și după plebiscit — poate deveni un casus belli. Pacea Europei depinde de doi factori: de circumspecția organelor chemate a executa plebiscitul și de calculele de oportunitate ale Statelor Majore.

De priceperea tehnică a Comisiunii plebiscitare, dar mai ales de voința celor două State Majore, depinde ca plebiscitul să fie un simplu act de stampilare a buletinelor de vot, sau semnalul de invaziune a teritoriului de forțele franceze și germane.

Consiliul Societății Națiunilor va fi chemat sau a consacra de jure noua situațiune creată de libera exprimare a voinței populare a Sarrei sau va fi condamnată a privi neputincioasă la izbucnirea unui catastrofal război mondial.

În primăvară, problema politică a Sarrei — și cu ea problema însăși a păcii — va fi acută.

Problema Sarre joacă — față de starea patologică a Europei de astăzi — rolul acelor medicamente care precipită criza unei maladii. Cu două soluții: ea poate fi fatală sau poate vindeca. Să credem în ultima.

RICHARD HILLARD

DUPĂ ÎNTÂIUL AN

Cu numărul de față, Revista Fundațiilor Regale intră într'un nou an. Despre realizări mari și mers decisiv nu poate fi vorba numai în cele 12 numere ale anului trecut... Invocăm de altfel aici cuvântul protector al Suveranului drept dovadă că încă din cea dintâi clipă se știa ce dificultăți ne așteaptă:

« Pornește (Revista) este drept, pe o cale lungă și anevoioasă, o cale de luptă pentru un ideal și o fermă credință în forța de producție a culturii românești ».

Luând ca îndreptar regala « Inchinare » inaugurală, ne mulțumim să arătăm că toate străduințele mobilizate aci au năzuit anume spre promovarea forțelor de creație ale spiritului românesc, cu toate riscurile acestui program... Căci tocmai fiindcă este vorba de un proces de formație, de forțe care activează dinamic, nu le poți impune ajustările și alinierea obiectelor de muzeu. Intre diferitele organe create de conducerea Fundațiilor Culturale Regale, pentru promovarea culturii românești în toată complexitatea ei, rolul Revistei Fundațiilor Regale apare aproape determinat și noi ne-am străduit să ne conformăm lui.

Am căutat și vom căuta să îmbrățișăm în producția strict literară toate modurile sensibilității românești de astăzi, chiar atunci când nu aderăm în totul la vreunul din ele. Căci această sensibilitate definește stilul unei epoci, uneori tocmai prin cursurile aparente și în orice caz întreține acea efervescență care e mediul viu de creație. Mai mult decât orice alt despărțământ literar, poezia este expresia unei epoci împărțâșind totdeauna soarta ei, și ni se pare că înțelepciunea e să nu întârzi inutil, amăgit de iluzii care dăinue... Singură, și prea rară, creația autentică depășește timpurile și oricine e fericit când o poate fixa în paginile unei publicații.

Poezia românească trece astăzi printr'un mare proces evolutiv și până când contururile ei viitoare se vor preciza, neîngăduindu-ne să ignorăm nimic, Revista Fundațiilor Regale va încuraja tot ce poate constitui baza selecțiunii viitoare.

Am vrea să se vadă aci explicația faptului că alături de atâția mari scriitori esențiali ai literaturii românești au apărut în sumarul nostru nume noi și oarecum incerte.

În ordinea larg culturală, Revista Fundațiilor Regale, pusă sub controlul directiv al unui Senat de nume glorioase ale cugetării românești (fiecare, aproape, reprezentând câte unul din curentele ei constitutive), caută să păstreze acel echilibru funcțional, necesar să asigure elanul creator. Cum adeziunea tuturor colaboratorilor noștri înseamnă implicit și peste toate diversiunile o mărturisire a principiului generator și director monarhic, limitele tuturor variabilelor componente apar dela sine definite.

Chiar din cursul întâiului an, Revista Fundațiilor Regale a încercat o grea lovitură prin moartea șefului ei redactor. Repercusiunea dureroasă pe care a avut-o dispariția lui Paul Zarifopol, critic de zone înalte, în tot scrisul românesc de astăzi a fost cu

atât mai simțită în redacția revistei care a continuat în forma determinată.

Tâlcul, fără îndoială melancolic pentru continuatori, iar acum ne gândim la unele puncte de întrebare iscate ici și colo, e însă că o asemenea revistă, fondată sub asemenea auspicii, depășește orice rol personal, că e mai mult decât colaborarea tuturor celor de acum, o funcțiune esențială a românismului, menită să fie încredințată generațiilor succesive.

La lumina acestor considerațiuni, condiția personală, meritele și nemeritele celor ce o slujesc azi apar, cum e dela sine înțeles, fără semnificație.

CAMIL PETRESCU

REVISTA REVISTELOR

L'HEURE ACTUELLE, Octomvrie

Numărul pe Octomvrie al revistei *L'Heure actuelle*, publicată sub conducerea d-lui Jacques Paléologue, conține mai multe articole inspirate de tristele evenimente dela Marsilia. Odiosul atentat contra Regelui Alexandru și a lui Louis Barthou este comentat și înfierat cu toată revolta morală în primul articol al revistei. Colonelul Al. Orășanu omagiază memoria Regelui Alexandru. Louis Barthou este memorat de subsecretarul Ministerului Afacerilor Străine, d. Savel Rădulescu, care schițează personalitatea complexă și remarcabilă a ilustrului om de stat francez. Acel care, ca Președinte de Consiliu, dădu armatei franceze o organizare ce i-a îngăduit să învingă și să ducă la bun sfârșit misiunea ei, a fost și un mare apărător al păcii. « Politica păcii pierde, cu moartea lui Barthou, un păzitor credincios, imuabil în ferma lui voință de a atinge țărmurile senine la care ajungi prin necurmata străduință pusă în slujba unui patriotism luminat ». Căci Barthou avea rarul privilegiu « de a putea să se ridice pe calma și senina atmosferă a reculegerii ». El înțelegea că pacea « nu este numai un cuvânt care trebuie să fie pronunțat, dar mai cu seamă o voință care se cere organizată. Eforturile lui au căutat, în aceste ceasuri grele, să dea patriei sale și lumii întregi, prin mijlocul unei politici limpezi de înțelegeri, garanția însăși a acestei păci pe care el o dorea, o practica, și în care credea cu toată puterea ființei sale ».

Despre Raymond Poincaré scrie cu pioasă recunoștință d. J. de Mauvieux. Alte articole se ocupă de chestiuni politice și economice actuale, ca reuniunea consiliilor permanente ale Micei Înțelegeri și ale Înțelegerii Balcanice la Belgrad, despre împrumutul național românesc, directorul revistei, d. Paleologu, iscăbind un articol despre « Mica Societate a Națiunilor » dela Belgrad, sesiunea de toamnă a Comisiunii Europene a Dunării, unde s'au luat hotărâri tot atât de importante sub perspectiva istoriei ca și cele dela Locarno.

Subsecretarul de Stat al Aerului, d. Radu Irimescu, iscălește un articol despre « Aviația în Sud-Estul Europei » în care d-sa subliniază locul pe care România și Bucureștii îl ocupă în țesătura liniilor aeriene, ele fiind o adevărată placă turnată a drumurilor prin văzduh. D. Irimescu discută în acest articol și problema construirii naționale a aparatelor de sburat, țara noastră având materii prime, fabrici, uzine care pot îngădui ca importul avioanelor să fie redus la minimum.

D. Ion Dragu evocă « astfel cum le-a văzut » figurile d-lor Tewfik Rustu Bey, Demetre Maximos și Bogoliub Jeftici, personalități care ocupă rolul din ce în ce mai importante în politica apropiată nouă și asupra cărora date furnizate de d. Dragu pot aduce o cunoaștere mai completă.

Cronica reproduce diverse comentarii din presa străină, despre evenimintele legate de politica noastră externă. Suplimentul economic al acestui număr 6 pe Octomvrie conține, printre altele, acordul de plăși dintre Ungaria și România, convenția realizată între Banca Națională a României și cea a Ungariei, date despre supravegherea și controlul comerțului bancar, noul regim de import-export, constituind astfel o acurată și documentată arhivă pentru nevoile străinilor care vor să se informeze asupra țării noastre.

MEȘTEȘUGUL FRANCEZ ȘI LITERATURA NOASTRĂ

O caracteristică statornică a literaturii franceze este, fără îndoială, scrisul frumos, — înțelegându-se prin « scris frumos », în primul rând, arta compoziției, meșteșugul de a da unei bucăți literare, chiar celei mai neînsemnate, echilibru, proporție și gradăție.

Nici o literatură nu posedă arta compoziției în aceeași măsură ca literatura franceză, și în această privință toți scriitorii din lume au luat lecții dela francezi. La acest izvor s'a adăpat și literatura română modernă, care s'a dezvoltat aproape exclusiv sub influența literaturii franceze. Nu-i de mirare deci că, de foarte timpuriu, scriitorii noștri și-au asimilat meșteșugul literar.

Inseamnă însă că literatura noastră, crescută la școala franceză, este bine scrisă? Scriitorii noștri și-au învățat meseria cu multă ușurință. Au asimilat perfect toate trucurile, toate efectele, toate loviturile de teatru. Dovadă este prodigiosul avânt pe care l-a luat romanul în ultimii ani. Romanul românesc de după război a răsărit pe neașteptate, nepregătit în aparență de nimic, și s'a încheșat deodată în opere cărora nu le lipsește nici una din calitățile formale ale unui bun roman. Mai toți scriitorii noștri actuali știu să facă un roman. Mai precis: toți știu ce trebuie pentru a face un roman. Ei cunosc la perfecție și pe de rost cele mai bune rețete învățate dela Balzac, Flaubert, Zola, Alphonse Daudet. Astăzi, când rețetele au devenit curente și când romanul a devenit o modă mai mult decât o necesitate adâncă a literaturii noastre și o cerință puternică a evoluției noastre literare, — astăzi, romanele au început să fie scrise cu o iușeală și cu o ușurință într'adevăr remarcabile.

În această iușeală și ușurință stă însă și oarecare primejdie. Cu aceeași extraordinară precocitate cu care a asimilat meșteșugul literar francez, literatura noastră încă tânără tinde să-și însușească rutina literară franceză.

Pe de altă parte, împrumutând meșteșugul francez, scriitorii noștri au neglijat fondul adânc și etern al marii literaturi franceze. Mulți dintre scriitorii noștri sacrifică realitățile umane unui efect prea meșteșugit; ei iau drept artă a compoziției sforăria vizibilă și imediată. Iată defectul împotriva căruia trebuie să se reacționeze.

(Al. A. Philippide, în *Adevărul literar și artistic*, 11 Noemvrie 1934).

BULETINUL DEMOGRAFIC AL ROMÂNIEI

Numărul pe Octomvrie al *Buletinului Demografic al României*, publicație oficială a Institutului de Demografie și Recensământ din Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, condusă de d. Dr. Sabin Mănuilă, cuprinde interesante date asupra mișcării populației în luna Iunie 1934.

Din cifrele clasate pe diferite categorii se degajă caracteristicile evoluției populației pe această lună Iunie 1934. Se vedește astfel că, pe lângă păstrarea cifrei natalității la un nivel relativ urcat, aproape în toate provinciile țării, cifra mortalității este extrem de ridicată, excedentul natural nefiind deci prea mare.

Regiunile de Sud și Est ale țării furnizează laturea pozitivă a mișcării demografice, pe când regiunile de Vest și Nord laturea negativă, adică a dezavantajelor. Pe când Vechiul Regat și Basarabia dau cea mai mare proporție de nașteri, media fiind de 40 la mie de locuitori, celelalte regiuni nu dau o medie decât de 22 la mie. Dar provinciile de Vest continuă să aibă și o mortalitate excesivă. Mortalitatea infantilă se arată foarte urcată, Transilvania având-o cea mai ridicată, anume de 25,9% din numărul noilor născuți.

Comparându-se cifrele lunii Iunie 1933 cu cele ale lunii Iunie 1934, datele sunt în defavorul anului 1934, mortalitatea crescând dela 16,7 la mie de locuitori la 21,2 la mie, ceea ce determină și scăderea excedentului natural dela 14,9 la mie la 12,7 la mie. În concret, numărul copiilor sub un an morți în cursul lunii Iunie a fost de 10.761 iar al celor născuți de 52.398.

Scurtele comentarii ale buletinului accentuează că mortalitatea infantilă este problema centrală a sănătății publice din țara noastră. De asemenea, că cifrele mai sus arătate sunt cu totul extraordinare pentru motivul că în cele mai multe țări civilizate cifrele de mortalitate mai mari decât cele de mai sus sunt aproape imposibil de conceput.

« FAMILIA »

Numărul pe Septemvrie și Octomvrie al revistei « Familia » vine să sublinieze încăodată ce se poate realiza acolo unde există un gând înalt și o voință fermă. Directorul « Familiei », d. M. G. Samarineanu, a izbutit să întrețină, la granița de apus a țării, o mișcare literară de o valoare incontestabilă, aducând — pe lângă colaborarea unor pene locale — contribuția scriitorilor risipiți pe tot întinsul țării.

Iată cum, editată la Oradea și condusă de un fiu al plaiurilor aromânești, « Familia » apare ca un far al întregului românism, continuând cu demnitate tradiția semănată de întemeietorul ei, Iosif Vulcan.

În ultimul volum, alcătuit dintr'un material abundent și substanțial, predomină numele poezilor: D-nele Claudia Millian, Elena Farago, Alice Soare, și d-nii A. de Herz, Ion Th. Ilea, Dragoș Vrânceanu, C. Miu-Lerca, Virgil Gheorghiu, Ștefan Baciu, George Dumitrescu.

Romanul e reprezentat prin *Kyazim*, viguroasa și evocatoarea operă a d-lui M. G. Samarineanu.

D. Mircea Damian publică un capitol din așteptata frescă a Bucureștilor, *Lipscanii*.

Câteva reflexii sugerate de recentul Congres al scriitorilor la Moscova, semnează d. Romulus Dianu. « Abstracție făcând de substratul politic a congresului, au rămas din dezbateri rezultate apreciabile. Sentimentul de confraternitate a crescut. Statul a contractat obligația de a întreține climatul social favorabil creației, vreau să spun: convertibilitatea operei de artă în valori primare, de necesitate. Scriitorul este o uzină căreia îi lipsesc materiile prime. O națiune care vrea să dureze nu poate ignora această realitate ».

D. Petru Comarnescu ne împărtășește, din comoara de care dispune, o mână de impresii din Lumea Nouă: *Sfârșit de vară la Charleston, unde vegetează o altă Americă*. Sunt în articolul d-sale nu numai relatări amuzante, ci și date pline de învățăminte.

În ciclul de « Figuri bihorene », d. T. Neș se ocupă de personalitatea lui *Alexandru Roman*.

D. Alexandru Olteanu se ocupă în *Transilvanismul și cultura ungară* de unul din aspectele problemei scriitorilor minoritari. E bine să se ia în seamă avertismentul d-sale.

Cronicele și recenziile bogate în informații sunt semnate de d. G-ral Sc. Panaitescu (*Drama românească*), I. Brucăr (*Fenomenu filozofic românesc*), M. G. Samarineanu (*Regele Alexandru I*), Octav Șuluțiu (*Louis Barthou*), George Bota (*Raymond Poincaré*) ș. a.

INCEPUTURI DE BIBLIOTECI PUBLICE IN MOLDOVA

Biblioteci particulare, dintre care unele foarte bine înzestrate, apar în Moldova încă de pe vremea lui Alexandru Lăpușneanu și a lui Despot-Vodă. Cel dintâi își avea colecția lui de autori antici, pe care îi cetea în original, iar celălalt pusese la cale întemeierea unei biblioteci și a unei academii la Cotnari. Cea dintâi bibliotecă publică ia însă ființă abia la începutul veacului al XIX-lea, când se alcătuește la Iași « Cercul ieșan de lectură medicinală » (*Jassyer Medizinischer Leseverein*). Intemeiat din inițiativa doctorului Jakob v. Czihak și a doctorului Mihail de Zotta, acest cerc se desvoltă cu timpul și ajunge Societatea Medico-Naturalistă. Biblioteca acestei societăți a stat la dispoziție nu numai membrilor ei din Iași, ci și celor din provincie.

La 1 Septembrie 1841, trei ani după întemeierea Academiei Mihăilene, se deschide biblioteca acestei instituții. Destinată în primul rând studenților, ea îngăduia lectura oricărui cetitor îngăduit de Epitropie. Această bibliotecă începe să prospere după 1851, când, între altele, se introduce după modelul bibliotecilor occidentale *depozitul legal*, autorii fiind obligați a ceda bibliotecii câte cinci exemplare din publicațiile lor. Numeroase donații face ca numărul de cărți ale bibliotecii să crească tot mai mult.

În anul 1860, Academia Mihăileană e transformată într-o universitate cu patru facultăți. Biblioteca Academiei, luând numele de *Biblioteca Ulpia*, e cedată Universității și se mută în localul ei. Cu aceasta începe pentru bibliotecă ieșană o epocă de strălucire. I se trec cărțile mănăstirilor secularizate și astfel ea intră în posesia unor tipărituri și manuscrise de mare valoare. Numeroase donațiuni, între care și a lui B. P. Hasdeu, cel dintâi bibliotecar al instituției, aveau s'o înzestreză în decursul anilor.

Dela 1864, Biblioteca Ulpia își schimbă structura și, sub imperiul unui Regu-lament al bibliotecilor publice, devine Biblioteca Centrală. În 1916, ea redevine Biblioteca Universității, formă sub care continuă să se desvolte cu toate greutatețile materiale ce-i stau în cale.

(Karl Kurt Klein, în *Boabe de Grâu*, 1934, Nr. 5).

ARHIVA PENTRU ȘTIINȚA ȘI REFORMA SOCIALĂ

Anul al XII-lea al valoroasei reviste de sub conducerea d-lui profesor D. Gusti se deschide sub cele mai frumoase auspicii. «Arhiva pentru știința și reforma socială», creată ca organ al Institutului Social Român, sub care formă a slujit știința românească timp de 11 ani, ne anunță, odată cu apariția celei mai recente fascicule, că va fi și organul Federației Internaționale a Societăților și Institutelor de Sociologie.

E o încredere de care poate fi mândră nu numai revista consacrată, nu numai instituțiunea din sânul căreia a apărut, dar însăși știința românească.

Potrivit acestui plan de cooperare, «Arhiva pentru Știința și Reforma Socială» pe 1934 începe cu un studiu al d-lui G. L. Duprat: *Introduction à l'étude des formes élémentaires de la vie sociale*. E vorba aci de o problemă foarte controversată și pe care al XI-lea Congres al Institutului Internațional de Sociologie a pus-o în studiu pentru congresul următor care se va ține în 1936. După o minuțioasă analiză a faptelor sociale, d. G. L. Duprat își expune punctul d-sale de vedere și, sugerând o serie de cercetări și de anchete, așteaptă să i se comunice eventualele obiecții.

Studiul d-lui Duprat neputând fi prezentat în spațiul limitat al acestei rubrici, va face obiectul unei cronici deosebite.

În studiul *România și revizionismul (Considerații etnografice și demografice)*, d. Dr. Sabin Manuilă se folosește de datele statistice privitoare la repartitia populației din România, după naționalități (mai întâi la data încheierii tratatului dela Trianon, apoi în evoluția ei până astăzi), pentru a răspunde cu cele mai trainice argumente celor cari întrețin acțiunea revizionistă.

Cu cifre incontestabile, d. Dr. Sabin Manuilă arată, în primul rând, că prin tratatul dela Trianon România a obținut granițele etnice firești. («Recent, — scrie d-sa, — sociologul maghiar Jaszi Oszkar a construit o hartă în care delimitarea etnică dintre Români și Unguri a fost făcută pe baza memoriilor lui Ludovic Kossuth, cel mai mare naționalist al rasei maghiare și conducătorul Ungurilor din 1848. Această linie coincide aproape matematic cu actuala graniță a țării noastre »).

Starea actuală etnologică a României respinge, de asemeni, orice putință de revizuire a granițelor. Și nu numai atât: deplasările ce se fac zi de zi în structura etnică a țării noastre însemnează o fortificare a pozițiilor românești și o slăbire a pozițiilor minoritare.

Dându-și seama de aceste adevăruri, revizioniștii evită în campania lor argumentele de ordin etnic. Noi însă nu trebuie să pierdem din ochi politica populației și să întreținem mai departe progresul demografic pe care, spre deosebire de multe alte țări, îl înregistrează țara noastră.

În cadrul cercetărilor monografice, d. Henri H. Stahl aduce o nouă și prețioasă contribuție la cunoașterea vieții satului Drăguș. De data aceasta e vorba de *Sistemul onomastic drăgușan*. Mulțumită studiului numelor de persoane, d. Stahl a ajuns să fixeze trei faze ale structurii sociale: 1. forma «familiei-gospodărie», predominantă astăzi; 2. rămășițe din forma totalitară a neamului; 3. începuturi de individualizare.

Datele pe care le oferă onomastica Drăgușului vin să confirme rezultatele cercetărilor întreprinse pe alte căi, ducând toate la prezentarea evoluției satului românesc.

Sociologia contemporană e schițată în liniile ei cele mai caracteristice de d. Traian Herseni. D-sa nu se mulțumește însă cu expunerea rece a diferitelor concepții, ci își exprimă la fiecare pas considerațiile critice, care măresc valoarea acestui rezumativ istoric.

Ca de obicei, *Arhiva* ne aduce și de data această un bogat capitol informativ în recenzii și cronicile dela sfârșitul volumului. Activitatea Fundației Culturale «Principele Carol», însemnări privitoare la primul Congres de filosofie dela noi, propuneri privitoare la învățământul filozofic în școala secundară, comunicările românești la al XI-lea Congres internațional de sociologie, Conferința balcanică — sunt numai câteva din obiectele despre care se scrie cu real folos în paginile ultime ale *Arhivei*.

CĂRȚI PRIMITE LA REDACȚIE

- M. SADOVEANU: *Noaptele de Sânziene* (roman), « Cartea Românească ». București, 1934.
- DAMIAN STĂNOIU: *O zi din viața unui mitropolit*, « Cartea Românească ». București, 1934.
- GH. ATANASIU: *Adelina* (roman), « Cartea Românească ». Timișoara, 1934.
- PANAIT ISTRATI: *Biroul de plasare* (roman), « Cartea Românească ». București, 1934.
- OCTAV DESSILĂ: *Neastâmpăr* (roman), « Cartea Românească ». București, 1934.
- M. TICAN-RUMANO: *Monstrul apelor*, « Cugetarea ». București, 1934.
- M. COSTIN: *Șoimii patrupezi*, « Studio », Tg.-Mureș, 1934.
- ALEX. CĂLINESCU: *Declin* (poeme), Colecția Revistei « 13 ». Focșani, 1934.
- MIHAIL SABINI: *Lacrimi incandescente* (poeme), « Vraja ». București, 1934.
- PIMEN CONSTANTINESCU: *Publicațiile periodice românești ale Sibiului de astăzi* (extrasele Revistei « Sibiul Literar »). Sibiu, 1934.
- GABRIELE d'ANUNZIO: *Patruzeci și patru de sonete* (traduse de Pimen Constantinescu), Hyperion. Cluj, 1934.
- JULES VERNE: *Căldorie spre centrul pământului*, « Cugetarea ». București, 1934.
- PIETRO MIGNOSI și GINO NOVELLI: *Poeme creștine* (traduse de Pimen Constantinescu). *Caete trimestriale de poezie italiană*, « Ausonia ». Sibiu, 1934.
- I. D. ENESCU: *Statul în fața problemelor vremii*. București, 1934.
- CLEANT SPIRESCU: *Cosmos sau cântarea stelelor* (editură proprie). București, 1934.
- ION CREANGĂ: *Capra cu trei iezi*, « Cartea Românească ». București, 1934.
- ION CREANGĂ: *Punguța cu doi bani*, « Cartea Românească ». București, 1934.
- ION AGĂRBICEANU: *Răbojul lui Sf. Petre*, « Eminescu ». București, 1934.
- HORIA GHIEA: *Tentații* (poeme). București, 1934.

NOTĂ. În numerele 10 și 11 din anul I al Revistei s'a publicat studiul d-lui Barbu Brădescu, « Problema Adriaticei », care cuprinde afirmațiuni în multe privinți tendențioase. Conducerea Revistei regretă strecurarea acestor aprecieri care nu corespund cu linia de obiectivitate pe care ea și-a impus-o încă dela început și e hotărâtă să o continue.

Revista noastră înregistrează cu titlu documentar diferitele puncte de vedere în legătură cu realitatea socială. E dela sine înțeles că părerile emise angajează numai pe autori și nu trebuiesc privite ca reflectând punctul de vedere al Revistei.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”

BIBLIOTECA «ENERGIA»

Au apărut

- M. CONSTANTIN WEYER. *Cavaler de la Salle*, traducere din limba franceză de Paul I. PRODAN . . . . . Lei 40
 L. F. ROUQUETTE. *În căutarea fericirii*, traducere din limba franceză de E. FLĂMÂNDĂ Lei 40
 ALAIN GERBAULT. *Singur, străbătând Atlanticul*, traducere din limba franceză de A. VIANU Lei 20
 COLONEL T. E. LAWRENCE. *Revolta în deșert*, traducere din limba engleză de Mircea ELIADE, cu o haită (2 volume) . . . . . Lei 60
 RENÉ BAZIN. *Pustniul din Sahara, viața părintelui Charles de Foucauld*, traducere din limba franceză de Alexandru HODOȘ . . . . . Lei 30
 MIHAI SADOVEANU. *Viața lui Ștefan cel Mare* . . . . . Lei 30

Sub tipar

- C. ARDELEANU. *Domnul Tudor*
 R. P. HUC. *Descoperirea Tibetului*, traducere din limba franceză de Aprillana MEDIANU
 JAKOB WASSERMANN. *Viața lui Stanley*, traducere din limba germană de Radu CIOCULESCU
 HOMER. *Odiseea*, traducere în proză din limba elină de E. LOVINESCU

BIBLIOTECA «INFORMATIVĂ»

Sub tipar

- Ing. I. ORBONAȘ. *Manual de atelier mecanic*

BIBLIOTECA «ORAȘE»

Sub tipar

- MIRCEA DAMIAN. *București*

BIBLIOTECA «DOCUMENTARĂ»

Sub tipar

- Amintirile Colonelului Lăcusteanu*, publicate de Radu CRUTZESCU

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

R o m a n e

Sub tipar

- N. M. CONDIESCU. *Insemnările lui Săfirim, I*
 JOACHIM BOTEZ. *Insemnările unui Belser*
 C. GANE. *Trecute vieți de doamne și domnițe, II*

Esseuri, Critică

Au apărut

- PAUL ZARIFOPOL. *Pentru arta literară* . . . . . Lei 60
 PERPESCIUS. *Mențiuni critice, II* . . . . . Lei 80
 G.-M. CANTACUZINO. *Isoare și popasuri* . . . . . Lei 60
 N. IORGA. *Oameni care au fost* . . . . . Lei 80
 EM. CIOMAC. *Viața și opera lui Richard Wagner* . . . . . Lei 60

Sub tipar

- M. D. RALEA. *Valori*
 N. IORGA. *Oameni care au fost, II*

V e r s u r i

Au apărut

- DEMOSTENE BOTEZ. *Cuvinte de dincolo* . . . . . Lei 60
 Z. STANCU. *Antologia poezilor tinere, cu portrete de Margareta STERIAN* . . . . . Lei 60

G. BACOVIA. <i>Poesii</i> , cu o prefață de Adrian MANIU	Lei 40
G. GREGORIAN. <i>La poarta din urmă</i>	Lei 60
ADRIAN MANIU. <i>Cartea Țării</i>	Lei 40
G. LEȘNEA. <i>Cântec deplin</i>	Lei 40
GEORGE SILVIU. <i>Paisie psaltul spune</i>	Lei 40
V. CIOCĂLTEU. <i>Poesii</i>	Lei 60

Sub tipar

N. DAVIDESCU. *Helada*

SCRIITORII ROMÂNI VECHI

Sub tipar

MITROPOLITUL VARLAAM. *Cazania (1643)*, ediție îngrijită de J. BYCK

TRADUCEREA SFINTEI SCRIPTURI DE Pr. V. RADU ȘI GALA GALACTION

A apărut

Cântarea Cântărilor . . . . . gratuit

SCRIITORII STRĂINI MODERNI ȘI CONTEMPORANI

Au apărut

E. MADÁCH. *Tragedia omului*, traducere în versuri din limba maghiară de Oct. GOGA . . . . . Lei 40
LUIGI PIRANDELLO. *Răposatul Matei Pascal*, traducere din limba italiană de A. MARCU Lei 40

Sub tipar

M. CHOROMANSKI. *Gelozie și medicină*, traducere din limba polonă de Gr. NANDRIȘ
R.-L. STEVENSON. *Comoara din insulă*, traducere din limba engleză de Radu GEORGESCU

BIBLIOTECA DE FILOZOFIE ROMÂNEASCĂ

Au apărut

D. D. ROȘCA. *Existența tragică* . . . . . Lei 60
T. VIANU. *Estetică, Vol. I.* . . . . . Lei 100

Sub tipar

PETRE PANDREA. *Filosofia politică-juridică a lui Simion Bărnuțiu*

BIBLIOTHÈQUE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

A apărut

G. I. BRĂTIANU. *Napoleon III et les nationalités* . . . . . Lei 60

OPERELE PREMIATE ALE SCRITORILOR TINERI NEEEDITAȚI

Au apărut

VLADIMIR CAVARNALI. *Poesii* . . . . . Lei 20
EUGEN JEBELEANU. *Inimii sub săb, poeme* . . . . . Lei 40
HORIA STAMATU. *Mennon, versuri* . . . . . Lei 40
DRAGOȘ VRÂNCEANU. *Cloșca cu puii de aur, versuri* . . . . . Lei 40
EMIL CIORAN. *Pe culmile disperării* . . . . . Lei 50
CONSTANTIN NOICA. *Mathesis* . . . . . Lei 40

Cărțile noastre se găsesc de vânzare în principalele librării
din țară. Ele se pot trimite franco la domiciliu în toată țara.

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ « REGELE CAROL II »

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39 — București, I — Telefon 241-97 206-40

M. O., IMPRIMERIA NAȚIONALĂ — BUCUREȘTI